

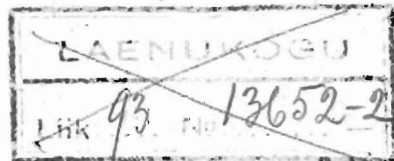
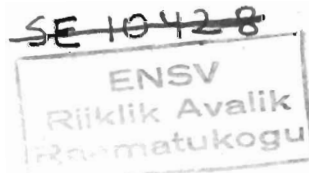

10.35

RIIGIÕIGUS

10/27/36

Konspekt prof. ULUOTS'a loenditest Kõrgemas Sõjakoolis
1934/1935.a.

Kaitsevää Ühendatud Õppeasutiste väljaanne
1935.a.

342

Ar935
Uluots

AR Fr. B. Kreszwardi nim.
Soviet SAV Riiklik
Kasematukogu

14671

R I I G I Õ I G U S .

=====

§1. Sissejuhatus.

Preegusajal on asustatud kogu maakera. Ning igal pool näeme inimesi elawat ühiskondlikus ja riiklikus korras. See asjaolu teeb tarvilikuks riikliku korra tundmaõppimise.

Riik esineb ajaloolise nähtena. Meie võime riigi elu ja korraldust käsitleda mitmelt waatepunktilt:

- a) geograafiliselt - riigid esinevad looduslike ük-sustena;
- b) majanduslisest - riigi ökonoomiline seisund;
- c) sõjalisest - kuiwõrt on võimalik riigi kaitse;
- d) sotsioloogiliselt - rahvusliku koosseisu, kultuurilise ja keelelise selsukoha poolest;
- e) õiguslikult - kõik riigid on esinenud õiguslike wõimutihikutena oma iseloomuliste joontega.

Meie ülesanne on waadelda ja tundma õppida riigi elu ja korraldust, eriti Eesti riigi õiguslikku organisatsiooni, õiguslikult waatepunktilt. Selleks aga on tarwis alul tundma õppida üldmõisteid õigusest. Selle järele waatleme riigi korraldusi.

Et aga eeldus igasugusele õigusele on ühiskond, siis peame kõigepealt piiritlema ühiskonna mõistet.

Kogu kursus jaguneb:

- 1) Üldine osa - õigus ja ühiskond, mis omakorda jaguneb - a) õpetus õigusest ja b) riigiõigus.
- 2) Eriosa - Eesti riigiõigus.

I. o s a.

Ühiskonnast, õigusest ning riigist üldse.

I peatükk. Ühiskonnast ning õigusest.

§2. Ühiskond.

Kõige pealt tekib küsimus, kas ühiskonda üldse kui niisugust on või mitte. Selle kohta on filosoofias kaks arvamist või waadet: 1) sollipsistlik (ladina keelest solus ipse) waade ühiskonda ei ole, on vaid üksikud inimesed. Iga indiivid ei ole muud kui abstraktsioon, nagu aatom füüsikas, ja igasugune kujutus ühiskonnast on vaid fantaasia; 2) kollektiivistlik waade - on olemas ainult ühiskond, kus üksik inimene eksisteerib kui rakukene kehas, inimest tuleb waadelda ainult ühiskonna osana. Mõlemad waated kalduvad äärmustesse ja on puudulikud. Sest jälgides inimeste elu alates ajaloo koidikult näeme, et üksik inimene ei ole olnud ega saa ka tulevikus olema lahus kaasinimestest, vaid peab alati olema teatawas läbikäimises teiste omasugustega. Selle põhjused on üldiselt järgmised:

1) Juba inimese ilma tulek eeldab kahe inimese kooselu.

2) Inimene on kõigist looduseolewusist, iseäranis oma nooruseas kõige abiturim olewus, kes teowõimsaks saamiseni wätab ilmtingimata kaasinimeste abi. Pealegi kaswab inimene väga kaua, sest kuni 20.a. on ta alaealine. Sellepärast ei ole mõeldaw, et inimene saaks kaswada üksinda ilma igasuguse juhita ja kaswatajata. Ka täisealisena on inimene sageli nii wõimetu, näit. haiguse korral, et ta kaasinimeste abita läbi ei saa. Samuti wätab ta tuge wanadusnõrkuse puhul. Nii näeme, et juba füüsiliselt on inimene sunnitud teistega alalises kokkupuutumises elama.

3) Inimese psühiline ilme, keel j.ne. eeldawad teatud koostööd ja kaasinimesi. Oma mõisted, kujutlused, samuti keele on omandanud ta kaasinimesilt. Keele kaudu antakse

kogu kultuuri bagaaž üle põlwest põlwe. Ei saa ettekujutada inimest, kes ei oleks omandanud teistelt ühtegi kujutlust ega mõistet.

4) Igasugused edusammud teaduse wallas ei ole mõeldavad kaasinimeste abita. On väiteid, et ainult geeniused on inimkonna kultuuri edasi wiinud ja arendanud, teised kõik olewat ainult järeleaimajad. Ei saa küll salata, et üksikud energilised isikud on rohkem teinud kui teised ja isegi ajaloo käiku teatawal määral mõjutanud, kuid sellele vaatamata ei ole neist keegi midagi ilma kaasinimeste abita suutnud korda saata. Iga leiutaja peab ennast harjutama teiste leiutiste kaudu, enne kui ta osutub võimeliseks midagi uut looma. Leiutis on waid teataw arenemise aste. Leiutaja on ammutanud kõik olemasolewad teadmised ja siis edasi läinud. Nii on üksik leiutis ainult lüli pikas arenemisketis. Siit näeme, et ka geenius tarwitab enese arendamiseks olemasolewat kultuuri. Väljapaistwad ühiskonna liikmed woiwad ainult siis areneda, kui nad teistega koos elawad. On küllalt neist põhjustest, et selgitada inimeste kooselamise wadjadust. Seega inimene osutub ühiskondlikuks olewuseks.

5) Inimene ei wõi oma jõu suhtes uhke olla wõrreldes teiste elawate olewustega ja loodusjõududega. Sellepärast peab tema loodusenähtuste wastu teotsema teistega üheskoos. Üksik inimene häwineks kergesti, kuna aga ühiskonnas wõime konstateerida seda wõitu, mis inimene on saawutanud looduse üle. Nii näeme, et sollipsistlik teooria ei arwesta seda, et inimene oma kõikidel eluawaldustel toetub kaasinimestele.

Kuid ka kollektiivistlik ilmawaade jätab tähelepanemata, et ehk inimene eksisteerib füüsilise üksusena, on ta siiski olnud ka alati teataw psüühiline terwik. Nii ei saa ta olla ainult rakuke ühiskonna kehas. Üksik inimene nii psüühiliselt kui ka füüsiliselt häwib, aga see ei põhjusta sugugi ühiskonna kadu. Sellepärast on ühiskond midagi muud kui ainult üksikute inimeste kogu.

Mis on siis ühiskond? Seda sõna tarwitatakse nii sageli, ning ka paistab, et see meil on küllalt selge. Kuid, tungides tema mõistesse, leiame suure arusaamiste segaduse ja wadsete lahkumineku. Elementaarsem waade on, et ühiskonna all mõeldakse teatawat kogu inimesi.

Inimene - psüühiline terwik.

B. Waated ühiskonna kohta

- 1) mehhanistlik,
- 2) ~~bioloogiline~~ ehk rassiline, ehk bioloogiline.
- 3) majanduslik,
- 4) orgaaniline,
- 5) psühholoogiline.

Mehhanistlik õpetus ühiskonnast.

Selle õpetuse järele ühiskond on teataw inimeste summa. Üksikud inimesed wõiwad seda suurendada ja vähendada ning tema ka laiali pillata. See waade walitses Kreekas juba wanal ajal, eriliselt lewis ta aga ~~seal~~ 16. sajandil. Seletati, et ühiskonna olemasolu on sõltuw ainuüksi seadusandja tahtest. Hilisema aja üksikasjaline ühiskonna mõiste uurimine tõi aga esile selle teooria nõrgad küljed. Nii palju on küll õige, et iga ühiskond eeldab üksikuid inimesi. Kuid kui inimene ei saa elada isoleerituna, siis ei olene ka inimeste kooselunende wabast tahtest. Meie ei tea niisugust ühiskonda, kust üksikud inimesed wõiksid wabatahtlikult lahkuda. Kuigi mõni üksik seda teeks, ei suuda ta siiski kõike ühiskonnalt omandatud, nagu keel ja kombed, enesest ära heita. Weel enam meie näeme, et üksikud kadunud, nagu Kristus, Mohhamed j. t. weel hsuaski reguleeriwad ühiskonna elu. Järjelikult tuleks siis ka wiimaseid arwata ühiskonna hulka. Nii näeme, et üksiku inimese siduwus teistega ei ole mehhanistlist laadi.

~~Bioloogiline teooria.~~ Rassiline ehk bioloogiline teooria

19. sajandil püüti luua teisi õpetusi, mis selgitaks inimeste wahelisi sidemeid, ning seda, mis teewad neist ühiskonna. Selle tulemusena ongi siis bioloogiline teooria. See teooria mainib, et ühiskond on ainult seesuguste inimeste koondis, mis on üksteisega seotud füüsiliste sidemetega, nagu põlwenemine, aeresugulus jne. Ühed inimkonna grupid olewat paremini warustatud elu alalhoiu wõitluses ja nad jääwat wõitjaks. Sellelt waatepunktilt on kogu inimkond jagatud teatud rassilistesse, rahwuslikkudesse, bioloogilistesse üksustesse, kes on omawahelises eluwõitluses, kus juures tugewamad jääwad wõitjaks. Nii kujunes ühiskonna teoriast rassi teooriad. Eristati walitsetawaid ja walitsetawaid rasse.

Krahv Bobinot järele on alati tähtsat osa etendanud walged rassid. Eriti 19.saj. lewis sarnane arwamine saksa rasside kohta. Kogu kultuuri algmed olewat pärit blondidelt ja et sotsiaalselt kõrged tüübid olewat olnud alati blondid. Aga ka mõned semiidi rassid, näit. juudid, loewad ennast eesõigustatuks ja ärawalituks.

Sarnane waade on saanud alguse Darwini elupõhimõtte teooriast, et vähemkohanenud eluõitluses häwiwad. Rassi teooria pooldajad ruttasid seda kohe ära kasutama, seletades, et ühed rassid on wõimelised kultuuri edasi wiima ning on kutsutud walitsema, teised aga kõik kasutawad selle kultuuri saawutisi. Sellepärast on nad kutsutud orjama. Rassi jagamise järele saabus õpetus rahwusest. Kogu rahwaste ajalugu sellelt seisukohalt on wõitluse ajalugu. Õiglus, usk ja komblus on ainult abinõu vähem wäärtuslike waltsemiseks.

19.sajandil see õpetus ei jõudnud praktiliste tulemusteni, kuid 20.sajandil on juba rajatud sellele suurel määral saksa riigikorraldus.

Asudes selle teooria hindamisele, näeme, et rassi omadusi antakse küll edasi, kuid teiselt poolt on kindlaks tehtud antropoloogiliste uurimuste järele, et rassid on ajajooksul segunenud ja puhast rassi ei olegi. Erisugused elutingimused tingiwad rassid. Nii üks rass wõib sünnitada ka mitu riiki, mitu terwikut, näit. Inglismaa koosneb Anglo-Saksidest. Meie ei saa seda teooriat aluseks wõtta õpetusele ühiskonnast, sest ta on ühekülgne ja tendentsioosne.

Majandusline - materialistlik teooria.

See teooria rajaneb inimlikule kooselamisele, ning waidab, et ainelised seisukorrad määravad ühiskonna. Teooria rajajaks oli Karl Marks. Wiimane seletas, et ühiskondlikud wahekorrad wäärtuste loomisel awaldawad oma mõju, ning ühiskond selle tõttu jaguneb klassideks. Tekib klassiõitlus, mis wajutab kõigile oma pitseri. Selle teooria alusel kujunes wälja eriline ilmawaade, mida nimetatakse ajalooliseks materialismiks. Wiimase abil on püütud ka ajaloolisi nähteid selgitada. Peale ilmasõja sai see õpetus ka praktilise wäärtuse SSSR'is, kus ta aluseks on makswa riigikorrale. Tähelepanu

Pärast maailmasõda.

3) *Karistused* võivad rasked on peevanad ja seda pole suutnud muuta *produktioon* vahetavad.

- 6 -

väärt on veel see, et seal teisi õpetusi pole üldse lubatud õpetada.

Kuid majandusline-~~materjalistlik~~ teooria ei suuda siiski selgitada kõiki ühiskondlikke nähtusi. Nii Kristuse kui ka Mohhamedi õpetused on ikkagi pealeehituseks igasuguse ilma-korra juures. Perekond, mehe ja naise vahekor-d, laste kasvatamine jne. säilib ikkagi, olenemata produktsiooni vahekor-rast. Perekonda pole suutnud lõhkuda ka SSSR.riigikorraldus. Nii näeme, et ühiskonna aluseks ei saa võtta väärtuste loomingu protsessis olevat majanduslikku vahekor-da. Võib öelda, et see teooria on tõeline ainult suhteliselt, kuid mitte absoluutselt. Ja on liiga ühekülgne.

Orgaaniline teooria.

~~Orgaanilised teooriad ühiskonnast.~~

See teooria leidis juba antiik-ilmas ühe ehk teisel viisil pooldamist. Eriti 19.saj. leidis tema pooldajaid ja põhjendajaid nagu seda olid Spencer ja Otto Kircke. Praegu katsutakse seda kohandada praktilisele elule.

See teooria lähtub seisukohalt, et inimeste kooselu moodustab terwiku, organismi, kus organiteks üksikud indiwiidid. Nagu füüsilises organismis panema tähele teatawat töö-jaotust rakkude wahel, nii näeme ka töö jaotust ühiskonnas (põllumehed, töösturid, kaupmehed). Nagu füüsilises organis-mis on närwikawa, nii on see ühiskonnas riikliku ja omawalit-susliku korra näol. Nagu organismis paigutatakse tarbeid ühest keha osast teise, nii ka ühiskonnas.

Esimesel pilgul paistab, et see teooria on suuteline seletama kõiki ühiskondlikke elu nähteid, kuid ligemal waat-lusel leiame ka siin teatawaid puudusi. See teooria ei sel-gita, ta waid walgustab, kannab nii öelda meie mõisteid ja arusaamisi ühest teadusewallast teise. Kuid kahtlane on kui-wõrt füüsilise ilma waatlusi wõib üle kanda ühiskondlike nähete peale. Meie näeme, et inimene wõib ühiskonnas kohta ja ametit muuta, rakk organismis ei suuda seda aga kunagi.

2) Ühiskonnas awaldub üksiku isiku mõju kestwalt, näit. kas wõi esiwanemate mõju laste peale, organismi kohta seda aga öelda ei saa. 3) Ühiskonnal ei ole kindlaid piire, kuna aga organism on piiritletud. 4) Ühiskonna üksusteks osutuwad riigid, kelle

piirid muutuvad, keda võib liita jne., organismiga seda teha ei saa. ^{See} ~~See~~ teooria ei selgita wahekordi; ^{ta} waatleb ainult ühiskonda kui terwikut. Wiimase mõiste käsitlemises on ta teistest teooriatest tugewam, esimeses aga nõrgem. Kuid ta walgustab siiski ühiskonna mõistet rohkem kui eelmised teooriad.

Psühholoogiline teooria ühiskonnast.

See teooria väidab, et inimesi ei eralda füüsilised omadused, waid just psühhiline külg ja et waimline side inimeste wahel moodustab ühiskonna. Milline on siis selle sideme iseloom. Wiimase kohta on olemas kaks waadet:

- 1) psühhilise immitatsiooni teooria ja *(de Bon; Tardieu)*
- 2) idee wõitluse teooria. *(Petrowski)*

Esimese lõi prantslane Tardieu. Tema seletas, et kas üksik inimene või kollektiiv loob idee, mida hakatakse järelaimama. Lewib see suurele hulgale - ongi ka seltskond suureks kaswanud. Nii on igasugune õpetus eriline immitatsiooni korraldus. Sarnase waimse kontakti tõttu kujuneb ühiskonnas enamwähem ühtlane ilmawaade ja side üksteise wahel.

Idee wõitluse teooria järele antakse wiimane edasi kas teadlikult või alateadlikult. Igale ideeale on seega omane oma olemusewäli, ning see koosneb inimpeadest, Kuid ka teine idee püüab oma olemuswälja suurendada. Nii sunniwad ideed inimesi wõitlema. Sellega on seletatawad riikidewahelised ja ususõjad.

See teooria tahab wäita, et ühiskonna iseloomu määrab psüühika. See ei ole tegur ühiskonna loomises, waid tegur, mille kaudu teised awalduwad. Ka psühholoogiline teooria ei ole täiuslik. Aga ta on ülestõstnud selle tunnuse, mis kõigile teooriaile ühine; seega on ta wastuwõetawaim.

Eelpool toodud teooriaid võib wõrrelda tuletorniga mere ääres. Kui torn on madal, walgustab ta waid wõrdlemisi wäikest ala, kuid mida kõrgema ehitame torni, seda kaugemale ulatab tema walgustuse jõud. Psühholoogiline teooria on neist tornidest kõige kõrgem.

*See ühiskond on komplektsitud nähe; psühholoogi
lõhe nähe, sisaldas sejuures majanduslikke,
rassistlikke jne. tunnuseid.
Inimene on ühiskondlike seerus.*

§3. Ühiskondlikud normid. Eriti õigus.

Ühiskonnas elamine toob kaasa küsimuse, kuidas korraldada ühiskondlikku kooselamist. Inimeste soovid on piirita, abinõud nende täitmiseks aga piiratud. Sarnane nähe toob enesega paratamatult kaasa lahkkelisi, kus üksikud indiividid, kui ka üksikud ühisgrupid võivad sattuda vastollu. Kooselamise kindlustamiseks on siis vaja erilisi abinõusid. Viimased on kõik iseloomustavad selles mõttes, et nad korraldavad inimeste ülalpidamist. Nendeks osutuvad ühiskondlikud normid.

Ühiskondliste normide all mõeldakse niisuguseid ettekirjutusi, mis määrustavad inimese ülalpidamise. Seesuguseid norme on igapäewases elus määratu hulk, ning neid võime jagada mitmesse ossa. Waatleme neid norme üksikute gruppide kaupa.

B. Normide liigid.

1) Usulised normid. Need normid määravad inimese ja jumaluse wahekorra. Usklik inimene arwab, et mis Jumal käseb, peab täitma ja teisiti ei või talitada. See awaldab omakorda mõju ka käitumises kaasinimeste wastu. Sina ei pea mitte tapma, sina ei pea mitte warastama jne. on käsud, mis loowad kindla korra käitumises kaasinimeste ja nende wara wastu. Samuti usulised grupid määravad käitumise teiste gruppide wastu. Näit. Israeli rahwas luges enese ärawalituks ja suhtus täiesti üleolewalt teiste rahwaste wastu. Religiooni normide tähendus ühiskonnale ei ole kõikide aegade kestes olnud ühesugune. Kord olid nad ainumakswad.

2) ^{õiguse normid.} Kõlbluse normid. Lähedas seoses usuliste normidega on kõlblus ehk moraal. Kõlbluse normide iseloomustaw tunnus on see, et neid ei kujutata Jumalast antuiks, waid nad osutuvad tarwilikuks inimeste oma arusaamises. Kõlblised waated on väga lewinenud ja need awaldawad suurt mõju inimeste ülalpidamises. Igäühes meist peitub kompleks usulisi ja moraalseid tegureid, mis sunniwad meid enesele etteheiteid tegema, kui oleme kõlblise waate wastu eksinud. Kui keegi näit. teise wara omastab, siis tunneb ta erilist piina, mida kutsutakse südametunnistuse hääleks. Kõlbluse reeglid on väga wanad ja püsiwad ka käesolewa ajani. Nad aitawad kaasa

inimeste kooselamise ühtlustamiseks.

3) Viisakuse normid. Nii religiooni kui ka kõlb-
lised normid puuavad määrata inimese elu sisemise
tõekspidamise järele, viisakuse reeglid aga korralda-
vad inimeste välist ülalpidamist. Siin osutub kaasini-
meste tunne mõjuvaks inimese sisemistest veenetest.
Viisakuse reeglid pole küll kuskil ülestähendatud,
kuid neid täidetakse siiski ja sellepärast on neil ka
palju suurem tähendus kui arvatakse. Kõige tähelepanda-
vam on see riietuses. Kuskil pole antud vastavat reeglit,
kuid ühes ühiskondlikus grupis riietuvad kõik sarnasel.
Samasugune nähe esineb ka soengu, habemeajamise j. t. t.
juures. Vaadeldes mõnda vanaaegset pilti, võime kõhe-
ütelda missugusest aastasajast see või teine inimene
pärit. Kõik see näitab et inimene neist reeglitest möö-
da ei pääse, ta alistub neile ning igasugune ülesastumi-
ne nõuaks kangelaslikku meelt. Katsugu keegi riietuda
teistmoodi või teretada laplase kombel, kuigi ei saa
öelda et need mõlemad meil esinevad toimingud kõige ots-
tarbekohasemad on. Viisakuse reegel ei küsi inimese
veenet vaid nõuab alistumist sellele mis kaasaeg esile
tõstab. Psühholoogiline surve sunnib viisakuse reeglist
kinni pidama. Selle tõttu on ta ka üks tugevamaid ühis-
kondlikke norme.

4) Esteetilised normid. Esteetilised reeglid on
samuti inimese välisülalpidamise puutuvad reeglid.
Ka need reeglid ei hinda kas toiming on sünnis või
mitte vaid kas on ilus ja vastuvõetav. Reeglid ise või-
vad muutuda ajas ja ruumis. Mis praegu leitakse ilus
olevat ei ole seda vast edaspidi.

Kõigil ülaltoodud normidel on suur mõju inimese
ülalpidamise pääle. Niipea kui ühegi normi kõrvaldaksime
ilmub kohe tagajärg. Mis aga sünnib siis, kui tervelt
rahvalt see võtta? Sellepärast ei tohi neid sugugi ala-
hinnata.

5) Õiguslikud normid. Elu ei saa aga siiski korral-
dada ilma eriliste õiguslike normideta. Õiguslike nor-
mide iseäralduseks on see, et nende kaudu seotakse kaks
või rohkem isikut õigustuste ja kohustustega. Nii et on
vajalik vähemalt kaks isikut et õiguslik norm võiks
aset leida. Üks on õigustet, teine kohustatud, üks on õi-
guste, teine kohuste kandja.

Näiteid: Kui üks on teiselts õigustet 100 krooni saama, siis teine on kohustatud oma võlga tasuma; maksuinspektor on õigustatud makse sisse nõudma, maksualused jälle on kohustatud neid tasuma; kompani ülem on õigustatud oma käsualustele käskusid andma, viimased on kohustatud seda täitma. Seege õiguslikekude nõrmide kaudu seotakse kaks isikut õigustuste ja kohustustega, ning viimase asjaolu tõttu erinevadki õiguslikekud normid teistest eelpool mainitutest.

Näit. viisakuse norm nõuab et kavaler peab ballil hästi tähelepanelik olema oma daami vastu, kuid vaatamata sellele, daamil ei ole õigust seda nõuda; kerjus palub möödaminejailt andeid, kõlbluse norm käseb küll vaesele vastu tulla, aga ei anna siiski viimasele õigust seda nõuda. Nii näeme, et teistes normides ei ole õigustatud isikut kel oleks õigus nõuda. Küll aga on seda õiguslikekus normis. Näit. keegi sõidab taksoautoga; siin on sõitja kohustatud sõidu eest maksuma ja teisest küljest autoomanik on õigustet summat saama. See nähe on otsustava tähtsusega ühistegelises kooselamises, sest ilma õiguslikeku korralduseta ei oleks see üldse mõeldav.

Seda vahekorda mis õigustatud ja kohustatud isikute vahel tekib, kes on seotud üksteisega õigustuste ja kohustuste kaudu, nimetatakse õigussuhteks. Õigustus ja kohustus on abstraktset mõistet. Õigussuhte olemasolu püütakse sümboliseerida. Abielu väliseks sümboliks on laulatus sõrmused, pääle selle ka veel sõnaline side. Lepingu sõlmimisel antakse käsi, mis on jälle sümboliks teatud sidemest õigustuse ja kohustuse kandjate vahel. Vanal ajal kandis see palju drastilisemat ilmet, oli kombeks käe veristamine ja siis kokkupanek. Veri pidi vastutama, et vastavad kokkulepped täitmist leiaksid. Vanades kirjades märgitakse ka erilistest verelepingutest.

Õiguslikeku normil on ühiskondlises elus otsustav osa täita, ükski eelpool loetletud ühiskondline norm ei suudaks niivõrt reguleerida inimeste vahelisi suhteid. See tõstabki küsimuse ülesse õiguse sotsiaalsest tähendusest või õiguse funktsioonidest. Üheks õiguse tähtsamaks funktsiooniks on rahuliku ühiskondlikeku kooselamise soetamine.

Eelpool nägime, et õiguslikekude vahekordade iseloomustavaks tunnuseks on õigustuste ja kohustuste olemasolu.

~~Siit~~ esimene õiguse funktsioon: rahu
ja rahu loomine ühiskonnas.

-II-

Kogu ühiskondlik elu seisabki õigustuste sünnitamises ja kohustuste täitmisel. Näiteks kujutame enesele ette mingi masinavärgi, kus palju hammasrattaid. Masin töötab just sellatõttu, et ühe ratta hambad lähevad järjekindlalt teise ratta õnaraisse. Ühiskond on ka selline masinavärg, kus õigus teeb igast inimesest vastava hammasratta. Igal isikul on õigus tungida oma õigustega teise isiku valdusse, teised selle järele on kohustatud vastavalt talitama. Iga ühe õigustus peab mahtuma teise kohustusse. Harilikult öeldakse, et õigus olevat puht juristide väljamõeldis ja ei saa aru, milleks on õigustarvis. Kuid rahu ühiskondlikes elus põhjeneb just õigusele. Pruugib ainult hävitada õigustused ja kohustused ja kohe on rahu kadunud. Öeldakse et see on mäss, põletamine, tapmine, revolutsioon jne. Kuid need nähtused on ainult õigustuste ja kohustuste kadumise järeldused, olgugi et religiooni, viisakuse ja kõlbluse normid veel püsivad. Nii näeme et õiguslike normideta ei saa meie rahu ega korda ühiskonnas ette kujutada.

Teiseks õiguse funktsiooniks on ühiskondliku võimu loomine. Ühiskondlik võim on vähem või suurem õiguste kompleks mis antakse ühele või teisele isikule. Viimase kohus on korraldada eksimused ja rikked õiguste ja kohustuste mehhanismis. Kõrgemaks võimukandjaks on riik.

Kolmandaks õiguse funktsiooniks on väärtuste ja varade jagamine. Juba varemalt nägime kui piiramatud on inimese ja ühiskonna tarbed. Teisest küljest on ka selge et tarvete rahuldamiseks on ühiskondlike varade hulk piiratud. Vabalt saame tarvitada ainult päikese ja tähtede sära. Isegi õhk on piiratud, kõnelemata maast. Vallasasju alles peab tootma. Viimane protsess ei ole aga looduses antud. Ürg-aeg oli paradisis, ning moment, kust päle inimene pidi enese ülalpidamiseks tööd tegema, märgib paradisisist väljaajamist. Nii ei ole töö sugugi inimese loomuses antud. Varasid on aga vaja ja on ilmne, et ühiskonna liigete vahel tuleb toime panna väärtuste jagamine. Jagamise abinõuks osutub õigus. Ajalugu tunneb väga mitmesuguseid jagamise põhimõtteid. See süsteem võib ise muutuda, kuid jagamise protsess ise toimub ühiskonnas igal ajal. Õiguse abil jagatakse mitte ainult materjaalsed vaid ka vaimsed varad. Õiguse abil kindlustatakse igale isikule tema varade ja väärtuste kaitse. Õiguse abil

mõjutatakse ka varade loomist, seega

Neljandaks õiguse funktsiooniks on majanduslikkude varade loomine. Inimesele vajalikke väärtusi antakse teatud määral küll looduse poolt (päike, õhk, vesi), kuid suurem hulk tuleb luua ikkagi käetööga. Mida enam kultuur levib, seda enam tuleb ka tarvidus suurema hulga väärtuste loomise järele. Õiguse kaudu mõjutatakse varade loomist. Õigus määrab teatava plussi või soodustuse ühele või teisele isikule väärtuste loomisel ja sunnib seega inimesi tegevusele. Vanal ajal peremees sai orja töövaeva kõik omale. Ori oli kohustatud tootma, peremees jälle õigustatud tema töövaeva omale saama. Keskajal oli sama vahetork feodaali ja talupoja vahel. Praegu ei ole aga keegi kohustatud teenima ega ka midagi oma töövaevast teisele andma. Inimene on vaba. Kuid nälg sunnib teda siiski tööle. Nii näeme et õigus on üheks eeltingimuseks majandusliku produktsiooni korraldamisel.

Viiendaks ja kuueandaks õiguse funktsiooniks on kaitse üksikule ühiskonna vastu ja ümberpöörduvalt kaitse ühiskonnale üksiku vastu. Üksik inimene on nõrk, et ta aga siiski eksisteerib, oleneb sellisest, et õiguse norm ta oma kaitse alla võtab. Põhimõtte, et igauks peab loobuma oma ligemiste hävitamisest sünnitabki kaitse üksikule oleyusile. Samuti võtab õiguse norm oma kaitse alla üksiku tervise, elu ja vara. Nii on üksik isik tugev tänu õigusele. Kuid mitte ainult üksik vaid ka ühiskond leiab kaitset õigustuste ja kohustuste kaudu. Üksik isik võib ühiskonnale palju halba sünnitada terroriseerides röövimiste, tapmiste ja põletamisega. Siin astub õigus vahele ja kõrvaldab sarnased liikmed ühiskonnast kas ajutiselt või jäädavalt. Õiguse kaudu kaitstakse masse masside vastu. Sõda faktiliselt vaatepunktilt on masside võitlus, mida korraldavad õigused ja kohustused. Nii siis õigustuste ja kohustuste kaudu kaitstakse üksikuid indiviide ühiskonna, kui ka ühiskonda üksikute ja masside kallaletungi vastu.

Seitsmendaks on õigusel veel kasvatuslik funktsioon. Inimeselkes korduvalt üht ja sama toimib, muutub see tegevus kergemaks ja lõpuks muutub harjumuseks. Õiguse kaudu sunnitakse inimesi teatavaid tegusid korda saatma. Nii on õigus kasvatusline tegur kogu rahvale. Kasvatuslik tegur võib vahest vastollu sattuda teiste õiguste funktsioonidega. Näit. sõja ajal lubatakse sõduritel "soomust" teha. Kui sõda kaua kestab, võib "soomuse" tege-

mine ka rinde seljatangaga ette tulla, sest ta on muutunud juba harjumuseks. Viimane on küll suur pahe kuid soomuse tegemist rindel ära kaotada ka ei saa. Mõnikord on ta sõjaväe meeleolu tõstmiseks päriselt vajalike.

Iga õigustus ja kohustus avaldab kasvatavat mõju, jätab omad jäljed järgi ja mõjub isegi siis, kui seda õigustust ja kohustust ei olegi. Siit näeme, et õigusel on oma kasvatusline ehk pedagoogiline moment.

Ülaltoodust selgub milline tähtis tegur on õigus ja meie ei või kujutada ette ühtegi korda ilma õiguse normita. Õiguse normide tõttu saabubki olukord mida meie nimetame ühiskonnaks.

lõug: Lüh 29 - õiguse aluseks mõttes 83

35. § 4. Õigus subjektiivses mõttes.

A. Subjektiivse õiguse mõiste.

Asume õiguse lähemale vaatlemisele, ja nimelt õigustuste ja kohustuste seisukohalt. Õigust vaadelduna sellelt vaatepunktilt nimetatakse õiguseks subjektiivses mõttes.

Seega vaatleme õigust õiguse kandjate seisukohalt objektide suhtes. Meie teame, õigus loob vahekorrad isikute vahel õigustuste ja kohustuste kaudu, neid vahekorrid tatakse õigussuhteks. Õigussuhte kaudu seotaksegi isikud sellekohaseks tervikuks. *V.*

Õigussuhte kaudu on tarvis kindlaks teha, kes on need isikud, keda seotakse õigustuste ja kohustustega. Neid keskpunkte, millega õigussuhted ühendavad õigustusi ja kohustusi nimetatakse õiguse subjektideks.

Nii siis õiguse subjektid on isikud, kes õigustusi ja kohustusi kannavad. *B. Õiguse subjekt, mõiste, liigid.*

Õigussubjekti mõiste koosneb kahest osast: õigusevõime ja teovõime mõistest. Õigusevõime mõistetakse omadust või võimet õigustusi ja kohustusi kanda. Piltlikult õigusevõime tähendab haaki, mille külge riputatakse õigustused ja kohustused. Ainult see kes on varustatud õiguse võimega, võib ka õigustusi ja kohustusi kanda. Näit. kui meie annaksime Egiptuse härjale kui palju tahes õigusi, ta ei saa neid omada. Samane lugu on ka orja juures; ta saab olla ainult õiguse ~~õiguse~~ objekt.

Teovõime all mõistetakse omadust või võimet juuriidiliselt tähtsaid tegusid korda saata.

Tegusid võib korda saata iga inimene. Füüsiliselt võime kõiki elavaid olevusi teovõimelisteks nimetada. Aga ainult teatav hulk inimeste tegusid on juriidiliselt tähtis ja ainult teatavail inimesil on võimalus juriidiliselt tähtsaid tegusid korda saata. Näit. kui täisealine inimene sõlmib mõne lepingu, siis on see juriidiliselt tähtis; kui aga laps lõhub mõne aknaklaasi, siis on see samasugune loodusenähtus, nagu välk oleks ta puruks lõõnud; samuti, kui hullumeelne sõlmib lepingu, ei saa seda juriidiliseks toiminguks nimetada. Ainult need inimesed või nende kogud, kes on varustatud teovõimega, võivad toimepanna juriidiliselt tähtsaid tegusid; kellel seda võimet ei ole, nende teod on nagu loodusenähtused. Alaealine on ainult osaliselt teovõimeline alates 7 aasta vanusest; alla seda on ta lausa teovõimetu ja ta teod loetakse loodusenähtusteks. Alaealiste eest teotsevad nende eestkostjad, kes teostavad nende teovõimet. Ka täisealiste seas tuleb ette teovõimetuid, nagu näit. vaimuhaiged, pillajad jne. Füüsiliste inimeste eest, kui nad ise teovõimelised ei ole, teotsevad teised isikud - eestkostjad või hooldajad.

Õigusevõime kandjad jagunevad: a) füüsilisteks isikuteks ja b) juriidilisteks isikuteks.

Praegusaja vaatepunktilt on kõik inimesed õigusevõimelised; ajalooliselt oli aga seisukord hoopis teine. Ainult teatavad isikud olid omal ajal õiguse subjektid, ori ainult õiguse objekt. *Keskajal lollid loomad õigusevõimelised.*

Füüsilise isiku õigusevõime algab inimese sündimisega ja lõpeb tema täieliku surmaga. Sündimise juures nõutakse, et oleks tegemist elavalt sündinud inimesega. Varem ajal nõuti, et laps oleks sündimise juures karjunud, mis pidi tõestama elavalt sündimist; praegu konstateerib seda arst. On sündimise akt lõppenud, on inimene õiguse subjekt. Niikaua kui inimene on emalhus iduna, on ta ainult tingimusi õiguse subjekt, kuid ta on teataval määral õigusevõimeline ja tema nimel võib teha toimetusi, näiteks testamenti. Sünnib ta elavana, säilib ta kõik idu nimel tehtud toimingud ja tulevad õigused; sünnib ta surruna, siis loetakse toimingud tühistatuks. ⊗

Praegusaja vaatepunktill püsib inimene õiguse subjektina ta füüsilise kadumiseni, s.o. inimene, kui õiguse subjekt, loe-

⊗ Tähtis on veel, et sünnib inimene, aga mitte mingisugune monstrum.

takse lõppenuks tema surmaga ja asemele astub eriline juriidiline isik pärandustombu näol, mis kestab selle ülevõtmiseni pärijate poolt. ⊗

Õigusevõime kandjad on ka kõik juriidilised isikud.

Juriidilise isiku all laiemas mõttes mõistetakse kõiki õiguse subjekte, kelle kandjaks pole füüsiline inimene, kitsamas mõttes aga kõiki neid õiguse subjekte, kelle kandjaks on füüsiliste isikute, või teatavaks otstarbeks määratud varanduste kogud. Kõik juriidilised isikud jagunevad: a) korporatsioonideks ja b) asutisteks.

Korporatsiooni all mõistame niisugust juriidilist isikut, kelle tegevus ja ülesanded määratakse tema kandjateks olevate füüsiliste inimeste poolt. Asutiseks aga loetakse niisugust juriidilist isikut, kelle ülesanne ja tegevus määratakse kindlaks väljaspool teda seisvate füüsiliste või juriidiliste isikute poolt.

Neid füüsiliste isikute kogusid, kes teotsevad juriidiliste isikute eest ja asemel nende põhikirja alusel, nimetatakse organiteks, Nii korporatsioonid kui ka asutised võivad teotseada ainult oma organite kaudu.

Korporatsiooni põhikirja määrab ära harilikult ettenähtud organ, kas peakoosolek või juhatus, kusjuures viimane esineb ikka korporatsiooni sisemise organina.

Asutise organ asutise põhikirja muuta ei saa; ta peab teotsema olemasolevate juhtnõrde järgi. Näide: 18. sajandil pärandas Vinni mõisa omanik oma mõisa häätegevaks otstarbeks Eesti valitsuse ajal tahteti selle asutise põhikirja muuta seltsi põhikirjaks. Asi jõudis riigikohtusse, kes leidis, et selts on hoopis teistsugune juriidiline isik ja asutise vana põhikirja peab jääma püsima. Katoliku kirik loeb ennast asutiseks, kes inimeste patuseid hingi peab õndsaks tegema. Seega katoliku kirik võib edasi kesta, kui ka ühtegi katoliiklast ei ole. Luteri kiriku vaatepunktilt ei ole kirik muud kui usklikkude kogu, - seega on ta korporatsioon. Haigemaja võib ka ilma haigeteta olla - seega on ta asutis. Praegusaja riik, eriti demokraatlik, ei ole muud kui korporatsioon.

Juriidiliste isikute teovõime avaldub vastavate organite tegevuses.

Korporatsioonide tähtsamad organid on liigete täiskogu, juhatus ja revisjoni komisjon. Asutiste juures on juba asutise loomisel tema põhikirjas ette nähtud vastavad organid, või kui seda ei ole, siis moodustatakse nad riigivõimu poolt. Ka juriidiliste isikute suhtes võivad teotseda hooldajad ja eestkostjad. Hooldaja teotseb siis hooldajatele määratud eriseaduste alusel, näit. Kopli poolsaare asutised.

Uuem aeg on toonud võimaluse juriidilistele kui ka füüsilistele isikutele teotseda oma volinikkuda kaudu. Volinikuks nimetakse seda isikut, kes teotseb teise isiku saemel vastava volikirja põhjal. Volikiri on selline luba, mis võimaldab ühel teise eest teotseda. Volinik kasutab volitaja teovõimet. Vanemal ajal sellist võimalust ei olnud. Praegusaajal on aga võimalik laialdane volinikkude kasutamine. Selle tõttu on laiendatud ühe inimese või juriidilise isiku teovõime. Näit. mõni Ameerika miljardäär istub oma kabinetis New-Yorkis, kuna tema volinikud sõlmivad lepinguid igas ilmajaos.

C. Õiguse objektid.

Õigustused ja kohustused võimaldavad teatavaid tegusid korda saata. Teisest küljest saadetakse need teod korda teatavate objektide suhtes. Kõike seda, millega on seotud ja mille peale on sihitud õigussuhted, s.o. õigustused ja kohustused, nimetatakse õiguse objektideks. Näide: kui keegi laenab teiselt sada krooni, siis on see sada krooni õiguse objekt: maaomanikule on maa õiguse objekt.

Ühes kultuuriga suureneb ja mitmekesisustub õiguse objektide arv. Õiguse objektid oma mitmekesisuse poolest jagunevad 4 liiki: a) asjad, b) ^{talitused} teod, c) mõtted ehk ideed ja d) asjastunud õigused.

Asjade all mõeldakse ruumilisi üksusi, mida kompamis- meelega on võimalik kindlaks teha, näiteks: tool, ahi jne. Uuemal ajal esinevad õiguse objektidena ka need asjad, mida meie silmaga ei näe, näiteks elektrivool. Ajalooliselt jagunevad asjad liikumatuks ja liikuvateks. Liikumatu all

mõeldakse niisuguseid asju, mida ei saa ühest paigast teise asetada nende väärtuse olulise muutmiseta, näiteks maa, maja. Kõiki asju, mis maaga oluliselt ühenduses, nimetatakse liikumatuteks asjadeks ja neid õigustusi ja kohustusi, millega liikumata objekt on ühenduses, kinnisvaraks. Kõiki asju, mida võidakse vabalt ühest kohast teise paigutada, nimetatakse liikuvateks asjadeks. Liikuvad asjad jagunevad omakorda liikuvateks ja liigutatavateks; näit. hobune on liikuv, vanker liigutatav asi. Kõiki neid õigustusi ja kohustusi, mille objektideks on liikuvad asjad, nimetatakse vallasvaraks. ^{Mõnes osjas loetakse loevad kinnisvaraans.}

Siin kohal on silmatorkav see asjaolu, et õigus vallasvara omada, ei anna seda õigust kinnisvara suhtes. Hobuse müügi lepingul läheb omandusõigus üle rahamaksjale. Maaomanduse üleandmisel on aga vaja päale vastava lepingu veel eriline sissekanne kinnistusraamatusse teha. Kinnistusraamatuid peetakse kinnistusjaoskonnas, kus iga kinnisvara jaoks on eri leheküljel olemas, kuhu ka omaniku nimi kantakse. Kelle nimi seisab vastava kinnisvara leheküljel on ka omanik ning kinnisvara loetakse üleantuks ainult siis, kui sinna uue omaniku nimi sissekirjutatud. Samuti tee üle võõra maa peab olema tähendatud kinnistusraamatus, muidu on maaomanikul õigus seda igal ajal sulgeda.

Aegade jooksul on vallas- ja kinnisvara suhteline väärtus palju muutunud. Vanasti anti suurem hinnang vallasasjadele, nüüd aga maale. Peab aga ütleva, et ka vallasasjade väärtus on palju muutunud.

Palitused Teod õiguseobjektidena omavad suure tähenduse ja on väga mitmekesised. Väärtuste üleandmine sünnib peamiselt tegevuste kaudu. ^{Palituse} Tegevusi võib klasifitseerida selle järgi, kas nad on rahaliselt hinnatavad või mitte.

Ideed antiik-ilmas ei olnud õiguse objektideks, vaid see on uuema aja rahavaste sünnitus. Praegusel ajal on ideed väga mitmekesisteks muutunud. Idee peab olema kombinatsioon, sest mõte iseenesest ei ole õiguse objekt, vaid ta peab saama sellekohase komplitseeritud ja kindla kuu.

Ideed jagunevad: literaarseteks ja leidusteks. ^{Leitud} Leitud ^{Leitud} Leitud all mõeldakse ideid, mille abil saavutatakse välisilmas majanduslikke tagajärgi ja mille teostatav kombinatsioon sisaldab mingit uudsust. ^{Leitud} Leitud õigustuse tun-

lõpetuse sarnane
nuseks antakse patent. Iga leiutuse juures õiguse objektiks on
idee mida kehastades saavutatakse reaalne asi. Teine liik on
literaarsed ideed, mida ka autoriõiguse objektiks nimetatakse,
näiteks romaan, laul, näidend, teaduslikud tööd jne. Varem
ajal võidi autorilt luba küsimata kopeerida ja võõra nime
all avaldada; nüüd nimetatakse seda kirjanduslikuks varguseks
ehk plagiaadiks. Otsekohesele avalikusele on määratud ainult
kõned parlamendis ja kohtus, ning need kaitset ei leia.

Neljas liik õiguse objektina asjastunud õigused. Selle
objektideliigi iseloomulik joon on, et siin on tegemist
hariliku asjaga, millega wastavad õigused ühendatud.
Kaob asi, kaob ka õigus ja seda enam jalule seada ei saa.
Kõige tüübilisemad näited asjastunud õigusest on raudtee pilet
paberraha, aktsiad jne.

§ 6 — § 5. Õigus subjektiivses mõttes. (järg.) Juriidilised fak-
tid, mõiste, liigid. Õigusteostamine ja kohusetäitmine, mõis-
te, õiguse refleksiid. Õigusekaitse, omaabi, kohus.

Õigussuhte all tuleb mõista seda sidet, mis ühendab õi-
guse subjekte õigustuste ja kohustuste kaudu sellekohase õigu-
se objektidega.

Õigustuse omandamise all mõeldakse õigustuste üleandmist
subjektidele.

Kohustuse omandamise all mõeldakse samuti sellekohase
kohustuse üleandmist subjektidele.

Õigussuhe tekib õieti sellega, kui keegi omandab õigustuse,
muutub, kui õigustus ja kohustus muutuvad, ja lõpeb, kui õigus-
tus ja kohustus lõpevad.

Kõik omandatavad õigused võivad üle minna ehk ära langeda
üle minna ei või ainult isiklikud ehk kõrgelt isiklikud õigu-
sed. Isik ei ole õigustatud oma nime üle andma, ega oma ka õigust
oma tervise ja elu pääle. Ei tohi sõlmida lepingut käe või
jala maharaiumiseks. Seadus võib määrata kui palju on kel-
lelgi õigus oma tervise kohta. Viimane asjaolu omab tähtsuse
kaitsevää kohustuste suhtes.

Omastatud õigused võivad hävineda. Nagu varnalt mütsi,
nii võib ka isikult õigust ära võtta. Kui õigus nii eralda-
takse, et teda üldse enam ei jää, ^{siis jääb} nimetatakse õiguse lõppe-
miseks. Näiteks, keegi viskas asja tulle, loomulikult lõppesid

ka kõik õigused tema pääle. Õigus lõpeb ka nii et ta üleantakse teisele, näit lepingu põhjal, kui viimane annab majaaniku õigused A asemel B-le.

Kõiki neid asjaolusid, mille tõttu õigustus või kohustus tekib, muutub või lõpeb nimet. õiguslikkudeks tõsiasiadeks ehk juriidilisteks faktideks. Ei ole ühtegi õigustust ja kohustust mille aluseks ei seisaks juriidiline fakt.

Igapäevases elus on arusaadav vastava juriidilise fakti olemasolu. Näiteid: kui mina 1000 krooni kellegi käest nõuan, siis peab mul olema vastav leping; leping on juriidiline fakt. Kui keegi minule kahju teeb, siis olen ma õigustatud nõudma kahjutasu; kahjutegu on juriidiline fakt. Pärijatel varanduse saamiseks on testament juriidiliseks faktiks. Juriidilist fakti peab tõendama. Et tõendus oleks kerge selleks tehakse kirjalik leping. Kohtus on tunnistajad ja asitõendused, mille kaudu juriidiline fakt tehakse kindlaks ja selle tagajärjel teel kohtunik vastava otsuse. Üldiselt, et mingisugusel asjal tagajärge oleks, peab olema vastav juriidiline fakt. Ainult tõsiselt asetleidnud ja kindlalt tõendatud fakt toob enesega kaasa õigutuse või kohustuste muutuse. On juhtumeid, kus juriidilise fakti olemasolu ei ole tarvis kindlaks teha, vaid tema olemasolu eeldatakse. Eeldatavate faktidega on kergendatud kohtumõistmine. Niisuguseid juhtumeid, kus juriidiline fakt loetakse olemasolevaks, nimetatakse õiguslikkudeks praesumtsioonideks, näit. kui abielus on sündinud laps, siis eeldatakse, et abielumees on lapse isa.

Presumtsioonid jagunevad 2 liikki: a) "praesumtio juris" ja b) "praesumtio juris et de jure". Esimesed on niisugused juriidilised faktid, mida võib ümber lükata. Näide: abielumehel on õigus teatava tähtaja jooksul näidata, et ta ei ole lapse isa; ta on 4 aastat Lõuna-Ameerikas, tuleb kodu, leiab aastase lapse eest, siis võib ta vastu väielda, et ta ei ole selle lapse isa. Teine liik juriidilisi fakte on niisugused, mille vastu väielda ei võle lubatud. Näide: Igal pool on selline määraamatute põhimõte läbiviidud, et kes määraamatusse on sissekantud, on maaomanik; A müüb B-le maatüki ja viimane kirjutatakse määraamatusse; tuleb keegi C. ja ütleb A. ei olnud õigust seda maad müüa; siin vastuvaidlemine enam ei aita, sest määraamatu põhimõte

seada ei luba.

Juriidilised faktid jagunevad üldiselt kahte suurte liiki: 1) sündmused ja 2) teod.

Sündmuste all mõeldakse niisuguseid juriidilisi fakte, mille teostamine ei olene teovõimelise isiku tahtest. Näiteid: Veeuputus viib heinakuhja jõe äärest minema; siin ei olnud mõõduandev inimese tahe. Härra Birk jalutab Toompeal; tuleb torm ja paiskab ta riigikogu hoone aknast sisse, siin ei ole mõõduandev tema tahe, vaid ta on looduse tööriist.

Niisuguseid juriidilisi fakte, mille teostamine oleneb oluliselt teovõimelise inimese tahtest, nimetatakse tegudeks, näit. lepingu sõlmimine kahe isiku vahel. Nii siis et juriidiline fakt oleks tegu on tarvis et tema kordasaatjaks oleks 1) inimene, 2) teovõimne ja 3) teinud tahteliselt.

Teod omakorda jagunevad 2 liiki:

a) kuriteod ehk süüteod ja

b) ärিতেod ehk toimingud

Kuriteoks nimetatakse sarnast tegu, mis on maksvate õiguslike normide poolt keelatud ja karistatav. Kuritegudega teeb tegemist kriminaalseadustik.

Äriteoks ehk toiminguks nimetatakse niisugust tegu, mis on (seaduse või) objektiivse õiguse poolt lubatud. Nõnda on toimingud ostu-müügi leping, testament, kinke leping, kohtumõistmine, politsei korrapidamine, kaitseväelase ametkohuse täitmine jne. Õiguse üks ülesandest on toimingute üksikasju määritleda. Tehakse vahet iga toimingu sisemise ja välise külje vahel. Ei saa juriidiliseks faktiks olla see, mis inimene oma mõttes on mõelnud, vaid mõte peab välispidiselt avalduma.

Välise vormi mõttes jagunevad teod 2 liiki: a) formaalsed ja b) mitteformaalsed. Formaalseteks toiminguteks nimetatakse niisuguseid toiminguid, mille kordasaatmine peab sündima objektiivsete normide poolt ette kirjutatud vormis. Kui vorm pole täidetud, ei loeta ka tegu korda saadetuks. Näit. olgu toodud abielusõlmimine perekonnaseisuametis; kui keegi abielu kõrtsis sõlmib, siis ei ole see normaalne toiming. Kinnisvara omandamise õiguse kinnitamine peab sündima krepostijaoskonnas. Kõik teised toimingud, mille väline külg ei ole seaduste poolt ette kirjutatud, nimetatakse mitteformaalseteks toimin-

guteks, näit. paberrosside ost poest. Keegi läheb poodi, teeb käega vastava zesti ja talle antakse, ilma et seal juures sõnagi räägitakse, kuid võidakse anda ka arve. Nii avaldub see ühegi kindla vormita.

Vahekorra formaalse ja mitteformaalse toimingu vahel on olnud aegade kestes väga mitmesugune. Vanal ajal oli vorm tähtis, mitte sisu. Ka praegu nõutakse iga suurema tehingu puhul vormi. Viimane on võimalikkude vaidluste puhul kergenduseks ja tõenduseks. Siin vormi kadumine ei tühista toimingut.

Oma järelduste mõttes jagatakse toiminguid 3 liiki: a) maksvateks, b) vaieldavateks ja c) tühisteks. Maksvateks toiminguteks nimetatakse niisuguseid toiminguid, mis enesega kaasa toovad kõik need tagajärjed, millised toimingul üldse olla võivad ja mida saada loodetakse. See toiming võib tehtud olla ühe või mitme isiku poolt, näit. testament, leping. Avalikus õiguses ja eriti riigiõiguses tuleb sageli ette õige suure arvu isikute koostöö; sellist koostööd nimet. kollektiivseks koostööks, näit. riigikogu koosolek, rahvahääletus.

Vaieldavateks toiminguteks nimetatakse niisuguseid toiminguid, mis iseenesest on maksvad, kui asjaosalised neile vastu ei vaidle, aga mida võib siiski sellekohases korras tühistada. Näit. 2 isikut tegid ostumüügi lepingu; teine oli sealjuures nii viinastanud olekus, et ta ei teadnud, mis tegi ja ei saanud teo iseloomust ja tagajärgedest aru; sellele toimingule võib vastu vaielda ja ta tühistada.

Tühisteks toiminguteks nimetatakse niisuguseid toiminguid, millistel iseenesest mingisuguseid juriidilisi tagajärgi ei ole, vaatamata et nad korda on saadetud, näit. abielu sõlmimine näitelaval näitlejate vahel.

Osavõtjate järele jagunevad toimingud:

- 1) ühekülgsseteks - kui seda korda saadab üks isik. Näit. testamendi tegemine.
- 2) kahekülgsseteks - kui kaks inimest ühtlustavad oma tahte vastava toimingu korda saatmiseks. Ostumüügi lepingus peab asjaosalisi vähemalt olema kaks.
- 3) kollektiivseteks - kui teatav hulk inimesi saavad korda mingi toimingu, mida on näit. seltsi peakoosolek, parlamendi otsus jne.

Kõikide toimingute juures paneme tähele tema sisemist ja välismist külge.

On ka tähtis missuguse vahekorras on toimingu väline külg sisemise tahtega. Need mõlemad peavad üksteisega kokkukõlas olema. Vanasti loeti küllaldaseks välist tahteavaldust. Praegu maksab aga kooskõla põhimõtte ja selle pärast võib ette tulla juhtumeid, kus väline avaldus ei ole kokkukõlas seesmise tahtega. Kooskõla võib puududa vaatamata et see näit. näitelaval - välispidiselt paistab olevat. Tõelise s.o. seesmise tahte puudus tühistabki teo. Kooskõla võib puududa veel eksituse puhul kus tahe loetakse puudulikuks. Eksitus peab olema 1) oluline ja 2) vabandatav.

Mida meie mõistame sõna oluline all? Näide: Keegi soovis osta maja. Ostu hasardis ei pannud ta aga tähele et kirjutas alla üürilepingule. Siin on eksitus oluline ning toiming tühistatakse. Kui aga keegi soovis laadal osta põdrasilmadega hobust ja pärast selgus et viimane seda ei ole, siis tehing jääb maksma. Eksitus ei ole oluline.

Vabandatavust arvestatakse isiku ja kaasinimeste seisukohalt. Üldse on vabandatav sarnane eksitus, mis on vabandatav keskmisele inimesele. Näide: Kaupmees kiidab, et tema müüb riidet mida võib kanda eluaeg. Praktiliselt on see aga võimatu. Eeldatakse ka et keskmise inimese seda taipab ja kaupmehe kiitust arvestab reklaamina. Kui nüüd keegi ostis omale selle eluaegse riide, mis aga reaalselt varsti kõlbmatak muutus siis siin ei ole eksitus vabandatav.

Eksitus võib puudutada mitmesuguseid eluavaldisi. Eksitused võivad olla: 1) vastava isiku suhtes näit. teatri direktor arvab, et sõlmib lepingu Saljapiniga kuid sõlmib seda ekslikult isikuga, kes vaevalt laulda mõistab; 2) objekti suhtes, näit. keegi ostab ekslikult lehma asemel härja; 3) toimingus endas, näit. majaomanik kirjutab eksikombel üürilepingu asemel alla ostumüügi lepingule. Nii näeme et eksitus kõrvaldab tõelise tahte ja sellest tingituna võib juriidilise fakti tühistada.

Teiseks juriidilise fakti tühistamise põhjuseks on pettus. Eksituse ja pettuse vahe seisab selles, et eksituse korral eksiarvamise tekkimine ühel isikul ei ole tahteliselt esile kutsutud teise isiku poolt, kuna pettuse juures eksiarvamus

on tekitatud just petja poolt tahteliselt, sihilikult ja hari-likult petja huvides. Et toimingut tühistada, peab petus olema oluline. Petus on siis oluline, kui keskmise inimese mõistus on viidud eksiteele. Näit., kui keegi ostab laadalt "elava iseloomuga" hobuse, kes eksiarvamuse tekitamiseks piiritusega purju joodetud, ja järgmisel päeval selgub, et hobune on laisk ja tuim, siis võib seda toimingut tühistada, sest pettus on oluline. Kui aga näit. keegi ostab grammofoni, mille kohta kaupmees kuulutas ajalehes, et ta mängib plaatideta, ilma et ta seda kontrolliks, siis ei saa toimingut tühistada, sest pettus ei ole oluline; iga keskmise mõistusega inimene peab ju teadma, et see on võimata. Üldse reklaami ei loeta pettuseks, sest ostja peab alati seda arvestama, et kaupmees kauba häid omanduse suurendab.

Tuleb tähele panna ka juhtumeid, kui tahe ei ole kokkukõl-
as teoga, vaid tegu sünnib hirmu või surve all. Surve aitab kaa-
sa et inimene teo korda saadab, kuna ilma surveta ta seda po-
leks teinud. Surve peab aga olema oluline, s.t. sarnane mis iga
keskmise inimesele hirmu peale ajab. Näit., kui tuleb uksest
sisse isik revolver käes ja käseb vekslile alla kirjutada,
ähvardades muidu lasta, siis allkirja vekslil võib hiljem tühis-
tada. Siin oleks iga keskmise inimene kartnud ja surmahirmus
vekslile alla kirjutanud. Kui aga sissetungijal on revolvri ase-
mel piip käes ehk ähvardab 7 moosese raamatuga mõju avaldada,
siis ei ole surve oluline ega saa toimingut (veksli allakir-
jutamist) tühistada. Samuti lubadus silmadesse puhuda mitte-
allakirjutamise puhul ei ole ka oluline. Puhumine iseenesest
on küll füüsiline surve, aga ta ei kõrvalda tõelist tahteaval-
dust.

Lõpuks tuleb vaadelda veel toiminguid, kus toimingu sise-
mine külg ei vasta toimija tõsisele tahtele, näit. näitemängud
ja teised mängud. Neid toiminguid võib nimetada tühisteks. Nii
näeme, et õiguslikud toimingud tegelikus elus võivad olla väga
mitmekesised. Igal õiguse alal on toimingul omaette teatav
ilme.

Jääb järele vaadelda, kuidas tekivad, muutuvad ja lõpevad
õigustused ja kohustused. Õigustused ja kohustused tekivad ju-
riidiliste faktide kaudu, sest on olemas õiguslikud normid,

mis määravad, et teatavale toimingule järgnevad teatavad tagajärjed. See tagajärg peab olema väljendatud objektiivses õiguses. Õigused ja kohustused, mida meie juuriidiliste faktide kaudu omandame, on esmakordsed või teiselt isikult omandatud. Selle järgi jaguneb õigustuse omandamine:

- a) originaalseks ehk algupäraseks ja
- b) derivatiivseks ehk tuletatuks.

Originaalseks nimetatakse niisugust õigustuse omandamist, kus õiguse subjekt omandab õigused mitte kellegi käest, vaid esmakordselt. Näit. kalamees tõmbab võrguga kala välja, kelle kohta kellelgi varemini omandamisõigust ei olnud ja saab ta omale. Kuid suurem hulk õigustusi on aga niisugused, mida üks subjekt omandab ainult teise käest. Niisugust õigustuste omandamist nimetatakse derivatiivseks ehk tuletatud omandamiseks. Näit. ostan maja ja müün selle edasi. Derivatiivse omandamisviisi juures maksab vana Rooma põhimõte: "naemo plus juris transferre potest, quam ipse habet"-keegi ei või rohkem õigustusi edasi anda, kui tal neid on. Seda isikut, kes õigustusi teisele edasi annab, nimetatakse eelõiguslaseks, kes aga teiselt õigustuse omandab - õigusjärglaseks. Õigusjärglasel ei saa olla rohkem õigustusi, kui neid oli eelõiguslasel. Tuletatud õigustuse omandamise juures tuleb kindlaks teha, et kõikidel eelõiguslastel need õigustused olid, mis on sageli väga raske. Seda tõestamist nimetatakse "kuratlikuks tõestamiseks".

Et tõestamise protsess kergem oleks, selleks on rida abinõusid: 1) kui teatava aja jooksul nõudmist õigustuse kohta ei ole esitatud, ei arvestata nõudmist pärast; 2) kui keegi isik on teatava aja kinnisvara omanik, siis loetakse ta omanikuks; 3) kui keegi isik on teatava aja jooksul asja kasutanud, siis lähevad iganemise teel kõik õigustused temale üle. Õiguse üleminek jaguneb universaalseks ja singulaarseks.

Universaalne õiguse üleminek leiab aset siis kui kõik õigused lähevad üle. Pärija on universaalne õiguse järglane. Singulaarsel üleminekul omab järglane vaid teatavad õigused. Näit. kauba ostmisel poest ei lähe ostjale kõik kaupmehe õigused üle vaid ainult õigused müüdava artikli suhtes.

Kõik õigustused ja kohustused on ainult siis tähtsad, kui nad ühiskonnas teostamist ja täitmist leiavad.

Õiguse teostamise all mõeldakse nende tegude kordasaatmist, mis esinevad õigustuse sisuna. Näit., kui mul on õigustus saada 100 krooni, ja võtan selle vastu, siis teostan ma oma õigustust. Samuti, kui isa oma last kasvatab ja teda karistab, siis teostab ta oma õigust.

Kohusetäitmise all mõeldakse nende tegude kordasaatmist, mis esinevad kohustuse sisuna. Näit., kui minul on kohustus korda alalhoida ja ma seda teen, siis täidan ma oma kohustust. Õigusteostamine ja kohusetäitmine riiwab harilikult neid isikuid, kes õigustuste ja kohustustega seotud või kes neid teostavad ja täidavad. Õigusteostamine ja kohusetäitmine võib ka kolmanda isiku päale mõju avaldada ja teatawaid tagajärgi esile kutsuda, mida nimetatakse õiguse refleksideks. Õiguse reflekside all mõtleme neid halbusi või soodustusi kolmandale isikule, mis ühenduses seisawad õigusteostamisega või kohusetäitmisega õigustuste ja kohustuste kandjate poolt. Näit., keegi kuiwatab kraawide abil maad; sellega kuiwatab ta ka naabrimaad; õiguse refleks on naabrile soodus. Ülemise korra elanik on trepile tule põlema pannud; teised majaelanikud kasutawad ka seda walgust; õiguse refleks on neile soodus. Keegi awab teatawal tänawal kaupluse; see kauplus läheb hästi ja teised kaupmehed kannatawad selle all; õiguse refleks on siin neile kahjulik. Keegi kaewab oma maaalale keewu ja laseb sellega naabri kaewu tühjaks; õiguse refleks on naabrile kahjulik. Üldiselt maksab siin põhimõte, et kes oma õigustust teostab, ei või teisele kurja teha, olgugi et refleks võib olla sellele kasulik või kahjulik. Tasu ei saa nõuda õigustuse teostaja soodsate reflekside eest ega kahju-kannataja ebasoodsate reflekside puhul. Uuemal ajal on selle kõrwale seatud põhimõte, et igauks oma õigustust teostades peab seda tegema oma huwides mingisuguse sihi taotlemiseks ja ei tohi seda teha ainult selleks, et teisele kahju sünnitada. Kui oma õigustusi teostatakse ainult selleks, et naabrile kahju teha, siis nimetatakse seda õiguse kuritarwitamiseks ehk sikaniks. Näit., kui keegi linnas oma krundil kõrwetab mingit wängelõhnaga ainet ainult selleks,

et oma maabrit kiusata ja pahandada, ilma et seal juures mingisugust kasu saaks, siis on see õiguse kuritarvitamine. Selle kõrvaldamiseks nõutakse uuemal ajal, et õiguse-teostamine peab olema seotud reaalse kasuga.

Seaduseandja peab arvestama ka õiguse reflekse, sest muidu võib seadus nähtusi esile kutsuda, mis ei ole soovitavad. Näit., antakse seadus saapatööstuste kasuks, mille tagajärjel tõusevad jalanõude hinnad; riigiametnikud ei jõua enam saapaid osta ja nende palka peab suurendama; selle tagajärjel peab riigimakse kõrgendama. Siin on näha tarve reflekside ahel, mille lülid üksteisega tihedalt seotud ja mille lõpptulemus ebasoovitaw. Tekib olukord kus seaduseandja peab maadlema refleksidega nagu väljakutsutud waimudega, mil-liseid ta ise enam ohjeldada ei suuda.

Seni väljusime seisukohalt, et õiguse-teostamisele ja kohusetäitmisele ei ole takistusi. Tegelik elu näitab et õiguse teostamisel ja kohusetäitmisel võib tekkida palju takistusi ja nende rikkumisi. Näit., keegi wõlglane ei taha oma kohustust täita ja ütleb, et tal ainult on 100 kr. wõlgu, kuna wõlausaldaja tõendab, et tal on wõlglaselt 1000 kr. saada. Sel juhtumil on õiguse teostamine ja kohusetäitmine sattunud raskustesse. Tekib küsimus õiguse kaitsest. Õiguse kaitse-küsimus on suurim probleem õiguslikus elus. Selle küsimuse lahendamisel võib väljuda kahest lähtekohast: 1) õiguse kaitseabinõuks on omaabi - kui igauks õiguse jalule seab oma jõuga; 2) õiguse kaitseabinõuks on kohtulik kaitse - kui luuakse väljaspool kahjukannatajat sellekohane wõim, kes tema õigused jalule seab.

Need kaks põhimõtet on ajalooliselt alati makswad ol-nud. Wanaajal oli rohkem maksew omaabi põhimõte, sest igauks pidi ise oma õiguse eest välja astuma; kui ta seda üksinda ei jaksanud, siis tegi ta seda sõprade wõi teiste kaasabil. Keskaajal nimetati seda õiguse kaitset rusikaõiguseks. Tei-sest küljest korraldas ka wastaspool omakaitset ja tekkis pooltewaheline wõitlus. Seesugust ühiskondlikku korda leidub praegu weel mõnel üksikul mahajäänud maaalal, näit., Taga-Kaukaasias, Turkestanis jne. Uuema aja seadused püüawad oma-abi täiesti kõrvaldada, mis ka aja jooksul läbi wiitakse. Praegusa ja kultuurriikides on omaabi lubatud ainult niiwõrt,

kuiwõrt ta on seotud otsekohuse õiguserikkumise takistamise ja kõrvaldamisega, näit. kaitse kallaletungi puhul ja warga wastu. Siin on aga nõuetaw et enesekaitse ei ületaks ebamääraselt kallaletungija jõudu, waid peab olema wiimasega enam vähem wõrdses wahekorras. Rewolwriiga kallaletungijat on õigus surmata, aga kui keegi teisele puhub silmadesse ja wiimane selle tõttu laskeriista tarwitab, siis on ilmne, et jõud ei olnud proportsionis.

Kaitse võib olla efektiivne ainult siis, kui otse waja kaitset teostada. Nõnda ei ole lubatud ukse juure üles seada mingisuguseid automaat relvu, mis iga sissetulija maha kõmmutaks.

Rikutud õiguse jaluleseadmine omaabi kaudu on aga keelatud. Siin tuleb pöörata vastava riikliku wõimu poole. Juba varakult hakati korraldama ühiskondlikku ehk kohtulikku kaitset. Kohtuliku kaitse põhimõte on, et igauks, kes oma õigustuse või kohustuse leiab rikutud olevat, võib pöörata sellekohase ühiskondliku organi poole, kes "ex officio" hakkab asja lahendama. Riikide wahel on omaabi lubatud nii kaitseks kui ka pealetungiks. Seega on sõda kui omaabi lubatud õiguse kaitseks ja jaluleseadmiseks. Kellog'i paktiga oleks just nagu sõda kõrwaldatud, kuid tegelik elu näitab teist. Seega on kaitsewägi riigi omaabi wastawate õiguste kaitseks ja rikutud õiguste jaluleseadmiseks.

Weel paneme tähele wahekohtu instituuti. See tekkis ürgajal. Esimene juht kus wõitlus tõimus esindajate wahel on Taaweti ja Koljati lugu. Siit wäike samm edasi ja juba õiguse jaluleseadmiseks astuwad wõitlejate poolte asemele läbi-rääkijad.

Wahekohtud wõiwad ainult niipalju otsustada kui palju neile antakse wõlutusi ja neil otsustel on niipalju jõudu kuiwõrt pooled sellega lepiwad. Neil ei ole wõimu otsust maksma panna.

Õiguse kaitse ühiskondliku wõimu abil seisab selles, et kahe wastaspoole kõrwale seatakse weel kohtunik.

Ürgajal oli pereisa kohtunik, piiramata wõimuga isegi elu ja surma üle. Hiljem läks see üle kogukonna wanema ja säält riigi kätte. Praegu on isawõimust säilinud weel niiwõrt et tal on õigus oma lapsi kaswatada.

Algul riik kohut ei mõistnud, ta vaatas ainult pealt et võitlejad pooled vastavaid reegleid täidaks, (duorum bellum). Hiljem ei jää enam riik pealtvaatajaks vaid otsustab asja ise - määrab kinas omaabi, kinas vahekohtu abi tarvitada.

Veel edasi hakkab riik ise asja sisuliselt arutama. Tekib riiklik kohus. Praegu ongi kõik asjad kohtu lahendada. Kohtunik peab selgeks tegema, kellele õigus kuulub ja kes teda on rikkunud.

Nende küsimuste lahendamine väljendub kohtuotsuses. Kohtuotsus sisaldab küll vastava deklaratsiooni, kuid sellega ei ole veel kindlaks tehtud, et vahekorrad niisuguseks kujunevad, nagu kohtuotsus seda kindlaks on määranud. Selle teostamiseks peab olema vastav võim. Seda toimetust, millega luuakse tegelikus elus olukord, mis vastab kohtuotsuse sisule, nimetatakse kohtuotsuse täitmiseks. Kui kohtuotsus vabalt täitmist ei leia, siis teostab seda riigivõim. Rahvusvahelises elus puudub aga selline kindel püsiv võim. Niikaua kui seda rahvusvahelises õiguses loodud ei ole, jäävad igasugused deklaratsioonid ainult paberile.

Järg lüh 51 § 7

§3. §6. Õigus objektiivses mõttes.

Objektiivse õiguse mõiste. Õiguse allikad, mõiste, liigid, kohtuõigus, kohtupraktis.

Kõik õigustused ja kohustused peavad rajatud olema teatavale alusele. Kui selleks aluseks on ainult sisemine tõekspidamine, siis on meil tegemist intuitiivse õigusega.

Häriilikult ei ole intuitiivsest õigusest küllalt. Tegelikult tuleb elus ette mitmesuguseid intuitsioone, mis omavahel kokku võivad põrgata. Mis ühele õigus, see võib teisele osutada ülekohtuks. Anarhistid väidavad, et muud õigust ei olegi vaja, kui ainult inimese sisemist tõekspidamist. Viimane olevat küllaldaseks mõõdupuuks. Nietzsche jälle toonitas et tegu võimsad võivad olla ainult üliinimesed. Samal vaatekohal asusid ka Stirner ja Tolstoi.

Kuid inimvahekordi ei saa jätta ainult sisemise tõekspidamise hoolde. Õigust püütakse viia väljaspoole inimest. On tarvis õigusele leida objektiivne alus.

Neid mõeldavaid norme, mille peale õigustused ja kohustused rajatakse olenemata asjaosaliste subjektiivsetest arvamustest ja intuitiivsetest tõekspidamistest nimetatakse ^{objektiivseks} õiguseks. See on määruste hulk, mis seisab väljaspool teatavaid isikuid.

Seesuguseid õigustusi ja kohustusi, mis on rajatud objektiivse õiguse normidele, nimetatakse teisest küljest positiivseks õiguseks.

Tegelikus elus on õigustused ja kohustused maksvad niivõrt, kui võrt nad on positiivset laadi, s.o. rajatud objektiivsele õigusele. Õiguse allikad, mõiste, liigid.

Neid vorme ja viise, mille kaudu õigus objektiivseerub või mille kaudu objektiivse õiguse normid tekivad, muutuvad või lõpevad nimetatakse õiguse allikateks. Sõna "õiguse allikas" on piltlik öeldis, mis laenatud looduse vaatlemisest. Nagu maapinna all olevad veed on alul peidetud ja tulevad maapinnale sellekohaste avauste - allikate kaudu, nii ka õigus oma esialgses kujus on peidetud inimeste psüühikas ja avaldub teatavates normides või viisides - õiguse allikates.

Õiguse allikate kaudu väljendatakse seda, mis kaasaja inimeste seesmisele tõekspidamisele vastab. Õiguse

allikad jagatakse mitmesse liiki. Kõik õiguse allikad jagunevad 1) originaalseteks ja 2) derivatiivseteks.

Originaalseteks õiguse allikateks nimetatakse niisuguseid objektiivse õiguse loomisviise, mis senises maksvas objektiivses õiguses ei ole ette nähtud, kuid mille kaudu siiski hakkab tekkima õigus. Nad on teatava revolutsioonilise iseloomuga. Näide: Vene keisririigi seadused ei näinud ette mingit ajutist valitsust, kuid 1917. a. veebruaris, revolutsiooni järeldusel hakkas viimane seadusi andma. Samuti ei näinud ka ülalnimetatud valitsus ette, et mingi Rahvakomissaride kogu võib seadusi anda, kuid ometegi peale oktoobri revolutsiooni see fakt teostus. Ka 1918. a. tegutsema hakkanud Eesti Maapäev oli objektiivses õiguses ettenägemata. Nad on nagu äkki ilmunud veeallikad.

Derivatiivsed ehk tuletatud õiguse allikad on niisugused, mis maksvas õiguses eneses on ette nähtud.

Näide: meie riigivanem, riigikogu jne.

Kõik õiguse allikad jagunevad omakorda veel järgmiselt: a) kombeõigus, b) seadused, c) administratiivmäärused, d) kohtupraktis, e) lepped, f) mõningad muud liigid. *Kombeõigus.*

Vanim ja tähtsaim õiguse allikas on olnud ja on osalt ka veel praegu kombeõigus. Teda ei avaldata alati sõnalisel väljenduses ja ei pruugi avaldada ka kirjas, mille tõttu teda nimetatakse kirjutamata õiguseks - "jus non scriptum". Kombeõiguse all mõeldakse niisuguseid norme, mis ilmsiks tulevad korduvates ja õiguslikult tähtsates tegudes. Järelikult kombeõiguse normid ilmestuvad tegude kaudu. Need teod peavad olema korduvad ja õiguslikult tähtsad, s. o. nad peavad kaasa tooma õigustusi ja kohustusi. Näit. kui keegi kuriteo korda saatis ja mõisteti selle eest surma ja kui pärast alati järgnes vastavale kuriteole surmanuhtlus, siis on see norm saanud kombeõiguseks ehk tavaks.

Kombeõiguse tähendus on ajajooksul muutunud ja ta mõju on vähenenud. Õiguse norme on hakatud väljendada

kirjas. Kombeõigus leiab veel tarvitamist suurel määral Anglosakside juures, kuna aga Euroopa mandril valitseb objektiivne õigus. Ka kaubandusliikudes läbikäimistes on veel laialt tarvitatav kombeõigus.

Kombeõigus nagu elab teatud rahvas ja kasvab temaga koos. Iga üksik rahvaliige õpib seda tundma lapsepõlvest alates ja ta on sellele isikule kergesti arusaadav. Võõ-

rastele on ta aga raskesti kättesaadav ja vähe mõistetav. Elutempo on kiire ja inimesed liiguvad ühest kohast teise. Igal ühel neist võib olla oma kombeõigus, mis võib tekitada arusaamatusi. Kombeõigus ei saa sel puhul täita kõiki neid ülesandeid, mida õigus täitma peab. Kombeõigus on ainult mõeldav siis kui see sünnib kitsamas ringkonnas ja käsitlemist leiab isiku poolt, kes on võrsunud samast ühiskonna grupist. ~~Seaduse mõiste, tingim.~~

Teiseks tähtsamaks õiguse allikaks on seadus. Seaduse mõiste kindlakstegemisel võistlevad kaks lähtekohta ning vastavalt sellele püüavad viimased seda ka defineerida kahelt vaatepunktilt s.o. 1) materjaalselt ja 2) formaalselt.

Materjaalne definitsioon Seadus on riigivõimu poolt väljaantud üldkohustuslik norm. See definitsioon on esiteks liiga lai ja teiseks liiga kitsas. On olemas terve rida norme, mis osutuvad üldkohustuslikuks, teiselt poolt jälle seadus ei pruugi olla sugugi üldkohustuslik. Näiteks seadus mis antud põlevkivi tööstuse kohta, ei puuduta sugugi kõrvalseisvaid kodanikke.

Viimasel ajal heidetaksegi materjaalne definitsioon kõrvale.

Formaalne definitsioon. Seadus on õiguslik norm, mis seadusandliku asutise poolt seadusandlises korras väljaantud. Siin näeme et ei ole küllalt kui seaduse mõiste määramiseks, kui ütleme, seadus sisaldab õiguslike norme, sest et ka teised normid, nagu administratiivmäärus sisaldab neid samuti. Tähtis ja oluline on see et meie seaduseks loeme ainult neid norme, mis on väljaantud seadusandliku asutise poolt seadusandlikus korras. Sellepärast seaduseks ei tunnustata normi, mis pole antud seadusandlikus korras. Seadusandlikud asutised võivad muutuda nii ajas kui ruumis, kuid seadusi antakse ainult seadusandlike asutiste poolt.

Seadusandlikus korras võib iga rahva ja riigi juures ette tulla suuri erinevusi. Vanemal ajal oli seaduse tähtsus õiguse allikana väiksem, uuemal ajal on aga tema tähtsus märgatavalt kasvanud. Ka meil Eestis on seadus tähtsamaks õiguse allikaks. Seadusega võib iga tõekspidamist kergesti ja täpsalt väljendada. Ta on kergesti loetav ja igale kättesaadav. Seaduse halb külge on see, et kõik inimesed ei jõua alati jälgida väljaantud sea-

duci. Seega võib seadus muutuda rahvale vööraks, eriti kui luuakse lausa uusi norme, mis rahva töekspidamistega kokku ei käi. Seaduse kujunemise astmed.

Esimeseks seaduse kujunemise astmeks ehk faasiks on seaduse algatus õigus. Siin paneme tähele seaduse eelnõu koostamist ja seaduse eelnõu algatamist. Eelnõu on tehniliselt sõnastatud normide kogu, mille võivad koostada ükskõik missugused inimesed. Seaduse algatuse õiguseks määratakse õigust seadusandlikku aparati seadusandluse suunas liikuma panna. Selle õigusega aga ei varustata mitte kõiki isikuid ja asutusi. Seadusi on õigustet algatama 25000 hääleõiguslikku kodanikku, riigikogu ja riigivanem. Sarnane piiramine on arusaadav, sest kui üksikud isikud ja grupid hakkavad seaduseelnõusid esitama, siis ummistub selle tagajärjel varsti seadusandline aparat. Säält võib läbi lasta ainult kaalutuid ja täiesti vajalikke eelnõusid.

Teiseks seaduse kujunemise astmeks on arutamine. Seaduse arutamine teostub lugemiste kaudu ning harilikult kolmel lugemisel.

Esimesel lugemisel arutatakse seaduseelnõu põhimõtteliselt, kas sarnast seadust on vaja või mitte.

Teisel lugemisel arutatakse seaduse eelnõu üksikute peatükkide ja paragrahvide kaupa, siin püütakse selgeks teha missugune sisu ja ilme on seadusel. Arusaadav on et teine lugemine võib järgneda ainult siis, kui esimene lugemine otsustati jaatavalt. Siin võib teha iga-sugu parandusi ja ettepanekuid.

Kolmas lugemine on oma ilmelt sarnane teisele lugemisele, kuid parandusi ja ettepanekuid võib teha ainult 1. ja 2. lugemise piirides. Sootuks uusi ettepanekuid ei saa enam teha, sest muidu viimane saaks arutatud ja kaalutud ainult ühel lugemisel. Seadus on aga norm mis sügavale rahva ellu lõikab, ning jääb pikemaks ajaks püsima. Kui teda hakata sageli muutma, kaotab ta oma lugupidamise rahva silmis. Toodud motiividel on tähtis et iga seadus enne põhjalikult läbi kaalutaks, kui ta hakkab inimeste vahelisi suhteid korraldama. Viimane on ka ühekssuuremaks kahekojaliste parlamentide püsimise argumentiks.

Kolmas seaduse kujunemise faas on vastuvõtmine, mis sünnib pärast 3. lugemist.

Neljas seaduse kujunemise faas on seaduse kinnitamine.

Vastuvõtja ja kinnitaja asutised ei lange tavaliselt ühte. Kinnitaja asutis võib olla ka mitte kinnitajaks. Harilikult kinnitab seadused riigipea. Kinnitamine võib olla kahesugune 1) absoluutne veto õigus ja 2) suspensiivne veto õigus. Absoluutne veto hävitab eelnõu. Suspensiivne veto kasutamise puhul ei hävine eelnõu, vaid jääb peatuma, sama seadust võib arutada sama ehk uus parlament ja kui see võetakse samas re-
daksioonis vastu, astub ta jõusse ning kinnitajal ei ole tema kohta midagi öelda.

Viieandaks seaduse kujundamise astmeks on seaduse väljakuulutamine. Viimane jaguneb kahte akti:

1) promulgatio legis ja 2) publicatio legis. Seaduse promulgatsioonil all mõeldakse käsku, mille põhjal publikatsioon toime pannakse, kusjuures käsule lisatakse juurde seaduse tekst. Publikatsiooniks nimetatakse seaduse trükkimist seaduslehes (meil Riigi Teataja) ja viimase kaudu teatavaks tegemiseks kõigile, keda seaduses puudutati.

Kuuendaks ja viimaseks seaduse faasiks on maksma-
hakkamine. Viimasest momendist hakkavad normid oma võimu avaldama ja muutuvad kohustuslikuks kõigile kelle kohta nad käivad. Et asjaosalistel oleks võimalik nendega tutvuda püütakse viia seaduse maksmahakkamist kaugemale väljakuulutamisest.

Vaheajaga väljakuulutamise ja maksmahakkamise vahel nimetatakse seaduse vacatio legis (vacatio legis). Meil kestab vacatio legis tavaliselt 10 päeva R.T. il-
mumise kuupäevast, kui seaduses eneses pole muud kor-
da ja tähtaega. Võidakse ka kiirustada ja kohe maksma panna ka traaditeel, kuid see on väga raske kodanikke-
dele. Puudub ametliku lehe tekst mille järele käia. Vacatio legist võib ka pikendada, see sünnib tavaliselt juhtudel kui vastuvõetud seadus on seotud teiste sea-
dustega mis pole veel maksma hakanud, ning kodeksite puhul. Näit. võeti saksa tsiviil kodeks vastu 1896.a. kuid hakkas maksma 1900.a.

Normi mis üldsuse kohta käib nimetatakse seaduseks (Gesetz, zakon) mis aga mitmeid eluvahekordi puudutab - seadustikuks ehk kood'iks (codex).

E. Seaduse tüüp.
Seadused jagunevad ulatuselt ja jõult: 1) põhi-

seadusteks ja harilikkudeks seadusteks. Põhiseaduse all mõistetakse norme, mis riigiehituse algjoontes ära määravad. Oma jõu poolest on põhiseadus teistest seadustest tugevam. Kõik teised seadused on harilikud seadused ja nad ei tohi põhiseadusega vastuolus olla. Põhiseadusega vastuolus seisvad seadused muutuvad paljaks õiguseks (ius nudum). Põhiseaduse eriliseks omaduseks on veel see, et tema muutmine on märksa raskem ja keerulisem kui harilikkudel seadustel. Mõnel maal näit. Inglismaal ei ole vahet harilikkude ja põhiseaduse vahel, sääl põhiseadust kui niisugust ei olegi. *Administratiiv-*

Kolmandaks õiguse allikaks on administratiivmäärused. Administratiivmääruste all mõistetakse niisuguseid õiguslikke norme, mis välja on antud määrusandlikus korras vastavate riigivõimu organite poolt. Seega ka administratiivmäärused nagu seaduski sisaldavad õiguslikke norme, kuid neid ei anta välja seaduseandlikus korras seaduseandliku asutise poolt, vaid antakse administratiivkorras selleks õigustatud vastava riigivõimu organi poolt. Tuleb ette juhtumeid, kus seaduseandlik asutis on ka määrusteandja, näit. omal ajal vene keiser. Praegusajal ei ole see harilikult nii, vaid igas riigis on maksev seadusega kindlaksmääratud oma administratiivmääruste väljaandmise kord. Meil Vabariigi valitsus on õigustatud andma määrusi, kuid mitte seadusi.

Administratiivmääruste iseloomustavaks jooneks on harilikult see, et nad ei tohi seadustega vastuolus olla. Kui nad on seadustega vastuolus, siis on nad väiendavad ja mitte maksvad. Administratiivmääruste jõu määrab ära seega nende seaduslikkus. Seaduslikkuse puudus tuleb ilmsiks: 1) korra suhtes - kui määrused ei ole õiges korras antud; 2) asutise suhtes - kui määrus on antud asutise poolt, kes selleks ei ole õigustatud; 3) normide sisu suhtes - kui normid oma sisult on vastuolus seadustega.

Uuemal ajal on administratiivmäärustel suur tähtsus sest määruseandlus sünnib kiiremini kui seaduseandlus. Seadus peab olema põhjalikult välja töötatud ja andma üldised alused ühiskondliku elu reguleerimiseks. Seadused antakse seepärast üldises kujus. Tegelik elu nõuab aga üksikasju, milleks antakse administratiivmäärusi.

Administratiivmäärused võivad seega rohkem jälgida tegeliku elu tarvidusi.

Niisugused seadused, mis ainult teatavad piirid ära määravad, kuna sisu jääb administratiivmääruste hooleks, nimetatakse raamseadusteks. Meie 1919. a. Maaseadus oli ka raamseadus.

Neid antakse juhul, kui seaduseandlus ei tea, missugust sisu täpsalt seadusele anda, et ta vastaks tegeliku elu nõuetele, kuid seadus kui niisugune on siiski vajalik, näit. meie vähemusrahvuste kultuurautonoomia-seadus ja maaseadus. Säärased raamseadused volitavad vastavaid asutusi andma administratiivmäärusi seaduse elluviimiseks.

Administratiivmääruste hädad küljed on samad, mis seadustelgi, kuid eriti veel see, et neid võib anda iga konkreetse elujuhu tarvis. Nende puudus on see, et neid võib kergesti muuta. Kui palju administratiivmäärusi on muudetud, siis on raske teada, missugused veel on maksavad, missugused mitte. Seesugused määrused millel on seadust muutev jõud nimetatakse erakorralisteks või hädakorralisteks määrusteks (Notverordnung). Ka meil on põhiseaduse põhjal õigus riigivanemal neid anda ja neid nimetatakse dekreetideks. *Leppeid.*

Neljandaks õiguse allikate liigiks on mitmesugused lepped. Lepped siseriigis praegusajal ei loo objektiivseid õigusnorme, vaid on rohkem subjektiivset laadi. Varem ajal, mil riigivõim ei olnud nii tugev kui praegusajal, tegid üksikud seisused riigis omavahel ja ka monarhiga leppeid, mille järgi sageli tuli teotse-da, näit. lepped inglise parlamendi ja kuninga vahel. On aga mõeldav, et asjaosalised on seesugused isikud, kes loovad sarnase leppe, mis kohustav on ka kolman-date suhtes. Lepete kaudu loodi seega varem ajal si-seriigis õigust.

Praegusajal on lepped rahvusvahelise õiguse alli-kaks. Riikidevahelised lepingud moodustavad seega objektiivseid norme, mille peale kodanikud oma õigustusi ja kohustusi võivad rajada. Nad on rahvusvahelisel liik-lemisel suure tähtsusega ja rahvusvahelise õiguse pää-allikad. *Kohtupraaxis.*

Viiendaks õiguse allikaks võib veel nimetada kohtu praksist, mis koosneb üksikutest kohtuotsustest. Kohus

teeb igal konkreetsel juhtumil õigusemõistva otsuse poolte vahel. See õigusemõistmine sünnib lihtsa loogilise mõtlemise kaudu teatava süllogismi abil. Loogiline mõttekäik on sarnane järgmisele:

A. Inimene on surelik.

B. Adam on inimene.

C. Adam on surelik.

Seega objektiivne õigusnorm + konkreetne juhtum annavad kohtuotsuse. Igakord ei ole aga kohtul seesugust üldist normi, mis igale konkreetsele juhtumile vastaks, kuid kohus peab siiski otsuse tegema, vaatamata sellele, et seaduses on puudused ja tühikud. See on maksev tsiviilasjus, kuna kriminaalõigus tühikuid ei arvesta.

Kui tsiviil või administratiiv asjus tuleb ette tühik, siis peab kohus ise uue normi leidma või looma objektiivse õiguse tühiku täitmiseks. Seega muutub ka kohus teataval määral õiguseloojaks. Inglismaal on suur osa norme saadud just kohtuotsuse kaudu, sest nendega luuakse kohtuotsuse pretsendendid. Inglise kohtus ei ole imeasi, kui mõistetakse kohut kohtuotsuse pretsendendi järgi, mis tehtud XV s.

Praegusaajal mõningates riikides kohtuotsuste järelalusena loetakse tühistatuks ja mittemaksvaks need normid, mis kohus leidis olevat ebaseaduslikud. Meie nägime eelpool, et administratiivmäärused ei tohi olla vastuolus seadustega ja seadused põhiseadusega. Siiski tuleb ette selliseid vastuolusid iga riigi seaduseandluses ja määruseandluses. Seepärast peab kohus igal konkreetsel juhtumil kindlaks tegema, kas selle kohta käivad normid on seaduslikud, s.o. kas käsitletav administratiivmäärus on kokkukõlas seadusega ja seadus põhiseadusega, enne kui ta võtab need normid oma otsuse aluseks. Kui kohus leiab, et administratiivmäärus on vastuolus seadusega või seadus põhiseadusega, siis ei ole nende normid talle kohustavad ja ta ei võta neid otsuse aluseks. Kui määrus või seadus ei ole kohustav kohtule, siis ei ole ta seda ka kodanikule. Järelikult normid muutuvad kohtuotsuse järelalusena mittekohustavaks kõigile, olgugi et kohus ei saa hävitada vastavat seadust. Säärast mittekohustavaks muutunud seadust nimetatakse "jus nudum" - "alasti seadus" "alasti õigus".

34 ~~§§. §7.~~ Õigus objektiivses mõttes. (järg).

Normide liigid nende ehituse ja jõu järgi. Normide maksvus ajas ja ruumis. Normide rakendamine. Seaduse seletamine, otstarve, viisid.

Õiguslikud normid sisaldades ettekirjutusi inimese ülespidamise kohta, avalduvad peaausjalikult sõnades. Eelpool nägime, et nad võivad avalduda veel kombeõiguses, kuid ka kombeõiguse normid avalduvad kohtu praksises, mis väljendatud sõnaliselt kohtuotsustes. Õiguslike normide sõnaline väljendus on väga tähtis. Vanal ajal olid ametis erilised kombeõiguse tundjad, kes vaidluse korral asja lahendasid. Neid nimetati eesti keeles hirsnikkudeks. Kirjutatud õiguse normide korral seda vaja ei ole.

Normide jagunemine sõnalise väljenduse järgi.

Õiguslikud normid jagunevad oma sõnalise väljenduse poolest kolme liiki.

Esimese liigi alla kuuluvad niisugused normid, mis väheste sõnadega püüavad võimalikult palju sisu väljendada, näit. Rooma "12 tahvli seadus", Napoleoni "Codex civilis", Helveetsia ja Saksa tsiviilkoodeksid, meie põhiseadus, uuemad seadused meil ja Prantsusmaal. Sarnased üldised seadused võivad sajandeid muutmata püsida, sest neile võib alati uut sisu juurde valada. Normi lühike sõnastus eeldab täielikku õigusteadlikku keele tundmist ja kindlat loogikat, sest jurist peab oma mõtteid seaduses kokkuvõtlikult ja täpselt avaldama.

Nende normide puudused avalduvad selles, et nad on liig üldised ja ei võimalda pahatihti täpsat arusaamist. Nende seaduste tarvitajad peavad olema head juristid. Need seadused võimaldavad rohkem tegevusevabadust.

Teiseks normide liigiks sõnalise väljenduse poolest on niisugused normid, mis võimaliku üksikasjalikkusega on kirjutatud ja ära näitavad, millisel viisil igal vastaval juhtumil tuleb talitada. Sarnase üksikasjalikkuse otstarbeks tarvitatavad sõnad on teatava kindla sisuga. Igasugused literaarsed seletused ja selgitused jäetakse kõrvale ja nõutakse ainult juriidiliselt olulist momenti. Siia liiki kuuluvad näit. rida Roomas antud seadusi, hulk Inglismaa, Soome ja Rootsi seadusi; meil Baltiera-seaduste III köide ja administratiivmäärused. Selle tüübi normide heaks küljeks on, et siin püütakse kõrvaldada

eksisamme ja vääratusi seaduste seletamisel. Nende nõrk külg on, et üksikasjusse tungimine muudab normid ajast ja kohast liiga rippuvaiks. Kui seaduse normid üksikasjusse tungivad, siis riivavad nad kaasaegseid olukordi. Muutub aga olukord, siis ei vasta sellised normid enam tegelikule elule.

Kolmandaks normide liigiks sõnalise väljenduse poolest on niisugused normid, mis sisaldavad peale normide eneste veel seletusi normide tekkimise aja ja otstarbe kohta, seaduseandja kohta jne. Selle tüübi näideteks on terve rida Rooma keisririigiaegseid määrusi ja seadusi, osa Justiniani seadusi; ka meie Vabariigi seaduseandluse algaastail on leida sääraseid seadusi, näit. mõisate hoolekande alla võtmise seaduses seletati, et seda seadust on tarvis näljahäda ärahoidmiseks. Need normid on sageli nii literaarses ja romantilises keeles väljendatud, et normi õiget sihti on raske kätte saada.

Selle tüübi seaduste tugevaks küljeks on nende seletused. Seaduseandja seletab, miks ta nii teeb, ja kes on seaduseandja, kuna harilikku seaduste sõnastuse juures ei ole selge, mis otstarbeks nad on antud. Teisest küljest on sageli juriidilised momendid nii kirja pandud, et raskeks muutub vahet teha ornamentide ja sisu vahel ega ole selge, missuguses ulatuses selle seaduse järele tuleb käia.

Norm sisuliselt.

Normi sisu võib harilikult jagada kahte ossa:

1) hüpoteesiks ja 2) dispositiooniks.

Normi hüpoteesi all mõistetakse normi seda osa, milles kirjeldatakse normide dispositiooni osa rakendamiseks tarvilikke eeltingimusi. Hüpotees kirjeldab teatavaid asjaolusid, fakte. Nende faktide kirjelduse tähendus seisab selles, et kui tegelikus elus nad ette tulevad siis järgnevad automaatselt dispositiooni osas ettenähtud tagajärjed.

Normi dispositiooni all mõistetakse seda normi osa, mis sisaldab tulemusi hüpoteesis kirjeldatud tõsiasjade ja tingimuste olemasolul. See, mis norm eneses ette kirjutab, on antud normi dispositioonis.

Näide: "See kes paneb varguse toime" - on normi hüpotees. "langeb niisuguse karistuse alla" - on normi dispositioon.

Normid oma jõul poolest jagunevad: 1) pretsetiivsed (paendumata õigused) ja 2) dispositiivsed ehk vaba tegevust lubavad normid.

Ettekirjutatavad normid on niisugused, mis teatavate asjade olemasolul teisiti talitada ei luba. Näit. kaitseväeteenistuse seaduses on öeldud, et meeskodanikud, kes 20 aastat vanaks on saanud, peavad kaitseväeteenistusesse astuma; siin kirjutatakse ette teatud tegevus ja ei lubata kõrvalekaldumisi.

Teine liik norme enese dispositioonis sarnaseid ilmtingimatuid ettekirjutusi ei sisalda, mille tõttu nimetatakse neid ka lubavateks normideks. Tuleb vahet teha kahte liiki lubavate normide vahel. Esimene liik lubavaid norme lubab teatavatel asjaoludel teatud toiminguid korra saata, kuid normid ei pruugi teatud isiku kohta üldse maksma hakata, s.o. ta ei pruugi lubatud toimingut üldse teostada. Näit. kiriku seaduse § ütleb et mees, kes on saanud 18 aastat vanaks, võib abielluda, kuid abiellumine ei ole talle kohustuslik. Teine osa lubavaid norme astub sel puhul tegevusse, kui vastav isik ise ei soovi muul viisil oma tahteavaldusi normeerida. Nende tunnuseks on, et isikule lubatakse oma ettekirjutusi teha ja alles nende mittetegemisel astuvad normid jõusse. Selle tõttu nimetatakse seda normide liiki veel täiendavateks normideks. Näit. võib inimene oma eluajal surma puhuks korraldusi teha testamendi kaudu; need on lubatavad normid, sest kedagi ei kohustata testamenti tegema; ei ole aga testamenti tehtud, siis alles astuvad jõusse seaduses ettenähtud pärandusõiguslikud normid. Lubavaid norme nimetatakse sageli ka dispositiivseteks. *Sanktsioon, ja normide jagunemine selle järele*

Kolmandaks osaks peale hüpoteesi ja dispositiooni võib olla sellekohastes normides veel sanktsioon.

Sanktsiooni all mõistetakse neid harilikult ebasood said tagajärgi sellekohastele isikutele, mis järgnevad normidest üleastumise puhul. Sanktsiooni järgi jagunevad kõik normid 4 liiki: 1) "leges perfectae" on normid, millest üleastumisel normivastane toiming tühistatakse; näit.

kui abielu sõlmitakse sõprade keskel kõrtsis, mitte aga vastava perekonnaseisuametniku juures, siis on see toiming tühine.

2) "leges plusquamperfectae" on normid, millest üleastumisel vastav toiming tühistatakse ja üleastuja

ehk täiuslikud normid,

ehk enam kui täiuslikud normid,

karistatakse; näit. kui keegi on varastanud, siis võetakse ta käest varastatud asi ära ja ta karistatakse.

3) "leges minus quam perfectae" on normid, millest üleastumisel vastav toiming jõusse jääb, kuid üleastuja karistatakse; näit. on seadus, et kirjalikule lepingule tuleb tempelmarke panna; ei ole aga seda tehtud, jääb leping ikkagi jõusse, kuid vastavatele isikutele pannakse peale trahv.

4) "leges imperfectae" on normid, millest üleastumisel vastav akt maksuma jääb ja ka karistus puudub; näit. Eesti Vabariigi põhiseaduses on oeldud, et ühelgi Vabariigi kodanikule ei anta aumärke välja arvatud kaitseväelastele sõjaajal; sellest seadusest on kahtlemata üle astunud, sest on antud aumärke ka mittesõjaaegsete teenete eest, missugune toiming on jõusse jäänud ja normist üleastumise eest puuduvad vastavad karistused.

Toodud näide tõstab üles küsimuse, mis tähendus on seega "lex imperfectae"-l. Kõige pealt on sarnaste seaduste järele tarvidus sellistel kordadel, kus meil on tegemist riigi kõrgema võimu teostajaga. Näiteid: Vene keisririigis oli määrus, et keiser peab hoolitsema rahva eest juhtima maa- ja mereväge jne; kui ta seda ei oleks teinud, ei oleks keegi teda karistada saanud. Eesti põhiseadus näeb ette, et rahvas peab käima hääletamas ja valimas; kui ta aga seda ei tee, siis ei saa teda selle eest veel karistada. On ettenähtud, et parlament annab seadusi; kui ta seda ei tee, teda karistada ei saa. Kõigil neil juhtudel on raske luua erilisi sanktsioone. Kuid võib ette tulla juhtumeid, et norm, mis teataval ajal oli sanktsioonita, hiljemini sanktsioneeritakse; näit. aumärkide annetamist võidakse tühistada ja valimisele minekut võiks teha sunduslikuks.

Normide maksvuse ulatus. Normide maksvuse all mõistetakse seda tegevust, mis normide peal rajanevate õigustuste ja kohustuste teostamisel esineb. Normi ülesandeks on luua alus, millel tekkiks õigustused ja kohustused. Seega norm oma tegevuse suhtes on ettekirjutus inimesele ega saa ette kirjutada normi, mis ei oleks pööratud teatava isiku poole. Järelikult normi maksvuseks võime nimetada normi omadust, mille tõttu ta kohustab inimesi oma tegevust normile kohandama. Normide maksvuse ulatust ot-

sustame meie aja ja ruumi piiride järgi.

Vaadeldes normi maksvust ajas, tuleb tähele panna kahte küsimust: 1) millal norm maksma hakkab ja 2) millal ta lõpeb. Meie nägime, et norm on ettekirjutus inimesele teatava teo kordasaatmiseks ja teame, et ettekirjutusi ei saa teha mineviku kohta. Sellest järgneb põhimõtte, et õiguslikud normid on maksvad ainult tuleviku kohta, mitte aga mineviku kohta, neil on edasipööratud jõud, mitte aga tagasipööratud jõudu. On olemas teoreetilisi väiteid, et normidel on maksvus ka möödunud aja kohta. Tegelikus elus tuleb ette ka juhtumeid, kus seadus antakse välja ja öeldakse, et ta hakkab maksma teatud kuupäevast, mis on minevikus. Näit. Vene keiser andis määrusi sõjaväe kohta; tuli revolutsioon ja tühistati uue seadusega antud määrused. Mõned arvavad, et siin on tegemist seadustega, millel on tagasipöördud jõud. Analüüsides seda leiame, et see arvamine ei ole õige, sest tühistamine ei saa mineviku kohta käia, eriti selle kohta, mis seal faktiliselt on olnud. Samuti väidetakse, et revolutsioonilistest seadustel, mille põhjal võetakse vastutusele valitsejaid ja teisi võimukandjaid möödunud tegude eest, on tagasipööratud jõud. Siiski ei ole see väide õige, sest ka siin on tegemist tulevikuga, kuigi võetakse arvesse mineviku sündmusi. Seega tegelikult on normil ikka ja alati tulevikku pööratud jõud. Norm hakkab maksma vastavalt sellele, kuidas igas riigis seaduseandlus seda on korraldanud. Näit. Eestis hakkab seadus maksma 10 päeva pärast "Riigi Teatajas" väljakuulutamist, kui seaduses eneses tähtaeg määratud ei ole.

Normide maksvuse lõppemise kohta on terve rida võimalusi, mida jagatakse kõige pealt 2 liiki: a) normide avalik ehk sõnaselge lõppemine - "derogatio legis expressa"; b) normide salajane ehk vaikne lõppemine - "derogatio legis tacita".

Sõnaselgel lõppemisel tulevad ette kaks viisi. Esimesel juhtumil määrab seadus sõnadega ise kindlaks, et norm kaotab maksvuse teatud aja järele või teatud tähtpäeval. Näit. võib anda seadusi, mis maksavad ainult 10 aastat või võib seaduses otsekohe ära tähendatud olla seaduse lõppemine kalendriaajaga. Teisel juhtumil sünnib see uue seaduse maksmahakkamisega, kus on väljendatud, et ~~et~~ endine seadus kaotab oma maksvuse "de expressis verbis".

Näiti. 1852. a. väljaantud Vene kirikuseadus, mis ka Eestis maksis, muudeti kiriku riigist lahutamise seadusega, mis hakkas maksma 1. juulil 1926. a; sellega kaotas esimene seadus oma maksvuse.

Salajane ehk vaikne normide lõppemine esineb niisugusel juhtumil, kus seaduses eneses ei ole maksvuse tähtaeg üles tähendatud ega ole ühegi uue seadusega ta maksvust sõnaselgelt lõpetatud, kuid ometi on vastav norm oma maksvuse kaotanud. Siin tuleb nimetada peaaesjalikult sarnast juhtu, kui olude muutumisega seadus maksvusetuks tuleb tunnistada. Siin meie ei või täpselt öelda, millal norm lõppes, kuid võime seda ainult järeldada.

Kui asjaolud, mille kohta norm käib, on hävinenud, siis toovad faktid ka normi kadumise enesega kaasa. Samuti uue seaduse normid, mis vastuolus vana normidega, toovad kaasa nende kadumise. Vana seaduse muutmist ei saa aga muidu teostada, kui uue ja vana seaduste sellekohase seletamise kaudu. Üldiselt muudab uus seadus vana seaduse niivõrt, kui võrd vana uuega kokkukõlastatav ei ole. Kui vana seadus ei ole uuega sugugi kokkukõlas, siis loetakse vana seadus lõppenuks. Eestis on palju uusi seadusi antud, kusjuures ei ole ära tähendatud, missugused endised Vene seadused sellega oma maksvuse kaotavad; seda peame meie ise järeldama, mis paiguti kaunis raskeks osutub.

Teiseks võib normide maksvus kaduda teatud asjaolu kätte jõudmisel või teatava olukorra möödumisel. Selliseid norme nimetatakse mööduvateks normideks. Need on niisugused normid, mis on teatavate olude sunnil teatavaks ajaks välja antud; näit. sõja- või kaitse seisukorra ajal annab ülemjuhataja määruse, et inimesed ei tohi öösel majadest lahkuda; see määrus kaotab automaatselt maksvuse kaitse seisukorra lõppemisel.

Kolmas juhtum normide vaikesest lõppemisest on see, kui kaob objekt, mille kohta normid olid antud. Näit. on teatava saare kohta meres maksma pandud erilised määrused; mingisuguse maaaluse jõu läbi vajub saar merepõhja; normid on küll olemas, kuid neid ei ole võimalik teostada, sest puudub vastav objekt. Viimase juhtumiga on ka võrdne normide juriidiline kadumine. Saksamaa andis norme Elsass-Lothringeni kohta, kuid praegu ei kuulu see maaala enam Saksamaa, vaid Prantsusmaa võimupiirkonda, kus oma seadused maksvad; endised normid Elsass-Lothringeni koh-

ta on praegugi olemas, kuid vastavas riigis on nad oma maksvuse kaotanud. Eestis on olemas normid seisuste kohta, kuid põhisedusega on meil seisused ära kaotatud; järelikult puudub objekt, kuhu normi rakendada saaks.

Normide maksvus ruumis. Siin seisab küsimus selles, millises ruumilises ulatuses teatav ettekirjutus maksab. Inimese mõtlemine on seotud sellega, et kõik sünnib teatavas ajas ja ruumis. On huvitav, et mõnes normis määratakse ära, missuguses ruumis tema peab maksma; need on ruumiliselt kindlaks määratud normid. Näit. norm, et isik kes maakonna nõukogu valimistel korda saadab teatava kuriteo, langeb teatava karistuse alla; maksvuse piirkond ei ole siin küll tähendatud, kuid selgub, et selle normi ulatus on piiratud kõigepealt Eestiga, sest et väljaspool Eestit ei valitsegi maakonna nõukogu; seadusest selgub, et kogu Eesti on jagatud maakondade valimispiirkondadesse; järelikult neis maksab see norm; peale selle on aga veel linnade piirkond, milles see norm ei maksa. Nii saame seaduse seletamise kaudu mõisteid normi ruumilise ulatuse kohta. Samuti on olemas normid, mille ruumilist ulatust meie üldse kindlaks teha ei saa. Näit. annab meie Riigikogu pärandusseaduse, et E.V. kodanik, kes sureb väljaspool meie riigi piire, pärandab oma varanduse ainult sel määral, kui võrd sedä tema viimase elukoha määrused teisiti ei määra. Niisuguste normide juures on võimata kindlaks teha nende ruumilist ulatust.

Üldiselt normide ruumilise ulatuse kohta on ajalooliselt maksvad kaks põhimõtet: 1) personaalne ehk isikuline ja 2) territoriaalne.

Esimese põhimõtte järgi on normid kinnitatud teatavate isikute külge. Inimese asukoha muutumine määrab normide ruumilise ulatuse; kuhu isik ka ei lähe, ikka on normid temaga kaasas. Need normid on seega teatava rahvuse jaoks antud, millepärast nimetatakse neid ka natsionaalseteks normideks. See põhimõte on aset leidnud antiikilmas; Rooma kodanikul kuhu tema ka ei läinud oli alati kaasas "jus civile"; näit. ei saanud juudarahas kohut mõista Pauluse üle, vaid tema üle pidi kohut mõistatama Roomas. Varajasel keskajal maksis see põhimõte ka germaanlaste juures. Hilisemal keskajal omandas see põhimõte seisuste kujunemisega teatava teisendi; nimelt kuhu keegi isik siis ka ei läinud, tema seisuslikud õigused käisid temaga kaasas.

Ka praegu on veel rida riike, näit. Itaalia ja Saksamaa, kes sellest seisukohast väljuvad. See seisukoht on tähtis suurtele emigratsiooniriikidele, sest et ei taheta isikuid, kes välja rändavad, kodumaast lahti kiskuda.

Territoriaalse põhimõtte järgi on normide maksvus kinnitatud teatud maaala piirkonnas külge rahvusele vaatamata ja väljaspool seda piirkonda normid enam ei maksa; seal on kas tühik või maksavad teised normid. See põhimõte oli maksev ka vanal ajal ja isegi praegu hoitakse veel sellest kinni, näit. Veneaegse Baltiseaduse III köide. Ka meil on maksmas territoriaalne põhimõte, millest ka edaspidi tuleb kinni pidada. Meil suurt väljarändamist ei ole; on rohkem karta imigratsiooni kui emigratsiooni; seepärast on meil tähtis territoriaalne põhimõte.

Aga ka neis riikides, kus üksikute kodanikkude suhtes tarvitatakse natsionaalset põhimõtet, võetakse avalikus õiguses tarvitusele ka territoriaalne põhimõte, näit. Saksa riigi määrused ametnikkude kohta. Erandeid territoriaalsuse põhimõttest moodustavad eksterritoriaalsuse juhtumid. Näiteid: kui meie Riigivanem sõidab Poola, siis temaga käivad kaasa ka Eesti seadused; samuti on ka eksterritoriaalsuse põhimõtet maksvad saadikute kohta, kestoovad kaasa oma rahvusliku õiguse; sõjalaevad ei alistu võõrais vetes võõrale riigile; kaitseväed sõjaajal võõral territooriumil alluvad ikka omamaa seadustele.

Nii näeme, et õiguslikud normid ei ole oma ulatuse poolest piiratud ühe riigi piiridega, vaid nad võivad maksta ka mitmes riigis ja ümberpöörduvalt, kõik normid ühes riigis ei ole maksvad üle riigi. Riigivõim võib oma riigi piirides norme maksuma panna, teised riigid seda tema territooriumil teha ei tohi. Nii on riikide piirid ka normide piirid, kuid normide maksvus ruumis võib olla ka laiem või kitsam kui riigi territoorium. Normide kogu mis maksev on teatavas riigiosas, nimetatakse kohalikuks õiguseks - "jus locale". Normide kogu, mis kogu riigi-
territooriumil maksab, nimetatakse üldiseks õiguseks - "jus generale". Üldine õigus võib ettekirjutada üldisi määrusi terve riigi kohta. Kui ühel ja samal territooriumil maksab üldine ja kohalik õigus, siis on siin talitatud kahe põhimõtte järgi: esimese järgi on igal juhtumil kõige pealt rakendatav kohalik õigus ja alles

siis, kui kohalikus õiguses ilmestuvad tühikud, tarvita-
takse üldist õigust "in supsidium"; teise põhimõtte
järgi tehakse aga ümberpöörduvalt. Mõlemaid lähtekohti või-
me leida ajaloo; näit. Vene keisririigi ajal maksis Lää-
nemere provintsid kohalik õigus ja Vene õigust tarvi-
tati "in supsidium". Vene riigis tarvitati ka Leedu
"status't", nimelt kui Vene õiguses tühik ilmestus, võeti
tarvitusele Leedu "Status". Mõlemal põhimõttel on oma
arenemise ja poliitilised sihtjooned. Maksab üldine õigus
ja kohalik "in supsidium", siis tähendab see, et keskvoim
on küllalt tugev. On aga eesõigus kohalikul õigusel, siis
näitab see, et kohalik õigus on arenemisvõimeline ja ül-
dine õigus ei jõua juhtiv olla.

Kui üldisest õigusest tehakse erandeid, siis on meil
tegemist eri- või spetsiaalõigusega.

Eriõigus on tingitud sellest, et üldised normid ei
saa korraldada neid vahekordi, mis nõuavad erilisi kor-
raldusi. Näit. normid on üldiselt maksvad kõikide kodanik-
kude kohta, kuid alaealiste, teovõimetute ja vaimuhaigete
kohta on makvad erinormid; töölepingu kohta on makvad
üldised määrused, aga et maaalused tööd sünnivad erilis-
tes tingimustes, siis on siin soovitatav tarvitada erinor-
me. Siin on maksev juriidiline põhimõte, et iga konkreetse
elujuhtumi jaoks tuleb tarvitada esmalt erinorme ja kui
erinormid püüduks osutuvad, siis alles pöörata üldis-
te normide juurde.

Erinormidega on suguluses n.n. privileegiumid. Privi-
leegium on erinorm, mis teatud isikud või asjad asetab
erialusele võrreldes teistega; siin on meil tegemist sub-
jektiivse vaatepunktiga. Privileegiumid võivad jaguneda
kahte liiki:

1) kui erinormid on antud teatavatele isikutele,
teatavate toimingute kordasaatmiseks, et neile soodsaid
ja kasulikke tingimusi luua, siis nimet. neid privileegi-
ume eesõigusteks;

2) kui erinorm teatavaid isikuid või asju halvemas-
seseisukorda asetab kui teisi, siis on meil tegemist pa-
heõigusega. Seega soodsaid privileegiume nimetatakse ees-
õigusteks, ebasoodsaid privileegiume paheõigusteks. Eestis
olid makvad varemalt mitmesugused privileegiumid, näit.
kellel oli tarvitada rüütlimõisa, võis maapäevast osavõtta
mis oli eesõigus. Vene keisririigis juudid ei tohtinud

igalpool vabalt liikuda; see oli paheõigus. Üldiselt ei tohi praegusajal olla pahe- ega eesõigusi avalikus õiguses. Ainult eraõiguse alal on mõeldavad privileegiumid.

Seaduse seletamine. Norm, kui inimeste loomingu, ei ole küllalt täielik. Tihti praktilised asjaolud nõuavad normide ja seaduste seletamist. Normide tarvitamist selle kohase elujuhtumi juures nimetatakse normi või õiguse rakendamiseks. Kui norm on maksma hakanud, siis tuleb teda ka igal sellekohasel juhtumil rakendada. Et vastata küsimusele, millal vastavat normi rakendada, peame teadma, mida norm sisaldab; selleks peame normi seletama. Normide tõlgitsemine ehkseletamine on seega normide sisu kindlakstegemine. Selle kohta, milles seisab normi sisu kindlakstegemine, on olemas kolm vaadet. Esimese vaate järgi on seaduste seletamise otstarve seaduseandja tahte kindlakstegemine. Teise vaate järgi on seaduse seletamise otstarve seaduse enese tahte kindlakstegemine. Kolmanda vaate järgi on seaduse seletamise otstarve seaduse sisu kindlakstegemine. Kui neid vaateid kriitiliselt hinnata, siis leiame igaühel häid ja halbu külgi.

Esimene vaade on puudulik. Monarhistliku riigikorra juures võiks veel rääkida enamvähem ühe inimese tahtest, kuid tegelikult on ka siin juba raskusi. Teada on, et mõned monarhid annavad ise seadusi, kuid tegelikult töötavad neid välja komisjonid; suurem osa monarhe ei ole kõiki neid seadusi lügenudki, mis nad alla kirjutavad. Jääb küsitavaks, kuipalju siis võib rääkida seaduseandja tahtest. Demokraatlikkudes riikides sünnib seaduseandlus parlamentides. Sageli on siin väga mitmete isikute arvamustega tegemist, tehakse kokkuleppeid ja alles siis saadakse seaduse vastav tekst. Kokku võttes tuleb tähendada et seaduse saabumiskäik on keerukas ja äärmiselt raske on kindlaks teha seaduseandja tahtet.

Teine vaade püüab lahti saada esimese vaate puudustest. Selle vaate järgi on seadus selline kristallunud seaduseandja tahe, mis seaduseandjast on eraldunud ja iseseisvana esineb; seaduse seletamine seisab selles, et seda seaduseandja eraldunud tahtet kindlaks teha. Kuid öeldes seaduse tahe ei ütle iseenesest veel midagi. Tahe on ja jääb psühholoogiliseks omaduseks. Seadusel ei ole aga aju ega närve, järelikult ei ole ka tahtet. Kõik need asjaolud näitavad, et kumbagi kahest kirjeldatud vaatest ei saa õigeks lugeda.

Kolmanda vaate järgi on seadus teatav sõnastus, järjeklikult on teatava sisuga ja teatava mõttega. Seaduse sisu on seaduses esitatud mõtete kogu. Seaduse seletamise ülesanne on sellega nende mõtete kindlakstegemine. Seaduse seletamise viisid on väga mitmesugused. Esimeseks seaduse seletamise viisiks on seaduse teksti kindlakstegemine ehk teksti kriitika. Harilikult teksti kindlakstegemine raskusi ei sünnita. Kuid hoopis teistsugune on lugu varemate aegade seaduste tekstide suhtes. Kui seadus on antud ammu ja teksti algkirja ei ole, siis peame teksti kritiseerima. Uuemate seaduste suhtes see raskusi ei sünnita, sest et seadused ilmuvad igas riigis vastavas häälekandjas, kust teksti saame. Meil on selliseks häälekandjaks "Riigi Teataja". Millisena seadus ametlikus häälekandjas on ilmunud, sellisena tuleb teda võtta. Peale ametlikkude väljaannete leiame seadusi veel trükituna mitteametlikkudes ehk eraväljaannetes. Kuid igas eraväljaandes võivad olla vead. Eraväljaandja võib koguni mõelda, et ta paremini teeb, kui ta teksti parandab, kuid seaduses on sageli tähe või märgi muutmine väga tähtis. Seaduse seletamiseks tuleb võimalikult tarvitada ametlikku teksti. Teksti kriitika kaudu võime alles eraväljaande kasutamisele asuda. Eraväljaannetel on ka oma head omadused, sest neil on tihti juures seletused ja kommentaarid. Vanade seaduste juures on raske nende algteksti kätte saada nende ametlikus kujus, näit. endiseid Vene seadusi või Inglismaa vanemaid seadusi.

On tekst kindlaks tehtud, asume seaduse seletamisele. Lihtsama abinõuna tuleb siin tarvitada grammatilist ehk filoloogilist seaduse seletamist. Siin puuame keeleteadlikkude abinõudega normide sisu kindlaks teha. Peame sõnade tähendusest aru saama ja arvestama ka grammatilisi reegleid. Seks peame keelt hästi tundma. Grammatilist seaduse seletamisviisi tarvitab iga harilik inimene ja ta on seega elementaarseim seletamisviis. Grammatiline seletamisviis ei anna meile alati küllaldaselt selgust, näit. kui seaduses tuleb ette sõna "rahvas" ja hakkame seletama puht grammatiliselt, mis on "rahvas", siis võime sattuda väärarvamusse, sest ka turu peal on "rahvas", kuid juriidiliselt vaatekohalt on "rahval" hoopis teine tähendus.

Nii näeme, et grammatiline seletamine üksi meile

palju ei anna ja tuleb tarvitada veel teisi seaduse seletamisviise. Kolmandaks võib tarvitada veel ajaloolist seletamisviisi. Ajaloolise seletamise ülesandeks on seaduse tekkimise kaudu selgusele jõuda sisu üle. Selles suhtes on soovitatav kindlaks teha asjaolusid, mis mõjutasid seaduse väljaandmist. Neid asjaolusid, mis seaduse väljaandmist mõjutasid, nimetatakse tehniliselt "occasio legis". Ajalooline seletamine on väga mitmesuguse ulatusega. On seadus väljaantud uusimal ajal, siis on see võrdlemisi kerge töö. Seaduse juures aga, mis kaugemasse minevikku ulatub, muutub ajalooline seletamine raskeks, eriti kui meil ei ole teada täpsalt need asjaolud, mis seaduse tekkimist mõjutasid, ja puuduvad allikad, mis on tarvitatud. Siis muutub seaduse seletamine ühe ainsa § uurimiseks. Nii hästi Vene "Svod zakonov" kui ka Balti seaduste kogus on iseloomustav, et igal § on märkus juures, kust ta on võetud. Rohkem kui üheski muus seaduses tuleb siin ajaloolist seletamist tarvitada, kasutades vastavaid allikaid; allikad aga siin ulatuvad mitmesse sajandisse tagasi. Seepärast on õiguse ajaloo tundmine üldiselt tarvilik meie veneaegsete seaduste seletamise juures.

Sageli tuleb aga ilmsiks, et nii grammatiline kui ka ajalooline seletamine seaduse sisu küllalt veel ei selgita. Siis tuleb tarvitusele võtta süsteemaatiline seaduse seletamine. Süsteemaatilisel seaduse seletamisel ühe osa seaduse seletamisel võetakse arvele ka sama seaduse teise osa sisu, nii näit. kui esineb ühes §-is sõna "rahvas", siis süsteemaatilise seletuse juures teeme kindlaks, õigusteadlikult vaatepunktilt, mis tähendab sõna "rahvas" teistes §§-es. Süsteemaatilise seletamise kaudu peame leidma igas tehnilises üteldes juriidilise tuuma. Näide Eesti põhiseaduses on öeldud, et Eesti on iseseisev ja rippumatu vabariik, kus riigivõim on rahva käes. Kes on siis rahvas? Turu peal on rahvas, kirikus on rahvas jne. Kui näit. tuleb politsei ja tahab korda maksma panna, siis salkkond inimesi turul võiks öelda et "meie oleme rahvas, meie käes on võim, teil ei ole siin õigust midagi teha". Kuid hakates uurima sõna "rahvas", leiame, et meil on siin tegemist "demokraatliku" vabariigiga ja "demokraatlik" tähendab, et võim on riigikodanikkude käes, kes moodustavad "rahva". Siit näeme, et ühe seaduse §-ga ei saa veel seaduse sisu seletada ja tuleb ka teisi §§-e arvestada. Teine § aga ütleb, et rahvas on hääleõiguslik-

kude kodanikkude kogu. Seega alaealised ei moodusta rahvast, samuti ka need kodanikud, kes ei ole veel aastat Eesti kodakondsuses elanud, kohtulikult õiguste võtmisega karistatud jne. Süstemaatilise seletamise juures ei või ühtegi seaduse osa võtta iseseisvana, vaid kokkukõlas tervikuga. Igale seaduse osale peab siin mis i sise andma ja ühe seaduse §-i seletamisega ei tohi teise §-i sise hävitada. Siit näeme, et süstemaatiline seaduste seletamine on tähtis seaduste sise kättesaamisel, kusjuures iga seaduse seletamisel tuleb äärmiselt arvestada teisi §§-e. Siin võib ülikergesti ette tulla eksimusi isegi juristide keskel. Tuleb ette ka juhtumeid, kus ainult omakasuks ühe §-ga püütakse opereerida. Seda põhimõtet, et igale seadusele peab jääma oma mõte ja sise, väljendatakse veel teisel viisil ja öeldakse, et seaduseandja ei tee kunagi absoluutselt rumalusi. Peame arvama, et seaduseandja on olnud keskmine normaalne inimene ja ta on annud igale seaduse osale kaaluva tähenduse.

Kui kõiki ülalkirjeldatud seaduse seletamisviise tarvitada, siis võib seaduse sisule suurema või väiksema ulatuse anda, kusjuures seaduseseletaja peab talitama õigluse põhimõtete järgi normi piirides. Viimane seaduse sise seletamisviis on seega seaduse seletamine õigluse vaatepunktilt. Elu on saarane, et see, mis tundub ühele õiglasena, võib teisele tunduda ülekohtusena. Vabaõiguse mõistmise pooldajad arvavad, et mingisuguseid õigluse juhtnõure põhimõttelikult tarvis ei ole. Et aga elule vastu tulla, on tarvis õigluses jätta kohtule vabad käed ja hääksarvamine. See seletus on vaid siis mõeldav, kui õiguseseletaja on läbiharitud jurist ja täiesti korralik inimene. Juba vanad Rooma juristid teadsid, et kui meie iga juhtumi tahame üksikult õigluse mõttes harutada, siis saame suure õiglusetu lõppakordina. Nii siis ainult äärmise ettevaatusega tuleb tarvitada õigluse põhimõtet ja seaduse seletamine õigluse vaatepunktilt on mõeldav ainult seaduse sise piirides.

Seaduse seletamiseviisid jagunevad omakorda selle järgi, kes seadusi seletab, legaalseks ja doktrinaarseks seletamiseks. Legaalne seletamine on see, mis toimetatakse riiklike avalikkude asutiste poolt. Legaalne seletaja on seega riigiorgan ja seletustel on otsekohe praktiline tagajärg.

Doktrinaarseks nimetakse seda seletust, kus seleta-

ja on vabalt seadust seletav isik või asutis, mille tõttu sellel seletusel otsekohe praktilist tagajärge ei pruugi olla; näit. seadusi seletab professor, kes loenguid peab.

Legaalne seletamine jaguneb kolmeks allliigiks. Esimene allliik on autentiline seletamine, s.o. niisugune seletamine, kus seaduseandja ise seletab seadust; näit. kui meie Riigikogu seletab seadust. Autentiliseks loetakse seletust siis, kui parlament seaduslikus korras oma kodukorra järgi koos on ja seletusi annab. Kui nüüd seaduseandja annab seaduse kohta seletusi samas korras ja viisil kui seadusigi, tekib küsimus, kas see ei ole siis uus seadus. Mõned arvavad, et autentiline seletamine polegi seletus, vaid täiendava seaduse andmine vana seaduse kohta. Kui aga seaduseandlik asutis annab autentilise seletuse, siis on see seletus maksev mitte ainult tuleviku kohta, vaid ühes sellega seaduse maksvuseaja kohta algusest peale. Järelikult on eelmine arvamus ekslik, sest meie teame, et uus seadus maksab ainult tuleviku kohta. Kui meie süveneme autentilise seletamise sisusse, siis näeme, et sisuliselt on ta ikkagi vana seadusesse tungimine ja selle arutamine, kuigi ta formaalselt on uus seaduse andmine.

Teine legaalse seletamise allliik on administratiivne seletamine. Siin on tegemist nende seletustega, mis antakse administratiivasutise poolt ja kus aluseks võetakse administratiivaktid.

Kolmas legaalse seletamise allliik on kohtulik seletamine. Seda seletust, mis kohus annab ja mille põhjal ta oma otsuse teeb, nimetataksegi kohtulikuks seletuseks. Tähtsaim on kõrgeima kohtu seletus.

Kõik kolm legaalset seletamisviisi mitte ainult ei seleta seadust, vaid nad ka rakendavad teda. Kui aga seadust ei rakendata vastava juhtumi lahendamisel, siis on meil tegemist doktrinaarse seletamisega.

Jaab järele vaadelda veel seaduse seletamisviise selle järgi, missuguste tagajärgedeni seletamine meid viib. Selles mõttes on olemas kaks seaduse seletamisviisi: a) kitsendav ja b) laiendav. Seaduse kitsendavaks seletamiseks nimetatakse sellist seletamist, mille kaudu seaduse sisu kitsamaks osutub, kui see grammatilise seletuse

juures näib; näit. põhiseaduses sõna "rahvas" seletamine. Seaduse laiendavaks seletamiseks nimetatakse sellist seletamist, kus normidele antakse laiem sisu, kui seda grammatilise seletamise järgi võib mõista; näit. suitsetamiskeeld auditooriumis üliõpilastele maksab ka vabakunlajate kohta. Seega on ta vastupidine kitsendavale seletamisele.

Kuid vaatamata sellele, et seaduse sisu võib kitsendavalt või laiendavalt tõlgitseda, ei saa seaduses siiski kõiki tegelikus elus eettulevaid juhtumeid ette näha. Tulevad ette tühikud. Siin võib maksta põhimõtte, et kui kuritegu ei ole seaduses ette nähtud, siis langeb ka karistus ära; seega seaduses nagu ei olekski tühikut olemas. See põhimõtte on maksev kriminaalõiguses. Kuid avalikus õiguses üldse ei tohi tühikuid olla, seal peab alati olema objektiivne norm, muidu on riigil võimatu teotseda. Kui ilmestuvad ikkagi juhtumid, siis riigivõim peab tühikuid täitma. Eraõiguses ei ole aga sugugi nõuetav, et kõik oleks seaduses ette nähtud. See toob aga rida erilisi asjaolusid kaasa; näit. kaks isikut teevad omapärase lepingu, lähevad aga hiljem tülli ja tulevad kohtusse, kes peab nende tüli lahendama. Et neid objektiivõiguse tühikuid täita, on olemas kaks abinõu: 1) seaduse ja 2) õiguse analoogia. Seaduse analoogia all mõistetakse sellekohase normi rakendamist asjaoludel, mis on analoogilised normis eneses ettenähtud asjaoludele; näit. oma varanduse jaotamine eluajal, kuna seadus näeb aga ette testamendi tegemist surma puhuks. Õiguse analoogia all mõistetakse sellekohaste normide saavutamist maksva õiguse üldistest põhimõtetest ja nende rakendamist esilekerkinud juhtumil. Siin peetakse silmas tervet olemasolevat normidekogu, võetakse välja teatavad üldised põhimõtted ja nende alusel luuakse uus norm, mis käesoleva juhtumi võiks lahendada; seega on objektiivõiguse tühik täidetud. * Siia juurde

§ 7.

§ 8. Õiguse klassifitseerimine.

Õiguse üldine jaotus. Avalik ja eraõigus, teooriad avaliku ja eraõiguse vahetõlgemiseks. Eraõiguse alljaotused; avaliku õiguse alljaotused; riigiõigus.

Subjektiivne õigus ja objektiivsed normid moodustavad suure kogu. Teaduse ülesanne on elunähetate mitme-

kesisusest ülevaadet saada. Ülevaatlikkus suureneb, kui meie nähtusi klassifitseerime. Seepärast on ka vajalik õiguslike nähete klassifitsioon. Kõige pealt jagatakse õigus avalikuks ja eraõiguseks - "jus publicum" ja "jus privatum". Avaliku ja eraõiguse jaotuse aluseks on võetud mitmed andmed ja loodud selleks teooriad. Kõige vanem ja püsivam on n.n. huvide teooria, mis oma aluse saanud vanast Roomast. Siin nimetatakse avalikuks õiguseks seda õigust, mis riigi vaatepunktilt väljub ja üldhuvisid puudutab, ja eraõiguseks seda õigust, mis üksikute eraisikute huvisid puudutab. Üldiselt näib toodud teooria küllaldaselt mõeldav ja arusaadav olevat. Ometi meie süvenedes ta tuumasse, ilmestuvad puudused. Raske on vahet teha, mis on erahuvid ja üldised ehk riigihuvid. Maksuvõtmise riigi kasuks on tarvilik ja peaksime arva- ma, et maksuõigus on avalik õigus, kuid maksud võetakse eraisikute käest, millest näeme, et siin on riigi kui ka eraisikute huvid seotud. Kaitseväeteenistus peaks olema üldhuvides ja sellelt vaatepunktilt avalik õigus, kuid teisest küljest paneb ta üksikule isikule teatavad kohustused peale ja isik on kohustatud isegi oma elu isamaa eest ohverdama; jällegi näeme, et siin on nii era- kui ka üldhuvid puudutatud. Abielu, vanemate ja laste vaherkord jne. peaksid olema puht erahuvid, kuid lähem uurimine näitab, et perekond on ühiskondlik rakukene, kust kõik inimesed läbi käima peavad ja sellepärast on ka perekond tähtis oma mõju poolest terve ühiskonna peale. Kui perekonna elu on korratu siis mõjub see ka ühiskonnale halvasti; samuti on ka laste arv perekonnas ühiskonna juurekasvu mõttes tähtis. Seega on perekonna ja ühiskonna huvid tihedalt seotud. Nii näeme, et huvide vaatepunktilt ei saa kindlat vahet teha, missugused huvid kuuluvad riigi ja missugused eraisikute valdkonda. Seepärast on see teooria ka kõrvale jäetud.

19. sajandi teisel poolel tekkis n.n. formaalne teooria, kes huvide teooria nõrkustest püüdis lahti saada. Siin on avaliku ja eraõiguse jaotuse aluseks võetud see asjaolu, kes on õigustatud rikutud õigust jalule seadma. Teeb seda riik siis on meil tegemist avaliku õigusega, kui aga rikutud õiguse jaluleseadmist algatab üksik ehk eraisik, siis on meil tegemist eraõigusega. See teooria on sageli kaunis kasulik ja ta on tihti täpiliselt antud juhtumi kohta.

Näiteid: keegi on tänaval rahu rikkunud ja politsei hakkab korda jalule seadma - avalik õigus; meeskodanik, kes 20 aastat on vanaks saanud, peab kaitsväeteenistusse ilmuma; ei ole ta aga ilmunud, siis sunnib teda seda tegema riigivõim - avalik õigus; keegi jätab tulumaksu maksmata; astub tegevusesse terve ametnikkude aparaat tulumaksu sissenõudmiseks - avalik õigus; ostumüügi leping kahe isiku vahel koti jahu peale - eraõigus; kaks inimest sõlmivad abielu ja lähevad lahku - eraõigus. Kuid teatavatel juhtumitel on ka selle teooria seisukohalt raske otsustada, kus on tegemist avaliku õigusega ja kus eraõigusega; näit. varguse ja auhaavamise juhtumid - kus võib asja algatada kas eraisik või riigiametnik. Sel teorial on veel suur puudus teaduslikult seisukohalt, sest ei ole õige klassifitseerida õiguslikke nähteid nii viisi, et vaatleme neid, kui normid on juba rikutud. See on sama häa kui liigitella lilli selle järgi, kuidas nad närtsinult välja näevad.

Kolmas teooria on n.n. varaline teooria. Siin õigus jaguneb selle järgi, kas ta on rahaliselt hinnatav või mitte. Kõik rahaliselt hinnatavad õigustused on eraõigus, mitterahaliselt hinnatavad õigustused - avalik õigus. Näit. riigivõim on õigustus, mida ei saa rahaliselt hinnata; järelikult on ta avalik õigus. Ka sellest vaatepunktist väljudes ei saa igakord kindlaks teha avaliku ja eraõiguse vahet. Näit. isavõim perekonnas, mehe ja naise vahekorrad on eraõigus, kuid rahaliselt meie neid hinnata ei saa. Teisest küljest on niisuguseid õigustusi võimalik rahaliselt hinnata, nagu riigi maksustamisõigus. Nii näeme, et ka sellel teorial on suured puudused.

Neljas teooria on tsentralisatsiooni ja detsentralisatsiooni teooria. Meie võime teatavas ruumilises ulatuses ette kujutada, et teatavad õigustused kuuluvad ühele tsentrumile, kuid samas ruumilises ulatuses on olemas ka oma enda õigustuste, s.o. eraõigustuste kandjaid; näit. E.V. piirides kuuluvad kõik varalised õigustused riigile; siin on läbi viidud tsentralisatsiooni põhimõte.

Avalikuks õiguseks nimetatakse siis seda, mis teatavas ruumilises ulatuses ühe tsentrumi ümber koondub; kui aga õiguse kandjad on mitmed isikud, siis on meil tegemist eraõigusega. See teooria ei ütle, kuivõrt prak-

tiliselt tema tulemused vastaksid praegusele olukorrale. Näit. Ameerika miljardäär ostab väikeses riigis kõik varad endale, kuid see ei ole siiski veel avalik õigus, sest tähtis ei ole siin õiguse ulatus, vaid iseloom.

Viimane teooria on subordinatsiooni ja koordinatsiooni teooria. Siin õigus jaguneb selle järgi, kas on tegemist subjektidega, kellest ühele teised juba iseeneest alistuvad, või on kõik subjektid ühetaolised. Kui on tegemist vahekordadega, mis tekivad alistumise põhimõtte kohaselt subordinatsiooni alusel, s.o. võimu vahekorraga, siis on see avalik õigus. Kui on tegemist vahekordadega, mis tekivad ühetaoluse põhimõtte kohaselt koordinatsiooni alusel, s.o. vahekorraga erilise kokkuleppe põhjal, siis on see eraõigus.

Riigi organid võivad määrata kodanikkudele makse; seega maksustamisõigus alistab teatava hulga maksjaid ühele, s.o. riigile; siin on avalik õigus. Politsei on kohustatud korda jalule seadma; kodanikud on kohustatud alistuma; siin on avalik õigus. Mehel on ka teatav õigus oma naise üle, kui ta on selle omandanud abielu lepingu põhjal ja teiste naiste kohta tal seda ei ole; siin on eraõigus. Vabrikutöölised on kohustatud vabriku valitsusele alistuma, kuid see vahekord on tekkinud sellest, et vastavad isikud on omavahel kokku leppinud; siin on eraõigus.

See teooria on praegusel ajal enamvähem üldtunnustatud teooriana vastuvõttu leidnud.

Missuguse õigusega meil tegemist on, vastavalt sellele tuleb ka kohtu poole pöörata. Näit. kui riik annab enampakkumise teel välja midagi rendile ja tekib eraisiku ja riigi vahel protsess, siis on meil tegemist eraõigusega, sest riik, ei saa kedagi kohustada rendile võtma. Riik esineb siin eraisikuna ja protsess läheb tsiviilkohtusse. Kui näit. aga riik võtab kellegilt meistritilt tulumaksu, viimane tahab maksmisest loobuda ja kaebab kohtusse, siis on tegemist avaliku õigusega ja pratsess läheb administratiiv kohtusse.

Avaliku õiguse ja eraõiguse jagamise aluseks Eestis on ka subordinatsiooni ja koordinatsiooni teooria, sest et teda saab kõige enam praktiliste elunähtustega põhjendada. Kuid rahvusvahelise õiguse alal ei saa seda

teooriat täies ulatuses kasutada, sest siin on kõik riigid üheõiguslikud. See osa aga rahvusvahelisest õigusest mis käsitleb riikide vahetõrki, on avalik õigus, kuid siiski puudub sel alustuvus. Siin seletatakse, et riigid on juba oma loomu poolest avalik-õiguslikud subjektid, sellega tuleb ka rahvusvaheline õigus avalikuks õiguseks lugeda. Sellega on siis avaliku ja eraõiguse vahetõrki enamvähem kindlaks määratud.

Eraõigus jaguneb alljärgnevasse osadesse:

- 1) isikuõigus - vaatleb küsimusi millal füüsiline subjekt tekib ja lõpeb, tema õiguse- ja teovõimet, millal osutub ta õiguse subjektiks, millal tekib juriidiline isik jne.;
 - 2) perekonnaõigus - käsitleb abielu sõlmimist ja lahutamist, isa ja laste vahetõrki, eestkoste küsimusi, kui vanemad surnud jne.;
 - 3) päranduse õigus - vaatleb vahetõrki, mis tekiavad pärast füüsilise isiku surma, pärijate õigustusi ja kohustusi jne.;
 - 4) asiõigus - sisaldab norme, mille kaudu on eraisikule õigus temast väljaspool olevate eraasjade kui valdasvara kohta;
 - 5) võla- ehk nõudeõigus - käsitleb vahetõrki, kus üks isik on teiselt õigustatud teatud asja või tegu nõudma, vaatleb lepinguid jne.;
- Eraõiguse eriosad on:
- 6) kaubanduseõigus - käsitleb norme, mis puutuvad kaubanduses teotsevaid isikuid ja suhteid, merikaubandust jne.;
 - 7) tööstuslik õigus - korraldab eraisikute vahetõrki tööstusliikudes ettevõtetes;
 - 8) agraarõigus - korraldab põllutööstuskikke vahetõrki;
 - 9) mäeõigus - käsitleb mäetööstuslikke vahetõrki;
 - 10) jahioõigus - korraldab jahipidamise vahetõrki;
 - 11) kalapüügiõigus - korraldab kalapüüdmise vahetõrki;
 - 12) tööõigus - korraldab tööandjate ja töövõtjate vahetõrki lepingute kaudu.

Nii näeme, et eraõigus on võrdlemisi laiaulatuslik. Tema tähtsamad osad on loetletud p.p.1-5, kõrvalosad p.p.6-12.

Avalik õigus jaguneb omakorda alljärgnevasse osadesse:

1) riigiõigus - käsitleb riiki kui avalikõiguslikku subjekti, tema korraldamist ja ehitust:

2) administratiivõigus ^{korraldusõigus} - käsitleb riigi funktsioone lähemalt, avalikõiguslike asutiste toimingu kordasaatmisviise, administratiivasutiste ülesandeid ja akte jne.;

3) Finantsiõigus - käsitleb maksustamist ja majanduslikke tegureid;

4) protsessuaalõigus - sisaldab kohtukorralduse ja kohtupidamise norme, mis ära määravad, kuidas riik oma kohtuasutiste kaudu õigustõistmist teostab; kohtukorraldus jaguneb kriminaal-, tsiviil- ja administratiivprotsessiks:

Kohtumõistmine jaguneb kiriklikuks ja ilmalikuks. Viimase eriosa on sõjakohtupidamine.

5) kriminaalõigus vaatleb tagajärgi, mis esile tulevad õiguse rikkumise puhul, ja määrab kindlaks süüteod ja neile vastavad karistused;

6) rahvusvaheline õigus - normid, mis käsitlevad riikidevahelisi õigussuhteid ja ära määravad need organid, kes rahvusvahelist liiklemist teostavad.

Avaliku õiguse alal on riigiõigus tsentraalse tähtsusega, sest ta määrab ära avalikõiguslikud subjektid ja nende koosseisu. Kõigi õiguste alal on tarvis teada riigiõigust, sest ta teeb tegemist kõigi avalikõiguslike subjektidega.

Südam

II peatükk.

Üldine õpetus riigist.

§8. Riigist üldse. Riigi mõiste: Õpetused riigi kohta üldse. Juriidilised vaated riigi kohta: riik- õiguse objekt, riik - õigussuhted, riik - õiguse subjekt. Teooria riigist - juriidilisest isikust. Vaated riigi tekkimise kohta. Vaated riigi ülesannete kohta.

Nagu meie eelpool nägime, on inimene sunnitud elama ühiskonnas. Kõrgeim ühiskondlik organisatsioon on riik. Järjekult inimene on sunnitud elama ja teotsema riigis. Teiselt poolt nägime, et ühiselu ei ole võimalik õiguslike kude normideta. Vaatame, mida kujutab enesest riik.

Kõigepealt tuleb tähele panna, et riik võtab oma alla teatava osa maakera pinnast, teatava territooriumi. Ei saa ette kujutada riiki, mis ei oleks seotud teatava ruumilise ulatusega. Vanemal ajal oli küll arvamusi, et territooriumi omamine ei ole oluline riigile. Seda arvamust põhjendati väitega, et rändrahvastel, kel ei olnud kindlat territooriumi, oli siiski juba riiklik korraldus, näiteks Tsingiskhani riik. See väide on vähekaaluv, sest sellistel rändrahvastel oli alati teataud maaala, kus nad lugesid endid õigustatuks rändama. Rahvad aga, kes ei loe omaks mingit kindlat maaala, näit. mustlased, ei oma ka riiklikku korraldust. Nii näeme, et riik peab asuma teataval maaalal.

Maakera pinna teatava osa kujutus ei moodusta enesest veel riiki. Maapinna osa, mis näit. veega kaetud, ei tunnustata veel riigiks. Juba riigi mõiste sisaldab iseenesest teatava hulga ehk inimkogu olemasolu. Seega riigi olemasoluks on tarvis teatav arv inimesi. Kuid näit. jääväljad ja teatav kogu inimesi ei moodusta enesest veel riiki kui tervikut. Riigi mõistes peab territoorium ja inimkogu teatavas sidemes olema. Riik on territoriaalne inimkogu. Lähem vaatlemine näitab, et seesuguseid territoriaalseid inimkogusi on väga palju, kuid need ei moodusta veel riiki. Mis poolest eraldub siis riik teistest territoriaalsetest inimkogudest?

Eelpool meie nägime, et riik ei ole mõeldav ilma õi-

guslike normideta, kuid viimased toovad enesega kaasa alistumise või võimu küsimuse. Tähendab riigis peab olema veel võim, millele alistuvad ühiskonna liikmed - inimesed. Tekib küsimus, kelle käes see võim peab olema. Vaatleme lühidalt seda küsimust ajaloolisest küljest. Kõige vanemaks ühiskondliku võimu kandjaks oli arvatavasti perekonna pea. Siin oli võim koondatud ühe isiku kätte - patriarhaalne võim. See perekonna isa, pater, esindas perekonda ka väljaspool, näit. Jumala ees, tuues ohvraid, ja teiste perekondade ees. Elu arenedes sigines ühest perekonnast mitu; kujunes välja sugukond. Sugukonnal oli tarvis ennast kaitsta teiste vastu; tekkis tarvidus ühise käskija, ühise võimukandja järele. See võim anti sugukonna vanema kätte. Sugukonnad hakkasid ajajooksul üksteisega läbi käima; arenes majanduslik läbikäimine, kuid ühes sellega kerkisid ülesse ka huvide kokkupõrked ja tekkisid sõjad. Üksikud sugukonnad liitusid, et ühiselt vaenlasele vastu panna. Sõja tagajärjel ühed sugukonnad alistasid teisi, mille tagajärjel tekkis juba suurem ühiskondlik koondis, kust ka lõpuks riik on välja kujunenud.

Kui meie vaatleme riigi võimu ja teiste ühiskondlikkude koondiste võimu, siis leiame seal suure vahe. Näit. meie maavalitsustel, vallavalitsustel jne. on ka võim, kuid neil ei ole see võim mitte oma käest saadud, vaid neil on võimu niivõrt, kui võrt Eesti Vabariigi seadused seda lubavad. Suur osa territoriaalsete inimkogude võimust on tuletatud teistest võimuallikatest. Nad omavad tuletatud võimu. Kuid riigiga on seisukord teine. Eesti Vabariik annab ise omale seadusi ja määrab kindlaks võimuteostamise piirid. Seega on riigil tuletamatu omaette võim. Keegi ei saa riigile võimu suhtes ettekirjutusi teha. Ta sisaldab iseeneses võimuallika. Selles suhtes erinebki riik teistest inimkogudest.

Kokkuvõttes näeme, et riigil peab olema kolm elementi: territoorium, vastav inimkogu ja võim; kui üks või teine element puudub, ei saa oletada riigi olemasolu. Riik on seega tuletamatu võimuga territoriaalne inimkogu.

Inimkonna arenemine ja jagunemine riiklikkudeks üksusteks toob enesega kaasa ka riigimõiste käsitlemise. Riigi vaatlemise ja uurimise meetodid on väga mitmekesised. Riiki võib vaadelda geograafiliselt ja sotsioloogiliselt, näit. seisukohtadest, kust ta asub, missugune on rahva

koosseis, kombed, eluviisid, keel jne. Teda võib vaadelda majanduslikult seisukohalt; näit. missuguseid väärtusi ta omab, kuidas sünnib uute väärtuste produktsioon jne.

Näeme, et väga mitmesuguste nähtuste hulk võib olla teaduslikuks, majanduslikuks ehk sotsioloogiliseks uurimiseks riigist. Meie oleme siin käsitletud ainult kolme lähete kohta, kuid tegelikult võib neid palju rohkem olla. On ka tarvilik riiki vaadelda ja uurida mitmelt lähete kohalt.

Meie ülesanne on riiki vaadelda õiguslikult seisukohalt. Riiki on võimalik õiguslikult seisukohalt käsitleda kolmelt vaatepunktilt.

a/ Esimene vaade käsitleb riiki kui õiguse objekti. Riiki vaadeldakse kui teatud maatükki, mis ühe isiku võimuses seisab. See vaade oli valitsev varemalt idamaades, osalt Euroopas ja on omane despoodi vaatele. Ka keskajal püüti riiki vaadelda sellelt seisukohalt. Valitseja identifitseeriti riigiga. On tuntud Louis XIV ütetus: "riik, see olen mina". Riiki vaadeldi kui õiguse objekti, mida võis müüa, pantida jne. Praegusajal vaade riigi kui objekti peale on kõrvale jäetud, sest vabariiki ei saa kuidagi objektina kujutada. Ka praegusaja diktaatorid ei saa ennast väljaspoole riiki asetada ja loevad ennast riigi seespoololevaks. Rahvas on sageli suurema võimuga kui see, kes valitseb, rahvas otsustab põhjapanevamad asjad, kuid ise selle juures on osa riigist.

b/ Huvitavam on teine vaade riigi kohta, mis seisab selles, et riiki vaadeldakse õigussuhete kompleksina. See vaade näeb riigis terve hulga õigussuhteid ja loeb riiki seega õigussuhete kompleksiks. Nii valitsejad kui ka alluvad on omavahel õigussuhetega seotud. See vaade on eeskätt aset leidnud XIX. sajandi teisel poolel ja osalt ka käesoleval ajal. See õpetus läheb välja, et teataval maaalal elutsevate inimeste vahel on tarvis luua õiguslikud vahekorrad. Tekib valitsejate ja valitsetavate vahel õigussuhete kompleks, eriti niisugused õigussuhted, mis kuuluvad avaliku õiguse alla. Selle teooria põhjendaja oli Petrogradi ülikooli professor Korkunov, prantsuse jurist Duce j.t. See teooria aitab selgitada riigielu nähtusi, kuid seda õpetust siiski riigi mõiste aluseks võtta ei saa, sest õigussuhted on olemas ka perekonnas ja teistes ühiskondlikes koondistes. See teooria ei anna selgust, mis poolest lähevad riigi õigussuhted lahku ühiskonna õigussuhetest.

Nii ei saa meie riigist kui õiguslikust kompleksist killalt selget ettekujutust. Teiseks killustab see vaade riigi tervikulise mõiste. Igapäevases elus esineb riik ikka teatava üksusena, tervikuna. Ka sünteesi tarviduse seisukohalt ei ole see teooria vastuvõetav.

c/ Kolmas vaade riigi peale on, et riik on õiguse subjekt. Riik esineb igapäevases elus teatud aktiivse tegelaseks: annab seadusi, karistab, nõuab makse jne. Riigil on teatav aktiviteet, mis aga objektile puudub. Seega on riik õiguse subjekt, sest ainult õiguse subjekt saab olla aktiivne. Kuid eelpool meie nägime, et õiguse subjektid võivad olla füüsilised või juriidilised isikud. Riik on õiguse subjekt juriidilise isikuna, kellel on oma organid, mille kaudu ta teostab oma võimu. See vaade võimaldab vaadelda riiki kui isikut tema üksikutes osades. Riik reguleerib ise oma ülesandeid ja korraldusi. See on riigi iseloomustav tunnus. Riik on seega korporatsioon, mitte aga asutis. Teistest korporatsioonidest läheb riik lahku sellepolest, et tal on peale teatava inimekogu ka territoorium. Riik on seega territoriaalne korporatsioon. Meie teame, et ka linnal ja vallal on oma territoorium. Siin aga tuleb silmas pidada, et riik on varustatud suveräänse võimuga. Suveräänsus avaldub selles, et riigivõim on üle teistest võimudest siseriigis ja ei alistu kellelegi väljaspool riigi piire. Seega on riik tuletamatu võimuga territoriaalne korporatsioon. See mõiste on rakendatav ainult praegusaja riigi suhtes. Vanasti maksis eranditult dominiaalne vaade.

Riiki iseloomustavad järgmised jooned:

- a/ ta esineb õigusliku üksusena;
- b/ ta teostab oma õigusi nagu korporatsioon sellekohaste organite kaudu;
- c/ ta määrab oma tegevuse piirid ja ülesanded iseseisvalt;
- d/ ta on territoriaalse iseloomuga;
- e/ ta on territoriaalne korporatsioon tuletamatu võimuga.

Riigi olemasolu toob enesega kaasa küsimused:

- 1/ millal ja missugusel viisil on riik tekkinud;
- 2/ miks peame alistuma riigi võimule;
- 3/ millised sihid ja ülesanded on riigil, mida meie otstarbekohaseks peame.

Riigi tekkimise kohta on olemas väga mitmesugused vaated.

Teokraatliku vaate ehk teoloogilise teooria järgi riik on saabunud Jumala tahtmisel ja seadmisel. Riik seega oma tahteavaldustes peab teotsema kokkukõlas kirikuga. Püha Augustiinuse järgi on seal õiguslik riik, kus toimitakse Jumala tahtmise järgi, kuna väljaspool seda on saadana riik. Riigi võim pidi alistuma Jumala võimule. See vaade valitses peaaesjalikult keskajal. Käesoleval ajal ei alistu riik enam kirikule. Selle vaate kasuks on toodud kuni viimase ajani vastavaid näiteid riigielust endast, kus keisrid ja valitsejad vürstid harilikult titulaerisid end Jumala armust teotsevaiks isikuiks: "Mina, Jumala armust keiser, määran seda ja seda"... Isegi praegusaja üksikute demokraatlike riikide põhiseaduses on alul öeldud, et riik on loodud "Kolmainu Jumala soovil". Nii on seda vaadet paljudes riikides pooldatud antiikajal ja keskajal, ega ole ka praegusajal selle mõju veel täiesti kadunud.

b/ Patriarhaalse teooria järgi riik on loodud perekonnana, õigem öelda patriarhaalse perekonna eeskujul. Perekonnas on iseloomustav see, et pereisal on teatav võim oma perekonna üle. Patriarhaalses perekonnas pereisa võim oli piiramata. Pereisa võimu vahele ühiskonna võim ei seganud. Selle perekonna võimu eeskujul on hakatud võimu laiendama sugukonna peale, rahvaste peale ja on isegi mitmed rahvad ühendatud ühe võimu alla. Üksikud teooriad on isegi kaugemale läinud ja õpetanud, et riik on saabunud Aadamast, kus võim järkjärgust on üle läinud kuni käesoleva ajani. See vaade leidis aset XVI ja XVII sajandil Inglismaal usklikkudes ringkondades ühenduses revolutsiooni-aegadega.

c/ Lepingu ehk leppelise teooria järgi riik on saabunud kokkuleppe tagajärjel. See vaade leidis aset juba antiikilmas. Eriti laienes see õpetus XVII ja XVIII sajanditel. Selle teooria esitajatest võiks nimetada inglise filosoofi Hobbes'i ja prantsuse filosoofi J.J.Rousseau'd. Selle teooria juures eeldatakse eelriiklikku ajajärku ehk n.n. looduslikku seisukorda. Loodusliku seisukorra kohta on olnud mitmesugused arvamised. Rousseau näiteks arvas, et kõik inimesed on alul olnud sarnased ja üheõiguslikud, on valitsenud hea kord ja rahu, on olnud nii öelda maapealne paradüüs. Teised selle vastu oletavad, et looduslikus ajajärgus on elamine olnud väga raske ja on olnud alati avalik sõda kõikide poolt kõikide vastu.

Loodusõigusliku ehk lepingu teooria kohaselt teataval ajajärgul inimesed leidsid tarvilikuks teha lepingut ja löid uue olukorra, mille järele enamus rahvast alistus võimule ehk valitsejale, mille tagajärjel saabuski riik. Seega on riigi aluseks ürgleping, mis määrab ära valitsejad ehk riigi võimu. Mõned filosoofid arvasid, et rahvas on ürglepingu järgi võimu annud üle ühele - see on monarhistlik vaade. Teised aga selle vastu oletasid, nende seas ka Rousseau, et ürglepingu sõlmimisega ei loobunud rahvas veel oma ürgõigustest. Seega on rahva käes võim ja keegi teadmata seda ära võtta ei saa. Valitseja ja alluvad on teatud vahekorras ja ei saa ükski talitada lepingu vastu. Valitseja on rahva teener ja kui tema küllalt otstarbekohaselt ei toimi, siis võib rahvas teda tagasi lükata ja uue valida.

Lepingu alusel on loodud Põhja-Ameerika osariigid, kes pärast ühinesid üheks tervikuks. Iga põhiseaduslik kogu moodustab teatava lepingu. Kuid lepingu teooriaga ei saa siiski veel riikide tekkimist tõestada ja teda võib käsitleda ainult suhteliselt. Tema olulisemaks lähtekohaks on riigi võim, mida ka riigi loomisel aluseks võib võtta.

d/ Sõja- ehk äravõitmise teooria heidab kõrvale kõik eelmised teooriad ja väljub sellelt seisukohalt et riikide loomise juures on olnud tegev sõjaline võim. Üksikud grupid, rahvad organiseeruvad, saavad tugevamaks ja heidavad oma alla ümbruskonnas asuva rahva. Seega üks rahvas muutub valitsejaks ja teine alistuvaks. Paljud riigid on saanud sõdade tulemusena. Austria mõtteteadlane Cumplo-wiz ütles, et riik on võitluse produkt. Tahe üksteist hävitada ongi riigi aluseks. Üldise korra määrab võitja ja võidetu vahekord. Nii kujunes välja Rooma riik sõdade tagajärjel; samuti tekkis Inglise riik, kus anglosaksid teised rahvused alla heitsid ja saarestikul Inglise riigi löid. Ka peale Maailmasõda näeme riikide tekkimist sõdade tagajärjel. Sellegi peale vaatamata ei saa seda teooriat kohandada igalpool. Näit. Skandinaavia allutamise kohta ei ole meil mingisuguseid andmeid ning teiseks juba allaheitmise fakt iseendast eeldab riiklikku korraldust.

e/ Ekonoomilise ehk materialistliku teooria seisukohalt on riik samuti saanud võimu kaudu, nimelt ühe ühiskonna grupi võimu kaudu teiste gruppide üle. Siin ei ole tähtis rahvuslik kuuluvus, vaid mõõduandvad on ainult majanduslikud vahekorrad. Majanduslikult jõukamad klassid valitsevad vaesemaid. Riik ei ole muud kui jõuka klassi võimu

väljendus majanduslikult nõrkade klasside üle. Selle teooria looja Karl Marks ütleb: "Klassivahekord määrab riigivõimu; vanaajal põhjenes see peremehe ja orja, keskajal rüütli ja vasalli, uuemal ajal kapitalisti ja tööliste vahekordadel. Kogu ühiselu aluseks on produktsiooni vahekorrad, kõik muu läheb siit välja, nagu usk, haridus jne." Marksi järele vanaaja riik oli peremeeste ja orjade riik, keskaja riik - feodaalide ja talupoja riik, uuema aja riik - kapitalistide ja tööliste riik. Veel samm edasi ja saabub puht tööliste riik. Marksi teooria on leidnud praktilise väljenduse SSSR riigikorras, kus viimane on nende vaadete maksmapanekult puht klassi riik.

f/ Ajalooline kool ei sea ülesse mingit algseisukohta, vaid püüab riikide olemasolu põhjendada ajalooliste sündmustega, nende eneste uurimisega ja riikide tekkimise faktidega. Riigi ürgne tekkimine ei ole ajalooliste andmetega kindlaks tehtav. Ei saa riigi tekkimist ürgajal kindlaks teha, sest puuduvad kindlad faktid; võib ainult oletusi teha. Ajaloolisel ajajärgul tekkinud riigid esitavad siin üksteisest erinevaid tegureid.

On mõeldav, et riik on tekkinud teokraatlikul alusel. Ajalooline teooria ei eita teokraatlikku teooriat. Samuti eeldab ajalooline teooria, et ka patriarhaalne teooria on kaasa mõjunud riikide kujundamisele. Alul oli üks perekond see arenes sugukonnaks, patriarhi võimust kujunes sugukonna vanema võim, üksikud sugukonnad võisid alistuda ühele ja samale võimule ja sellest saabuski riigivõim kui niisugune. Kuid ajalooline kool ei pea siiski võimalikuks, et riigid alati oleks tekkinud patriarhaalsest võimust. Ka leppeline riikide tekkimine on ajalooliselt vaatepunktilt võimalik, näit. Saksamaa ja Põhja-Ameerika Ühisriigid, kuid eelajalooline looduslik olukord on ajalooliselt täiesti vastuvõetmatu, sest et ajalooliselt ei ole mõeldav riiklik elu ilma võimuta. Igal pool näeme meie teatava võimu olemasolu.

Ajalooline vaade ei eita sõja tähtsust riigi loomisel. Tüüpiliseks näiteks on Ungari riigi loomine ungarlaste poolt Dissa legendikul. Ka Saksa rahvaste riikide loomisel on sõjad palju kaasa aidanud, samuti Rooma riigi kujunemisel. Raske on siiski ajalooliselt öelda, et riik oleks tekkinud ainult sõja läbi, äravõitmise teel. Selleks, et üks võiks teist võita, peab võitja juba ise korraldatud olema. Võimu korralduseta ei ole mõeldav korrapärane võit-

lus. See asjaolu aga eeldab riiklikku korda võitjal pool-
lel.

Mis puutub majanduslikesse teguritesse, siis on ka
neil suur mõju riikliku elu peale. On tõsiasi, et majan-
duslikult jõukam klass on rohkem tooniandev riiklikus
elus. Nagu majandus mõjutab riigielu, samuti ka riik oma
võimuga mõjutab majandust. On olemas ühe ja sama majandus-
liku olukorra juures mitmesugused riigivormid. Demokraat-
liku riigi korra juures on kõik kodanikud mõõduandvad;
ettevõtete omanikke on vähem kui teisi kodanikke ja ena-
mus võib nende tahte vastu otsustada.

Prantsusmaal ja Ameerikas on kapitalistlik-vabariik-
lik kord. Sarnase majandusliku olukorra juures on Inglis-
maal monarhistlik kord. Siit järgneb, et riik mõjutab
majanduslikku elu ja teiselt poolt mõjutavad majandusliku
faktorid riigi olemasolu. Nad on üksteisega väga lähedalt
seotud. Sellega on seletatav, et teatavad majanduslikud
ringkonnad võivad ka riigivõimuga opositsioonis olla.

Ajalooliselt on riigi ürgtekkimise kohta andmed väga
puudulikud, kuid nii ühed kui teised tegurid on riigi tek-
kimisel mõõduandvad olnud. Vaadeldes kõiki teooriaid riigi
tekkimise kohta, võime teha teatava lõppotsuse ajaloo-
lise vaate kasuks. Teokraatlik, patriarhaalne, leppeline
j.t. teooriad on ainult suhteliselt õiged, sest nad on
ainult mingi ühele faktorile rajatud, millest siis üldisi
järeldusi tehakse.

Vaatleme teist küsimust, mida riigi olemasolu enesega
kaasa toob, ja nimelt seda, millega riigivõimu olemasolu
õigustada. Kõik teooriad riigi tekkimise kohta tahavad
leida ka tema olemasolu õigustust. Teokraatliku teooria
juures taheti õigustada kõikide alistumist monarhile Ju-
mala tahtega ja saadud võimuga. Kaa piiblis on öeldud,
et kõik võim tuleb Jumalast. Ka patriarhaalne teooria on
püüdnud luua alust, miks riigivõimule peab alistuma; ta
seletab, et nii nagu perekond või lapsed peavad alluma pe-
rekonna isale, nii peavad ka kodanikud alistuma riigivõimule.
Leppelise teooria pooldajad seletasid, et rahvas ise
ürglepingu tõttu on annud võimu monarhile või vabariikli-
kule valitsusele. Seega õigustab ta nii monarhiat kui ka
demokraatlikku korda. Aravõitmise teooria õigustab alistu-
mist ja võimu olemasolu jõe abil.

Ekonoomiline ehk materjalistlik teooria seletab alis-
tumist faktilisele võimule, samuti kui aravõitmise teoo-

riagi, kuid selle vahega, et võimu haaramine sünnib majanduslike faktorite läbi. Ajalooline teooria annab vähe seletust riigivõimu õigustusele, mis ka selle teooria nõrk külge on. Ei pruugi ju sellega veel riigi võimule alista, kui meie riigi tekkimist teame. Kuid ka äravõitmise ja majanduslik teooria ei õigusta küllalt riigivõimu olemasolu. Seda teevad vast suuremal määral teokraatlik, patriarhaalne ja leppeteooria. Anarhistlikud õpetused seisavad selles mõttes ühel platvormil, et nad riigivõimule alistumiseks ühtegi alust ei leia. Ka L. Tolstoi ütleb, et riigivõim on kurjusest. Nietzsche arvab, et üksikul isikul peab olema terve rida teotsemisvõimalusi oma soovide kohaselt. Ka siit paistab välja riigivõimu eitamise põhimõte. Kuid meie teame, et üksik isik ei saa elada teistest lahus, vaid ta peab olema kooselamises teistega, mis ei ole aga mõeldav õigussuheteta ja õigusnormideta, sest õigussuhete ja õigusnormide kaudu võimaldatakse kooselamine. Õiguslikud normid tulevad ilmsiks teatavas riiklikus üksuses, sest nende normideta ei ole riik mõeldav. Õigus ei saa püsida ühiskondliku võimuta. Õigus ei saa seda rahu jalule, kui ei ole võimu, kes seda teostab. Ei saa olla üksiku kaitset ühiskonna vastu ega ühiskonna kaitset üksiku vastu, kui ei ole keskpunkti selle reguleerimiseks. Seda normeeribki ühiskondlik võim. Üks ühiskondliku võimu liik on riigivõim, kes riigi piirides elavatele isikutele võib ettekirjutusi teha. Seega on riigivõim õigustatud kui ühiskondlik võim. Riigivõim peab olema tuletamatu, sest kui seda ei oleks, siis oleks võimukandjad omavahel alalistes konfliktides. Peab olema keskivõim, kes norme loob. Seega annab meile riigivõimu põhjenduse õiguslik teooria. Riigivõimule alistumine on seega õigustatud sotsiaalse kooselamise vajadusega.

Kolmas küsimus, mis riigi olemasolu enesega kaasa toob on riigi ülesande ja otstarbe küsimus. Selle küsimuse kohta on olemas palju arvamusi ja teooriaid. Üldiselt võib neid jagada kahte suurde liiki:

1/ teooriad riigi objektiivsetest ülesannetest,

2/ teooriad riigi subjektiivsetest ülesannetest.

Esimese liigi alla kuuluvad teooriad püüavad, olenemata riigi rahvast, leida riigile õigustust ja tema üld- ja ürgülesandeid kindlaks määrata. Need õpetused on filosoofilist või õigemini metafüüsilist laadi. Samuti võime ka küsida, mis jaoks on siis inimene ja mis on tema üles-

anded. Katseliselt ei saa siin mingisugust vastust anda, vaid seda küsimust võib ainult religiooni seisukohalt õigustada. Peab olema vastav usk, et sellele küsimusele vastust anda, sest see läheb kaugemale, kui meie empiirilisel ehk katseliselt anda suudame.

Teine liik vaateid käsitleb riigi ülesandeid subjektiivses mõttes, vaatleb neid küsimusi koos sellega, kuidas riik on ajalt ja ruumilt eksisteerinud. Siin on olnud väga mitmed seisukohad. Püütakse selgitada, milline on vastava riigi ülesanne rahva suhtes. Kõigepealt püütakse leida füüsilisi kohustusi. Mõned rahvad on katsunud seletada, et neil on mingisugune erimissioon täita. Nii on Juuda rahva vaade, et ta on äravalitud rahvas. Kreeklaste vaade oli selline, et põhjamaa rahvad on küll täis vahvust, kuid neil puudub intelligents, lõunamaa rahvastel on küll intelligents, kuid neil jälle puudub vahvus, kuid kreeklased asuvad nii öelda vahepeal, neile on omane intelligents ja vahvus, mille tõttu nad on kutsutud valitsema teiste rahvaste üle, keda nimetasid barbariteks. Osmannid ehk türklased seadsid omale eesmärgiks kogu maailma muhameedi usuliseks teha. Vene eesmärgiks oli XV ja XVI s. alul teha kogu maailma õigeusklikuks, olles nii öelda kolmandaks Roomaks. Kes õiget usku ei olnud, neid nimetati bassurmaanideks. See püüe kestis kuni tsaarivalitsuse lõpuni. Maailmasõtta minnes oli venelastel juba ajalooline missioon, poolkuu Konstantinoopolis kõrvaldada ja õigeusklikud ristida asemele panna. Praegu on Vene ajalooline missioon hävitada kogu maailma kapitalistlik kord ja maksma panna kommunistlik kooperatsioon. Ka keskajal olid katoliiklased riigid suurelt läbiimbunud erilise missiooni põhimõttega. Keskaja võimu põhimõte oli, et on tarvis "püha jumalariik" maapeale sisse seada, sest ilmalik riik on "kuradiriik". Seda põhimõtet püüdsid Rooma paavstid teostada. Praegusa ja Euroopa tsiviliseeritud riigid ei võta ükski omale sellist eksklusiivülesannet, kuid ajuti siiski avalduvad sellised tendentsid.

Mõned riigid püüavad seletada, et nad on kultuurikandjad, et nad on laiade maaalade valitsejad, et nad peavad hoolitsema alalise rahu eest, et nad on vahemeheks kahe maailma vahel jne. Mõned riigid toovad esile oma geopoliitilise seisukorra; Poola, näiteks, õigustab oma suurt sõjaväge sellega, et tema riigil on lahtised piirid, mida raske kaitsta. Üldiselt aga ei pruugi riigil sarnaseid

laialt haaravaid ja maailmaparandavaid ülesandeid olla. Riikide ülesanded on tingitud üldiselt nende konkreetsest oludest. Ürgajal oli riigi peamine ülesanne end kaitsta väliste vaenlaste vastu. Järkjärgult seltsisid sellele ka teised ülesanded nagu seadusandlus, õiguslikkude vahetkordade loomine, sotsiaalse elu korraldamine jne. Käesoleval ajal on riigil terve rida mitmekesiseid ülesandeid riikliku elu korraldamise ja rahva heakäekäigu eest hoolitsemise alal.

Meie nägime, et vaated riigi ülesannete kohta võisid olla relatiivsed ja ka absoluutset laadi. Igale elavale olevusele on omane, et ennast kui tervikut alal hoida. Ka riik püüab ennast alal hoida ja püsida. Riiklik kord püüab vastu astuda nendele aktsioonidele, mis riigi olemasolu katsuvad kõrvaldada. See püüe on riikidel alaliselt omane olnud, kuid omakaitse väljendus on ajajooksul muutunud. Varemalt meie nägime, et riik teostab õiguse funktsioone. Seega on riigi teine ülesanne korda ja rahu alalhoida oma territooriumil. Ka see ülesanne võib väljenduda mitmes ilmes, kuid alati on ta riikidele omane olnud. Ka varanduste loomine, jagamine, ühiskonna kaitse üksiku isiku vastu ja ümberpöörduvalt kuuluvad praegusaja riigi ülesannete hulka. Seega on riigi ülesanded äärmiselt mitmekesised.

§9. Riigi algelemendid.

A/ Territoorium, mõiste, juriidiline tähendus. B/ Elanikkond /rahvas/, omamaalased, välismaalased. Omamaalsus /kodakondsus/, mõiste, tähendus. Subjektiivsed avalikud õigused.

Elmises §-s nägime, et riigi mõiste koosnes lahutamatu kolmest elemendist: territooriumist, rahvast ja võimust. Meie ülesanne on neid kolme elementi käsitleda õiguslikult seisukohalt.

A. Territoorium.

Vaade riigiterritooriumi kohta on ajajooksul suuresti muutunud. Sageli on olnud mõõduandev n.n. dominiaalne vaade, mille järgi territoorium on valitseja omandus, mida edasi võib anda pärimise, müümise ja muul teel. Vaade territooriumi peale oli patrimoniaalne, s.t. riigi peale vaadati kui patrimooniumi peale - isalt päritud varanduse

peale. See vaade leidis kindlat väljendust keskaegses riigikorras, kus valitses feodaalkord ja valitseja luges end vastava maa kõrgemaks omanikuks. Patrimoniaalne vaade on kuni viimase ajani püsinud. Näiteks vene keisrit nimetati "hozjain zemli russkoi". Üldiselt on see vaade omane olnud monarhistlikkudele riikidele. Ka vabariikides on see vaade riigiterritooriumi peale võimule pääsenud; näit. vana Rooma vabariik tunnustas alistatud maid omaks ja talitas nendega kui õiguse objektiga. Ka uuema aja vabariikes on selliselt riigiterritooriumi koheldud. XIX.s. keskpaigast alates kõrvaldatakse see vaade võrdlemisi kiiresti ja aset leiab teine vaade, mis territooriumi kui omandust enam ei käsitle. Saabus uus - territoriaalse ülem-luse ehk juriidiline teooria.

Praegu esineb riigiterritoorium selle ruumina, milles teostatakse riigivõimu. Seega ei ole ta enam ese, mis valitsejale kuulub. Riigiterritooriumist võib küll ka osa maad kuuluda riigile kui omanikule, nii nagu üksikud kodanikud on teatud maatükkide omanikud, kuid see ei määra veel territooriumi mõistet. Riigile on tarvis vastav ruum, kus ta oma võimu teostaks. Et see ruum tema omandus oleks, see ei ole riiklikult seisukohalt enam olulise tähtsusega. Seega seisab riigiterritooriumi tähtsus selles, et tema abil määratakse ära riigivõimu teostamise ruumiline ulatus. Riigivõimu teostamise piirid määratakse sellega ära, et maakera pinna peale tõmmatakse horisontaalsed piirjooned, mis moodustavadki riigipiiri. Riigipiir ei ole mitte ainult horisontaalne joon maakera pinnal, vaid tema moodustab teatava vaheseina, mis maakera pinnast vertikaalselt nii ülesse kui ka alla poole läheb. See vahesein määrabki ära riigiterritooriumi ulatuse horisontaalses suunas. Ülesse ja alla ulatub see vahesein niipalju, kuipalju riigivõim seda teostada suudab. Seega ei ole mitte ainult see riigipiirist üleminek, kui keegi maakera pinda mööda riigipiirist üle astub, vaid ka see, kui keegi õhust või maakera pinna alt sellest vaheseinast läbi tungib. Riigivõimu teostamise ulatus nii õhus kui ka maapõues ei ole küll täpsalt kindlaks määratud, kuid siiski on ta tehnika arenemisega piiratud. Kuivõrt tehnika ja vastav riik seda suudab, peab ka inimene sellele alluma. Kuni viimase ajani ei pööratud õhu peale erilist tähelepanu, kuid lennutehnika arenemisega on õhuruum määratu suure tähtsuse omandanud.

Nii nägime, et territoorium ja riigipiirid moodustavad ruumi, milles teotseb riigivõim. See riigivõim on absoluutset laadi, s.t. et tema kõrval ei ole enam teist kõrgemat võimu. Ainult ühe riigi võim täidab seda ruumi, teise riigi võim sinna tungida ei saa. See on niinimetatud riigivõimu läbipaistmatus ehk täitumus. Kui võõra riigivõimu esindaja tuleb piirist üle teise riiki, näit. vene politsei tuleb Eesti pinnale, siis on sellega teatav konflikt tekkinud. Eesti riigivõim peab siin vastu astuma, et võõral võimul Eesti pinnal mitte teotseda lasta. Kui aga võõral võimul võimaldatakse teise riigi territooriumil teotseda, siis peab riikide vahel varemini vastav kokkulepe olema, mille alusel teotsetakse, nagu näiteks tolli või piiri valve, kes sel juhtumil nagu kaasaaitajad riigivõimu teostamisel on.

On aga olemas siiski teatuid erandjuhtumisi, kus ühe riigi territooriumil avaldub võõras võim, surudes kohaliku võimu eest kõrvale. See avaldub okupatsiooni, eksterri- toriaalsuse ja riigipeade külaskäigu puhul. Ka rahvusvahelistel kaubalepingutel peab arvestama võõramaiseid seadusi, siit kaudu tungib võõras võim sisse ning ka siit küljest ei ole seaduse läbipaistmatus mõtte absoluutne. Näit. kui eesti ja prantsuse kaupmehed sõlmivad mingisuguse lepingu konjaki peale Stokholmis, peab rootsi valitsus arvestama tehingu vaidluse puhul eelnimetatud maade seadusi.

Käesoleva aja vaade territooriumi kohta on ideaalset laadi, s.t. ta ei ole rahaliselt hinnatav. Vastavalt sellele ei ole ka enam tarvitataavad need võtted, mis varemalt maksid riigiterritooriumi suurendamisel, vähendamisel või omandamisel. Kui varemalt saadi territooriumile osa maad juure, siis oli meil tegemist ostumüügilepinguga, kuid praegu ei ole see põhimõte enam maksev. Kui üks riik kaotab om territooriumi teise kasuks, siis on meil tegemist riigi enese kui algelemendi vähenemisega või teisest küljest suurenemisega; riik on teatavast territooriumi osast loobunud või teatava osa juurde saanud. Seega üks riik väheneb, teine suureneb. Ruumiliselt on riigivõimu ulatus laienenud või kitsenenud.

Riigivõim avaldub:

- 1/ riigiterritooriumil maksvates seadustes,
- 2/ valitsemis- ehk administratiivaktides ja
- 3/ kohtumõistmise teostamises.

Territoorium määrab kohtu mõistmise ulatuse. See ei tähenda aga veel seda, et absoluutselt kõik normid ainult omas riigis maksavad; siin tuleb silmas pidada ka nõnda nimetatud eksterritoriaalseid norme, mis rahvusvahelise kombe järgi ka võõras riigis maksavad. Nii võivad normid, mis on maksvusel Eestis ja Prantsusmaal, maksta ja ümberpöörduvalt, kuid ainult rahvusvahelise kombe piirides. Eksterritoriaalsed normid on aga ainult erand ja üldiselt jääb maksuma põhimõtte, et normide maksvuse ruumilise ulatuse määrab ära riigiterritoorium.

B. Elanikkond.

Riigi teiseks elemendiks on teatav inimkogu, kes riigiterritooriumil asub ja keda elanikkonnaks ehk rahvaks nimetatakse. Vaade rahva peale on olnud mitmesugune ja aja jooksul muutunud. Antiikilmas valitses vaade, et rahvas on valitseja võimu käsutusobjekt. Rahvas oli ainult selles mõttes olemas, et valitseja võis rahvast kasutada niivõrt, kui võrt ta seda tarvilikuks pidas; ta võis elanikkudelt vastavad õigused ja isegi elu võtta. Elanik oli seega avalikõiguslik ori ja rahvas orjade hulk, millega nende peremehe oma heaksarvamise järgi talitada võis. Juba Roomas ja iseäranis keskajal elas see vaade läbi tugeva muudatuse. Rooma ja Kreeka elanikud ei vaadanud enda peale kui võimukandja objektide, vaid kui riigivõimu aluse peale. Seesuguse aktiivse vaatega oli ka keskaegne kodanik. Keskajal olid teatavad kodanikud riigivõimu teostamisel kaastegevad, nagu Inglise parlament j.t. Elanikud sõlmisid isegi valitsejatega leppeid ja kui valitseja lepet ei täitnud, siis ei alistunud elanikud ka enam temale ja tuli isegi vastuhakkamisi ette. Uuemal ajal on see aktiivne osa veel rohkem kodanikkude keskel suurenenud. Riigivalitsus ei või riigikodanikkudega talitada nii kuidas ta heaks arvab, vaid ka elanikkudele peab jätama teatav piirkond, kus nad oma äranägemise järgi võivad talitada, näit. koduses elus ehk perekonnas. See vabaduse nõudmine muutus elavaks XVI, XVII ja XVIII sajandil. Nii leidis aset aktiivne vaade rahva tegevuse kohta. Vaatamata sellele, et rahvas peab küll riigivõimule alistuma, on temale kindlustatud teatud vabadused, näit. sõnavabadus, trükivabadus jne.

Praegusa ja riigiõiguse seisukohalt moodustab elanikkond selle inimekogu, kelle suhtes on riigivõim teostatav. Riigivõim saab seadusi anda, korraldusi teha ja kohut mõista ainult inimeste üle. Seega peab olema vastav inimkogu, kelle peale riigivõim saab mõju avaldada ehk kelle suhtes riigivõim teostatav on. Elanikud alistuvad riigivõimule, s.o. "status subjektionis" ehk alistumise seisukorras. Alistumise seisukord on maksev olnud juba varem aegadel ja kestab veel praegu edasi. Selle tõttu nimetatakse elanikke ka riigialamateks / subditi, sujets, Untertane/.

Vaatamata sellele, et elanik on alistumise seisukorras, ei jää ta passiivseks, vaid on aktiivne, omab teatavad poliitilised õigused, ta võib osa võtta riigi valitsemisest, s.o. võib osa võtta hääletamisest ja valimisest jne. Seda kodaniku aktiivse tegevuse seisukorda, mis tal on riigivõimu suhtes antud, nimetatakse "status aktivitatis". Keskaegsetes linnriikides oli kodanikkude "status aktivitatis" võrdlemisi elav. Praegu nimetatakse riigialamaid ka riigikodanikeks. See nimetus toonitab seda aktiivset seisukorda, mis elanikkonnal riigivõimu suhtes on.

Meie nägime, et XVII ja XVIII sajandil püüab elanikkond enesele võita teatavat vabadust, nagu usu, omanduse, koosoleku, sõna, trüki jne. vabadust. Seega on kodanikud veel teatud vabaduse seisukorras - status libertatis. Riigielanik on praegusel ajal ühelt poolt objekt, mille suhtes riigivõimu teostatakse, teiselt poolt võtab ta ise võimu teostamisest osa ja kolmandaks on temal veel teatav vabadus - "status libertatis".

Kõik kodanikud ei ole alati võimu suhtes ühesuguses seisukorras. Nad jagunevad teatavatesse liikidesse, nagu alaealised, täisealised, vaimuhaiged, naised, mehed jne. Ajalooliselt on siin tähtis elanikkude jagunemine: 1/ kodanikeks sõna kitsamas mõttes ja 2/ välismaalasteks. See jaotus on kuni käesoleva ajani püsinud. Pealiskaudsel vaatlisel näib, et on kerge vahet teha, kes on omamaalane ja kes välismaalane, kuid õigusteaduse seisukohalt vaadeldes on see küsimus keerukam. Kui meie tahame otsida omamaalase ja välismaalase vahetegemiseks erilist tunnust, siis võib öelda, et omamaalane ehk kodanik on rohkem seotud isiklike sidemetega oma riigiga, mis ei katke ka siis, kui ta teise riigi territooriumil viibib.

Omamaalasi ei saa riigi piiridest välja saata, kuna välismaalasi saab. Välismaalane allub küll ka riigivõimule, kuid niikaua, kui ta selle riigi territooriumil viibib. Ajajooksul on see elanikkude seotavus riigiga väga muutunud. Varemalt maksis põhimõtte, et ainult omamaalased kasutasid neid õigusi, mis vastava riigi piirides maksid, kuna välismaalased neist osa ei saanud; viimased olid õiguseteta olekus ja neid loeti võrdseks vaenlasele. Selline seisukord maksis ka vanas Rooma riigis. Selle tõttu oli iga välismaalane vastava riigi elanikkonna käsutuses. See õiguseteta seisukord välismaalaste suhtes ei kestinud kaua, sest riigid olid ise huvitatud, et välismaalased riiki tuleks. Selleks tuli anda välismaalastele kaitset ja ka neid õiguslikku seisukorda asetada. Alul võtsid omamaalased välismaalasi oma kaitse alla. Sellised kliendid olid alul kaupmehed. Välismaalane ise kohtus esineda ei saanud, vaid tema eest astus ülesse tema patroon, kes oli omamaalane. Riigi omamaalaste "firma" all said seega välismaalased teotseda. Edaspidi aga hakkasid ka välismaalased õigusi saama vahetult riigivõimult, kes kindlustas nende kaitset ja julgeolekut. Selleks andis riigivõim neile sellekohase saatekirja. See otsene loaandmine riigivõimu poolt on veel praegu alal välispassi näol. Kus aga välispassi enam ei nõuta, seal on see tunnus ära kadunud ja välismaalane on samas seisukorras kui omamaalane.

Ka praegusa ja seisukohalt, olgugi et välismaalane on meile suur sõber ja maitseb seda rahu ja kaitset, mis teisedki kodanikud, on vahetegemiseks mõeldud see, et omamaalane on riigiga isiklikult seotud, kuna välismaalane isiklikult asuriigiga seotud ei ole. Ta on selle riigiga seotud ainult niikaua, kui ta selle riigi territooriumil asub; seega on tema riigiealnik ainult territooriumi kaudu. Kodanik sõna kitsamas mõttes on seotud oma riigiga isiklikkude sidemete kaudu; kui ta oma riigi territooriumilt lahkub, ei katke veel sidemed riigiga ja ta võib ka võõras riigis vastavat kaitset nõuda. Selleks on konsulid ja diplomaatilised esindajad igas riigis. Riik võib ka oma kodanikku teiselt riigilt tagasi nõuda, näit. kriminaalkurjategijaid. Nii alistub kodanik riigivõimule ka väljaspool riigipiire. Et praegusa jal välja antakse vastavad passid, sellega konstateeritakse seda fakti, kas kodanik on seotud riigiga isiklikkude sidemete või ainult territooriumi kaudu.

Vaatleme kuidas tekib kodanik. Esimeseks ja tähtsaks aluseks, mis riiki ja kodanikku seob, on sündimise fakt. Kodaniku laps on ka omakorda kodanik. See on vereõigusega kodakondsuse omandamine ehk "jus sanguinis". Selle järgi loetakse, et kus kodakondsuses on isa, sinna kuuluvad ka lapsed. Teiseks kodakondsuse omandamise harilikuks viisiks on abiellumine - naine muutub abiellumise järel selle riigi kodanikuks, kuhu kuulub mees. Praegusel ajal ei ole see aga alati nii; riigid, kes ei taha oma kodanikest lahti saada, jätavad ka naised endisesse kodakondsusse edasi vaatamata abiellumise peale.

Kolmandaks kodakondsuse omandamise võimaluseks on, kui isik on vastava aja elanud sellekohase riigi territooriumil. Sel juhul peab isik vastava sooviavaldusega esinema, et teda selle riigi kodanikuks vastu võetaks.

Neljandaks on ka riike, kus isik loetakse kodanikuks sel juhul, kui ta riigi territooriumil sündis; see on maaala õigus ehk "jus soli".

Viidendaks on veel tähtsaks kodakondsuse saavutamise viisiks naturalisatsioon. Sel juhul isik pöörab vastava sooviavaldusega riigivõimu poole, et teda kodanikuks vastu võetaks, teiselt poolt avaldab riik selleks oma nõusolekut vastava õigusliku toimingu kaudu. Alused selleks võivad siin mitmesugused olla.

Sellega ei ole kodakondsuse küsimused veel lahendatud siis, kui riik ise on alles sündinud. Sel juhul määrab ära kodakondsuse riigi sisemine korraldus.

Kui pärast sõda läheb üks territooriumi osa teise riigi alla, siis sünnib veel kodakondsusse astumine opteerimise teel. Opteerimiseks nimetatakse naturaliseerimist, kus isikult küsitakse, kas tema soovib oma endise riigi kodanikkude hulka kuuluda, või selle riigi, kellele territoorium üle läks.

Riigi elanikkond koosneb seega kodanikest ja välismaalastest. Kõik need õigustused, mis kodanikul on oma riigi suhtes, nimetatakse subjektiivseks avalikõiguseks. Teisest küljest on ka kodanikul kohused riigi vastu. Nii välismaalased kui ka kodanikud peavad alistuma vastava riigi seadustele, ses suhtes on nad sarnased. Üldiselt on aga välismaalastel teatavad kitsendused. Need kohustused, mis eeldavad erilist sidet riigiga, huvi ja au, ei kuulu välismaalastele; siia kuulub kaitseväge teenistus, mida ainult

omamaalased võivad kanda. Aktiivne staatus on kodanikkude ja välismaalaste vahel suurel määral lahkuminev. Välismaalane ei ole aktiivse staatuse osanik, tema ei saa olla valitav ega võta ka valimistest osa.

Kodanikul on seega suur õigustus, kuid teisest küljest on tal ka suur kohustus riigikaitse näol. Ka vabaduse staatuse suhtes on välismaalastel mõned kitsendused, kuid üldiselt on nad kodanikega selle poolest sarnases seisukorras. Ka välismaalasel on usu, sõna jne. vabadus. On aga kitsendused olemas teatavate ettevõtete suhtes, näiteks ei ole lubatud välismaalasi meistreid riiki asuda, mis tööstuse peale mõju avaldaks, teiseks ei ole välismaalastel lubatud riigi piiri ääres maid omandada, mis riigi julgeolekule ei ole soovitav.

Esineb siiski juhtumeid, kus välismaalased on, võrreldes omamaalastega, asetatud paremasse seisundisse. SSSR-is välismaalane proletaarlane omab aktiivse ja passiivse valimisõiguse, mida omamaalased "endised inimesed" ei oma. Samuti Saksamaal aerialasteks tunnistatud välismaalastel on teatavaid eesõigusi. Üldreeglina on aga omad kodanikud alati paremas seisundis ja tendents on ürgaja poole, kus algas välismaalaste assimileerumine omamaalastega.

Omamaalased aktiivse staatuse kaudu loovad avaliku arvamise, juhivad riigi elu ja määravad tema saatuse; seega on kodanikel vastutusrikas ülesanne. Vaatame seda vahekorra, mis riiki ja kodanikku seob. Kui kodanik alistub riigi võimule, kas tema võib ka siis protesteerida, kui riigivõim liiga kaugele läheb, kui riigivõim seadusest üle astub, kui riik ei lase näiteks kodanikul valida, kui üldiselt kodaniku vabadust kitsendatakse. Selle küsimuse kohta tekkis 18. sajandil terve literatuur. Tekkisid mitmesugused usu sektid ja ühingud, kelle liikmed omavahel lepingutesse astusid, et kodanikkude vabadust kindlustada. Prantsuse revolutsiooni aegu oli tähtsaim deklaratsioon kodaniku vabaduse üle. Praegusaja riigi põhiseadused püüavad juba kõik kodanike staatused kindlaks määrata. Seega on riigi ja kodaniku vahel maksev õiguslik vahekord ja suhted. Neid õiguse suhteid, mis korraldavad kodaniku ja riigivõimu vahekordi ja mis varustavad kodanikku õigustega riigivõimu vastu nimetatakse seega subjektiivseks avalikõiguseks.

Peab aga tähendama, et on vastupidiseid vaateid riigi ja kodaniku suhete kohta olemas. Öeldakse, et riigivõim

on sedavõrt tugev, et ta võib isegi kodanikult elu võtta, järjekult ei ole see enam õiguslik vahekord. Arvatakse et siin on tegemist objektiivõiguse refleksidega, et kodanik ei kannaks erilisi õigustusi ja kohustusi riigi vastu. Viimasel ajal on tugevasti selle vaate vastu astunud. Riik peab oma võimu reguleerima, temal on ainult niipalju võimu, kuipalju vastavad seadused seda lubavad ja kodanik võib nõuda, et tema õigused saaks maksma pandud.

Sellist riigi korda, kus riigivõim teotseb õiguslikku de normide poolt reguleeritud alustel ja kodanik on kindlustatud vastava avalik subjektiivõigusega nimetatakse õigusriiklikuks seisukorraks. Viimasel ajal on üldiselt see põhimõte maksev, et seda õigusriiklikku seisukorda tabada; kuid on ka niisuguseid riike, kus see põhimõte on kõrvale heidetud, nagu näiteks Venemaal.

§10. Riigi algelemendid /järg/.

Riigivõim, selle tähendus riigi mõistes. Riigi võimu omadused, suveräänsus ja selle tähendus. Riigivõimu teostamine; organid, mõiste, liigid. Kokkuvõtte, vahekord territooriumi, elanikkonna ja riigivõimu vahel.

Riigi kolmas element on võim. Eestikeelne sõna "võim" tuleb sõnast "võima" ja tähendab mingit võimet. Venekeelne sõna "vlast" ja saksakeelne sõna "Macht". Grammatiline sõna "võim" väljendus tähendab niisugust üleolekut alistuvate suhtes, mis õigustab vastavaid tegusi korda saata. Mis annab riigi võimule seda üleolekut? Meie nägime teooriaid, mis on käesoleva küsimuse peale püüdnud ühel või teisel viisil vastust anda. 1/ Teokraatiline teooria leiab, et võim on antud Jumalast; teiseks leitakse, et võim on antud ühele klassile sellekohastel majanduslikel ehk varanduslikel alustel jne.; kolmandaks leitakse, et teatav rahvus ehk rass on võimu aluseks. Lähem uurimine näitab, et asjata on võimu aluseks võtta ainult faktilisi vahekordi, kui meil on tegemist muu võimuga. Võtame näiteks: pereisa on juba nõrk ja haige, kuid temal on teatav autoriteet ja tema käske püüavad perekonna liikmed täita; ta ei ole ei majanduslikult ega ka füüsiliselt enam võimeline, vaid on ainult sellekohane autoriteet; siin on meil tegemist sotsiaalpsühholoogilise nähtega.

Kui võtame mingi vabatahtliku ühingu, kus põhikirja alusel on juhatajal õigus nõuda liiknemaksu, koosolekul

korda pidada ja teataval juhul ühingu nimel ülesastuda, siis näeme, et ka siin on võimuga tegemist, kus ühingu liikmed alistuvad juhatajale, kuid seda võimu olemasolu ei saa meie seletada ei rassiga, ei füüsilise jõuga, ega sellega, et ta Jumalalt oleks saadud jne. Ka teistel juhtudel on meil veel tegemist seesuguse sotsiaalpsühholoogilise nähtega; ka omavalitsustes on meil tegemist sama nähtega /linnavalitsuse võim majaanikkude suhtes, vallavalitsuse võim jne./ Riigi valitsuse juures on meil sisuliselt samasuguse nähtega tegemist; maksuinspektoril on õigusi maksusi nõuda, kohtunikule peavad alistuma kodanikud, riigikogul on õigus norme anda jne. Riigivõim ei ole oma loomult teistsugune, vaid on ka sotsiaalpsühholoogiline nähe, mille tõttu arvatakse, et riigil on teatav õigustus tegusi korda saata ja teised peavad riigivõimule alistuma. Seega on ta harilik sotsiaalne võim, kus ühed käsevad ja teised alistuvad. Seda ei saa seletada faktiliste oludega. Et riigivõim on sotsiaalpsühholoogiline nähe, selgub revolutsioonilistel juhtumitel. Nii kaua kui elanik on arvamisel, et sellekohane võimukandja on õigustatud tegusi korda saatma, alistutakse temale, kui aga kodanik selle sisemise tõekspidamise on kaotanud, ei alistuta enam võimukandjale ja võimukandja jääb nagu õhku rippuma, võim on kadunud. Näiteks Saksa keisrile ei pruugi enam alistuda ja vastavalt sellele kujuneb ka ülesastumine. Sotsiaalpsühholoogiline alus on ära langenud ja võim on ise ära kadunud.

Kui faktilised jõud relvade näol ei teotse enam, on võim oma jõu kaotanud /1917.a. ei alistunud vene sõjavägi enam keisrile/. Iga revolutsioon avaldub alati inimeste hinges, arusaamises, inimeste psühholoogilistes elamustes, mis sellekohaseid toiminguid kaasa toovad. Need välised toimingud aitavad veel levitada ja suurendada sisemise arvamise mõju. Järjekult on võim sotsiaalpsühholoogiline nähe ja ühes sellega ka riigivõim. Ka relvade tarvitamisel on tarvis teatavat psühholoogilist alust, et võimu kasuks välja astuda. Tarvitatakse mitmesuguseid abinõusid, et sellekohast meeolelu luua /propaganda, raadio, literatuur jne./. Riigivõimu alus on äärmiselt huvitavat, õrna ja keerukat laadi nähe. Riigi olemasolu eelduseks on, et sellist sotsiaalpsühholoogilist seisangut luua, kus ühed arvavad endal olema õigustuse teatavaid võimu aktiivseid toimepanna ja teised end kohustatud alistuma; kui selline sei-

sang on, siis on ka võim olemas. Riik, kui territoriaalne inimüksus, peab olema varustatud sellekohase võimuga. Ilma selleta ei ole riiki õiguslikus mõttes olemas. Mis on siis võim õiguslikus mõttes? Võim õiguslikus mõttes on võimukandja subjektiivne õigustus, millele vastavad kohustused, mis lasuvad alistuvate isikute peal. Seega on võim õiguslikus mõttes õiguste kompleks ühes sellekohaste kohustustega. Riigivõim, nagu nägime eelpool, eraldub teistest võimudest sellega, et tema on nagu ülemvõim. See riigivõimu iseäraldus, mis teda eraldab teistest võimudest, nimetatakse riigivõimu suveräänsuseks. /Supremitas, supra/.

Riigivõimu suveräänsuse mõistet selgitab meile tema ajalooline areng. Antiikilmas ei tundud suverääniteedi mõistet, sest siis oli riik kõikvõimne ja ei olnud teist võimu, millega riiki oleks võinud võrrelda. Riigivõim oli ühtlane. IV, V ja iseäranis VI sajandist peale tekkis dualistiline vaade võimu suhtes Bütsantsia riigis: riigivõim arvas end endiselt haaravat kogu riiki, peale selle tekkis veel teine grupp kiriku näol, kes arvas end võivat inimesi valitseda inimhinge kaudu. Riigi ja kiriku võistlus võimu pärast kestab edasi ka keskajal, mil võtab iseloomuliku ilme; paavst loeb ennast suurimaks võimuks maapeal, võrdleb ennast päikesega ja Jumala asemikuga maapeal, loeb ennast teiste võimude allikaks ja püüab valitsemisele inimkonna üle. Teised ettevõtted, mis kiriku võimule ei allu, on pärit kuradilt ja nendele valitsejatele, kes ei alistu kiriku võimule, võib vastu hakata ega pruugi nende käsku täita. Seega tekkis keskajal kaks võimu: ühelt poolt arvab kirik end kõikvõimsa olevat, kellele ka riik peab alluma, teiselt poolt arvas riik, et tema võim ka ilma kiriku ülemvõimuta teotseda saab. Keskaegne riigi valitseja ei olnud idamaaline despoot, vaid ka kodanikud võtsid riigi tegevusest osa ja sõlmisid isegi valitsejaga lepinguid. Kui nüüd kodanik lepingut ei täida, kas valitseja peab siis tagasi astuma või võib ta vastavad abinõud tarvitusele võtta. või ümberpöörduvalt, kui vürst lepingut ei täida, kas kodanikud võivad siis vastu hakata. Tekib küsimus, kes on siin tugevam. Keskaaja lõpu poole kujuneb õpetus riigivõimu iseäralduste kohta. Ilmalikud juristid püüdsid näidata, et riigivõim on rippumatu ja ei olene kirikust ega paavstist. Riigivõim on välispidiselt rippumatu. Kui riigivõim ei ripu paavstist, siis seda vähem ripub ta

teistest valitsejatest. Ka siseriiklikult on riigivõim ülem, valitseja peab keskaegsetest seisustest ülem olema. Riigi ülemvõimu ehk suveräänsuse mõistet formuleeris XVI s. esimesena prantsuse jurist Bodin, kes seletas, et suveräänse riigivõimu kandja on monarh ehk valitseja, kes on kõigist ülem ja organiliselt rippumatu nii siseriiklikult kui ka väliselt. Bodini õpetuse määras ära täpsamalt järgmisel sajandil Inglise õpetlane Hobbes, kes arvas, et riigivõim on piiramatu mitte ainult juriidilises vallas, vaid kõigis riigi elu avaldusis, kaasaarvatud ka moraal ja religioon. Tema nimetab riiki maapealseks jumalaks. Monarh on ainuke riigi esindaja ja järelikult ka suverääniteedi kandja. See õpetus oli eeskätt kasuks monarhistlikule riigikorrale, ta kindlustas monarhi võimu. Vastandiks õpetusele, et suveräänne võim on monarhil, ilmus XVIII sajandil prantsuse mõtteteadlane Jean Jaque Rousseau õpetus, kes seletas, et suveräänne võim on rahva käes. Ajalooline loodusteadlik kool õpetas ka, et suveräänne võim oli alul rahva käes, kuid lepingu tõttu läks võim üle monarhile. Rousseau aga arvas, et suveräänne võim on alati rahva käes olnud ja ei lähe kunagi valitsejale üle; valitsejad on ainult rahva soovi täideviijad, keda rahvas mitte meeldivuse korral võib kõrvaldada ja uue asemele panna. Seega pani Rousseau aluse puhtdemokraatlikule teooriale suverääniteedist. See teooria leidis väljendust suurel määral prantsuse revolutsiooni aegu ja pärast revolutsiooni ka nendes riikides, kus vabariiklik kord aset leidis. XIX s. keskel tekkis vaade, et ülemvõim riigis ei ole mitte ainult üksinda monarhi käes, vaid on ka rahva käes, kes koos monarhiga on riigivõimu kandjad.

Selle õpetuse tagajärjel saabusid konstitutsioonilised monarhiad, kus ühelt poolt oli võimukandjaks monarh ja teiselt poolt rahvas. XIX sajandi lõpul tekkis vaade, et riigi võimukandja ei ole olulise tähtsusega riigivõimu suveräänsuse ära määramisel. Riigivõim kuulub riigile kui juriidilisele isikule. Teda võib teostada kas rahvas või monarh. Riigivõim, kui ta riigile ka kuulub, on ikkagi suveräänne sisemiselt ülemvõim ja väliselt rippumatu. Maailmasõja alul oli selline vaade riigivõimu kohta, mis jäi püsima ka pärast Maailmasõda. Näit. Eesti põhiseadus ütleb, et Eesti on rippumatu ja iseseisev vabariik - seega Eesti on suveräänne vabariik. Riigivõimu suveräänsus tähendab, et ta seesmiselt ülemvõim ja väliselt rippumatu. Sellepär-

rast nimetatakse riigivõimu veel ka territoriaalseks ülemvõimaks. Teiste riikide suhtes on ta rippumatu, ta ei ole tuletatud teistest väljaspool riiki asuvatest võimudest.

Pärast Maailmasõda kerkis ülesse uus vool, mis, ära kasutades riigi sise- ja välisrippuvust, püüab suveräniteedi mõistet kõrvaldada, seletades, et kõik oleneb sellekohastest kokkulepetest ja seadustest. See vool väitis, et riik on teatavas sotsiaal-kultuurilises ühiskonnas ja tema peab olema teiste riikidega suhetes. Seega on rahvusvahelises mõttes püütud riigi suveräniteedi mõistet kõrvaldada. Ka sisemiselt on riigis raksev õiguslik kord, see tähendab, et riigivõim on seotud seadustega ja normidega. Samuti on ka rahvas seotud õiguslike normidega. Need vaated aga ei ole seni veel läbi löönud.

Uusimad kriitilised vaated ei ole suveräniteedi mõistele midagi uut juure andnud; nad ei ole suutnud seda vaadet veel kõrvaldada, et riigivõim peab ülemvõim olema ja teotsema õiguslike normidega kokkukõlas. Et riik rahvusvahelises suhtes peab teiste riikidega läbikäimises olema, see ei kõrvalda veel suveräniteedi mõistet. Ta peab ka rahvusvahelisel liiklemisel jääma suveräänseks. Seega on põhimõtteliselt ka praegu riigivõim ülemvõim, seesmiselt ja väliselt rippumatu.

See ei tähenda veel seda, et riigivõim võib faktiliselt sidumata olla, ehk ta küll juriidiliselt suveräänseks loetakse. Nii nagu iga teine võim, nii on ka riigivõim asetatud õiguslikele alusele ja normidega piiratud. Kuid kõikidest õigusega määratud võimudest on riigi suveräänne võim ülim.

Et riigivõim tegelikus elus alati piiramatu oleks, seda ei saa öelda. Riigivõim on rajatud õiguste kogule. Nagu iga õigus, samuti ka riigivõim on ühel või teisel määral piiratud ja õiguslike normidega korraldatud. Õigusliku nähtena, õigustuste ja kohustuste koguna, alistub riigivõim ka teatavatele sotsiaalpsühholoogilistele seadustele. Riigivõim on seotud rahva õiguselise arusaamisega. Võib osutada ka kuristik riigivõimu ja rahva arusaamise vahel, kuid see peab sillaga ühendatud olema, vastasel korral ei ole enam võimu. Riigivõim on seega seotud rahva õigusliku arusaamisega, mis määrab ära tema väljenduse viisi. Riigivõim ei saa looduse seadustele vastu rääkida, vaid peab ka neid arvestama. Ses suhtes on omapärane inglaste ütetus, et inglise parlament on kõikvõimne, aga te-

ma ei saa teha meest naiseks ega naist meheks. Edasi vaatame, kellele kuulub riigivõim ja kes seda teostab. Varemmail ajal arvati, et riigivõim kuulub üksikule isikule või ka isikute kogule. Keskajal arvati, et riigivõimu kandjaks on monarh; Rousseau arvas, et riigivõim kuulub rahvale. Uusima aja arvamine on, et riigivõim kuulub ainult riigile endale kui juriidilisele isikule. Riik on riigivõimu subjekt. Riigil on omad õigustused ja kohustused. See vaade ei ole küll üldiselt ja kõikjal vastu võetud, on ka isikuid, kes eitavad riiki kui juriidilist isikut, kuid need vaated leiavad vähe poolehoidu ja neid on juriidiliselt raske põhjendada. Kes on siis tegelikult selle võimu teostaja? Juriidiline isik ei saa ise oma võimu teostada, tema eest teotsevad põhikirja alusel loodud sellekohased organid. Neid isikuid või isikute kogusi, kes teotsevad juriidilise isiku eest ja asemel tema põhikirja alusel nimetame meie juriidilise isiku organiteks. /Näit. peakoosolek, juhatus, revisjoni komisjon/. On selge, et ka riik, kui juriidiline isik, teotseb oma organite kaudu. Riigivõim seisab seega riigi organite käes.

Õiguslikult vaatepunktilt riigivõim kuulub riigile, seda võimu teostavad riigi organid. Näit. riigikogu teotseb seadusandluse alal, vabariigi valitsus - valitsemise alal, kohtud - kohtu alal jne. Ühisusel on aluseks, mis tema organi tegevuse ära määrab, põhikiri ja kodukord. Riigi organite tegevuse aluseks on normid ja seadused. Riigis on sellisteks - põhiseadus, põhiseaduse alusel antud normid ja seadused. Riigiorgani tegevuse ulatust ehk võimu, mida ta võib teostada, nimetatakse kompetentsiks. Käesoleval ajal ei saa öelda et riigivõimu teostaja oleks ka selle kandja.

Rahvas, parlament, president teostavad riigi organitena riigivõimu, mitte aga oma enda ehk isiku võimu; seega organid teostavad võõrast võimu, mille tõttu ka võimu teostaja tegevus peab õiguslike normidega määrustatud olema. Oma õiguse teostamisel /näit. maaomanik oma maatükis/ ei ole õiguslike normidega isiku tegevuse määramine tähtis. See vaade, et riigiorganite tegevus peab olema määrustatud seadustega, on aluseks sellele, mis võimaldab luua õiguslikku riiki. Õiguslik riik seisab selles, et riigivõimu teostaja on seotud õiguslike normidega ja teiseks teostavad nemad võõrast - riigivõimu. Varemmail ajal, kui riiki vaadeldi kui valitseja omandust, oli raske

luua õiguslikku riiki; siin oli mõõduandev valitseja ja nõuandev nõuandekomitee, kuidas riigivõimu teostada. Kui riigivõimu teostaja astub seadustest üle, siis tarvitab ta kurjasti oma võimu ja tema tegevust võib tühistada. Seega võib ka administratiivasutise vastu kaebusega esineda. Riigiorgan kui võimu teostaja, võib koosneda ühest ehk mitmest isikust; selle järele jaotatakse ka riigiorganeid kahte liiki: 1/ isikulised ehk personaalsed organid - kui organ koosneb ühest isikust, nagu näiteks president, kuningas, rahukohtunik jne., 2/ kollegiaalsed organid - kui organ koosneb kolleegiumist ehk inimkogust, nagu näit. vabariigi valitsus, parlament, rahukohus jne. Tähtsamad liigid riigiorganite jaotuse mõttes esinevad siis, kui vaatleme organite loomist ehk tekkimist.

Sellelt seisukohalt väljaminees jagunevad riigiorganid: 1/ primäärseteks, 2/ sekundaarseteks, 3/ tertsiaarseteks jne.

Primäärseteks organiteks nimetatakse niisuguseid riigiorganeid, kes ei ole loodud, ametisse seatud mingisuguse teise organi poolt, vaid teotsevad iseenesest riigi põhiseaduse alusel; neid ei looda inimeste poolt, nad on antud juba põhiseaduses eneses; näit. rahvas, lapsed, teatud vanaduseni jõudes, muutuvad aktiivseteks kodanikeks; ta võib valimistest ja hääletamisest osa võtta; seda õigust ei saa ta kellegi teise isiku käest, vaid ta muutub selleks automaatselt; ta võib riigikogu valimistest osa võtta, võib isegi teatava seaduse vastu võtta rahvahääletuse näol. Ta on õigustatud võimu suhtes teotsema; seega on rahvas primäärne riigiorgan. Monarhistlikes riikides on primäärne organ monarh. [Kui näiteks Inglise kuningas sureb, astub Walesi prints automaatselt troonile; ta on õigustatud seda seisukohta oma kätte saama vastavate asjaolude tõttu, mis temale juba varemalt on antud.] Teistsugune seisukord on aga prantsuse presidendiga; viimane peab enne valitud saama, siis saab ta alles võimu teostajaks. Siin on meil tegemist sekundaarse riigiorganiga.

Sekundaarseteks riigiorganiteks nimetatakse niisuguseid organeid, kes ametisse seatakse primäärsete organite poolt; nad ei oma riigivõimu automaatselt, vaid nad tekitavad alles siis, kui primäärne organ on teatava teo korda saatnud. Riigikogu liikmed peavad rahva poolt valitud saama, siis võib alles sekundäärne organ riigikogu näol jõusse astuda; seega on parlament sekundäärne organ. Samasugu-

ne on ka Inglise valitsus; selleks et valitsus kujuneks, peab kuningas vastavad isikud ametisse kutsuma või tarbekorral neid jälle ametist vabastama. Vastavalt sellele võime ettekujutada ka tertsiaarseid organeid.

Tertsiaarseteks riigiorganiteks nimetatakse neid riigiorganeid, kes on saabunud sekundaarsete organite kaudu; rahvas on primaarne, riigikogu - sekundaarne ja vabariigi valitsus - tertsiaarne organ. Vabariigi valitsuse ametisse kutsumisel on kaks vastavat organit tegevuses olnud, rahvas ja riigikogu. Nõnda võivad ka neljandat, viiendat jne. liiki riigiorganid olla. Sellega organiseeritakse riigivõim. Kõik need organid praeguses õiguslikus riigis peavad teotsema sellekohaste õiguslike normide alusel, keegi ei saa oma äranägemise järele ametisse astuda, ametist lahkuda või vastavaid tegusid korda saata.

Seega oleme vaadelnud riigi algelementide kogu: territooriumi, rahvast, riigivõimu ja nägime, et iga praegusaja riik koosneb territooriumist, millel asub elanikkond ja mis mõlemad alistuvad ühele ülimalle, rippumatule, suveräänsele võimule. Kus need kolm tunnust on olemas, seal räägime meie riigist, vastasel juhul on meil aga tegemist mõne teise organisatsiooniga. Riigi algelemendid võivad olla ühel ehk teisel määral erilistes sidemetes; üks ja sama territoorium ja elanikkond võib ühele ehk teisele riigile teatud määral alistuda. Seesugune riigi algelementide komplitseeritud seisukord teebki tarvilikuks riigiõiguse tundmise; samuti ka riigi ehituse mitmekesisus ja mitmesugused riikide liigid.

§11. Riikide klassifikatsioon.

Õpetused riikide liikidest üldse. Konstitutsiooniline riik. Klassilised õpetused võimude jaotamisest. Valitsemise normid. Monarhiad, liigid. Vabariigid, liigid. Parlamentaarne riik, mõiste, liigid.

Riik, nagu nägime, koosnes kolmest algelemendist: territooriumist, rahvast ja suveräänsest võimust. Tegelikult võivad need algelemendid mitmesuguste teiste algelementidega segatud olla. Selle tõttu on tekkinud võimalus riike oma eriomaduste järele jagada mitmesugustesse liikidesse. Iga teadus viib ühtlased nähted ühte klassi, teistsugused - teise jne. Sellise klassifitseerimise kaudu saame meie elunähetest ülevaatliku pildi. Ka riikide suhtes on tarvilik klassifikatsioon, et riikidest ülevaatlikku pilti saa-

da. "Fundamentum divisiones" ehk alused, mille järele meie riike jagame liikidesse, on varemalt mitmesugused olnud. Kui võtta territoorium jagamise aluseks, siis võib riike jagada: a/suurriigid, b/väikeriigid, c/mereriigid, d/kontinentaalriigid jne. See jaotamise viis ütleb meile vähe, selle tõttu on ta ka väikese tähtsusega. Teiseks võib riikide jagamise aluseks liikidesse võtta elanikkond; sel juhul võiks riike jagada: a/ anglosakside riik, b/slaavlaste riik, c/ germaanlaste riik jne. Ka seda jagamise viisi ei saa juriidiliselt tähtsaks lugeda.

Kolmandaks võib aluseks võtta - usku, siis saaksime: a/ kristlaste riik, b/ mohamedi riik, c/ juudi riik jne. Ka see jaotamise viis ei ole vastuvõetav.

Neljandaks võib aluseks võtta ühiskondlikku korraldust; siin saaksime: a/ kommunistlik riik, b/ kodanlik riik jne.

Kõik need kirjeldatud alused riikide jagamisel liikidesse on juriidiliselt vähe mõõduandvad. Juriidiliselt on tähtsad need momendid, kus riikide klassifitseerimise aluseks on võetud riigivõim. Sellepärast võtame riikide edaspidisel klassifitseerimisel aluseks seda lähtekohta, kus meil on tegemist riigivõimu kui riikide jagamise alusega. Riikide klassifikatsioon on tähtis sellelt seisukohalt, milline on riigivõimu korraldus. Juba antiikajal oli see teataval määral mõõduandev. Kreeka filosoof Aristoteles vaatis riigivõimu kolmest seisukohast: a/ seadusandluse, b/ valitsemise - riigi seeste ja väliste suhete määramise ja c/ kohtuliku võimu - üksikute tülküsimuste lahendamise seisukohtadelt.

Aristoteles'e õpetus levines juba antiikilmas, kuid erilise tähenduse omas ta keskaja lõpul - Inglise, Prantsuse ja Saksamaal. Ka katoliku kirik ei jäänud sellest õpetusest puutumata. Iseäralise elavuse omandas õpetus riigivõimu funktsioonidest XVII ja XVIII sajandil. See oli ajajärk, kus rohkem ja rohkem ennast vabastada püüdev isik katsus garanteerida omale õigustusi riigivõimu vastu. Selle tagajärjel kujunesid Inglise- ja Prantsusmaal õpetused riigivõimust ja selle klassifikatsioon. Inglise õpetlane Lock püüdis näidata, et riigi liikmed - kodanikud on õigustatud riigivõimu korraldamise suhtes kaasa rääkima nii seadusandluse, valitsemise ja ka kohtutegevuse alal. Üksikasjalikumalt käsitlesid neid küsimusi prantsuse filosoof Jean Jaque Rousseau ja Montesquieu. Nende õpetused on olnud sedavõrt tähtsad, et nad XVIII ja XIX sajandil

riikide ehitust kogu maailmas mõjutasid ja püsima on jäänud kuni käesoleva ajani. Rousseau läheb välja oma õpetuses kodaniku individuaalse vabaduse seisukohast; tema arvamise järele on iga inimene olnud looduslikult vaba; kuid see vabaolek on siiski teatavate puudustega seotud, mis inimesi sundis ühinema. Tema õpetuse järele on üksikud inividid ürglepingu - "contract social" põhjal oma õigustest annud tervikule - riigile. Võimu teostajad ei ole veel võimu kandjad. Rahvas ei ole selle ürglepinguga veel loobunud oma põhiõigustest. Rahvas võib määrata seda, kellele ta võimu annab ja kellelt ta võimu ka tarbekorral ära võib võtta. Rahva käes on suveräänne võim. Seda suveräänsust teostab rahvas seadusandluse kaudu, mis ka rahva tahet väljendab. Seadus on "volonté générale" - üldine tahe. Seadus on üldine funktsioon, teised on sekundaarsed ja tertsiaarsed funktsioonid, nagu kohtumõistmine ja valitsemine.

Seaduseandjal on ülimvõim. Valitsejad on seaduseandja sulased. Rousseau leidis, et rahvas, kui ta tahab, võib kohtu, valitsemise ja seaduseandlise võimu oma kätte võtta. Rahvas ei ole oma võimu ära müünud, vaid on ainult oma võimu kellelegi teostada annud. Kõik peavad seadusi täitma. Sellele õpetusele katsuti leida kehastust prantsuse revolutsiooni aegu. Ka XIX sajand on alaliselt läbiimbinud Rousseau õpetusest. Sellist rahva võimu põhjendajat pole varem ega enam hiljem olnud, kui seda oli Rousseau. Ta on rahvariiklikkuse isa. Rousseau õpetus on ka suurt arvustust leidnud, kus selle õpetuse nõrgad küljed esile tuuakse. XVIII ja XIX sajanditel toodi esile Rousseau õpetuses järgmised nõrgad küljed:

1/ ei ole ajalooliselt kindlaks tehtav see ühiskondlik kontrakt ehk kokkulepe, mis ühiskondlikku õpetust läbis-
tab;

2/ üldise tahte õpetust on raske tabada; rahvas hääletamisel ei avalda oma üldist tahet, vaid enamuse tahet; kui enamuse hääletab poolt ja vähemus vastu, siis see ei ole veel üldine tahe. Rousseau arvab, et enamuse arvamist peab aktsepteerima. Hääletamisel ja valimistel püütakse leida üldist tahet; kuid kes on need kodanikud, kes üldist tahet oskavad leida? Rousseau arvates on enamuse see, kes on oskanud üldist tahet leida, kes on üldisele tahtele lähemale jõudnud, vähemus aga seda ei ole. Kuid hääletamisel võivad mitmesugused ajutised asjaolud ja momendid mõjuta-

da massi. Seega ei ole niisugusel juhul üldine tahe enam reaalelus kindlaks tehtav, ta on ainult vaid ideaalne tahe. Rousseau õpetus üldtahtest on katseliselt vaevalt kindlaks tehtav, see on ainult usk, et enamus tabab üldtahet paremini kui vähemus. Kuid paremini ei ole osanud siiski keegi seda põhjendada, et enamuse tahtele peab alistuma, kui Rousseau seda on teinud. Need on Rousseau õpetuse nõrgad küljed. On õigusega seletatud, et Rousseau õpetus on teostatav ainult väikestes riikides, kus rahvas saab üldiselt kokku tulla ja seadusandlusest osa võtta. Tema õpetus on tegelikult saabunud ka väikesest riigist - Genfi - Helveetsia osariigist, kust Rousseau pärit oli. Suures riigis on Rousseau õpetust raske teostada. Ka Rousseau ise ütleb, et ideaalne riik ongi väikene riik, kuid ka suurtes riikides peab riigivõim rahva kätte jääma ja selle tsentralisatsiooni põhimõtte järele käima. Ja tegelikult näeme, et ka suurtes riikides, nagu seda on Prantsusmaa, on see võimu tsentralisatsiooni põhimõtte 100 aasta kestel läbi viidud. Rousseau õpetusest on iseäranis teravalt läbi löönud kaks põhimõtet: 1/ riigivõim peab saabuma seadusandja poolt ja 2/ valitsejad peavad respekteerima õiguslikke norme. See õpetus on jäänud kuni käesoleva ajani püsima. Mis puutub aga sellesse, et võim on rahva käes, siis nägime varemalt, et võim kuulub riigile kui juriidilisele isikule. Kuid rahvas on riigivõimu kõrgeim kandja. Seaduslikkus, kui ülim põhimõtte ja rahvas, kui kõrgem võimukandja, need põhimõtted on alguse saanud Rousseau õpetusest.

Mitte vähema tähtsusega ei ole ka Montesquieu õpetus. Tema kirjutas töö "De L'esprit des lois" - seaduste vaimest, kus ta käsitab riigivõimu õiguslikult vaatepunktilt. Tema väitis, et loodus ja riigi geopolitiline asend mõjutab riigikorda. Omas õpetuses võtab ta eeskujuks Inglismaa riigikorda ja näitab, et seal on hea ja otstarbekohane põhimõtte maksma pandud, millist teistes riikides ei ole. Inglise riigikord kindlustab kodanikkude vabadust rohkem kui keegi teine riigikord.

See oli tema vaate järele seletatav selle tõttu, et Inglismaal on riigivõimu jaotus läbi viidud: seaduseandja võim on parlamendi käes, täidesaatev võim - kuninga ja tema ametnikkude käes ja kohtu võim - kohtunikkude käes. See on väga tähtis põhimõtte, et seaduseandja oleks seadusetäitjast lahutatud, vastasel korral ei oleks õigusriiklikku korda. Seaduseandja võib sel korral alati öelda, et

ta täidab seadust ja kodanik ei ole millalgi seaduseandja omavoli eest garanteeritud. Ehk teisel juhul, kui seaduseandja hakkab ise kohut mõistma, siis ta võib igal juhul anda uue seaduse ja kodanik ei ole kindlustatud, et ta kohtus õigust leiaks. Seega on tarvis kohtu võimu eraldada seaduseandjast ja täidesaatvast võimust. Kohtu võim tuleb anda kohtu kätte. Kohus koosnes Inglismaal rahva poolt valitud vandekohtunikest, kes oma südametunnistuse järgi teotsevad. Selline oli Montesquieu arvamine. Tema läks oma õpetuses välja kodaniku õigustest ja vabadusest, mis siis on kindlustatud, kui riigivõimu funktsioonid on jagatud. Montesquieu õpetus riigivõimu jaotamisest on äärmiselt suure tähtsusega olnud. XVIII sajandi lõpul võtsid Ameerika Ühisriigid oma riigi loomisel Montesquieu õpetuse aluseks. Seal on seaduseandev võim rahva esinduse käes. Seaduseandvat võimu teostab seal kongress ja senat; viimane koosneb üksikute csariikide esindajatest. Peale seaduseandva võimu on üleriiklikul senatil veel välispoliitika juhtimisel teatud valitsemise võim. Valitsemise võim on Ameerika Ühisriikides jäetud sellekohastele ametnikkudele: üleriiklikult - presidendile ja osariiklikult - kuberneridele. Need isikud ei anna seadusi ega mõista ka kohut. President on valitud valijate meeste poolt, kes omakorda on valitud kogu rahva poolt. President valib omale sekretärid, viimased valivad omale täidesaatjad ametnikud.

President teostab oma võimu iseseisvalt ja mitte rippuvalt parlamendist. Ainult välispoliitika juhtimises on senatil teatud õigused antud presidendi tegevuse piiramiseks. Kohus võib seal tühistada seadusi, mis põhiseadusega kokkukõlas ei ole, olles seega ka valve ja kaitse asutiseks Põhja-Ameerika eeskujul levines Montesquieu õpetus XIX sajandil ka Euroopa mandril. Neis riiges, kus ei pandud maksima vabariiklikku korda, seal oli mõõduandvaks Montesquieu õpetus. Ka käesoleval ajal on tema õpetus mõõduandev. Ka Prantsuse revolutsiooni ajal püüti võimu jagamise teooriat teostada, kuid Napoleoni võimule pääsedes ei saadud seda enam teostada. Ka Belgias püüti Montesquieu õpetuse järele käia. Seal on kuninga käes täidesaatev võim. Parlamendi käes on seadusandlus. Kohtud on rippumatud, mis seisab selles, et kohut mõistab kohtunik ilma välispoolse mõjuta. Kohtunik on kaitstud sellega, et teda võib ümberpaigutada ainult tema enese nõusolekul ja teda võib tagandada ametist ainult siis, kui see seadusega kokkukõlas on. Sellega ei

ole siin võimude jagamise teooria just päris puhtal kujul läbi viidud. Isegi keskajal ei tule ette juhtumeid, et seaduseandja oleks kohtunik. Niisamuti eraldati Vene keisri riigis kohtuvõimu teostamine teistest administratiivvõimude teostamisest. Ei saa ka öelda, et Montesquieu õpetus oleks ilma erandita kõikjal läbi viidud, kuid üldiselt on ta omandanud eluõiguse. Montesquieu õpetuse võtavad terava kriitika alla iseäranis saksa juristid. Vastuväiteks toovad need esile kolm argumenti: 1/ ajaloolise, 2/ poliitilise ja 3/ juriidilise.

Montesquieu võtab omale lähtekohaks inglise riigikorra, ta on seda idealiseerinud, on sealt rohkem leidnud kui tegelikult leida võis. Kusagil ei ole millalgi tegelikult võimu jaotamist puhtal kujul läbi viidud. Inglise kuningal oli tegelikult siiski rohkem võimu, kui Montesquieu seda nägi. Parlament on veel praegu teataval määral kohtunik ja ka kuningas on vormiliselt kohtuniku ülemus. Seega ei ole Montesquieu õpetus inglise riigikorra suhtes täppis.

Teiseks argumendiks toodi ette poliitiline, kus öeldi, et võimu jagamise teooria ei ole otstarbekohane ja räägib vastu sellele faktilisele ühtlusele-tervikule, mida nõuab poliitiline ehk riiklik tegevus.

Juriidilises argumendis toonitati, et ettekujutus kolmest iseseisvast võimust räägib vastu riigi mõistele, kui juriidilisele isikule ja riigivõimu mõistele, kui ainukesele ülimalle võimule riigis, lõpuks toodi veel vastuväiteks parlamentaarne riigi valitsemise süsteem, kus seaduseandja ja täidesaatja võim on ühendatud. Kuid vaatamata selle peale kõik toodud vastuväited ei saa tõestada, et Montesquieu õpetus iseenesest vale oleks. Varemalt õpetati, et riigivõimu ei saa jagada, ta on tervikus, kas ta kuulub kuningale, rahvale või lõpuks riigile, nagu seda toonitab käesoleva aja õpetus, ikka esineb ta teatava tervikuna. Kuid meil on Montesquieu õpetuses tegemist ainult riigivõimu funktsioonide jagamisega, mitte aga riigivõimu kui niisuguse jagamisega, mida arvasid tema järglased. Praegusel ajal ei mõtle meie, et riigivõimu võib jagada üksikutesse osadesse, vaid mõistame riigivõimu jaotamise all riigivõimu üksikuid funktsioone. Meie nägime viimaks, et raskemaks katseks Montesquieu õpetusele oli see väide, et parlament on siiski ühes või teises sidemes valitsejaga. Toonitatakse, et parlamentaarses riigikorras üleüldse ei ole võimu jagamist, et uusim aeg on sellest üle saanud. Kuid parlament ei ole

siiski veel valitseja, ta võib ainult ühel või teisel viisil mõju avaldada valitsuse peale. Seega ei lükka parlamentaarne riigikord Montesquieu õpetust veel ümber. Ta on siis see alus, millele praegusaja riigid oma korraldusi on rajanud. Pärast suurt ilmasõda hakati otsima uusi teid. Tekkisid proletariaadi diktatuurid ja fašismi õpetus. Siisuliseks ei ole neis õpetusis midagi uut, pearõhk pannakse sääli valitsemise tehnilise küljele.

Fašismi õpetuse rajajaks on itaalane Macciavelli. Tema vaate järele rahvas on küll tähtis riigi valitsemisel, kuid ega rahvas ise ei valitse, selleks peab olema keegi isik. Mõnda osa rahvast saab valitseda hirmuga, mõnda armuga, petmise ja meelitamisega. Olevat loomulik nähe, et iga valitseja leiab vastaseid.

Omalt ajalt leidis Macciavelli õpetus väga suurt poolehoidu. Eriti meeltnõõda oli ta monarkidele. Tema oli nagu mingi katekismus, kus kõik vajalised juhtõõnad antud.

Montesquieu ja Rousseau esile kerkimisel jäi Macciavelli õpetus kõrvale. Kuid praegu on ta algamas uut võidukäiku. Kõik kaasaja fašismi ja Hitlerismi õpetused on otsekui Macciavelli töõdest maha kirjutatud. Siiski üldiselt omavad Rousseau ja Montesquieu õpetused suure tähtsuse riiklikus elus.

Nende õpetuste alusel jagataksegi riike:

- 1/ konstitutsioonilisteks ja
- 2/ mittekonstitutsioonilisteks riikideks.

Antiik- ja keskajast läbi säilinud monarhiline kord sai riivatud prantsuse revolutsiooni läbi. Rousseau õpetuse järele pidi see maad andma rahva suveräniteedile. Saabusid konstitutsioonilised monarhiad. Kohut mõisteti monarki nimel, kuid valitsemises ja seadusandluses ei olnud ta enam kõikvõimne. Rahvas võimuesindajana oli seadusandluses võrdne monarkiga, ning teostas seda õigust parlamendi näõl. Eelarve kuulus täielikult parlamendi valdkonda ning see avaldas omakorda mõju valitsemisele. Monarki poolt määratud valitsuse liikmetel pidi olema parlamendi usaldus. Monarkile jäi ainult näõliselt võimukõõllus, tegelikult oli aga igalt poolt piiratud.

Rousseau, eriti aga Montesquieu õpetuse alusel on saabunud õpetus konstitutsioonilisest riigist, mille üheks põhimõõtteks on see, et riigivõimu teostamine, kõrgemate riigiorganite tegevus on rajatud seadusandlusele. Inglise parlamendi ja kuninga vahekord ei ole sedavõõrt normeeritud

seadustega kui kombeõigusega. Teistes riikides on kirjutatud õigus. Riigivõimu määrustamine õiguslike normidega on konstitutsioonilise riigi tunnus. Teiseks ei ole ainult üks isik riigivõimu kandja, vaid võimu teostamisest võtavad osa mitmed organid. XIX sajandil Inglise eeskujul loeti kõrgema võimu kandjaks ühelt poolt monarhi ja teiselt poolt rahva esindust. Ilma rahva osavõtuta riigivõimu teostamisest ei saa meie ette kujutada konstitutsioonilist riigikorda. Kolmandaks konstitutsioonilise riigi tunnuseks on see, et harilikult ühel või teisel kujul on riigivõimu funktsioonid jaotatud eriorganite kätte. Siin ei saa olla üksik isik seaduseandja, valitseja ja kohtumõistja. Rahva osavõtt riigivõimu teostamisel oma esindajate kaudu, riigivõimu funktsioonide jaotamine eriorganite vahel teenivad seda ülesannet, et riigivõimu teostamine peab sündima sellekohaste normide alusel; sellega on konstitutsiooniline riik sünonüüm õiguslikele riigile. Riigivõimu teostamine ei ole lubatud ilma sellekohaste normideta, kus puudub norm, seal ei ole ka riigivõimu teostamine võimalik. See asjaolu garanteerib kodanike õigusi ja vabadust riigivõimu vastu. Kui riik teotseb ilma õiguslike normeta, siis on kodanik alati õiguseta ja võimata seisukorras riigivõimu suhtes.

Kodaniku kui aktiivse tegelase mõiste on seotud õigusliku riigiga. See õiguslik riigi olemasolu näitab, et selle riigi aluseks on Rousseau ja Montesquieu õpetused. Et täidesaatev võim õiguslikku korda ei rikuks ega võimu oma kätte ei kisuks, seda garanteerivad: 1/ rahvaesindusel on õigus igaaastane büdžet ja sõjaväe suurus kindlaks määrata, 2/ ministrid peavad olema vastutavad rahva esinduse ees, mis seisab selles, et neile võib esitada arupärimisi, nende tegevuse kohta arvamusi avaldada ja ametialaliste süütegude eest võib neid ka kohtu alla anda, 3/ kohtulikul võimul on konkreetsetel juhtudel õigus kontrollida valitsuse korralduste seadusepärasust ja need korraldused teostamata jätta, mis seadustega kokkukõlas ei ole.

Olles selgitanud konstitutsioonilise ehk õigusliku riigi mõiste, jääb järele vaadelda sellekohaseid ajaloo tüüpe. Vastandiks konstitutsioonilisele riigikorrale olid keskaegsed riigid ja ka antiik ilmariik. Antiikajal Orientis, Egiptuses j. m. vaadati valitseja peale selle pilguga, et ta ei ole seotud kodaniku õigustega ja kohustustega. Valitseja on täiesti eraldatud kodanikust. Ta on

saanud võimu kas Jumalalt, pärimise teel jne. Kodanikud on ainult valitseja teotsemise väli. Isegi Roomas ei loobutud sellisest õiguslikust vahekorrast - riik oli ikka kõikvõimeline. Keskaegne feodaalne riigikord ei ole palju selles suhtes edasi arenenud. Valitseja vaatas maa kui oma varanduse peale ja talitas nii nagu maaomanik oma maad suhtes. Seega valitses patrimonialne riik, mis isenesest ei kujutanud juriidilist isikut, vaid teatavat kogu juriidilisi suhteid valitseja ja alluvate vahel. Riigi alamad olid väga mitmekesistes suhetes valitsejaga ja jagunesid teravalt lahkuminevateks seisuslikkudeks gruppideks, nagu valitseja-vasallid, talupojad-orjad, linnad. Nende üksikute seisuste vahel valitses alaline vaen.

Tugevamad feodaalid ja suuremad linnad püüdsid nõrgemaid alistada ja teisest küljest püüti säilitada oma õigusi valitseja võimu vastu, selleks sõlmiti omi vahel ja ka valitsejatega lepinguid, mis valitseja tegevust teataval määral kitsendasid. Uuem aeg kõrvaldas seisuslikud esituskogud ja riigivõim tunnustati seadustest vabaolevaks. Riigivõimu suveräänsus muutus monarhi suveräänsuseks. Sellist riigikorda nimetati absoluutseks monarhiaks. Absoluutse monarhia nimetus on pärit Roomast; Roomas oli rahva signus väike, et seda tõsta, anti määrus, mille järele need kodanikud, kellel rohkem lapsi, omasid suuremaid õigusi. Keisrit aga ei tahetud selle lasteseaduse alla paenutada. Keegi Rooma jurist seletas selle määruse suhtes, et "imperator legibus solutus est" - keiser on seadustest vaba. See võeti Justiniaani aegu Rooma seaduste kogusse ja selle tagajärjel tekkiski vaade, et keiser on seadustest vabastatud, monarh on kõikvõimne, sellest saabus ka "absoluutne monarhia".

See valitsemise kord pääsis maksvusele XVII ja iseäranis XVIII sajanditel Lääne-Euroopas ja XVIII ja XIX sajanditel Ida-Euroopas. Ka siis olid seadused kodanike jaoks, kuid valitseja alistus seadustele ainult nii palju kui palju ta seda tarvilikuks pidas. Venes ei läinud just päriselt absoluutne monarhia läbi ja pärast 1905. a. revolutsiooni kujunes konstitutsiooniliseks monarhiaks. Absoluutne monarhia püüdis kodanikele kõik eluavaldused ette kirjutada; sellist absoluutset monarhiat, kus riigivõim püüdis kodanikule iga tema sammu ette kirjutada, nimetati veel politseiliseks riigiks. Sellele absolutismi riigikorrale andis XVIII sajandil maad uus kord n.n. õigusriikline

ehk konstitutsiooniline riigikord. Ka konstitutsioonilisel riigikorral on oma ajaloolised eelkäijad.

Konstitutsiooniline riigikord on oma alguse saanud Inglismaalt. XII, XIII ja XIV s. on Inglise riigikord sarnane Euroopa riigikordadele. Kuninga peale vaadatakse kui territooriumi kõrgema omaniku peale; nii näeme, et ka seal oli patrimoniaalne vaade riigi peale. Ka Inglismaal tehti lepinguid monarhi ja seisuste vahel, mis monarhi võimu püüdsid kitsendada. Iseäranis tähtis on "Suur vabaduste dokument" 1215.a., mis sõlmiti kuninga võimu ja rahva vahel, milles kodanike vabadusele riigivõimu vastu teed rajati ja iseäranis toonitati kodaniku eraomanduse puutumatus. Sõja pidamiseks oli tarvis kodanikelt makse nõuda. Et maksude maksmisega olid kodanike huvid tihedalt puudutatud, siis kujuneb kuninga juures eriline nõuandev seisustekogu; see nõukogu koosnes aadlist ja linnade esindajatest, keda kuningas nõuandmiseks ja lepete loomiseks kokku kutsus. Et nüüd kuningas teatud juhtudel seisuste esindajad oma juure kutsus, siis hakatigi lõpuks vaatama, et maksusi ei saa kuningas ilma seisuste nõukogu otsuseta ehk nõusolekuta määrata. Valitsejate katsed absolutismi puhtal kujul Inglismaal maksuma panna lõppesid tagajärjetult. Kuningad, kes vastupidiselt talitasid, kõrvaldati revolutsiooni teel. Seega jäi Inglismaal maksuma kord, et kuningas ei saa ilma rahva esinduse nõusolekuta makse võtta. Edasipidi kujunes rahva kaasärääkimine tarvilikuks ka seadusandluse juures; XVIII sajandi algul on juba parlament, mitte ainult maksude määramisel kuninga abilise, vaid ka seaduseandluse alal. Kuni XVIII sajandini oli kuningas seisuste esindajaid ise määranud, kuid nüüd öeldi kuningale, et "Teie kaastöolistel puudub rahva usaldus" ja nõuti, et kuningas võtaks oma kaastöolisteks valitsemise alal selliseid isikuid, kellel on parlamendi usaldus.

See põhimõte pandi maksuma XVIII sajandi lõpul ja XIX s. alul. Need isikud, kellel oli parlamendi usaldus, mängisid parlamendis juhtivat osa ja kuningas oli loomulikult sunnitud neid oma kaastöolisteks võtma. Parlament ise oli alul ja veel XVI, XVII sajanditel teatud aristokraatlik kogu. Kui aga linnad ja üksikud kogukonnad pidid maksusi hakkama kandma, siis tekkis parlamendis kaks koda: a/ kõrgem ehk ülemkoda - vasallide ehk peeride koda ja teiselt poolt b/ alamkoda - kogukondade ehk kommuunide koda. Peerid võtsid osa parlamendist juba oma seisuse tagajärjel, kuna kom-

munaarid määrati teatud kogukondade poolt. Pärast hakati parlamendi liikete valimise korda muutma, et parlamenti liberaalsem element pääseks; selle tulemuseks oli, et mitte enam kogukonnad ei vali parlamendi liikmeid, vaid kogukonna elanikud. Kõigi selle tagajärjel saabuski konstitutsiooniline kord Inglismaal, kus ühelt poolt on kuningas kõik võimne valitseja, kuid tegelikult ta seda võimu ei teosta, teiselt poolt aitab temale võimu teostamist kaasa ülem- ja alamkoda. Ta võtab omale peaministriks ainult seda, kelle seljataga parlamendi enamus. Seadusega ei ole ta kohustatud seda tegema, kuid see on välja kujunenud komöödiguse tagajärjel.

See seisukord andiski Montesquieu'le aluse uue konstitutsioonilise riigikorra loomiseks. Sellega pole veel öeldud, et teistes riikides absoluutselt sellist riigikorda pole olnud. Ka Ungaris ja Rootsis on need põhimõtted mõõduandvad olnud. Meie nägime, et ka keskajal on sarnaseid esituskogusi ette tulnud ja ka Eestis võiks neid leida, olgugi et arenematul kujul. Kuid teistes riiges ei ole konstitutsiooniline riigikord sellisel määral välja kujunenud kui seda on Inglismaal, sellepärast jääb meile ka Inglise riigikord konstitutsioonilise monarhia eeskujuks.

Teiseks aluseks riikide klassifitseerimisel on see, kes on riigis kõige ülemaks, kõrgemaks, primaarseks, otsustavaks organiks. Kas primaarorganiks on üks isik või inimeste kogu, sellejärele jagunevad ka riigid. Riigid, kus primaarorganiks on üks isik, nimetatakse monarhiateks ja riigid, kus primaarorganiks on inimeste kogu - vabariikideks ehk respublicae teks. Sõna "monarhia" on saabunud Kreeka keelest ja tähendab üksikut võimukandjat. Sõna "respublica" on saabunud ladina keelest ja tähendab rahva asja - res publicae, s.t. üldine asi; /populos - rahvas, res - asi/. "Respublica" tähendab seega rahva asja nagu terviku asja.

Nii monarhiad kui ka vabariigid jagunevad omakorda allliikidesse. Monarhia riigivõim loetakse kuuluvaks monarhile, kes on mõõduandev riigivõimu teostamisel. Vabariigis riigivõim loetakse kuuluvaks rahva hulgale ehk rahval on otsustav tähtsus riigivõimu teostamisel. Monarhias on üks isik riigivõimu teostamisel otsustava tähendusega. Vabariigis on riigivõimu teostamine koondatud mitmesse kättesse.

Monarhaid jagunevad:

- a/ konstitutsioonilised ja
- b/ mittekonstitutsioonilised monarhiad.

Konstitutsiooniliste monarhiate iseloomustavaks jooneks on see, et peale monarhi võtab riigivõimu teostamisest ka rahvas osa, peasjalikult seaduseandluse alal oma esindajate kaudu. Mittekonstitutsioonilistes monarhiates rahvas riigivõimu teostamisel ei esine.

Mittekonstitutsioonilised monarhiad jagunevad oma korra:

- a/ despootilised ja
- b/ absoluutsed monarhiad.

Despootilises monarhias on riigivõim koondatud ühe isiku kätte. Siin võib monarh öelda, et riigivõim, see olen mina. Despootiline monarh ei ole omas tegevuses seotud ühegi seadusega. Tema võib seadusi anda, kohut mõista, isikuid ametisse võtta, ametist vallandada jne. Monarh on siin väljaspool seadusi. Tema oma antud seadusi ise ei võta tähta.

Ka absoluutses monarhias on riigivõim koondatud ühe isiku kätte; ka siin võib monarh öelda, et riik, see olen mina. Monarh võib seadusi anda, kohut mõista jne. Kuid siin monarh põhimõtteliselt ei eita seda, et tuleb seaduste järgi talitada ja alistub ka ise ühel või teisel juhul seadustele, mis ta teistele on annud. Monarh kitsendab enda tegevust oma antud seaduste kaudu. Absoluutne monarhia on tihedalt seotud despootilise monarhiaga, ta eeldab peaaegu sama seisukorda, sest et iseenesest ei pruugi siin monarh seadustele alistuda. Roomas ja hiljemalt ka teistes Euroopa riikides on absoluutsed monarhid teataval määral seadusi tunnustanud. Friedrich Suur ja ka Vene keiser on kindi pidanud põhimõttest, et valitsemine peab sündima seaduste alusel.

Konstitutsioonilises monarhias, nagu nägime, võtab riigivõimu teostamisest osa ka rahvas. Seega siin ei ole monarh enam üksinda riigivõimu kandja ehk ainuvalitseja. Konstitutsiooniline monarhia on Euroopa mandril välja kujunenud XIX sajandil, kuna aga Inglismaal ja Ungaris ta juba sügaval keskajal aset on leidnud. Euroopa riigid ja ka teised loobusid XIX ja XX sajanditel kuni Maailmasõjani monarhi võimu ainuteostamisest.

Seda mõju aitasid suurel määral levitada revolutsioonid Prantsusmaal, Türgis ja ka Venes. Maailmasõja tagajär-

jel on suur hulk konstitutsioonilisi monarhiaid kõrvaldatud ja vabariiklikkude riigikordadega asetatud, nagu Saksamaal, Venes ja teistes. Konstitutsioonilised monarhiad on püsinud Inglise ja Sotimaal, Itaalias, Norras, Rootsis, Belgias, Hollandis, Taanis ja Bulgaarias. Mõningad teised riigid, kus varem oli konstitutsiooniline monarhia, on absoluutseteks monarhiateks muutunud, nagu Jugoslaavia.

Tekib küsimus, kas igalpool konstitutsioonilistes monarhiates on ühesugune seisukord. Tõepoolest ei ole ta ka konstitutsioonilistes monarhiates kaugeltki ühesugune. Mõnel pool, nagu Belgias, Hollandis loetakse, et monarh on oma võimu rahvalt saanud, teistes riikides jälle arvatakse, et monarh ei ole oma võimu rahva käest saanud, vaid valitseb Jumala armust, iseenda õiguse põhjal. Suure Prantsuse revolutsiooni ajal oli prantsuse kuningas sunnitud ennast rahvuskogu otsuse alla painutama. Teistes riigis, nagu näiteks, Norras on kuningal seaduseandluse alal veto õigus, aga kui rahva esindus 2-3 korda järjest leidis et teatav seadus on tarvilik, siis peab ka lõpuks monarh seda seadust kinnitama. Sellist olukorda, kus seadust ainult teatud tingimustel võib kinnitamata jätta, nimetatakse suspensiivse veto õiguseks.

Sellest kaugemale lähevad need riigid, kus monarhile on antud absoluutse veto õigus, mis seisab selles, et siin on monarhil otsustav ja lõplik sõna seaduseandluse alal öelda. Veel kaugemale on läinud need konstitutsioonilised monarhiad, kus ka seaduse algatamine on jäetud monarhi hooleks. Vene keiserrigis pärast 1906.a. võis ainult keiser algatada põhiseaduse muutmist. Siin on monarh seaduseandluse alal tugevam kui rahva esindus. On ka selliseid konstitutsioonilisi monarhiaid, kus rahva esitusel on ainult nõuandev ehk esinduse funktsioon. Monarh võib siin ka teisiti talitada, kui rahva esindus seda nõuab, ta on ainult kohustatud viimast ära kuulama teatud juhtudel või vastava otsuse võtmisel.

Neist vaatlusist nägime, et konstitutsiooniliste monarhiate riigikord on väga elastiline ja mõnel juhul läheb absoluutsele monarhiale. Edasi vaatleme millised on monarhi õigused. Vabariigis on mõnel juhul üksiku isiku, nagu näit. presidendi käes suur hulk võimu ja vahel isegi rohkem kui teises riigis monarhil. Põhja-Ameerika Ühisriikide presidendil on rohkem võimu kui näiteks Norra ja Inglise kuningatel. Võimu ulatus ei saa siin olla otsustava

tähtsusega. Mõned riigiteadlased teevad monarhiate ja vabariikide vahet väitega, et vabariigi president ei teosta oma võimu, vaid seda, mis rahvas on temale andnud põhiseaduse alusel, kuna monarh teostab aga iseenda võimu. Esimesel silmapilgul näib see teooria kaunis tabav olevat, kuid siiski ei saa seda seletust täpsaks lugeda. Näiteks Belgia kuningas loeb oma võimu tuletatuks rahva tahtmisest. Vaevalt saab konstitutsioonilistes monarhiates rääkida, et monarhi võim oleks ainuüksi kuninga käes, ta peab ka oma võimu harilikult põhiseaduse alusel teostama; temal ei ole rohkem võimu kui põhiseadus seda ette näeb. Teine liik teadlasi püüab monarhia ja vabariigi vahet sellelt seisukohalt määrata, et monarhid on pärimise teel riigivõimu kandjad, kuna aga presidendid on valitseva võimu kandjad. Suurema hulga juhtudel on see teooria vastuvõetav; monarh saab võimu oma eelkäijalt ja omab seda kuni elu lõpuni, vabariigis saab aga president oma võimu valimise kaudu ja pärast tähtaja möödumist kaotab ta selle võimu. Kuid ka see tunnus ei ole ajalooliselt päris täppis. Poolas valiti XVI-XVIII sajandi lõpuni ka kuningat; niipea kui kuningas suri, leidsid aset uue kuninga valimised. Ka keskajal valiti Püha-Rooma riigis keiser. On ka vabariike olnud, kus presidente ka eluks ajaks on valitud. Nii selge kui ka vabariigi ja monarhia vahe ei ole, puuduvad nende valitsemise vormid nii ühel kui teisel viisil kokku.

Meie nägime, et monarhiad võisid olla väga mitmekesised, millise asjaolu tõttu neid ainult üldjoontes võib vabariikest lahutada. Parimaks tunnuseks jääb siiski see, et monarhias saab monarh võimu päranduse teel, vabariigis president aga valimise teel. Peale kirjeldatud monarhiate võib veel vaadelda monarhistlikku diktatuuri; siin on võim kontsentreeritud diktaatori kätte. Diktaator mõnel juhul on ka võimu jõuga oma kätte haaranud, ilma et pärimine rolli oleks mänginud. Sellisest diktaatorist võib välja kujuneda monarh kõige harilikumas mõttes.

Vabariigi põhitunnuseks, nagu nägime, oli, et riigivõim kuulub mitmele; vastavalt sellele ka, kellele kuulub riigivõim, jagunevad vabariigid. Kui riigivõim vabariigis kuulub aristokraatlikule ülemkihile, siis on meil tegemist aristokraatliku vabariigiga. Sellised aristokraatlikud vabariigid olid kuni XIX sajandi keskpaigani Saksamaa vabad linnad Hamburg, Bremen, Lübek, keskaja lõpul - Venedigo

ehk Veneetsia linnriik, ka Eesti osutus sellise autonoomse provintssina terved ajajärgud, mil võim oli aadli käes.

Kui vabariiklik võim on antud rikaste kätte, siis on meil tegemist plutokraatliku vabariigiga. Sageli võivad ka aristokraatlik ja plutokraatlik vabariik kokku langeda; nagu Veneetsia nii ka Saksamaa vabad linnad olid ühelt poolt aristokraatlikud ja teiselt poolt plutokraatlikud vabariigid. Antiikilma kaubanduslikud keskkohad, nagu Fönikia, Kartaago olid plutokraatlikud vabariigid.

Kolmas vabariigi liik on seisuseline vabariik; selle riigikorra iseloomustuseks on see, et siin on üksikud seisused õigustatud riigi elust osa võtma. Seisusliku elemendi olemasolu võib ka aristokraatliku ja plutokraatliku vabariikide korra juures leida, kuid on selliseid vabariike, kus võtavad riigivõimu teostamisest osa ainult sellekohased seisused.

On veel olemas vabariike, kus riigivõimu teostamine on antud kitsa ringkonna kätte. Sellist vabariiklikku korda nimetatakse oligarhiaks ja ta on harilikult alaliseks nähtuseks riigipöörde ajal.

Viiendaks vabariigi liigiks on demokraatlik vabariik. Demokraatliku vabariigi karakterlikuks tunnuseks on see, et siin kuulub põhimõttelikult riigivõim kogu rahvale, olenemata varanduslikust seisukorrast, aristokraatiast ehk seisustest. Demokraatlikus vabariigis on rahva all mõeldud ainult neid isikuid, keda tunnustatakse riigi kodanikeks. Mida rohkem on kitsendusi riigi kodanikuks saamisel, seda rohkem läheneb demokraatlik vabariik plutokraatiale või aristokraatiale. Kui monarhias on valitseja alaealine, siis teostab riigivõimu tema asemel regent. Demokraatlikus vabariigis on aga riigi kodanikud siis hääleõiguslikud, kui nad teatud vanaduseni on jõudnud. Politilised õigused kodanikel on aga piiratud varanduse, hariduse ja karistuse tõttu. Selle järele kuidas demokraatlikus vabariigis elanikkond riigivõimu teostab, kas otsesel teel või sellekohaste esindajate kaudu, jagunevad demokraatlikud vabariigid:

a/ otsesteks ja

b/ esinduslikeks.

Otsene demokraatlik vabariiklik kord on sel juhul, kui hääleõiguslik rahvas ise saadab korda riiklikke toiminguid, eriti seadusandluse alal; mitte ainult ei vali oma esindajaid, vaid ise annab seadusi, teeb administratiivkorraldusi ja mõistab kohut. Sellise riikliku korra teostamine

võib sündida kahel viisil: Ühel juhul võib rahvas moodustada ühe suure koosoleku, kus ta vahetult oma võimu teostab ja teisel juhul võib rahvas ka mitte ühte kohta kokku tulla, vaid teatavate gruppide ehk ringkondade kaudu hääletamist ja riigivõimu funktsioone teostada, nagu näiteks meil Eestis vallamajade kaudu. Kolleegiumi näol rahva otsekohest seadusandlust nimetatakse referendumiks. Referendumi kaudu korraldab meil rahvas põhiseaduse muutmist ja ka harilikud seadused võivad mõnel juhul rahvahääletusele minna. Referendum võib sunduslik ehk obligatoorne ja tingitud ehk fakultatiivne olla.

Esimesel juhul peab iga kodanik alistuma rahvahääletamisele; vastav toiming peab rahvahääletuse poolt aktsepteeritud saama /Eesti põhiseaduse muutmise/, teisel juhul leiab rahvahääletus aset ainult teatavatel tingimustel. Näiteks vastav seadus, mis osa parlamendi liigete poolt vasturääkimist leiab, läheb rahva hääletusele. Nii siis otsestes demokraatlikus vabariigis teostab kogu rahvas vahetult riigivõimu. Sellist vabariigi võimu teostamise viisi võib teostada ainult seal, kus on väike riik. Nii võis see aset leida linnriiges; vanas Roomas tuli selleks otstarbeks rahvas turu peale kokku. Ka Helveetsia osariiges on see kord kuni viimase ajani maksev olnud, sest et nad kujutavad enesest selliseid väikesi territoriaalseid üksusi, mis kogu rahva koosolekuid võimaldavad kokku kutsuda.

Suuremates vabariiges on aga kogu rahval võimata ühele koosolekule ühte kohta koguda; seal sünnib rahvahääletamine fakultatiivse referendumi kaudu. Uusimal ajal on viimane moodus üldiselt rohkem aset leidnud. Üldisel rahva koosolekul ei saa tihti asja põhjalikult läbi arutada ja teiseks on seal mõõduandev ka massi psühholoogiline moment.

Demokraatlikes vabariiges harilikult esineb rahvas riigivõimu kõrgema organina sel teel, et ta oma esindajaid valib. Rahvas teostab oma võimu valimise akti kaudu ja valitud isikud teostavad juba sellekohast võimu. Valitud isikud kannavad rahva esindajate ehk parlamendi nime. Parlament võib väga mitmesugust nime kanda, nagu seim, saadikute koda, riigikogu jne. Sõna parlament on tulnud ladina keelsest sõnast "parlare", mis tähendab kogu, kus kõneldakse. Keskajal kandsid igasugused kogud, kus kõneldi, parlamendi nime. Uuemal ajal tähendab aga parlament rahva esituskogu. Harilikult määrab ära põhiseadus esituskogu

valimiskorra ja tema funktsioonid. Peale esituskogu võib rahvas veel täidesaatva võimu organid valida. On terve rida vabariike, kus president valitakse rahva poolt. Valimine võib sündida kas otseselt või valijameeste kaudu. Soome vabariigis ja suuremal osal Ameerika vabariigis on sellekohaste valijameeste kaudu presidendid valitud. Kuid rahvas võib ka üksikuid funktsionääre ehk riigivõimu teostajaid valida. Helveetsias valitakse kõik riigiametnikud rahva koosolekul. Vabariike võib liigitada veel selle järele, kes on täidesaatva võimu keskkoh. Selle poolest jagunevad vabariigid:

a/ presidentaalseteks ja

b/ direktoriaalseteks ehk kollegiaalseteks demokraatlisteks vabariikideks.

Presidentaalseteks nimetatakse niisuguseid vabariike, kus rahva poolt sellekohase korra järele valitakse üks isik teatud riigivõimu funktsiooni teostajaks ja keda harilikult presidendiks nimetatakse. Suurem osa praegusaja vabariike on sellise presidentaal ehitusega. Tüüpilisemad neist on Prantsuse, Saksa, Tsehhoslovaakkia, Austria vabariigid. Ka Ameerikas on maksev presidentaalne vabariiklik kord. Üleriikliselt on seal olemas president, kuid iga osariigi eesotsas seisab kuberner, kes osariigis teotseb nagu president..

Direktoriaalne valitsemise korraldus seisab selles, et täidesaatva võimu esindus on direktorium ehk kolleegium, kes riigi juhtimise küsimusi otsustab. See valitsemise viis on varemalt mitmel pool aset leidnud, nagu Rooma vabariigis keskaegsetes linnriikes Veneetsias ja Saksa vabalinnades on valitsus kolleegiumi ja nimelt senati käes. Uuemat ajal prantsuse revolutsiooni aegu püüdis prantsuse rahvuskogu ka direktoriumi sisse seada, kuid see püüe ei annud suuremaid tulemusi, sest üks konsul - Napoleon - muutus imperaatoriks. Püsivamaks on osutunud kollegiaalne kord Helveetsias. Helveetsia direktoriumi eesotsas seisev isik nimetatakse ka presidendiks. Ka osariigis on selline kollegiaalne valitsemise kord aset leidnud. Saksamaa vabariigi osariigis / Preisimaal, Baieris/ on sellekohane valitsemise kord rakendust leidnud. Kollegiaalne valitsemise kord on ka praeguses Vene nõukogude vabariigis. Ka Eestis on ühest küljest kollegiaalne valitsemise kord vabariigi valitsuse näol ja teisest küljest on ta unitaarne riik; seega on ta teistest direktoriaalsetest riigist erinevas

seisukohas.

Demokraatliku vabariigi kõrval ühe liigina esineb uue-
mal ajal tekkinud eriline kutseline vabariik. See vabariik-
lik kord seisab selles, et kodanikud vastavate elukutsete
kaudu oma arvamisi avaldavad ja riigi elust osa võtavad.
Itaalia fašistiline valitsus seisab selles, et riigi orga-
nid on moodustatud vastavate elukutsete järgi. Mitte kõi-
gile elukutsetele ei võimaldata alati riigi elust osa võt-
ta, nagu näiteks Nõukogude Venes võtab ainult tööliste
klass riigi elust osa ja peale selle nõutakse veel, et ta
kommunistliku ilmavaate omaks. Kui tal neid kahte tunnust
ei ole, siis oleneb see riigivõimust, kui palju ta õigusi
omab ehk riigivõimu korraldamisest osa võtta saab. Selles
mõttes on kommunistlik vabariik teatavas suguluses aristo-
kraatliku vabariigiga, kus ka ainult teatav liik kodanikke
riigivõimu teostamisest osa võtab. Seega oleme vaadelnud
monarhiaid, vabariike ja nende allliike, kuid küllaldaseks
täielikuks valitsemise viiside vahetegmiseks on tarvis veel
vaadelda seaduseandluse ja valitsemise võimu vahekorda.

Absoluutses monarhias on üksik isik võimu kõikteostaja;
seaduseandva ja täidesaatva võimu vahe oleneb siin monar-
hist, temas on kõik ühendatud.

Teine lugu on aga konstitutsioonilises monarhias, kus
monarh ühel või teisel määral kas seaduseandluse või valit-
semise alal on seotud rahva esindajatega; seega on siin rii-
gi valitsemisel dualistlik ilme.

Esinduslikus vabariigis rahvas valib presidendi ja mää-
rab ka kindlaks teatavad funktsioonid; ka siin on meil te-
gemist dualismiga, kui president on seotud rahva esindus-
koguga. Siit näeme, et seaduseandluse ja valitsemise vöi-
mu määramisel võivad tekkida mitmesugused vahekorrad. Üheks
selle vahekorra määramise viisi aluseks on parlamentaarne
valitsemise vorm. Et sellest valitsemise vormist täpsalt
aru saada, on tarvis peatuda tema tekkimise juures. Parla-
mentaarseks riigiks nimetatakse üldiselt sellist rii-
ki, kus täidesaatva võimu teostajad on seotud rahva usal-
dusega parlamendi kaudu. Inglismaal kujunes see kord välja
ajalooliselt. Keskaegne feodaalne kord nõrgenes, tekkis
rahva esinduskogu alul seisuste esindajate näol. XVIII sa-
jandil võitluses kuninga ja parlamendi võimu vahel tekkis
uus moment; seni oli parlament kuningale lubanud makse
võtta, nüüd aga ütles parlament kuningale, et ta kaastöö-

listel puudub rahva usaldus, sellepärast ei saa parlament ka raha anda, vaatamata et kuninga isiklikud sihid ja püüded õiged võivad olla. Kuningale tehti ettepanek valida oma kaastöolisteks neid, kellel on parlamendi usaldus. Sellest nõudest katsus küll kuningas alul mööda hiilida selle läbi, et suurematele opositsionääridele parlamendi liiketest soodustusi andis, või teisel juhul püüdis parlamendi liikmeid omavahel riidu ajada, et siis selles segases olukorras saaks kergemini oma tahtmist läbi viia. Lõpuks hakkas tema võtma parlamendist temaga opositsioonis olevaid rahvasaadikuid oma abilisteks, et sellega opositsiooni kõrvaldada ja oma tahtmist kergemini läbi viia. Selleks osutus viimane moodus kõige paremaks abinõuks, mis lõpuks välja kujunes selliseks olukorraks, et kuningas pidi alati oma kaastöolisteks neid isikuid võtma, kellel parlamendi usaldus oli. Valitsuse kujundamisel pidi kuningas neid isikuid arvestama. See olukord oli XVIII sajandil veel kõikum, kuid XIX sajandil omas ta juba kindlakujulise ilme. Kuningas pidi valitsusse võtma neid isikuid, kellel oli parlamendi poolehoid, kelle seljataga oli parlamendi enamus; sellisteks isikuteks osutusid harilikult parlamendi juhtivad tegelased.

Seega on Inglise alamkoja ja kuninga vahekorrd saabunud puht praktilistel kaalutlustel. Sellise korra järele on käidud kogu XIX ja XX sajandil. Tegelikult meie nägime, et kuningas ei ole seadustega selles suhtes sugugi seotud, kuid parlamentaarse kombeõiguse järgi kuningas ei talita teisiti. Vaatame kuidas toimitakse siis, kui kuningas ja parlament on mingisuguse küsimuse lahendamisel vastuollu sattunud. Umbusalduse avaldamine kuninga valitsusele ei ole too veel valitsuse langemist kaasa. Meie nägime, et valitsusel pidi olema parlamendi poolehoid, sest et kuningas sai ainult neid isikuid valitsusse võtta, kelle seljataga oli parlamendi enamus; seega pidi valitsuse ja parlamendi politika ühtima; kui aga nüüd parlament valitsusele umbusaldust avaldab, siis on siin mingisuguse arusaamatusega tegemist. Kui nüüd tähtsate küsimuste lahendamisel on tekkinud valitsuse ja parlamendi vahel lõhe, siis kerkib esile küsimus kummal neist õigus on, kas tema majesteedi valitsusel või parlamendil. Sellisel juhtumil peaminister kas esitab kuningale lahkumispalve ja kuningas kujundab uue valitsuse või peaminister ütleb kuningale, et parlament on eksinud ja küsime rahva käest kummal on õigus.

Sel juhul saadab kuningas parlamendi laiali ja laseb uued valimised toime panna. Parlamentaarse valitsuse juures on seega iseloomustavaks see, et valitsuse liigetel peab parlamendi usaldus olema või vastasel korral võib ka parlamenti laiali saata. See parlamentaarne valitsemise kord Inglismaal on mõju avaldanud ka teiste riikide peale ja eeskujuks olnud Euroopa mandri riikidele. Ta ei ole küll täpsalt sellisena aset leidnud nagu see oli Inglismaal välja kujunenud, kuid on siiski teatavas teises kasutamist leidnud. Tüübilisemaks riigiks parlamentaarne valitsemise korraga Euroopa mandril on Prantsuse vabariik. President teostab siin valitsuse võimu. Ta on seotud parlamendi usaldusega ja peab ametisse seadma niisuguse valitsuse, kellel on parlamendi usaldus. Meie nägime, et Inglismaal oli meil tegemist peaaugjalikult ainult kahe parteiga, kuninga valitsusega ja parlamendiga, selle tõttu leidsid nende vahel konfliktid harva aset. Prantsusmaal on parlamendis aga terve rida parteisid, mille tõttu ka konfliktid valitsuse ja parlamendi vahel sagedased on. Siin tuleb silmas pida, et kui valitsusel mõne partei ehk erakonna usaldus puudub, siis ei tähenda see veel seda, et valitsusel parlamendi usaldust ei ole; opositsioonis olev partei on siin mõne aja jooksul tõttu parlamendis vähemusse jäänud. Prantsusmaal on parlamenti raskem laiali saata, enamasti on võimalik ikka uut valitsuse kombinatsiooni moodustada, kellel parlamendi enamus saab olema. President on rahva esinduskogu ja senati poolt valitud. Prantsuse parlamentarismis ei järgne valitsuse kriisi puhul parlamendi laiali saatmist, vaid otsitakse uusi kombinatsioone lepete loomiseks parlamendi piirides uue valitsuse kujundamiseks. President pöörab vastava isiku poole uue valitsuse kujundamise ettepanekuga. Viimane seab kokku vastava valitsuse liigete nimekirja ja esitab seda presidendile ametisse kinnitamiseks. Inglismaal rahvas ise otsustab valimiste puhul, kes on see partei kes rahvast esindab. Prantsusmaal otsustavad aga rahva esindajad, leppides omavahel kokku, kes valitsemisele peab asuma. Selle tagajärjel on ka valitsuse kriisid Prantsusmaal sagedased, Inglismaal aga harva ette tulevad.

Viimasel ajal on ka Inglismaal kahe partei asemel 3-4 parteid tekkinud, kuid siiski on nende arv väiksem kui Prantsusmaal. Prantsuse vabariigi eeskujul on mõjutanud ka Belgia, Hispaania, Taani ja Norra riikide valitsemise korra. Samuti ei ole ka Saksa riik prantsuse mõjust puutumata

jäänud. Prantsuse riigi eeskujul on korraldatud ka paljud uuemal ajal pärast Maailmasõda tekkinud riigid, nagu Austria, Tšehhoslovakkia, Poola, Leedu, Läti ja Soome.

Saksa osariiges määratakse kolleegium parlamendi enda poolt ja ta teotseb niikaua, kuni tal parlamendi usaldus on. Siin ei ole enam kahte võimu nagu nägime Inglise- ja Prantsusmaal, vaid parlament ise määrab ametisse vastava valitsuse; kui valitsusel enam parlamendi poolehoidu ei ole, siis avaldab parlament talle umbusaldust, öeldes sellega, et valitsus peab lahkuma. Helveetsias on iseloomustavaks jooneks see, et direktorium valitakse teatava tähtsaja peale ja viimase möödumisel tulevad uued valimised. Seega ei ole Helveetsias parlamentaarne valitsemise kord. Eestis ja Saksa osariiges on parlamentaarne valitsemise viis. Ameerika Ühendriiges on presidentaalne valitsemise viis, kus president teostab valitsemise võimu oma äranägemise järgi, valib omale ise ministreid ja ei ole viimaste määramisel ametisse seotud rahva esinduskoguga. Senatil on ainult õigus kaasa rääkida välispoliitilisel alal; see on kõik, mis rahva esindus võib mõjutada presidendi tegevust. Rahva esinduskogu ülesanne on seaduseandlus ja president ei tohi üldse senatisse minna, vaid teotseb viimasest täiesti lahus. Selline riigivõimu funktsioonide jaotus on saanud Montesquieu õpetuse tagajärjel ja toleaege Inglismaa riikliku korra eeskujul. Kokku võttes on Euroopas üldiselt parlamentaarne valitsemise kord, Ameerikas - presidentaalne. Parlamentaarne riigi üheks iseäralduseks on, et monarh ei ole vastutav parlamendi ees, vaid ainult minister, kes vastavale aktile alla kirjutab. Vastavale aktile allakirjutamist ilma vastutuseta, pärast seda kui sinna on juba alla kirjutatud vastutaja ehk vastav minister nimetatakse kontrasignatuuriks. Näiteks Inglismaal kuningas kirjutab alla aktile ilma vastutuseta siis, kui juba vastav minister on alla kirjutanud.

§12. Riikide klassifikatsioon /järg/.

Unitaarne riik. Riikide ühendised; riikide liidud, liitriigid, osariigi seisukord liitriigis. Süserään- ehk vasallriigid, autonoomsed provintsid.

Riigid jagunevad veel selle järgi, missuguses ulatuses vastava riigivõimu organ teotseb ja missuguses ühenduses riigid üksteisega seisavad. Kui ühes riigis teotseb üks

seaduseandlik organ, üks ja sama valitsemise võim ja ka kohus ulatab kogu riigi territooriumi peale, siis räägime meie unitaarsest riigist. Unitaarseks riigiks nimetatakse seega riiki, kus on ühel territooriumil ühtlane rahvas ja riigivõim. Riik moodustab valitsemise alal teatava terviku. Riigivõim ja riigivõimu organid on unitaarses riigis ühtlased. Tegelikult aga riigid sellist elementaarset ühtlust ei esita. Unitaarseteks riikideks võib lugeda näiteks Prantsusmaa, Poola, Rootsi, Soome, Läti ja Eesti. Riigid oma välissuhete loomiseks ja ühtlustamiseks astuvad omavahel lepingutesse. Välissuhete ühtlustamine sünnib rahvusvahelise õiguse alusel. Oma õiguste ühtlustamiseks astuvad riigid üksteisega lähematesse sidemetesse, luues ühed ja samad organid.

Riikide ühendised võivad olla:

a/ rahvusvahelised ühendised,

b/ siseõiguslikud ühendised.

Rahvusvahelistes riikide ühendistes on riigid sisemiselt iseseisvad, välispoliitilistes küsimustes aga allub vasallriik valitsejale riigile. Riigid rahvusvahelistes ühendistes võivad ka üheväärtuslikud olla. Siseõiguslikud riiklikud ühendised on vasallriigid, näit. endises Vene riigis olid Buhaara ja Hiiva; Marokko on Prantsusmaa vasallriik. Pärast Maailmasõda loodi veel uus riikide ühendis - mandaatriik. Versailles' i rahulepingu järgi läks suurem osa Saksa asumaid liitriikide mandaadi alla. Kui mitu riiki loovad omale ühised organid üldise võimu teostamiseks, siis on meil tegemist riikide liiduga. See liit võib seista selles, et teatavatel aladel ainult kokku lepitakse, ühised organid luuakse ja kumbki riikidest ei pruugi teine teise üle olla.

Kui riigid sel viisil liituvad, et nad endale ülemat organit ei loo, vaid ainult teatavaid kokkuleppeid sõlmivad ühisteks toiminguteks, siis on meil tegemist riikide konföderatsiooniga ehk riikide liiduga. Riigid hoiavad siin alal oma suveräniteedi, nad on üheväärtuslikud.

Selliseid konföderatsioone on ajalooliselt olnud alati. Antiikilmas oli Kreeka vabariikide konföderatsioon. Itaalia, Helveetsia on olnud konföderatsioonis. Riikide liit või konföderatsioon loob omale ühised organid, kes nende välispoliitikat ühtlustab. Põhja-Ameerika ühisriigid ja Saksamaa riigid XIX s. olid konföderatsioonis. Ka neid riike, kes käesoleval ajal on koondunud Rahvasteliidu üm-

ber, võib nimetada riikide konföderatsiooniks. Konföderatsioonitunnus seisab selles, et riigid võivad konföderatsioonist lahkuda, kui nad seda enam tarvilikuks ei pea. Käesoleval ajal sõna otsekoheses mõttes ei olegi konföderatsioon, küll aga riigid, kes Rahvasteliitu kuuluvad, moodustavad sellekohase konföderatsiooni; ka siit võivad riigid ära või juure astuda. Juureastumise mõttes ei anna Rahvasteliit konföderatsiooni mõddupuud välja. Riigid võivad ühinemisel veel kaugemale minna kui lihtne konföderatsioon. Kui riigid loovad omale ühised organid, kellele nad on kohustatud ka alistuma, siis on meil tegemist liitriigiga ehk riikide föderatsiooniga.

Liitriigid jagunevad omakorda allliikidesse selle järgi, missugune on liidetud riikide üldorgan. Kui riigid on ühendatud ainult teatava isikuga, siis on meil tegemist isiklik ehk personaal uniooniga. Üks ja sama isik, näit. monarh on vastav organ nii ühes kui teises riigis. Personaal unioonid on ajalooliselt sageli aset leidnud, näit. XI-XVI s. Poola ja Leedu, Taani, Rootsi ja Norra, Norra-Rootsi, Hispaania-Austria. Siin seisis ühendus selles, et üks isik oli Poola kuningas ja Leedu suurväest või Norra kuningas oli ka Rootsi kuningas.

Personaaluniooni iseäraldus seisab selles, et riigil on üldine monarh, üldine välispoliitika juhtimine ja osaliselt võivad ka teised ühised asutised olla, kuid üldiselt hoiavad nad alal sisemise iseseisvuse. Kuid on olnud juhtumeid, kus mitte enam isik ei ühenda riike, vaid teatav organ kui niisugune. Ka sellel alal on palju katseid olnud ja ka veel käesoleval ajal on neid küllaldaselt. Vaatame tüüpilisemat liitriiki. Põhja-Ameerika Ühisriigid XVIII s. lõpul otsustasid end senisest lõdvast ühendusest eraldada ja omavahel liituda, jättes omale teatavad vabadused, mida ka teostasid 1787.a.

XIX sajandi alul ei olnud küllalt selgunud, kas siin on tegemist konföderatsiooniga või föderatsiooniga. See küsimus lahendati XIX sajandi keskpaigal Põhja ja Lõuna riikide kodusõjaga, mis Põhja riikide võiduga lõppes. Sellest peale ei olnud enam mingit kahtlust, et P.-A.-Ühisriigid kujutavad enesest liitriiki.

Seal on igal osariigil oma territoorium, oma rahvas, oma võim, nii seaduseandluse, valitsemise kui ka kohtu alal. Kõik osariigid kokku moodustavad ühisriigi. Ühisriigil on veel omakorda üldised organid seaduseandluse, valit-

semise ja kohtuvõimu alal. Kõik kodanikud ühisriigis on ka vastavate osariikide kodanikud, samuti ka territoorium. Kogu elanikkond valib kongressi saadikuid. Teiselt poolt veel võtab iga osariik osa liitriigi võimu loomisest senati näol. Senaatorid valitakse ka rahva poolt, kuid osariikide järele. Ühelt poolt on meil siin tegemist föderatiivse riigivõimuga ja teiselt poolt vastava osariigi võimuga. On üldine seaduseandev saadikutekogu ja senat, kes seadusi võib anda kogu territooriumi jaoks, kuid aga ainult teatavatel aladel. Tema ei või seadusi anda nende alade kohta, mis põhiseadusega on jäetud osariikide hooldeks. Täidesaatvaks võimuks on ühisriigis president, kelle teenistuses on riigisekretärid ja vastavad ametnikud, osariigis on aga valitsemise võim kuberneri ja tema ametnikkude käes.

Kohtu alal on olemas kõrgem föderatiivne kohus. Osariigis on ka oma kohtud, kes neid asju arutavad, mis föderatiivse kohtu poolt neile on võimaldatud.

Kui tekivad vaieldused, millised alad kuuluvad föderatiivse riigi võimkonda ja millised osariigi võimkonda, siis seda lahendab kas föderatiivne kohus või sellekohased seadused. Üldiselt oleneb põhiseadusest kui suures ulatuses föderatiivne võim ja osariikide võim võivad teotseda. Üldised on: raha, maksud, toll, post, liiklemise abinõude korraldamine, telegraaf, välispoliitika ja kaitsevägi. Tsiviil- ja kriminaalseaduste alal võivad osariigid omaette teotseda. Põhja-Ameerika eeskujul on end korraldanud ka Kesk- ja Lõuna-Ameerika riigid. Eraldi on korraldatud ainult Kanaada, kes Inglismaaga on ühenduses. Euroopa mandril vaatleme Helveetsia ja Saksa vabariiki.

President valitakse osariikide elanikkonna poolt valijate meeste kaudu. Presidendi kandidaati peetakse silmas juba valijameeste valimisel; nendele tehakse tingimuseks, et nad teist kandidaati enam ei esitaks ega valiks. Presidendi käes on kogu täidesaatev võim. Parlament ei saa tema tegevuse vahele segada. President ja tema kaastöölised ei ole poliitiliselt vastutavad rahva esinduskogu ees. Presidendi lähimateks abilisteks on riigisekretärid, kes enesest kujutavad Euroopa riigega võrreldes riigivaltisust. Siiski peab ka president rahva esinduskogu arvestama. Riigi eelarve läheb läbi rahva esinduskogust, mille kaudu ka presidendi peale võimalik mõju on avaldada. Samuti on ka välispoliitilistes küsimustes president seotud

senati arvamisega.

Sekretäre määrab ametisse ja vabastab president oma äranägemise järele. Tegelikult on aga harilikult president vastava partei poolt soovitatud ja ka valitud, sellepärast on ta ka teataval määral selle partei mõju all. Ka oma abiliste valimistel peab ta oma parteiga arvestama. Presidendi valimisel on Ameerikas tegelikult kaks parteid olnud, kus üks on saanud valimistel võidu ja teine on jäänud opositsiooni. Presidendi valimistel ei ole elanikkonnal kasulik ennast killustada, vaid ümberpöörduvalt üksikud rühmitused seovad end valimistel, et oma kandidaati ühisel jõul läbi viia, teiseks valimiste läbiviimine ja kihutustöö tuleb odavam.

Helveetsia liitriik. Vanast ajast alates kujutas enesest Helveetsia riik konföderatsiooni, mis kestis kuni 1848.a. Iga osariik moodustas enesest teatava terviku, poliitiliselt iseseisva üksuse, ehk küll territoriaalselt mõned väga väikese üksuse. Ainult harva mõnede üksikute tähtsamate küsimuste lahendamiseks astusid üldiselt kokku, kuid erilist üldist organit neil ei olnud. Napoleon I püüdis küll Helveetsiale teist ilmet anda, kuid see oli ajutine nähtus ja hiljem püüdis ta jälle konföderatsioonina kuni 1848.aastani. Uuem aeg tõi enesega kaasa riigikaitse mõttes vajaduse kindlamaks ühinemiseks. Selle tagajärjel moodustasid ka Helveetsia riigid enesest nõnda nimetatud vandeühisuse /Eidgenossenschaft/, mis oma ehituselt kujunes järjekorras: kõigepealt on alal hoidunud osariigid, kuid selle vahega, et varem olid nad rippumatud, kuna nüüd seda enamõelda ei või. Osariikide suurus territoriaalselt on väga mitmekesine. Üksikute osariikide riiklik korraldus üksteisega oli kuni viimase ajani väga lahkuminev. Mõned osariigid kujutasid enesest otsest demokraatiat, teised esinduslikku demokraatiat, milline nähtus ka käesoleval ajal veel osaliselt maksev on. Mõnes osariigis oli täidesaatev võim ühe isiku käes, teises jälle kolleegiumi käes. Osariikide ehk kantonite üle valitseb käesoleval ajal föderatiivne võim. Ka siin on liitriigil oma üldine territoorium ja elanikkond, mis moodustatakse osariikide territooriumidest ja rahvastest. Kõik kantonid kokku moodustavad seega liitriigi. Liitriigi föderatiivse võimu organid on esinduskogud, kellest üks on valitud kogu liitriigi elanike poolt ja teine koosneb osariikide poolt saadetud saadikutest. Kokku moodustavad need esinduskogud üldise rahvuskogu ehk natsionaalkogu.

Seaduseandlus sünnib rahvuskogu kaudu. Föderatiivne valitsemise võim on harilikult kolleegiumi ehk föderatiivse valitsuse käes, keda valitakse ametisse harilikult 3-me aasta peale natsionaalkogu poolt. Täidesaatev võim on kolleegiumi käes, kelle eesotsas seisvat juhatajat nimetatakse liidu presidendiks. Liidu president valitakse ühe aasta peale ja tema ülesanne on Helveetsia liitriigi välisesindamine.

Eesti Vabariigi organisatsioon on küll sarnane Helveetsia valitsuse organisatsiooniga, kuid siiski on meil põhimõttelikult temast lahkuminevaid asju. Helveetsias on föderatiivse võimu funktsioonid põhiseadusega kindlaks määratud ja maksab üldine põhimõte, et välispolitikat aetakse terviku poolt, kuid iga osariik võib ka oma sõjaväge pidada. Kuni 1880. aastateni ei olnud föderatiivsel võimul õigust osariikide tegevuse vahele segada. Kuid XIX s. lõpul ja XX s. alul algab föderatiivse võimu laiendamine. Kogu tsiviil- ja kriminaalseadustikud viidi föderatiivse võimu kompetentsi. Seega sündis föderatiivse võimu suurenemine osariikide arvel.

Kolmandaks tüübiliseks liitriigiks on Saksa riik. Saksa riik oli enne Maailmasõda keisririigi näol ja ka praegusel ajal vabariigi näol suurimaks liitriigiks Euroopa mandril.

Juba keskajal jagunes Saksa riik territoriaalselt osariikidesse. Üldiselt oli ta tuntud keskajal Püha Rooma riigi nime all. Pärast Napoleoni poolt antud hoope, purunes aastal 1806 Püha Rooma riik ja territoriaalselt jäid vürstiriigid iseseisvateks riigeks ja vürstid iseseisvateks valitsejateks. Aga et neil raske oli iseseisvalt kõiki riiklikke funktsioone täita, siis ühinesid nad XIX s. esimesel poolel riikide konföderatsiooniks ja XIX s. teisel poolel 1848 a. peale astuti samme konföderatsiooni ümbermuutmiseks föderatsiooniks. Sellele pandi alus juba 1867a kuid lõplikult kujunes ta välja 1871. a. Saksa keisririigi loomisega. Saksa keisririik esitas enesest omapärast liitriiki, mis koosnes mitmekesistest osariigist, kellest Preisimaa kõige suurem oli. Igal osariigil oli oma territoorium, oma elanikkond ja valitsemise võim, mis kõik kokku moodustasid ühe terviku keisririigi näol. Peale osariikide territooriumide oli Saksa keisririigil veel lisaks Elsas-Lothringen, mis teatava omapärasuse enesest kujutas. Igal osariigil oli omaette kodanikkond, kes kõik kokku

moodustasid keisririigi kodanikkonna, kuid Elsas-Lothringeni kodanikud olid otsekohese liitriigi kodanikud. Üldiselt ei erinenud Saksa keisririik teistest föderatsioonidest, kuid oluline oli siin osariikide sisemine võimu korraldus, mis äärmiselt mitmekesine oli; ühel osal oli vabariiklik kord, nagu vabalinnad Hamburg, Bremen, Lübek, teisel ja ühes sellega ka suuremal osal oli monarhistlik kord põhimõttelikult maksev.

Ka monarhistlik kord oli omakorda osariiges väga lahku minev: mõnes oli rahvaesinduskogu ainult nõuandvaks organiks monarhi juures, teisel jälle oli monarhi võim piiratud rahva esinduskogu kaudu - valitses parlamentaarne kord. Siit näeme kui mitmekesist pilti kujutas enesest Saksa keisririik, selle tõttu seisis ta ka föderatiivse võimu kui ter viku kujundamisel raske ülesande ees. Sellest raskusest saadi sel teel üle, et kõigepealt loodi liitriigi jaoks ühine võimukandja Saksa keisri näol, kelleks määrati Preisi kuningas. Preisi kuninga kohta käivad määrused määrasid kindlaks ka selle isiku, kes Saksa keisriks võis saada. Preisi kuningriik oli sellega paremasse seisukorda asetatud kui teised osariigid, millega iseäranis Baieri kuningas ei suutnud leppida. Vastukaaluks keisri võimule loodi ka teised föderatiivse võimu organid riigipäeva ja riiginõukogu näol. Riigipäev ehk Reichstag valiti kogu liitriigi elanikkonna poolt ja tema käes oli seaduseandluse võim antud. Seadusi pidi keiser kinnitama. Riiginõukogu ehk Reichsrat koosnes osariikide esindajatest. Tähtsamad seadused ja administratiivmäärused pidid riiginõukogust läbi käima. Nende organite üle oli Saksa keiser, kes kinnitas ametisse ministreid ja teisi kõrgemaid ametnikke. Peale valitsemise ja seaduseandluse organite oli liitriigi jaoks ka eriline riigikohus, mis asutati Saksenis ja asus Leipzigis. Pärast Maailmasõda kui Saksamaal revolutsioon lahti puhkes, muudeti monarhistlik kord vabariiklikuks, mis aga liitriiki kui niisugust iseenesest ei muutnud. See riikliku korra ümbermuutmine sündis Saksamaal õige kergesti. Ka praegu on Saksa vabariigil ühelt poolt üldine territoorium, rahvas ja võim, teiselt poolt jälle osariikide territoorium, rahvas ja võim, kuid selle vahega, et osariiges on igal pool läbi viidud demokraatlik kord. Iga osariik valib omale esinduskogu - maapäeva, kelle poolt moodustatakse kollegiaalne valitsus. Igas osariigis on ka oma kohtuasutised, kes küll alluvad föderatiivsele võimule. Föderatiivseteks võimuorganiteks on seal:

1/ Riigipäev - Reichstag, kes valitakse kogu Saksamaa elanikkonna poolt;

2/ President -, kes valitakse kogu liitriigi kodanikkonna poolt otsese valimise teel. Tema funktsioonid on seadusi kinnitada, liitriigi föderatiivset valitsemise võimu teostada valitsuse kaudu. Riigivalitsus määratakse ja kutsutakse ära presidendi poolt, kuid valitsusel peab olema riigipäeva usaldus; seega on meil siin parlamentaarse valitsemisega tegemist. Juhul kui president arvab, et parlament on eksinud, või lahkeliid valitsuse ja parlamenti vahel tekivad, siis võib president ka riigipäeva laiali saata ja uued valimised toime lasta panna. Saksa valitsuse eesotsas seisab riigikantsler. Liitriigil on ka oma föderatiivne riigikohus - Reichsgericht. Vahekord föderatiivse võimu ja osariikide vahel on viimasel ajal muutunud föderatiivse võimu kasuks ja osariikide kahjuks. On vool ühist Saksariiki luua; mõned osariigid ongi loobunud oma organitest kokkuhoiu mõttes ja asetanud end üldiste organite võimu alla; ka mõned suuremad osariigid on hakanud unitaarse riigi loomist pooldama. Kõige suuremaks unitaarse riigi loomise vastaseks on aga Baieri riik. Baierlased ei salli preislasi ja hoiavad kindlal käel alal ora osariigi sisemist korda.

Pärast Maailmasõda tekkis ka teisi liitriike peale Saksamaa. Nii näiteks oli Austria varemalt personaalunioonis ja pärast reaalunioonis Ungariga, kuid praegu kujutab ta enesest vabariiklikku liitriiki.

Omaette suureks liitriigiks on ka Nõukogude Venemaa. Endine vene keisririik moodustas unitaarse riigi. Alul oli võim keisri käes, mida pärast poole püüdis piirata Riigiduuma. Ainult üksikutes piiririigis olid teatavad iseäraldused, nagu Soomes, Baltimaal ja Poolas. Aastal 1917. pärast keisririigi lagunemist, tekkisid kõvad voolud vene keisririigi ümbermoodustamiseks föderatiivseks riigiks. 1917.a. lõpul sündis kommunistlik riigipööre, millel esialgu ei näinud olevat kindlat joont, mis ära oleks määranud, milline see kommunistlik riik peaks olema. Ühelt poolt loodi üldine võim, teiselt poolt aga lubati kohalikel võimudel teotseda, isegi kuni vene riigist lahti lõpmiseni.

Käesoleval ajal teotseb Nõukogude vabariik järgmisel kujul: kõigepealt ei nimetatata teda enam vene riigiks,

vaid Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liiduks /S.S.S.R./; kui teda ka veel nimetatakse Vene riigiks, siis tuleb sellele vaadata kui ajaloolise jäänuse peale. Vene-maa nimetus on jäetud sellepärast välja, et ta oleks liiga kitsas Nõukogude riigi programmile, mille eesmärk on tervet maailma oma külge liita. Nõukogude liit koosneb osariigist, kellest kõige suuremad on Suur Vene ja Ukraina. Peale osariikide on liidul veel autonoomsed oblastid. Liidu territoorium on omaette tervik, mis koosneb osariikide territooriumidest. Igal osariigil on oma kodanikud, kes moodustavad liitriigi kodanikkonna. Nähtavasti võivad ka elanikud ainult teatava osariigi territooriumi kodakondsusse kuuluda, ilma et nad liitriigi kodanikud pruugiks olla, kuid seda nähet ei ole võimalik olnud veel täpsalt kindlaks teha. Riigivõim tunnustab vabariiklikku korda ja põhimõttelikult peaks võim kogu rahvale, kui tervikule, kuuluma, kuid tegelikult aga seda ei ole. Riigivõim on põhiseadusega jätnud enesele vabaduse otsustada, keda hääleõiguslikuks kodanikuks võib pidada ja nimelt neid, keda riigile ustavaks loetakse. Kuid elanikke võib riigile mitteustavateks lugeda väga mitmesugustel põhjustel, ära rippudes sellest, kas ta on teatava teo korda saanud või tema sotsiaalne majanduslik seisukord ei ole selline, mis riigivõimustavuse nõuetele vastaks jne. Üldiselt ei ole täpsalt seadusega ära määratud, keda hääleõiguslikuks kodanikuks loetakse ja teiselt poolt on ka väga kerge kodanikult hääleõigust ära võtta. Sellepärast ei saa Nõukogude riigist rääkida kui vabariigist, vaid omapärasest riigist, kus riigivõim võib ise elanikkude hääleõigust määrata. Harilikult on vabariigis kodanikel kindlustatud koosoleku, sõna, trüki jne. vabadus, nõukogude vabariigis seda aga ei ole. Tegevuse vabadus on siin jäetud ainult ühele parteile, see on kommunistlikule parteile, teistele on riigielu korraldamisest osavõtmise keelatud. Ainult kommunistlik partei võib riigielu korraldamisest osa võtta, välja arvatud ainult mõned üksikud isikud, kes osinduskogudeesse valitud võivad saada parteitute nime all. Parteitute ei tohi omavahel mingit organisatsiooni luua, mis täiesti keelatud on.

Et Nõukogude riigis on tegevusevabadus jäetud ainult kommunistlikule parteile, siis on meil siin tegemist riigikorraga, kus ainult üks partei, üks klass rahvast riiki valitseb, kes ennast ütleb tööliste huvide eest seisvat;

seega on meil siin tegemist klassi ehk ühe partei dikta-
tuuriga. Sellise parteilise organisatsiooni juures kuju-
nevad valimised järgmiselt, et ainult kommunistlik partei
võib kandidaate üles seada ja valimisi toime panna. Koha-
likud organisatsioonid on nõnda seatud, et oblasti poolt
esitatud kandidaadid kiidetakse enne üleriikliku partei
poolt heaks, siis alles võivad oblastis valimised toimetat-
tud saada. Keskasutis juhib siin neid, kes kohapeal teot-
sevad.

Valimistel hääletatakse poolt või vastu, kuid järele-
valve on hästi organiseeritud, et vaevalt keegi julgeb
vastu hääletada. Kui mõnel puhul ka parteitud valitakse,
siis ripub see täielikult keskkorraldusest ära. Seega on
see, kes valimisi toime paneb, tegelikult riigivõimu orga-
nisatsioon. Liitriigi kui terviku jaoks pannakse ülemaali-
sed valimised toime nõukogude kongresse moodustamiseks.
Kongressi liikmete valimiseks valitakse koha peal valijad
mehed ja pärast seda sünnib juba kongressi liikmete lõplik
määramine. Siit näeme, et keskasutis täidab seaduseandlu-
se, valitsemise ja harilikult ka kohtumõistmise funktsioo-
ne. Käesoleval ajal on kohtumõistmise funktsioonid keskasu-
tises rohkem kõrvale jäetud. Igal osariigil on oma valit-
susvõim nõukogude süsteemi näol. Kohaliku nõukogu eesotsas
on eriline esinduskogu, kuhu valitakse kommunistliku par-
tei poolt soovitatud ja ettekirjutatud kandidaate. Koha-
likkude nõukogude poolt moodustatakse kubermangu või ob-
lasti nõukogu. Viimaste poolt saadetud esindajatest moo-
dustatakse kesknõukogu, kes ametisse määrab täidesaatvaid
organeid. Liidu üldise võimu korraldamisest võtavad osa
ainult osariigid, mitte aga autonoomsed provintsid. Kõrge-
maks täidesaatvaks organiks on liitriigis rahva komissa-
ride nõukogu, kes määratakse ametisse esinduskogu poolt.
Rahvakomissaride nõukogu liikmed on meie mõiste järele va-
litsuse liikmed. Rahvakomissaride nõukogu esimees ei ole
liidu esimees, vaid selleks on rahva esinduskogu esimees.
Kongress ja ka komissaride nõukogu ei saa iseiseisvalt
teotseda, vaid nad teotsevad kommunistliku partei keskor-
ganisatsiooni juhtnõõride järgi. Partei keskorganisatsi-
oon määrab ära, kes selles parlamendis saavad olema ja
ühes sellega ka keda komissaride nõukogusse valitakse.
Nõukogude liidu organisatsioon on sarnane Põhja-Ameerika
Ühisriikide organisatsioonile, kuid selle vahega, et Ameer-
rikas võib ka vastaspartei teotseda ja valimiskihutustööd

teha, kuid Venes saab seda ainult üks partei teha.

Nõukogude süsteemi hoiab alal kindla käega Stalin. Nõukogude valitsemise organisatsiooni tundmiseks on tarvis kommunistliku partei või keskorganisatsiooni tegevust teada. On küll ka veel terve rida keskorganisatsioonide teistsuguse ilmega, nagu majanduse, liiklemise jne. aladel, kes ka sellekohaste nõukogude nimesid kannavad /riigikaitse nõukogu jne./, kuid kõik nad seisavad kommunistliku partei mõju piirkonnas. Järelikult on kommunistliku partei keskorganisatsioon ülim võimukandja. Et seda võimu kindlamini oma käes hoida, on partei käsutuses järelvalve /os.s.kom./ Osakond allub otseselt partei keskorganisatsioonile, valvab kõigil tegevusaladel /valvab kuidas teotseb välisesindus, kuidas keskorganisatsioonid jne./. Seadused on nõnda redigeeritud, et osakond võib igasuguseid samme astuda ja oma heaksarvamise järgi talitada. Peale üldiste föderatiivsete organite on üksikutel osariigil oma kohalikud organid, nõukogud ja kohtulikud asutised, kuid kindlat vahet on siin raske teha, mis kuulub üleriikliku organi kompetentsi ja mis - osariikliku organi kompetentsi. Tegelikult määrab ära keskorgan, millisel määral osariigi organid võivad teotseada, ainult Ukrainale on vähe suuremad vabadused jäetud. Ka osariigis on selleks partei, kes ära määrab, keda ametisse valida ja G.P.U., kes järelvalvet teostab. Osariigi kommunistliku partei keskorganisatsioon allub üleriikliku partei keskorganisatsioonile. Näib et oleks tegemist liitriigiga, kuid tegelikult on siin maksev partei tsentraliseeritud valitsemise võim, mis sarnane unitaarse riigi võimuga.

Olles tutvunenud tüübiliste liitriikidega, vaatame sellest järeldusi ja kokkuvõtteid. Konföderatsioon on iseseisvate ja rippumatute riikide ühendis.

Föderatsioonis ehk liitriigis kaotab osariik osa oma suveräänsusest ja alistub temast kõrgemale föderatiivsele võimule. Konföderatsioonist võib praktiliselt iga liige vabatahtlikult oma ühekülgse otsuse järgi välja astuda. Liitriigis aga ei ole osariik sellises loivas ühenduses, et ta ise vabatahtlikult lahkuda saaks, vaid ümberpöörduvalt, osariik võib liidust lahkuda ainult sel juhtumil, kui liitriigi organisatsioon selleks luba annab, vastasel korral on meil tegemist õiguse rikkumisega, mille likvideerimiseks liitriik on õigustatud sõjaväge abiks võtma, nagu seda nägime Põhja- ja Lõuna-Ameerika kodusõjas. Sellega, et osa-

riigil ei ole lubatud oma ühekülgse otsuse põhjal liidust lahkuda, tähendatakse ära seda, et ta osa oma suveräänsusest on kaotanud ja ainult osaliselt oma poliitilise võimu selles mõttes alal on hoidnud, et ta oma võimu ei ole föderatiivriigilt saanud, vaid iseenesest omanud.

Vaatame veel mõningaid konföderatsiooni ja föderatsiooni erinevusi.

Sellist seisukorda, kus üks riik, olgu see unitaar või liitriik, alistab teise riigi või see teine riik alistub esimesele kui tervikule teatavas ulatuses, nimetatakse vasalliteedi seisukorraks ja alluvad riiki vasallriigiks. Selline riiklik kord tekkis keskajal. Üks kuningas sõjalise jõuga sundis teist, näiteks hertsogiriigi valitsejat, omale alistuma lääni ehk feodaalõiguse alusel, mis selles seisis, et võidetud hertsog pidi kuninga ette põlvili asuma ja töötama oma läänihärrat ustavalt vastuhakkamatult teenida. Selline leping löigi kuningriigi ja hertsogiriigi vahel vasallriigi seisukorra, kus hertsogiriik alistus kuningriigile. Uuemal ajal ei ole sellist feodaalõigust enam olmas, kuid seda mõtet on siiski alal hoitud sel kujul, et üks riik võtab enda peale kohustusi teise suhtes, lubades mitte teise vastu teotseda.

Vasallriigis võib hertsog ka kuningale teatud juhtudel toetust lubada või sõjalist abi anda. Vasallriigi rippumatus on piiratud niipalju, kuipalju ta oma läänihärrale vastava lepingu alusel vastu ei tööta. Keskajal oli selliseid vasallriike palju. Uuemal ajal olid tüübilisteks vasallideks Hiiva ja Buhaara emiirid endises vene riigis. XIX ja XX sajandil läi sultani riigist lahku terve rida kristlike riike, nagu Kreeka, Rumeenia, Bulgaaria, Serbia, kes kujunesid Türgi vasallriigeks. Bulgaaria sai alles 1908. a. täiesti iseseisvaks, lüües end Türgist lõplikult lahku. Käesoleval ajal leiame ainult Indias vasallriike maharadžadega eesotsas.

Maharadžad on oma piirkonnas teatavas mõttes monarhid; seesama maharadža on ka vasalliteedi vahekorras India vitsekuningaga, kes Inglise valitsuse poolt on määratud. Inglise valitsus on siin targalt asju ajanud, ta ei ole maharadžadele kõigile ühepalju õigusi annud; sellega on temal kergem oma ülemvalitsust teostada.

Teiseks erinevaks tüübiks on protektoraat. Protektoraaatriigiga on meil siis tegemist, kui üks riik võtab enda peale kohustuse kaitsta teist riiki komanda vastu. Prote-

žeeritud riik jääb õieti iseseisvaks, kuid faktiliselt ja praktiliselt nõuab protežeerija ehk kaitseriik protežeeritud riigilt mingit vastutasu, mille tõttu viimane on sunnitud ka teatavat kontsessiooni andma. Kui protežeeritud riik protežeerijale trrudust vannub, siis muutub ta vasallriigiks. Teiseks on ka juhtumeid olnud, kus kaitsja riik on kaitsetava riigi maaala okupeerinud ja oma külge liitnud. Kolmandaks võib kaitsetav riik oma kaitse kaduda, mis juhul esile tuleb, kui protežeerija riik enam neid ülesandeid oma peale võtta ei taha. Protektoraatriigi juures tehakse tegemist ainult kaitsja riigi kohustustega, mis on rajatud rahvusvahelisele vahekorrale, kuid viimane võib ka kergesti riigi õiguslikuks vahekorras muutuda. Euroopa riikide poolt asumaade saavutamine on peasjalikult sündinud protektoraadi teel. Mõni Euroopa riik võtab teatava eksootilise riigi oma kaitse alla, ühtlasi jätab ta selle riigi endise seisukorra puutumata.

Tegelikult on aga selline seisukord sagedasti katkenud kas külge liitmise teel, vasalliks muutumise teel või jälle protektoraadi täielikult iseseisvaks saamise teel. Pärast Maailmasõda on protektoraate loodud Rahvasteliidu kaitse all. Rahvasteliit annab riigi, keda on soovitatav protežeerida, oma usaldusmehe kätte. Sellest on ka saanud protektoraadi uuem kuju mandaatriikide näol. Mandataarius teotseb Rahvasteliidu poolt antud volikirja põhjal /mandaatriigid - Süüria, Mesopotaamia/. Siin on protektoraadil kindlustatud suurem iseseisvus, sest et protežeerija riik teostab siin võõrast võimu ja ainult volkirja alusel. Mandaatriigid on seega riikide ühendis rahvusvahelise õiguse alusel.

Nii unitaar kui ka liitriigis võivad ette tulla veel autonoomsed provintsid. Kui riik jätab oma territooriumi mõnele osale teatava iseseisvuse, siis on meil tegemist autonoomse provintsiaga. Autonoomsel provintsil võib olla ka oma territoorium, elanikkond ja riigivõimu organid ning seaduseandluse, valitsemise kui ka kohtuvõimu alal. Selline autonoomne provints sisaldab eneses juba iseseisva riigi ideed. Autonoomsed provintsid on tekkinud sel teel, et mingisugune võõras riik on naaranud teatava maaala oma võimusesse ja ei taha poliitilise tarkuse mõttes selle maaala endisi korraldusi muuta. Kuid edaspidi on tal kergem vallutatud provintsi võimu kärpida ja isegi oma riigi

külge liita. Sel kombel kujutab autonoomne provints teatavat ülemineku vormi.

Ka kultuurilised olud võivad autonoomse provintsi tekkimise põhjuseks olla; mõnele provintstile lubatakse teatav kultuuriline eneseavaldus, mis edasi arenedes võib välja kujuneda kuni emariigist lahtilöömiseni ja iseseisva riigi loomiseni. Ke sel juhtumil on ta ainult ülemineku kord. Autonoomse provintsi kompetents on käesoleval ajal väga mitmekesine. Kui kohalikel omavalitsusasutistel on laialdased teotsemise võimalused, võib juba öelda, et on tegemist autonoomse provintsiaga. Kuid autonoomne provints võib ka emariigist niivõrt lahku minna, et viimane ainult ühe ametniku sinna määrab. Autonoomsel provintsil võib sama suur tähtsus olla kui unitaar- ja liitriigil. Autonoomne provints läheb lahku osariigist selle poolest, et ta ei võta osa oma võimu kaudu keskvalduse korraldamisest. Autonoomseid provintse on riikide ajaloo ajaloo palju leida. Keskaegne riik koosnes sagedasti autonoomsetest provintsidest. Iseäranis Püha Rooma riik, mis kuni 1000 aastat püsis, koosnes autonoomsetest provintsidest. Ka Vene keisririigis leidsid autonoomsed provintsid aset. XVIII ja XIX sajanditel Vene keisririik, omades läänepoolseid maid, jättis alles nende kohalik-õiguslikud instituudid, nõnda oli ka Ukrainaga, kes kuni XVII sajandini autonoomse provintsinä püsis. Kui tolleaegne Moskoovia Ukraina oma külge liitis, siis jättis ta temale õigused alale, kuid pärastpoole hakati neid õigusi kärpima ja XVIII sajandi teisel poolel kaotas Ukraina autonoomse provintsi õigused. Samuti talitas Vene ka Poolaga. Alul jäeti Poola autonoomseks provintsi peaaegu riiklikkude funktsioonidega. Aegamööda hakati tema õigusi kärpima sel teel, et Poola valitsemise organid ühtlustati teiste Vene riigi osadega, jättes alles ainult mõned erinevad eraõigused. Selliselt talitas Vene ka Baltimaade suhtes; esialgu jäeti siia autonoomia, mis pärast ainult osaliselt edasi kestis. Ka Soomes, kus oli autonoomia, kavatses Vene seda kaotada. 18. sajandi alul oli Soomes võrdlemisi laiaulatuslik autonoomia, kuid Aleksander III peale algab kärpimine. Nikolai II ajal on Soome autonoomia juba tunduvalt tagasi läinud. Pärast 1905. a. ja 1911. a. asusid riigi nõukogu ja duuma ühisel jõul Soome autonoomia hävitamisele, et sellega Vene riigis ühtlast riigikorda luua ja autonoomsed provintsid kokku sulatada Vene impeeriumiga.

Tüübiliseks riigiks, kus autonoomsed provintsid stabiilsemalt püsisid, oli Austria keisririik. Seal valitsesid väga mitmesugused rahvused, tšehhid, austerlased, poolakad jne. Austria riik koosnes autonoomsetest provintsidest. Ka Ungari kungrigis olid autonoomsed provintsid: ühelt poolt Slovakkia, teiselt poolt Bosnia ja Hertsegoviina; siin ei olnud üks rahvas teisest niivõrt tugevam, et ta valitsemise võimu teiste üle oleks saanud avaldada.

Kolmandaks tüübiliseks riigiks, kus autonoomsed provintsid aset leiavad, on Briti impeerium. Siin ei lähe autonoomsed provintsid mitte hävinemise teed, ega ole ka nii stabiilsed nagu Austrias ja Ungaris olid, vaid omavad võimalikult suure iseseisvuse. Briti riigi oma maaala on võrdlemisi väike, sealjuures on isegi Sotimaa Inglismaast erinev. Briti autonoomsed provintsid Euroopas on Normandia saared, mis La-Manche väinas asuvad ja Meena saared, mis Suur-Britaania ja Iirimaa vahel asuvad ja mis juba keskajast peale autonoomsete provintside õigused omavad. Inglismaa ei ole mõelnudki nende õigusi kärpida, sest et tal sellest suuremat kasu ei oleks olnud. Nende saarte eeskujul on Briti ka oma asumaadele autonoomsete provintside õigused annud. Oma asumaid on ta saavutanud mitmel teel. Põhja-Ameerika asundati Inglismaa poolt sellel teel, et osa teiseusulisi kodanikke, nimelt puritaanlased, üle ookeani läksid ja Ameerikasse asusid. Asundatud maa kuulus Inglismaa kui emamaa külge ja teiseks pandi seal maksma Inglismaal olevad õigused ja seadused; selleks saadeti sinna ka vastav administratiivvõim. Aafrika, Aasia ja Austraalia on asundatud sel teel, et alul Inglismaa kaupmehed sõlmisid kaubitsemise otstarbel pärismaalastega lepinguid, mille järele pärismaalased kohustasid end Inglise kaupa oma maalal levitama.

Pärismaalaste valitsus vaatas alul sellele kui kasulikule kombinatsioonile, ka teiselt poolt Inglise kompanii muretses enesele veel parlamendilt erilise monopoli teatud maaalal kauplemiseks. Sel kombel, saates vastavatesse maa-desse oma agente ja asutades ettevõtteid, kindlustasid inglased oma võimu ja kaubitsemise võimalusi. Juhul, kui pärismaalased ei leidnud inglise võimu levitamise omal maal enam soovitava olevat ja vastu püüdsid hakata, siis õhutasid inglased pärismaalastest juhtide keskel tülisid, et siis selles segases olukorras kergem oleks oma võimu ja korraldusi maksma panna. Sel kombel sattusid inglise kaup-

meeste kätte suured maaalad, mille üle valitsemine neil
omal raskeks muutus. Sellepärast andsid kaupmehed omanda-
tud maaalade üle valitsemise riigi keskviimu kätte, kuna
omale jätsid puht kaubanduslikud funktsioonid. Sel teel
muutusid kaupmeeste poolt asundatud maad Inglise asumaadeks
ka poliitilises mõttes. Pärismaalasi alistati kas palgatud
sõdurite või riigi sõjaväe abil. Nii kõrvaldati XX sajandil
Lõuna-Aafrikas Buuride vabariik, kes inglise ülemviimu vas-
tu välja astus ja enmast iseseisvaks tahtis kuulutada. Sel
viisil sündis asumaade okupeerimine alul kaupmeeste poolt
ja pärast Inglise riigiviimu abil. Kus inglise koloniste
küllaldaselt oli, seal kujundati omavalitsus kuberneriga
eesotsas, kus aga koloniste vähem oli, seal saatis kuberner
ise korda valitsemise akte.

Kubernerid tegid algust vasall- ja protektoraatriikide
loomisega. Mida enam meretagustele dominioonidele inglise
rahvast asus, seda rohkem tekkis vastuolusid nende ja pä-
rismaalaste vahel, sest et inglased hakkasid omamaalaste
suhtes eriseisukorda nõudma. Nõnda tekkis inglastele saatus-
lik konflikt Põhja-Ameerika dominioonidega, mis viimaste
kasuks lõppes. See oli kõige suurem eksitus, mida inglased
oma asumaade politikas on teinud. See oli inglastele suu-
reks õpetuseks; pärast seda on nad teise mõõdupuu tarvitu-
sele võtnud oma asumaade suhtes, katsudes tekkivaid konflik-
te lõpetada rahulikult teel, tulles vastu pärismaalaste soo-
videle ja ainult äärmisel juhul võttes tarvitusele relvad.
Üks tähtsam Inglismaa autonoomsetest provintsidest on Kaa-
nada. Kaanada on omaette poliitiline üksus ja kujutab ene-
sest peaaegu iseseisvat riiki. Ta kujutab enesest teataval
määral liitriiki, kelle üksikutele osadele omavalitsus on
antud. Kogu riigiviimu teostamisest võtab osa rahva esindus
kogu. Valitsemise viimu teostab Kaanada kindralkuberner,
kes määratakse Inglise kuninga poolt, ta teostab kuningli-
ku valitsuse korraldusi ja esindab Inglise kuningat. Nagu
meie teame on kuninga viim tegelikult väike Inglismaal,
selliseks on kujunenud olukord ka Kaanadas kindralkuberne-
ri suhtes. Ka siin peab valitsusel parlamendi usaldus ole-
ma. Kindralkuberner on ainult ühendavaks lüliks Inglismaa
ja Kaanada vahel. Seega on Kaanada võrdlemisi iseseisev,
ta võib ka rahvusvaheliselt enmast esindada. Sellega, et
Inglise valitsus Kaanadale nii suure iseseisvuse on annud,
ei ole ta midagi kaotanud, vaid teisest küljest on Kaanada
temale siiski väga kasulik. Hädakorral saab Inglismaa Kaa-

nadast toetust; ka kaubanduslikult on ta tulutoov.

Sama teed on Inglismaa käinud ka Uue-Meremaa ja Austraalia suhtes. Austraalia on pea täppis teisend kaanadast. Ta koosneb ka osariigest, on oma parlament ja inglise kuninga poolt määratud kindral-kuberner; valitsusel peab niisamuti parlamendi usaldus olema. Austraalia ei ole soodus Inglismaast lahku löüa, sest et ta vastasel korral mõne teise riigi, kas Põhja-Ameerika või Jaapani alla võiks sattuda.

Ka Lõuna-Aafrikas, pärast Buuri vabariigi kukutamist, pandi selline kord maksma. Inglismaa üksikud osad autonoomsete provintside näol on peaaegu iseseisvad riigid, sellepärast ei ole neil ka väga suurt huvi olnud emamaast lõplikult lahku löüa. Pärast Maailmasõda sai Inglismaa terve rea mandaatriike Ees-Aasias, nagu Irak, Mesopotamia, Palestiina, Süüria. Enne Maailmasõda läks ka Egiptus inglise protektoraadi alla. Osa maid seisab otsekohe Inglismaa valitsuse all, nagu Suezi kanaal. Maailmasõja ajal tuli Inglismaa Egiptuse nõuetele vastu, saades omalt poolt vastava lepingu alusel teatavad õigused Egiptuse suhtes.

Käesoleval ajal ei taha Egiptus enam tehtud lepingust kinni pidada, selle tõttu on ka sekeldused Inglismaa ja Egiptuse vahel. Veidi teistmoodi on korraldatud valitsemine Indias. Indiat ei saa nimetada dominiooniks, vaid ta on ühendatud inglise krooniga - kuninga võimu alla. Inglise kuningas on ka India keiser. Oma võimu teostab inglise kuningas Indias asekeisri kaudu, keda ta määrab parlamendi nõusolekul. Suur osa Indiast seisab inglise kuningaga vasalliteedi vahekorras, maksab makse, levitab kaupu ja võimaldab oma territooriumil raudteede ehitamist. Indias on jäetud üksikute suguharude päälikutele - maharadžadele oma võimu teostamise võimalused kohapeal. Ainult välispoliitiliselt ei või nad teisiti talitada kui seda inglise keskvalitsus soovib. Seega valitsemine seisab Indias rohkem maharadžade käes, kuid viimastega kokku leppides on inglise kultuur siin mõõduandev ja ka võimu teostamine sünnib sel määral, kui võrt inglise valitsus seda tarvilikuks peab. Et maharadžasi kergem oleks alistada inglise keskvalitsusele, selleks ei ole neile ühesuguseid õigusi antud. Käesoleval ajal on Indias tekkinud inglise valitsuse vastane vool, mis tahab indiale iseseisvust. Juba 60 aastat tagasi tehti katset Indiat iseseisvaks kuulutada, kuid siis oli see liikumine hoogu võtnud ainult teate-

va kihi algatusel. Nüüd on aga inglisevastane vool maad võtnud rahvamassi laialdastes hulkades, kes tahavad Inglismaast lahku lüüa.

Tegelikult on selleks lahkulöömiseks ees suured raskused, sest et Inglismaa kaotaks siis suure tooresainete allika ja oma kaupade turu, milleks tal India kuni käesoleva ajani on olnud. Et seda mitte ei juhtuks, püüab Inglismaa Indiat ka sellesse seisukorda asetada, milles tema teised dominiioonid on. Indias on teistsugused rahvused ja usutunnistused kui seda on teistes inglise dominiioonides, mille tõttu ka India on olnud omapärane seisukord teiste dominiioonide keskel. Selliste kohalikkude vastuolude tõttu on ka India dominiiooniks tegemine raskendatud.

Üheks kõige hilisemaks maaks, kellele Inglismaa on dominiiooni õigused annud, on Iirimaa. Omal ajal võtsid Iiri rahva esindajad inglise parlamendist osa, kuid see ei rahuldanud iirlasi, nad püüdsid lahku lüüa Inglismaast ja nõutasid omale sama riiklikku korraldust, mis oli teistes provintsid. Need vastuolud lahendati sellega, et loodi Iiri vabariik inglise dominiiooni näci; ainult mõningates üksikasjades ja välissuhtes on Iirimaa suuremad õigused antud kui teistele dominiioonidele. See on äärmiselt väljaarenenud autonoomne provints. Need dominiioonid võivad Inglismaale kardetavaks muutuda. On mõtte kerkinud, kas ei tuleks neid dominiioone ühendada liitriigiks, kuid inglased oma konservatiivsusega hoiavad vana korda piinlikult alal. Ainult viimastel aastatel on kindral-kubernerid tehtud kuninga esindajateks.

Kõigist sellest näeme kuivõrt omapäraselt on korraldatud Briti impeerium, mis ühegi teise riikliku süsteemiga täielikult kokku ei lähe. Kui kaua Inglismaa sellisel kujul saab püsima, kas mõned dominiioonid temast lahti ei löö või jälle tihedamasse uniooni temaga astuvad, on raske öelda. Üldiselt koosneb Briti impeerium sellistest riigist, mis ei ole niivõrt ühendatud valitsemise võimuga kui kohalike oludega.

II O S A.

EESTI RIIGIÕIGUS.

I peatükk. Eesti riigist ja tema õigusest üldse.

§13. Eesti maaala ja rahvas enne Eesti Vabariigi tekimist. Vanad eestlased, nende rahvuslik kuuluvus, asumine, riiklik ühiskondlik korraldus. Riiklikud kujundid Eesti maaalal keskajal. Autonoomsed provintsid Eesti maaalal hiljem: Poola aeg, Taani aeg, Rootsi aeg, Vene aeg, sündmused Veneaja alul ja lõpul. Eesti poliitiline korraldus 1917.a.

Eestlased kuuluvad keeleliselt ja etnograafiliselt n.n. uurali ehk soome-ugri rahvaste hulka. Soome-ugri rahvad võtsid vanal ajal oma alla kogu Kirde ja Ida-Euroopa, ulatudes kuni Uurali ja Volga ümbruskonnani. Aastal 700. pärast Kristust oli soome-ugri rahvaste maaala järgmine: Põhja Jäämereni - põhjas. Uurali mägedeni - idas, Sarmatia legendikkudeni - lõunas ja Baltimereni - läänes.

P.-Jäämerest algades Botnia lahe ja Läänemere kaudu ulatusid nende maad mereäärses piirkonnas kuni praeguse Meemelini. Esimesed andmed eestlaste Läänemere maale asumisest on pärit Kristuse sündimise ajajärgust. Esimesel aastatuhandel võtsid soome-ugri rahvad oma alla suure maaala. Nad jagunesid mitmesse erirahvusse:

a/ Volga ja Uurali vahelisel maaalal elavad rahvused ostjähid, voguulid ja ungarlased; aastal 700.-800. p.Kr. rändasid ungarlased lõuna poole, 900.aastate lõpul läksid üle Karpaatide ja asusid praegustesse asukohtadesse.

b/ Volga rahvad - mordvalased, muromlased ja tšeremisid,

c/ läänepoolsed rahvad - vepsalased, karjalased, aunalased, vadjalased, eestlased, liivlased ja kurelased.

X sajandi lõpul tungivad türgi ja tatari rahvad Volga kaudu läänepoole ja alistavad osa eestlasi. Kõige tugevamaiks lääne poole tungijateks olid aga slaavlased. Liiklemise teedeks tol ajal olid peasjalikult veeteed - Laadoga-Volhovi-Dnjepr Düüna-Dnjepri kaudu.

IX sajandi keskpaiku loodi Rootsist sisse tunginud rahvastest ja slaavlastest Veneriik nimega Russ; venelased ise nimetavad sissetungijaid varjäägideks. Vene akadeemi-

ker Kunin on kindlaks teinud, et nimi Russ on Rootsist saabunud. Uhte osa Skandinaaviast nimetati Ross, Rootsi, millest välja kujunes Ross, Rossia. IX ja X sajandil koosneski rosside riik suuremas osas eestisugu rahvastest ja vähemas osas slaavlastest, mis pärast üle viidi Kiievi ümbrusesse, kus alul slaavlaste koondamine ja ristiusu vastuvõtmine sündis. Et slaavlastel maaalad Kiievi ümbruses kitsaks jäid, siis algas ka nende tung eestisugu rahvaste maale. See venelaste tung Läänemere maale on kestnud aastasadasi. Seega on Veneriik loodud teataval määral eestisugu rahvaste surnuaial. Vanad eestlased löid tagasi nii slaavlaste kui rootslaste pealetungid ja elasid IX-XIII sajandini iseseisva rahvana ja riigina. Läti Hindrek omas kroonikas ütleb, et kuni XIII sajandini käisid eestlased sirge kaelaga ja kellelegi ei alistunud. Sellepärast ei ole ka Eesti riik lausaldane uudis, vaid kolm ja pool sada aastat on ta minevikus teiste keskel iseseisvana püsinud. Tõsi, et tol ajal tuli eestlastel sagedasti võitluses olla oma ida-, lõuna- ja läänenaabritega, kuid eestlastel läks korda oma poliitilist iseseisvust alal hoida. Ühiskondliku korra poolest jagunes eestlaste maaala 8 üksusesse, mis kandsid maa ehk maakondade nime. Järva- ja Viljandimaal olid veel erilised kõrvalmaad. Iga suurem üksus oli asundatud rahva poolt. Rahvas jagunes järgmistesse seisustesse ehk kihtidesse:

a/ vanemad /seniores/ - Venes "starosta", "starsina"; need olid rikkamad ja ka võimukandjad,

b/ paremad /meliores/ - siia kuulusid peaaegselt sõjamehed, nendele vastas Venes "lütšie ljudi";

c/ üldvabad - moodustasid suurema hulga rahvast, kes võisid ka paremateks ja vanemateks saada,

d/ orjad, kes saabusid sõjavangidest ja ka orjade lastest, orjadel poliitilisi õigusi ei olnud.

Iga meeskond temas elava rahvaga moodustas omaette iseseisva riigikese; neid riigikesi oli 8. Tolleaegsed maakondade ladinakeelsed nimed on kuni käesoleva ajani alal hoidunud. Need olid:

1/ Revalia - läänepoolne Harjumaa;

2/ Harria - Harju sisemaa;

3/ Viroonia - Virumaa;

4/ Järvia - Järvamaa;

5/ Rotaalia - Läänemaakond, osa Pärnumaast;

6/ Osillia - Saare- ja Muhumaa;

7/ Sakala - Viljandi ja osa Pärnumaast;

8/ Ugaunia - Tartu; Võru ja Valgamaa.

XIII sajandil olid eestlased vallutanud umbes praeguse maaala. Ainult lõunapoolse ulatas piir kaugemale kuni Burtneki järveni, Sõde ja Salatsi jõe kallasteni. Lõunapool seda piirjoont elasid liivlased ja edasi lätlased. Rahvusliku koosseisu poolest olid eestlased tol ajal võrdlemisi ühtlased; aga et eestlastel oli tihe kokkupuutumine naabritega ja ka orje veeti suurel arvul sisse, siis ei saa ka võõra vere olemasolu eitada.

Riiklik kord igas maakonnas oli järgmine: tähtsamaid küsimusi otsustas rahvakogu, mis mitmete andmete järgi kandis "kärajate" nime. Rahvakogu koosnes sõjavõimelistest meestest - vanematest, parematest ja üldvabadest. "Kärajad" tulid kokku tarviduse järele ja otsustasid peasjalikult sõjaküsimusi, välispoliitilisi ja teisi tähtsamaid küsimusi. Täidesaatvateks organiteks olid vanemad. Iga vanem valitses teatud osa maad - külakonda või kihelkonda, maakonda. Maakonna vanematekogu moodustas kollegiaalse organi vanematest. Vanemate kolleegium või ka peavanem kutsus kokku "kärajad" ehk rahvakogu. Vanemad ja kärajad teostasid valitsemist ja kohtumõistmist. Iseäranis suuri korraldusi tehti riigikaitse alal. Kaitseehitisteks olid maalinnad, mille ehitamiseks sajad tuhanded koormad mulda ja kive kokku tuli vedada /ühe linna jaoks 160.000 koormat/. Kuna iga maakond oli omaette tervik, siis olid ka maakondadevahelised sõjad võimalikud.

XII sajandil olid need maad juba enamvähem ühinenud ja moodustasid konföderatsiooni ehk maade liidu. Nagu iga riikide liit, ei olnud need riigikesed lähedalt üksteisega seotud. XIII sajandi alul, võitluses sakslaste, venelaste ja rootslaste vastu, ei esinenud kõik maakonnad ühiselt, vaid 2-3 kaupa ja just need, keda oht kõige rohkem ähvardas. Nii võitlesid ühiselt Sakala-Ugaunia, Revaalia-Viroonia jne. XIII sajandi alul Lembitu ülemjuhatusel ühinesid pea kõik maakonnad. Konföderatsioon pidas oma koosolekuid igal aastal. Koosoleku kohaks oli valitud geograafiline keskpunkt lõuna Harjumaal, Raidküla mõisa ümbruses. Hilisemal ajal on seletatud, et Eesti riigikord tol ajal ei olnud tugev; käesoleva aja seisukohalt on see õige, kuid tol ajal oli selline riiklik kord kõikjal harilikuks nähtuseks, nii oli Venes, Rootsis jne.

Lätlased, liivlased ja leedulased moodustasid kihel-

kondade kaupa poliitilisi tervikuid, selle tõttu olid ka eestlased neist poliitiliselt kõrgemal ja suutsid XIII sajandil ka oma vastastele kauem vastu panna kui Leedu ja Läti.

XIII sajandi keskpaiku algab Eesti poliitilises kujunemises uus ajajärk, mis kestab kuni 1558. aastani. Seda ajajärku võib vaadelda kui Eesti feodaal-keskaega. Selle ajajärgu iseloomulikuks jooneks on, et Eesti samuti nagu varemalt ei esinda ühtlast poliitilist tervikut. Eestimaal kujunes siis 4 poliitilist üksust, mis XIV sajandil läheb üle kolmeks. Need olid järgmised:

- 1/ Saare-Lääne piiskopkond - Saare-, Lääne- ja osa Pärnumaast,
- 2/ Tartu piiskopkond - Tartu-, Võru- ja osa Valgamaast idapoolse kuni Pedja jõeni,
- 3/ Harju- ja Virumaa,
- 4/ Ordumaad - Viljandi-, osa Valgamaad, osa põhjapoolset Tartumaad, osa Pärnu- ja Järvamaad, osa Hiiumaa ja Saaremaad.

Rahva koosseisus sündis muudatus võrreldes vana Eestiga. Endised vanemad ja paremad hävinesid, said vabadusvõitlustes hukka, ainult mõned üksikud jäid järele. Nende asemele kujunes uus paremate või sõjameeste kiht vasallide näol. Maahärrad palkasid omale sõjamehi ja andsid neile tasuta maad; neid sõjamehi hakatigi nimetama vasallideks. Vasallid teostasid oma teenistust ratsa, mille tõttu neid ka rüütliteks /Ritter, ratsanik/ hakati hüüdma. Nii kujunesid rüütlid sama ülesande teostajateks, milleks varem olid vanemad ja paremad. Rüütleid nimetati keskajal ka paremateks /meliores/. Mõned Eesti vanemad ja paremad, kes sõjas ellu jäid, võeti maahärrade poolt teenistusse; nii läksid ka ellujäänud Harju-, Viru-, Saare- ja Läänemaa vanemad üle uuele feodaalkorrale. Läänemaal maahärrad XIII sajandil ühes rüütlitega teevad lepinguid ja nende käsutuses on ühes võõramaa vasallidega ka Eesti vanemad. Saaremaal XIII sajandi lõpul ja XIV sajandi alul täitsid Eesti vanemad veel samu funktsioone mis manneril vasallid. Kuid maahärrade teenistusse läinud Eesti vanemad ja paremad rahvustusid varsti ümber.

Teise seisuse vasallide kõrval moodustasid talupojad, kes kujunesid neist, kes varemalt olid üldvabad; siia juure tulid veel pärast endised orjad. Hakati endisi talupoja õigusi vähendama ja suruti samasse olukorda kui orjad.

Talupoegade ja orjade vahe vähenes. Ühelt poolt sõjad vähenesid, orje sai vähem, nende seisukord paranes, teiselt poolt kitsendati talupoegade õigusi, nende seisukord halvenes ja lähenes orjade seisusele. Alates XIV sajandist kuni XVI sajandini kestis orjastamise läbiviimine. XVI sajandil vaadati talupoegadele kui maakülge kinnitatud inimeste peale, neid võis osta ja müüa kui orje. Keskaja lõpul on talupojad oma vabaduse kaotanud, ainult mõned üksikud olid suutnud oma vabaduse säilitada, selliseid leidis rohkem Järva- ja Viljandimaal, kuna teisel, nagu Viru- ja Harjumaal tuli neid vähem ette.

Kolmandaks seisuseks olid linnakodanikud, kes koosnesid suuremas osas eestlastest ja sisserännanud kaupmeestest ja käsitöelistest. Linnades ei sündinud sellist suurt ümberrahvastamist nagu seda oli vasallide juures, siin hoidsid eestlased rohkem oma rahvuse alal. Küll aga aseta ti neid palju halvemasse seisukorda kui teisi sisserännanud muulasi.

Neljandaks seisuseks olid vaimulikud. Vaimulikud moodustasid kõige võimsama seisuse, kes ilmalikkudele seadustele ei alistunud. Vaimulik seisus ei saanud kujuneda päritavaks, sest et katoliiklastel oli keelatud abiellumine, seega ei olnud neil järeltulijaid. Vaimulik seisus saabus sellekohase ordineerimise akti läbi.

Igal eelpool tähendatud territooriumil oli oma poliitiline korraldus:

1/ Saare-Lääne piiskopkonnas oli poliitiline võim piiskopi käes;

2/ Tartu piiskopkonnas - Tartu piiskopi käes; piiskopi käes oli nii vaimulik kui ka ilmalik võim; vaimulikku võimu teostasid nad kui piiskopid, ilmalikku - kui ilmalikud valitsejad - riigi vürstid või Püha Roomariigi vürstid; seega Saare ja Tartu piiskopkondade eesotsas seisid vürstpiiskopid; kirikuõigus määras ära kunas piiskop ametisse valiti;

3/ Harju- ja Virumaa seisis kuni 1343.a. poliitiliselt Taani kuninga võimu all, kes kandis Eestimaa hertsogi nime - dux Estonia; seega Harju- ja Virumaa moodustasid hertsogiriigi;

4/ Ordumaaala eesotsas seisis Liivimaa ordumeister, XV sajandi lõpul omandas ka ordumeister Püha Roomariigi vürsti õigused. Kokkuvõttes olid:

Tartu-Võru-Valgamaa - vürstpiiskopiriik,

Saare-Läänemaa - vürstpiiskopiriik,
Harju-Virumaa - hertsogiriik,
Ordumaa - vürstiriik.

Aastal 1343 kadus Taani kuninga kui hertsogi võim; Harju- ja Virumaa läksid ordu alla. Siia jäi edasi Taani ajal kujunenud kord; olgugi et ta ordumaade hulka kuulus, jäi ta omaette tervikuna püsima.

Vaatame kuidas teostasid vürstid ja piiskopid oma võimu.

Taani kuningas Eestimaas hertsogina lahendas isiklikult ainult tähtsamaid küsimusi. Elades Eestimaast kaugel, määras ta siia oma asetäitja - Harju ja Virumaa pääliku ehk kapteni. Kapten talitas kui asevalitseja ja tema asukohaks oli Tallinna loss; Taani kuninglikuks embleemiks oli vapp kolme lõviga, mis meil ka veel käesoleval ajal maksab ja ka Eesti Vabariigile üle läks.

Kapteni võim oli harilikult väike; seda vähendas kohalik vasallkond, kes võimu oma kätte püüdis haarata. Harju ja Virumaa vasallidel oli juba 1241.a. oma esinduskogu, kes alul kokku tuli kus juhtus ja pärast oma koosolekukohaks Tallinna valis. Alul nimetati neid koosolekuid vasallide päevaks, pärast Maapäevaks - Landtag. Vasallid lugesid end kogu maa esindajateks; sellest ka nimetus maapäev - Landtag. Harjus, Virus ja Saaremaal tuleb küll ka teine nimetus ette - parlamentum /kõnelemise koht/, kuid üldiselt jääb maksma maapäeva nime all. Täidesaatvaks organiks löid vasallid oma vanematekogu, maanõukogu nime all. Maanõukogu kujunes alul kapteni juures nõuandvaks organiks ja pärast piiras pea täielikult kapteni tegevust, kes pidi alistuma maanõukogu otsustele ja soovidele. Maanõunikke hakati nimetama Landrat'ideks. Harju- ja Virumaal kujuneb seega seisuslik-parlamentaarne valitsemise kord: kapten, vasallide kogu, maanõunikkude kolleegium.

Umbes samasugune kord oli tol ajal ka Inglismaal, mis samasuguselt oli saabunud, kuid seal arenes see kord suurel määral edasi, kuna ta Eestis aga mõnesuguste eranditega kuni 1917.a. püsima jäi. Samuti oli korraldatud ka Saare-Lääne piiskopkond, mille eesotsas seisis piiskop. Vasallid ja üleläänud Eesti vanemad olid piiskopi lähemad kaastöölised. Pärast muutusid ka vanad Eesti vanemad vasallideks. Ka siin saabus vasallidest esinduskogu ehk parlament ja piiskopkonna nõukogu - Stiftsrat, sama põhimõtete järgi kui Põhja-Eestis maanõunikkude kolleegium.

XIV sajandil kujunes ka Tartumaal vasallide kogu ja Stiftsrat. Ka siin väheneb piiskopi võim aadli maapäeva ja nõukogu kasuks. Ordumaaalal oli vähe teistsugune kord; siin vasalle kokku ei kutsutud, vaid ordumeistri juures oli tähtsamate valitsejate kogu-komtuurid ja vogtid. Seega oli ka siin kollegiaalne valitsus. Olles poliitiliselt kõrgem ülem, vürst koondas oma kätte võimu, kuid tegelikult sai ta seda teostada ainult kolleegiumi nõusolekul. Aja järgu lõpul on kolleegium peavõimukandja ja vürst ainult nime poolest. Seega saabuvad kogu Eesti maaalal aristokraatlikud vabariigid. Harjumaal oli aadli võim nii suur, et ta isegi kuninga päaliku vanglani, kui viimane nõukogu tahtmise järgi ei talitanud, ja alles kuninga nõudel vabaks lasi.

Suurem võim, kellele vürstpiiskopid ja ordumeister pidid alistuma, oli Püha Roomariigi keiser, kelle all oli Kesk-Euroopa ja Itaalia. Tema käest said vürstid oma võimu läänioiguse alusel. Keisri võimu teostasid omal maal maahärrad /Landesherrn/. Keisri võim väheneb ja riigivõimu teostamine sünnib kohapeal maahärrade kaudu. Ka maahärrade võim väheneb ja läheb rohkem vasallide kätte. Erilises seisukorras olid aga linnad. Tallinn omandas maahärralt erilised omavalitsuse õigused; need õigused suurenesid ajajooksul; linnas olid oma seadused ja oma kohtumõistmise organid. Võim oli linnas linnanõukogu käes, kes linna valitsuse ja ametnikud määras. Kes kriigi ehk konföderatsiooni tähtsamaks funktsiooniks oli maakaitse. Maakaitse otsustarbel loodi kindlad kohad, mida pärast lossideks nimetati. Lossid ehitati sagedasti endiste maalinnade asemele. Tallinna lossi hakati ehitama juba 1220.a. ja juba 1234.a. oli ta suurel määral valmis.

On püütud seletada, et keskajal olla Eestisse kõrgem kultuur tekkinud, kuid objektiivselt asja vaadeldes, ei saa seda toonitada. Keskajal muutus ainult riikide arv, varemalt oli neid 8, nüüd jäi järele 4. Ka ordu ja piiskopid sõdisid omavahel, riigid olid samuti iseseisvad nagu varemalt, ainult ajajärgu lõpul moodustati Liivimaa konföderatsioon. Ka vasallide esinduskogu on teatav teisend "käräjatest"; juure on tulnud ainult maahärrad, piiskopid, hertsog, ordumeister.

XVI sajandi keskpaiku laguneb Eesti konföderatsioon ja algab kolmas ajajärk Eesti poliitilise kujunemise loos, mis kestab aastast 1558 kuni 1710 faktiliselt ja 1721 -

juriidiliselt. See ajajärk on huvitav selle poolest, et keskaegne poliitiline korraldus puruneb ja Eesti valitsemine läheb mitme riigi kätte. Neli lähemat naabrit: Vene, Leedu-Poola, Taani ja Rootsi katsusid saada mis võimalik oli. Kohalikud vürstid otsivad abi väljaspoolt, kuid lõpu- tulemusena alistub 1/ ordumeister Leedu-Poola võimule, 2/ Saare-Läänemaa müüdi Taanile ja anti valitseeda Magnusele, 3/ Põhja-Eesti alistub 1561.a Rootsile, 4/ Tartumaa - Moskoovia vürstile. Hiljem on Venemaa sunnitud Rootsi ja Poola pealetungi tõttu taganema Eestist. Sapoli je rahulepinguga 1582.a. loobus Venemaa oma õigustest Eestimaa Poola kasuks ja Stolbova rahulepinguga aastal 1617 - Rootsi kasuks, andes Ingerimaa Rootsile. Seega alistus Poola-Leedu võimule Tartu-, Viljandi-, Võru-, Pärnumaa. Ajajooksul kõrvaldab Rootsi teised võimud ja kogu Eesti läheb Rootsi valitsemise alla.

Lõuna-Eesti ühes Põhja-Latviaga moodustas Liivimaa, mis oli Poola-Leedu provintsiks. Poola võim kestis Eestis juriidiliselt 1561.a. - 1621.a. ja faktiliselt 1582.a. - 1621.a. Poola võimu maaala Eesti osas oli Võru-, Valga-, Tartu-, Viljandi- ja Pärnumaa ja teiseks praegune Põhja-Latvia. Liivimaa valitseja kandis Liivimaa hertsogi nime ehk "dukatus Livoonia". Põhja pool oli Liivimaa hertsogiriik piiratud Rootsi võimu all oleva maasalaga. Poola ajast ongi pärit Eesti jagamine Põhja ja Lõuna Eestiks. Poola- piir oli umbes see, mis eraldab Põhja-Eestit Lõuna-Eestist. Rahva jaotus Liivimaaal jäi samaseks mis oli keskajal: aadel, talupojad. Poolariik kõrvaldas pea täiesti saksa- soost aadeli ja ühendades Liivimaa Poola külge, teostas võrdlemisi põhjalikku maareformi.

Saksa aadli asemele loodi uus aadel - Poola-Leedu slähta. Linnade seisukord jäi endiseks. Vaimulikud mängisid endiselt suurt osa ja luteriusu vaimulikud asendati katolikuusu vaimulikega. Liivimaa hertsogiriigi ülemvõim oli Poola kuninga - Rex Polonia - käes, kuna Liivimaaal hertsogi nimetati dux Polonia. kelle riigi sümboliks oli istukil seisev lõvi, mis kuni viimase ajani ka Liivimaa sümboliks jäi ja üks osa ka praeguse Läti riigi vapist moodustab. Kuninga asevalitseja käsutuses Liivimaaal oli suur hulk ametnikke, kes osalt asusid linnades ja osalt lossides, mis uuesti üles ehitati ja ära parandati. Poola ajal kujunes talupoegade seisukord raskeks; nad sattusid täielikult aadli võimu alla. Talupojad jaguneid vardjas-

kondadeks, mis umbes meicaegsete valdadega võiks võrrelda, eesotsas vardjaga.

Vardja nime järgi nimetati ka vardjaskonda /vardeistvo Jakovo/. Sellest on ka tulnud, et praegu veel külade ja ka talude nimedes leidub Varja talusid, Varnja külasid jne. Kohaliku riigivõimu esindaja ja lossi ülem oli kastellan. Kui oli vaja teostada riigivõimu, siis telliti kohale vardi, kes oma võimu teostas nagu praegusel ajal meil vallavanem. Puistatud saksa aadli asemele loodi Poola slähta eeskujul ka uus esinduskogu. Talupoegade seisukord, vaatamata Stefan Batory katsete peale, ei paranenud. Aastal 1561 seati küll tegevusse maakohud, kuid võim neis oli aadli käes.

Taani võim Eestis püsis 1560.a. - 1645.a. osaliselt Saare- ja Muhumaal. Taani esindajatel oli kavatsus kogu Baltiranda oma võimu alla saada, kuid tegelikult jäi ainult Saare- ja Muhumaa. Elanikud jagunesid samuti: aadel, talupojad, vaimulikud ja linnaelanikud. Taani valitsuse ajal sai Kuresaare linna õigused. Saare- ja Muhumaa moodustasid Taani riigis erilise provintsi, mille eesotsas seisis maapäalik, kelle võim oli piiratud seisuslike esindajate poolt. Jäi püsima Saare-Läänemaa maapäev - aadli esinduskogu ja ka endine piiskopkonna nõukogu, mida Põhja-Eesti eeskujul nimetati maanõunikude kolleegiumiks - Landrats Kollegium. Alamaks kohtu instantsiks oli "Mannrichter" ühes kaasistujatega. Kõrgemaks kohtu instantsiks oli maskohus, kust osa võtsid aadli esindajad ja maavalitseja. Maakohtu otsuse peale võis edasi kaebada Taani kuningale.

Põhja-Eestis Harju-, Viru-, Järva- ja Läänemaal valitses Rootsi võim.

Rootsi võim Eestis kestis 1561.a. kuni 1710.a. faktiliselt ja 1721.a. juriidiliselt. Harju- ja osa Virumaad läks Rootsi alla 1561.a., Järva- ja teine osa Virumaad - 1583.a. Põhja-Eesti maakondade jaotus on saabunud Rootsi ajast umbes praeguses suuruses; Järvamaakond oli keskajal väiksem, Rootsiajal laiendati seda praeguse suuruseni. Rahva koosseis muutus vähe; seisused jäid endiselt püsima. Talupojad jäid samasse raskesse seisukorda nagu varemalt, ainult ajajärgu lõpul tegi Rootsi valitsus talupoegadele mõningaid kergendusi. Aadel, kes vabalt oli alistunud Rootsile, püsis endiste õigustega. Maareformi, nagu Poola Liivimaal läbi viis, Põhja-Eestis ei teostatud.

Linnade õigused jäid endiseks, ainult Narva linna õigusi suurendati Tallinna kulul. Kuid kiriklikes asjus tehti puhas töö. Katoliku kiriku võimukandjad kõrvaldati; kloostrite ja kirikute maad võeti riigile; katoliku vaimulikkude asemele seati luteriusu vaimulikud, kes teetsesid kui riigiametnikud. Valitsemise alal nimetati Rootsi all olevat Eestit hertsogiriigiks, mille eesotsas seisis kui "Herzog von Estland" Rootsi kuningas. Tähtsamaid küsimusi lahendas kuningas ise. Kohapeal oli kuninga asetäitjaks kuberner, kes ka maavalitseja nime kandis ja pärast Lõuna-Eesti alistamist kindral-kuberneriks nimetati. Tema asukohaks sai Riia loss. Kindral-kuberner oli sõjaväe ja ka administratiivvõimu esindaja. Tema käsutuses oli suur hulk ametnikke, kellest tähtsamad olid fiskaalid - kuritegude jälgijad, kes prokuröri ja kontrolli eelkäijaks said.

Jäi püsima ka aadli esinduskogu - maapäev /Landtag/, maanõukogu /Landrat/ ja kohtunikud. Aadli võim isegi suurenes, sest et loodi mõned kohtud veel juure, kus võim täielikult aadli käes oli. Kohapeal oli Rootsi kuninga võim piiratud ja ainult ajajärgu lõpul hakkas kuningas oma võimu laiendama. Maapäeva kutsus kokku kindral-kuberner Landrat'i nõusolekul. Rüütelkonna peamehe ameti loomisega sai maapäeva juhatajaks rüütelkonna peamees. Maapäev kutsuti kokku vähemalt kord aastas. Tähtsamad asjad läksid kuberneri kinnitamiseks. Landrat oli kuberneri nõuandjaks, seega administratiiv asutiseks. Lõuna-Eestist tõrjus Rootsi Poola võimu välja faktiliselt 1621.a., juriidiliselt aga - 1629.a. Rootsi püüdis ka Lõuna-Eestis sama korda maksma panna mis Põhja-Eestis, kuid üldjoontes jäi ta endiselt. Liivimaa idaosa - praegune Lättgallia - jäi endiselt Poola alla, kuna muu osa kõik Rootsi alla läks. Rahva koosseisus muudatusi ei sündinud, jäid endiselt - aadel, talupojad, linnakodanikud ja vaimulikud. Ainult Poola aadel - slähta - hakkas Rootsiaja alul kaduma. Rootsil oli oma tähtsamatele sõjameestele tarvis tasu anda, selleks anti neile Liivimaal maid nii rootsi kui ka saksa soost kodanikele.

Rootslased saksastusid kiiresti saksa aadli keskel. Ajajärgu lõpul on aadel tugev, et aga aadli võimu vähendada, kuninga võimu laiendada ja Rootsiriigi majanduslikku seisukorda parandada, pannakse toime mõisade reduktsioon. Liivimas mõisnikud püüavad küll Kaarel XI mõisade redutseerimise puhul vastu töötada, kuid lõpptulemusena läheb riik

gile 5/6 mõisadest ja aadlile jääb 1/6. Aadel elab Rootsiajal Liivimaal huvitava vikerkaari läbi; alul on tema võim nõrgem, keskel - läheb tugevaks ja lõpul - jälle nõrk.

Riigi õigusliku organisatsiooni mõttes oli Liivimaa omaette hertsogiriik eesotsas kindral-kuberneriga ühes vastavate ametnikkudega. Oli ka kohalik omavalitsus - aadli esinduskogu - hariliku maapäeva ja maanõukogu näcl. Karl XI ajal Rootsi ajajärgu lõpul kaotatakse kohalik omavalitsus ära.

1645. a. läks ka Saare- ja Muhumaa Rootsi alla. Ei territoriaalselt ega rahvuslikult siin suuremaid muudatusi ei sündinud. Valitsemise mõttes esines ta omaette provintsinä, mille eesotsas seisis maapäälilik. Seisuslikud esinduskogud - Landtag ja Landrat - jäid ka Rootsiajal püsima. Üldiselt peab konstateerima, et kogu Eesti ei olnud veel ühinenud üheks tervikuks, vaid esines osadena, mis ühele või teisele allusid, kusjuures nad moodustasid nii õelda autonoomsed provintsid vastava riigi kehas.

Neljas ajajärk Eesti poliitilises arenemises oli veneaeg, mis kestis faktiliselt 1710. a., juriidiliselt - 1721. a. kuni 1917. a. lõpuni. XVIII sajandi alul oleks võinud Venemaa pärast Poltava lahingut Baltimaid puhtõjaliste jõududega vallutada, kuid seda ta ei teinud poliitilistel kaalutlustel. Vene, Poola ja Taani olid teinud lepingu ja selle lepingu põhjal oleks võinud Poola ja Taani esineda nõudega Vene vastu, kui viimane alistab Eesti, oma endiste maade suhtes. Et seda ära hoida, tegi Peeter Suur leppeid kohalikkude aadlimeestega, et Baltimaa alistamist põhjendada elanikkude sooviga. Avaldati keiserlik univertsaal, milles öeldi, et keiser jätab seisustele endised õigused, kui elanikud vabatahtlikult alistuvad Vene võimule. Selliseid leppeid toimivad Põhja-Eestis kindral Bayer /Harku mõisas/ ja kindral Šeremetjev Liivimaa ja Riia kohta 1710. a. Nende lepingute põhjal kindlustas aadel omale kõik endised õigused ja Liivimaal kindlustas omale aadel veel lisaks selliseid õigusi, mis neil tegelikult varem ei olnud. 1712. a. kinnitas Vene keiser kõik need akordlepingud. Kapitulatsiooni punktid moodustasid selle õigusliku aluse, mis valitses kuni ajajärgu lõpuni. Kõigepealt jäi endine territoriaalne jaotus alale: Eestimaa oli omaette hertsogiriik - knjazestvo Estljandskoe, Liivimaa - knjazestvo Lifljandskoe, samuti püsis ka Saaremaa

provints - Ösel. Ka alljaotused jäid endisteks. Rahvas koosnes endiselt neljast seisusest; talupojad jäid endisesse raskesse olukorda ja selle tõttu, et talupoegadel ei olnud õigust lepingu tegemisest osa võtta, sõlmis aadel kõik lepingud oma kasuks; talupoegade seisukord läks veel halvemaks. Iseäranis suured omavalitsuse õigused kinnitas omale Liivimaa aadel. Linna kodanikkude õigused jäid samasugusteks mis Rootsiajal olid; ka vaimulikkudele jäeti endised õigused alale, kuid ka neid alistati rohkem aadli kasuks. Iga vürstiriigi eesotsas seisis Rootsimaa eeskujul kuberner ehk kindral-kuberner. Aadlimeeste-kogu oli aga maaperemees. Nad moodustasid maapäeva, kes ka kohtu liikmeid valis. XIX sajandil asutati ka vallakohtud. Üldiselt ei olnud Vene keskvoimul Balti provintsidest suuremat õigust, sest et kohalik omavalitsus oli niivõrt arenenud ja tugev. Sellepärast oli ka kubeneri võim piiratud. Vene riigi seisukohalt olid Eesti-, Liivi- ja Saaremaa autonoomsed provintsid õige suure võimuga; sarnanesid umbes Inglismaa dominioonidele. Kuberner ja kindral-kuberner esitasid küll kohapeal keisri võimu, kuid kapitulatsioonipunktide alusel oli ka keisri võim väike. Põhja-Eestis võisid kõik mõisnikud maapäevast osa võtta, imatrikuleeritud mõisade kasutajad hääleõigusega, teised ainult sõnaõigusega. Maapäev valitses ka kohtu alal, valides oma ärarägemise järgi kohtunikke. Maapäeva täidesaatvaks organiks oli rüütelkonna peamees, valitsemise alal - maanõukogu kolleegium. Haridus, kohus, majandus ja kirik - kõik alistas maapäevale ja tema organitele. Kapitulatsioonialusel kujunes selliseks olukord ka Liivimaal ja Saaremaal. Maapäev, Landratide kolleegium ja eriline kõrgem kohus, kõik koosnesid aadlist. Selline olukord ei olnud just ilma tagamõtteta kujunenud, vaid Venemaal oli viisiks alul oma piirimaadele anda autonoomsed õigused, et neid pärast aja jookkul kärpida. Vene keskvoim, kes oli hävitanud Ukraina, Poola, Leedu iseseisvuse, ei sallinud ka Baltimaal kohalikku omavalitsust. Baltimaade autonoomia kärpimisega tegi algust juba Katariina II, kes tahtis ääremaid ühtlustada Venega. Selle kohta väljendas ta oma mõtet väga tabavalt et sööda hunti niipalju kui tahad, ikka vaatab ta metsa poole. Oma kavatsused viis Katariina võrdlemisi osavalt läbi. Mõisnikkude keskel ärevuse tekitamiseks lasi ta lendu teated, et võtab ära läänõigused ja omandamata mõisad riigile. Mõisnikud kartes selle teostamist, olid

sunnitud Katariina reformidele vastu tulema. 1783.a. viis Katariina järgmise reformi läbi: andis mõisad aadlimeestele täisomanduseks, kuid teiselt poolt selle vastu kaotas aadli omavalitsuse ja pani maksma üldise Veneriigi korra; seega ühe käega andis, teise käega võttis. Paul I, kes aga püüdis oma emale igatepidi vastu töötada, andis aadlile kõik senised õigused tagasi. Seega Katariina andis aadlile maad pärisomanduseks ja Paul I andis jälle kõik õigused tagasi; ainult mõned üldised asutised jäid püsima, nagu näit. kubermangu prokuratuur. Selle tõttu oli aadli võim veel kasvanud. Autonoomsed provintsid jäid endiselt püsima Landesstaatide ehk maariikide näol. Keisri võim oli siin äärmiselt piiratud. Kui keisril ei olnud siin kohut, seaduseandluse õigust, maksustamise õigust, siis ei olnud tal ka võimu. Kui kohalikkudes seadustes tulid ette tühikud, siis võeti tarvitusele üldine vene seadus. Et kohalik keel oli saksa keel, siis nimetati Eestit ka Balti-Saksa provintsiks Veneriigis. Vene keisririigi tsentraliseerimise tung ei jäänud aga seisma ja algas XIX sajandil uue hooga. Et aadli võimu vähendada, hakati kõigepealt peale kirikuga sel teel, et meelitati rahvast üleminekuks vene õigeusku. 1832.a. korraldati kirik ümber vene usu alustel. Sellega oli tehtud tee kohaliku omavalitsuse ühendamiseks keskvõimuga. Et aga kohalikul aadlil oli ka Peterburgis suur võim, siis läks neil korda osa kiriku seadusi eraldi kodifitseerida, kuid teist osa, mis puutus kohtu korraldusse, ei saanud nad enam eraldada üldistest seadustest. Aleksander II ajal algab vene keskvõimu sissetung. 1877.a. kõrvaldatakse linnade omavalitsus ja pannakse maksma ka siin vene linnade seadused. Aleksander III ajal järgneb suurel määral vene keskvõimu laienemine ja hävitatakse kohalik autonoomia. Et seda oleks kergem läbi viia, püütakse sakslasi ja eestlasi tülli ajada, et siis kolmandat - vene keskvõimu - appi kutsudes oleks viimasel parem oma kavatsusi täide viia. 1889.a. kõrvaldati senised autonoomsed kohtud, politsei ja koolid ja seati sisse vene keskvõimuse korralduse järgi; ainult osalt koolide tervishoiu ja teede korralduse suhtes jäeti mõningate eranditega endised korraldused maksma. Vene keskvõimuse kavatses ära kaotada ka kohalikud maapäevad, kuid siin tuli ette väike viperus. Venelased lootsid, et eestlased ja lätlased tunnevad kõik kaasa sellele mis nemad teevad. Varsti aga nägid eestlased ja lätlased, et kohaliku auto-

noomia kõrvaldamine ei sündinud nende mõju suurendamise eesmärgiga, vaid venestamise otstarbel. Et rahvuslikku liikumist maña suruda, pandi maksma vali tsensuur. Vene leiab, et rahvuslik liikumine ja omavalitsus on ohtlikum kui aadli esinduskogu, sellepärast jätab ta püsima endised autonoomsed asutised maapäeva ja maanõukogu näol, kuid juba suuresti kärbitud õigustega. 1905.a. peale oli eestlastel soov luua aristokraatliku omavalitsuse asemele demokraatlikku omavalitsust, kuid see soov pörkas kokku saksa aadli- ja vene keskvõimuga. Sellepärast ei sündinud ka mingit ümberkorraldust, vaatamata kõiksugustele projektidele. Ainult Põhja-Eestis tehti maapäev vähe demokraatlikumaks asutiseks. 1916.a. esitati vene keskvõimule eelnõu, kus nähti ette, et maapäev pidi koosnema pool aadlist ja pool talupoegadest. Selle vastu oli aga nii vene keskvõim kui ka venerahva esinduskogu - Duuma, mille tõttu ka eelnõu ei läinud läbi. Kujunes omapärane seisukord. Ajaloolised autonoomsed asutised püsisid veel edasi raiutud tiibadega ja riismete näol. Selline kord kestis 1917 aastani. Sel aastal lahtipuhkenud vene revolutsioon tõi ka Eestile suuri muudatusi. Nikolai II oli sunnitud lahkuma troonilt ja võim läks vene ajutise valitsuse kätte. Ajutine valitsus pidi püsima ainult nii kaua kui astub kokku asutav kogu. Eestlased kasutasid seda momenti omale demokraatliku autonoomia nõutamiseks. Eesti seltsid moodustasid omaette liidu ja Tartus seati kokku projekt Eesti autonoomseks tunnistamiseks, mis esitati ühes vasta va eelnõuga Vene ajutisele valitsusele. Selles projektis taheti hoida alal kaks üksust - Põhja-Eesti ja Lõuna-Eesti, kumbki oma valitsusega ja parlamendiga. Mõlemaid osi pidi ühendama üks keskvõim kindral-kuberneriga eesotsas. Vene ajutine valitsus ei tulnud alul sellele nõudmisele vastu. Selle läbiviimiseks korraldati 26.märtsil 1917.a. Peterburgis kuulus Eesti sõjaväeline manifestatsioon. Sõjalise jõu kaasabil antigi palve ära Vene ajutisele valitsusele, kes selle ka kinnitas mõningate muudatustega 31.märtsil. 31.märtsi määruse järgi sai Eesti uue poliitilise ja omavalitsusliku korra, mille põhijooned olid:

- a/ Eesti ühendati üheks tervikuks;
- b/ valitsuse etteotsa astus maapäev, mis oli valitud rahva poolt - endine maapäev anti üle Eesti võimudele.

Näis nagu võiks nüüd kujuneda omavalitsus, kuid tegelikult tuli võita veel palju raskusi. Niipea kui oldi

31.märtsi määrusele alla kirjutatud, hakkas venelastel sellest hale meel ja püüti takistada selle teostamist. Eesti autonoomia vastu töötasid soldatite ja tööliste nõukogu, kohalik aadel ja kommunistid. Komissar Poska energilise teotsemise tõttu saadi siiski luba teostama hakata omavalitsust 31.märtsi määruse ja sellele täiendava seaduse alusel. Kogu Eesti - endine Eestimaa kubermang - Põhja-Eesti ja Liivimaa kubermang - Lõuna-Eesti - ühendati üheks kubermanguks. /XIX sajandi lõpul hävitas Vene keskvalitsus Eesti- ja Liivimaa vürstiriigid ja muutis ümber kubermangudeks, ainult keisri tiitlis jäi püsima veel Eestimaa vürsti nimi ja Vene suurriigi vapis ka Eesti riigi vapp./. Vaatamata kõigile takistustele, läks siiski 1917.a. lõpul korda toime panna valimist. Seda rahva esinduskogu nimetati alul kubermangu ajutiseks maanõukoguks, pärast nimetati ta ümber ajutiseks Maapäevaks. Maapäev valis täidesaatvaks organiks Maavalitsuse, kes oli vastutav Maapäeva ees. Kogu see ühendatud Eestimaa kubermang jagunes maakondadeks. Igas maakonnas oli ka oma esinduskogu - maakonnannõukogu ja täidesaatev organ - kolleegium - maakonnavalitsuse näol. Maanõukogu ja maavalitsuse kompetents oli võetud üle endiselt eelnevalt te

nõukogult. Peale selle oli maanõukogule ette nähtud veel teised rahva esinduskogu funktsioonid.

Vene keskvalitsuse esindajaks oli kohapeal Ajutise valitsuse komissar, kelle võim oli, võrreldes endise kuberneriga võimuga, vähenenud.

Maanõukogu ja komissari vahetõttu ei olnud kindel, selle tõttu tõmbus komissar Jaan Poska end rohkem tagasi ja andis oma ülesanded Maapäeva võimu kompetentsile. 1917.a. oli kavatsus kujundada omavalitsuslikku riiklikku korda demokraatlikul alusel. Kuid selle korra saabumisele töötati vastu mitmes suunas. Vene Ajutise Valitsuse käest läks võim soldatite ja tööliste nõukogude kätte, kes püüdsid paraliseerida Eesti Maapäeva võimu. Teiselt poolt ei olnud ka aadel rahul uue korraga. Eesti ja Liivi aadel esines protestiga Eesti Maapäeva ees, seletades, et 1917a.

ja kommunistlik võim astus asemele rahva komissaridega eesotsas. Riigiõiguslikult seisukohalt ei olnud siin mingisugust järjekindlust ega seadusepärasust, sellepärast olid Veneriigi osad õigustatud seda valitsust tunnustama või mitte. Selline oli seisukord 1917 a. lõpul. See uus seisukord seadis üles ka Eestile uued võimalused poliitiliseks arenemiseks. Eestil oli kolm võimalust: 1/ likvideerida Maapäev ja vabatahtlikult ühineda Vene kommunistliku valitsusega; 2/ vastu võtta aadli seisukoht ja ühineda Saksamaaga või 3/ Ajutine Maapäev ei tunnusta kommunistlikku võimu ega ka mingisugust ühendamist mõne Lääne-Euroopa riigiga, vaid konstateerib saabunud seisukorda, et tunnustada ennast iseseisvaks riigiks.

Sel ajal oli kõigil kolmel võimalusel poolehoidjaid: Eesti kommunistid soovisid ühineda Venega; aadel pidas otstarbekohaseks ühineda Saksa keisririigiga; suurem osa eestlasi oli aga iseseisva riigi loomise poolt. Vene kesk-võim oli langenud. Eesti Maapäev asus seisukohale, et ei tule alistuda Vene kommunistlikule võimule ega pidanud tarvilikuks ka ühinemist Saksa keisririigiga, vaid tunnustas 28.novembril /u.k.j./ 1917.a. end kõrgemaks võimuks Eesti maaala piirides. Selle otsusega olid tekkinud kõik need kolm elementi, mis on tarvilikud riigi olemiseks ja tekkimiseks: territoorium, rahvas ja kõrgem võim. Riigiõiguse seisukohalt on see väga suure tähtsusega sündmus. Riik oli deklareeritud Maapäeva poolt. Seega oli Eesti saanud iseseisvaks riigiks. Eesti riigi alguseks tuleb lugeda juriidiliselt 15.november ehk uue kalendri järgi 28 november 1917.a

§14. Eesti Vabariigi sünd.

Maapäeva otsus kõrgemast võimust 1917.a., selle tähendus. Vene kommunistlik okupatsioon. Saksa okupatsioon. Sõjaline ja diplomaatiline võitlus Eesti Vabariigi eest. Eesti Vabriik Ajutise Valitsuse ajal, Asutava Kogu ajal kuni praeguse ajani.

Mõned aastad tagasi oli harilikuks nähteks arvamine ja ka osalt praegu, et Eesti Vabriik on saabunud juhuslikult. Selle arvamise vastu tuleb tähendada, et see on ühekülgne vaade, sest ükski juhtum ei tule ette põhjuseta ja on harilikult terve rea põhjuste tagajärg. Kellele kukub kivi katuselt pähe, on see juhus, kuid asjaolu, mis pani kivi

katuselt veerema, on teatavate põhjuste tagajärg. Analoo-
giliselt sellele pidid olema ka põhjused, mis kutsusid
ellu Eesti Vabariigi saabumise. Samuti olid ka põhjused,
mis kutsusid esile Eestis eelmises §-is kirjeldatud sünd-
mused. Eesti Vabariigi juhuslikult tekkimise küsimusele
saame täpsa vastuse siiski, kui aja kestel oleme tähole
pannud Eesti iseäralikku seisukorda. Kõik Euroopasse puu-
tuvad suuremad sündmused on kajastunud ka Eestis juba geo-
graafilise asendi tõttu. Kui meie käesoleva küsimuse juu-
res läheme välja sellelt vaatepunktilt, siis saame ka aru
Eesti Vabariigi tekkimise põhjustest. Neid põhjusi tuleb
hakata vaadelda juba kauges minevikus. Esimese 1000.a.lõ-
pul on Euroopas iseloomustavaks nähteks, et Rooma ja Büt-
santsi kultuur ja kristlik kirik levitab oma võimu Euroopa
rahvaste juures. Püha Roomariik ja katoliku kiriku mõju
tungib põhja poole ja Lääne-Euroopasse Baltimere maadeni.
Sama püüab teha ka kreeka-katoliku kirik Ida-Euroopa suhtes.
XII sajandi lõpul satuvad juba eestlased võõra rahva
ja kiriku võimu alla. Keskajal laieneb katoliku kiriku mõ-
ju ja Püha Roomariigi võim Kesk-Euroopas ja ulatub ka
Eestisse, tuues kaasa vastavad sündmused. XV ja XVI sajan-
dil tekib katoliku kirikule tõsine vastane reformatsiooni
näol, mille tagajärjel luuakse rahvuslikud kirikud. XVI
ja XVII sajandil astub katoliku kirik enese kaitseks üles
vastureformatsiooni näol. Tekib 30 aastane ususõda. Üksi-
kud rahvad hakkavad looma rahvuslikke riike usulise ise-
seisvuse teel. Nii vabastavad endid Põhja-Euroopas rida
riike katoliku kiriku mõjust. XVI sajandi keskpaiku läheb
Eesti Rootsi alla ja sellega ühes satub ka protestantliku
kiriku mõju alla. Katoliku kirik püsib aga Poolas. Põhja-
Eesti sattus varem Rootsi mõju alla, sellest on ka Lutheri
kiriku mõju seal suurem. Lõuna-Eesti püsis kauem Poola mõ-
ju piirkonnas, sellest on seal ka katoliku kiriku mõju
suurem. Tekib võitlus katoliku ja protestantliku kiriku
vahel, mis ei jäta mõjutamata ka Eestit.

Sellega nägime, et keskaegsed Euroopa sündmused mõju-
tasid ka Eestit. Vaatame kuidas on lugu uuemal ajal. Kõi-
ge uuem aeg algab XVII sajandil ja tema iseloomustavateks
näheteks on: a/ keskaegne seisuslik riik kõrvaldatakse ja
absoluutne monarhia astub asemele. Monarhistlik riigikord
saab tugevaks. Tolleaegseks tüübiliseks monarhiaks oli
Prantsuse kuningriik Louis XIV ajal, kelle võim väljendus
üteluses: "riik, see olen mina". Kogu Euroopas hakkas va-

litsema sarnane mõttekäik.

b/ Keskajal ja varem oli kaubanduslik liiklemine Indiaga ja teiste idamaadega sündinud kuivamaa kaudu Ameerika ja ümber Aafrika uute mereteede leiutamise jäeti Ida-Euroopa kaudu viivad kaubateed kõrvale ja peatähtsuse omandasid kaubanduslikul liiklemisel mereteed. Ida-Euroopa jäi kaubanduslikust ringkäigust kõrvale, millel ei puudunud ka vastavad poliitilised tagajärjed.

Juba XVIII sajandist ja Mongoolia ikkest alates muutus Moskoovia despootiliseks monarhiaks, mis sai mõõduandvaks Kesk-Euroopas. Mereteede kasutamine vähendas Ida-Euroopa mõju ja tõi veel kaasa asumaade saavutamise tungi. Need tegurid selgitavad ka neid poliitilisi sündmusi, mis aset leidsid tol ajal Euroopas. Ka sellest lainetusest ei pääsenud Eesti pärast Veneriigi alla sattumist. Samuti ei jätnud ka XIX ja XX sajandil Euroopas asetleidnud tugevad poliitilised sündmused Eestit puudutamata. Selliseks poliitiliseks sündmuseks on XIX ja XX sajandil Euroopas rahvuslik tõus kui riiki loov põhimõte.

Keskajaks ei tekkinud rahvuslikul põhimõttel ja ühes riigis olid väga mitmekesised rahvused. Uuemaal ajal leiab riikide kujunemisel aset rahvuslik põhimõte. Selle rahvusliku printsiibi väljendus leidis riikide loomisel aset Euroopa poliitilises ajaloo XIX ja XX sajandil. XIX sajandil sündis mitme riigi ühendus rahvuslikul alusel. 1860.a. ja 1871.a. liidetakse üksikud Saksa riigid üheks Saksa keisririigiks. Nii on üksikute riikide ühendamise kitiks rahvuslikkus. Rahvuslikul alusel liideti ka Helveetsia kantonid XIX sajandi keskel liitriigiks. XIX sajandi alul koosnes Itaalia mitmest suveräänsest riigist, kuid juba XIX sajandi keskel ühendati ta üheks teravikuks Itaalia kuningriigi näol. Rahvusliku printsiibi alusel ei sündinud mitte ainult riikide liitumine, vaid

ka suurriikide lagunemine. Balkani riigid vabanesid Türgi riigi ülemvõimu alt. Üksikud rahvused, kes varem seisid Türgi ülemvõimu all, lõivad lahku ja kujundasid suveräänsed riigid rahvuslikul alusel. Nii saabusid Kreeka, Serbia, Montenegro, Rumeenia ja Bulgaaria. See rahvuslik printsiip leidis aset ka viimati Maailmasõja ajal. Kui otsida Maailmasõja ideelist alust, siis näeme, et Inglismaa, Prantsusmaa ja pärast ka Ameerika seadis üles selle põhimõtte, mis XIX sajandi keskel end poliitiliselt väljendas - kaitsta rahvaste vabadust ja enesemääramise õigust. See

loosung mõjus hüpnootiliselt kogu maailma peale. Sellele ei suutnud vastu panna Saksa riik ega ka tema liitlased. Ei ristiusk, absoluutse monarhia loomine, meretagustemaade alistamine, katoliku ja Lutheri kiriku võitlus vaid rahvuslik põhimõte on avaldanud XX sajandil riikide poliitilises elus purustavat ja ka loovat mõju. Sellest mõjust ei pääsenud ka Eesti.

Need riigid, kes varisesid Maailmasõjas kokku, ei osanud XIX ja XX sajandil kasutada rahvuslikku elementi. Selle tõttu kaotas Türgimaa Egiptuse, Palestiina ja Mesopotamia. Samuti lagunes ka Austria-Ungari, kes koosnes mitmest rahvusest. Ka Vene keisririik ei kannatanud välja neid raskusi, mis Maailmasõda tõi kaasa. Ka Venes oli palju rahvuseid. Üks osa sai neist iseseisvaks, kuna teine osa püsib veel praegu Veneriigi kehas. Nende saatust tulevikus on praegu raske ennustada. Vene keisririigi langemise põhjused olid rahvuslikud, uuemaaja idee nõuded. Ka Saksa keisririik ei osanud teotseda uueaja nõuete kohaselt, ei osanud luua temale alistuvatest rahvustest uueajakohaseid poliitilisi üksusi. Selle tagajärg oli keisririigi langus. Need uueaja nõuded ja rahvaste enesemääramise põhimõtte avaldus ka Eestis. Eesti, kui teatav rahvus, pidi ilmuma ise poliitilisele näitelavale. Eesti rahvas oli selleks juba küps. Eestisugu rahvad, kes olid võtnud oma alla Kirde-Euroopa, läksid ikka enam ja enam allamäge, sattudes teiste rahvaste võimu alla. Möödunud sajandi jooksul on aga eestisoost rahvad läinud ülesmäge.

XIX sajandi alul, 1816.a., 1819.a. ja 1821.a. saab Eesti rahvas isikliku vabaduse. XIX sajandi keskel, 1856a. ja 1858.a. avanevad võimalused majanduslikuks enesekorralduseks agraarseaduste abil. Sellele järgnes Eesti rahvusliku kultuuri tõus ja korraldamine. Rahvuslikku tunnet ergutasid ja tõstsid laulupeod ja kirjandus. XIX sajandil ärkas tugev rahvusliku iseteadvuse tõus. Selleks aitavad kaasa Jaakobson, Tõnisson ja teised ärkamisaja tegelased. Maailmasõja alul oli eestlastel arenenud rahvusetunne, majanduseelu ja poliitiline iseteadvus. 1917.a. asutakse valitsemise võimu korraldamisele ja luuakse rahvuslikul alusel autonoomne omavalitsuse korraldus. 1917.a., 1918.a. ja 1919.a. asub eesti rahvas oma riigi loomisele. Minnes ülesmäge jõudis eesti rahvas Vabussõjani ja sealt Tartu rahulepinguni, milliseid tuleb lugeda suurimaiks saavutusteks. Eesti edaspidine saatus oleneb sellest, kuidas ta

oskab ennast korraldada tulevikus.

Kõigest kirjeldatust näeme, et Eesti Vabariik ei ole saabunud juhuslikult, vaid rahvuslikul põhjusel, mis Euroopas oli üldiselt aset leidnud. Politiline olukord osutus Eesti riigi loomiseks soodsaks.

Vaatame lähemalt Eesti Vabariigi tekkimist. 1917.a. lõpul oli Eesti saavutanud laia autonoomse korra demokraatlikul alusel endise aristokraatliku autonoomia asemele. 1917.a. alul langes Vene keiser ja pärast seda ka Vene Ajutine valitsus. Eesti autonoomne provints oli vabanenud alistumisest Vene riigile. Eespool nägime kuidas kommunistlik vool ühelt poolt püüdis Eestit ühendada Vene kommunistliku riigiga ja teiselt poolt Saksa aadel - Saksa keisririigiga. Eesti rahva suurem enamus ei pooldanud esimest ega ka teist voolu, vaid deklareeris 28.novembril Maapäeva kõrgemaks võimukandjaks kogu Eesti piirides. Selle deklaratsiooniga algas Eestiriigi uuestisündimise ajajärk. Riik oli deklareeritud Maapäeva poolt. Jäi järele Eesti Vabariigi võimu teostama algada ja ellu viia. See oli raskemaid ajajärke. 1917.a. lõpul asus osa Eesti elanikke Vene kommunistliku võimu kaitsel looma ka siin kommunistliku võimu aparati. Soldatite ja tööliste nõukogu kuulutas ka ennast võimukandjaks. 1917.a. lõpul ja 1918.a.alul käis äge võitlus Maapäeva ja soldatite ning tööliste nõukogu vahel riigivõimu pärast. 1918.a. veebruarikuul näis, et võim kaldub kommunistlike organite kätte. Kuid varsti järgnes murrang. Samal ajal, kui kommunistid püüdsid toetada endid Nõukogude riigi võimule, lootis saksa aadel Saksa keisririigi peale ja kutsus sealt abivägesid. Olukord oli vahepeal kujunenud nii halvaks, et Eesti keskvalitsus oli sunnitud viima oma tegevuse pöranda alla. 1917.a. sügisel olid Saksa sõjaväed juba Eesti saared okupeerinud. 1918.a. alul laienes Saksa okupatsioon ka kogu Eesti mandrile. Tekkis küsimus, kuidas peab teotsema Eesti Maapäev, kui idapoolsed ja läänepoolsed naabrid võitlevad võimu pärast Eesti suhtes. Enamlased tahtsid luua Eestis kommunistlikku riiki Vene ülemvõimu all, saksameelsed kodanikud - Balti hertsogiriiki Saksa keisririigi ülemvõimu all. Eesti Maapäev pidi deklareerima mis tema siis soovib. Veebruarikuul 1918.a. avanes moment, kus valitsus uuesti teotsema võis hakata. Valitsuse eesotsas seisis tol ajal Päästekomitee /K.Päts, prof.Konik, J.Vilms/, kes avaldas manifesti Eestimaa rahvastele 22.vebruaril - Haapsa-

lus, 23.veebruariil - Pärnus ja 24.veebruariil - Tallinnas. Selle manifestiga veel kord toonitas Maapäev, et ta jääb truuks nendele põhimõtetele, mis juba deklaratsioonis olid väljendatud. Eesti peab jääma demokraatlikuks vabariigiks. 24.veebruari manifest on Eesti Vabariigi olemasolu deklareerinud, seega ei ole ta Eesti Vabariigi saabumise akt, vaid Eesti riigikorra loomise akt. Samal ajal okupeerisid Saksa väed Eesti riigi territooriumi ja Eesti valitsuse võim läks Saksa okupatsiooni vägede kätte. Sakslased püüdsid oma võimu kinnitada. Selleks tegid sakslased täienduslepingu venelastega Brest-Litovski rahulepingule; selles täienduslepingus ütlesid venelased end Eesti- ja Liivimaast lahti, kuid ei öelnud ka kellele need maad peavad saama. 1917 a. loodi okupatsiooni võimude kaastegevusel eriline saksameelne esinduskogu Riias, kes pidi teiste riikide silmis soodustama sakslastele luua Eestimaast erilist poliitilist üksust hertsogiriigi näol. Ühed soovisid, et Eestimaa hertsogiks oleks Saksa keiser ise, teised jälle soovisid mõnda teist saksasoost isikut, kes oleks Eestimaad ühendanud Saksa keisririigiga. Saksa keisririik varises kokku ja ühes sellega ka Eestimaa hertsogiriigi loomise kava katkes. See asjaolu andis võimaluse kommunistidele jälle näitelavale astuda ja Saksa okupatsiooni lõppedes nende vägedele Eestimaale tungida. 1918.a. lõpul loodi Veneriigi kehas Eesti kommuuna, kes algas organiseerimist, et Saksa vägede kannul Eestimaale tungida, seda okupeerida ja võimu oma kätte haarata. Eesti Vabariigi Maapäev Saksa okupatsiooni päevil teotses siseriigis põranda all, välisriiges pöörati Inglise, Prantsuse ja Itaalia valitsuse poole moraalse abi saamise ja Eesti Vabariigi tunnustamise mõttes. 11.novembril 1918.a. algasid Saksa okupatsiooni väed lahkumist Eestimaalt; ühes sellega avanes ka võimalus Eesti ajutistel valitsuseorganitel katkestatud tegevust uuesti alata. Tekkis oht kogu Eesti riigile. Saksa okupatsioonivägede lahkudes tungisid meie maa- le Vene kommunistlikud väed. Puhkes lahti Vabadussõda, kus peale kommunistlike vägede tuli võidelda veel endiste Saksa keisririigi pooldajate ja Eesti hertsogiriiki luua soovijate vägedega "Landeswehriiga". Eesti Vabariigil läks korda pärast raskeid võitlusi vabestada oma maaala inglaste ja soomlaste kaasabil ja ühtlasi ka Põhja-Latvi- ja pealetungivast vastasest. Eesti Vabadussõjavõitlused

ja enese korraldamine oli tähtis kogu Balti ranna riikidele. Eestlaste kaasabita oleks Läti riigi tekkimine küsitavaks saanud. Vabadussõda lõppes rahulepingu sõlmimisega Eesti ja Vene vahel Tartus 2. veebruaril 1920. a. Sellega oli faktiliselt Eesti riigile jäetud tegevuse vabadus ja ühtlasi sai ka võimalikuks asuda Eesti Vabariigi sisemisele korraldamisele. Seega Eesti läks korda kindlustada omale maaala ja sõlmida rahulepingut. Seda fakti tunnustati ka suurriikide poolt. Kuid Eesti, kui uus riik, sai teotseda ainult de facto, see tähendab tingimusi riigina. Riik, kes on teiste riikide poolt de facto tunnustatud, võib teotseda nagu iga teine riik, on õiguse subjekt, võib lepinguid sõlmida jne., kuid ainult selle eeltingimusega, et ta edaspidi ka õiguslikuks riigiks tunnustatakse, s. t. teda peab saama ka de jure teiste riikide poolt tunnustatud; kui seda ag ei sünni, siis loetakse riik mittetekkinuks ja kõik varemalt tehtud lepingud kaotavad oma maksvuse. Et sellest selgemini aru saada, võtame järgmise näite: inimene, kuigi ta veel pole sündinud, juba inimesiduna emahius omab teatavad õigused. Kui isa sureb ja pärast seda sünnib emal laps, siis omab juba see laps õiguse isa päranduse peale. Lapse idu on õiguse subjekt, kuid ainult selle tingimusega, et ta elavalt sünniks; on ta elavalt sündinud, muutub ta täielikult õiguse subjektiks. Kui aga laps elavalt ei sünni, siis loetakse nagu teda maapeal üldse pole olnudki ja kõik lepingud, mis idu nimel on tehtud, kaotavad oma maksvuse. Riik de facto on analoogiline inimesele ja de jure - elavalt sündinud lapsele. Eesti Vabariigi Valitsusel oli nüüd tähtis, et teda de jure saaks teiste riikide poolt tunnustatud. Ainult siis võis ta öelda, et ta rahvusvaheliselt ja riigiõiguslikult täielikuks õiguse subjektiks on saanud. De jure tunnustamisega oli aga raskusi. Ainult need riigid, kes eriliselt Eesti olemasolust huvitatud, tunnustasid Eestit otsekohe de jure. Esimesed riigid, kes Eestit de jure tunnustasid, olid Soome ja Poola. Suurriigid selle vastu teotsesid aga teatava ettevaatusega, sest oli kartus, et lagunenu Vene keisririigist võib ehk veel tekkida uus Venemaa, nagu endine tsaaririik, kes ei oleks piiririikide olemasoluga nõus olnud. Eesti tunnustamisega de jure oleks siis neil riigil raskusi olnud selle uue Veneriigiga. Et de jure tunnustamist saada, võttis Eesti Vabariigi Valitsus ette mitmeid toiminguid. Viimaseks tähtsamaks aktiks ses suhtes

oli see, et Eesti Asutav Kogu otsustas pöörata Rahvasteliidu poole palvega de jure tunnustamise asjas. Inglased ja itaallaased toetasid Eesti soove Rahvasteliidus, kuna aga teised riigid otsustasid veel uurida Eesti olukorda ja pärast seda tunnustada. Vaheajal tegid suurriikide saadikud 1922.a. otsuse Eesti Vabariiki de jure tunnustada. Seda tegid alul Inglismaa, Itaalia, Prantsusmaa, mille järele ka teised riigid nõus olid Eestit de jure tunnustama, mis ka sündis pärast seda 2-3 aasta kestel. Ainult need riigid, kelle huvid endise Veneriigiga olid lähemalt seotud, viitasid Eesti tunnustamisega. Viimastest, kes Eestit tunnustas, oli Jugoslaavia. Rahvuslikul alusel ennast korraldades, vabadust vaenlase vastu kaitstes ja teistelt riikidelt tunnustamist saavutades, kujunes Eesti iseseisev ja rippumatu vabariik. Vaatame milline oli Eesti Vabariigi sisemine korraldus riigi loomise protsessi ajal. Eesti Vabariigi sisemine korraldus arenes järkjärgult nendel alustel, mis 1917.a. lõpul olemas olid. Oli loodud Eesti autonoomne provints. Riigiülemvõim seisis rahva esinduskogu Maapäeva, Maavalitsuse ja teiste omavalitsuseorganite käes. Maapäev osutus selleks keskpunktiks, mis oli Eesti Vabariigi õiguslikuks aluseks tema loomise protsessis. 1918.a. ja 1919.a. jäi Maapäev püsima riigi parlamendina. Eestil on palju ühist selle poolest Soomega. Ka seal leidis aset Maapäev. Poolas, Leedus ja Lätis ei olnud sellist esinduskogu, vaid seal loodi riiklik võim isehakkamise teel. 1918.a. ja 1919.a. Maapäeva nimetati ajutiseks Maapäevaks. Ajutine Maapäev määras vabariigi valitsuse Ajutise Valitsuse nime all. Ajutine Valitsus oli täidesaatvaks organiks ja teostas kõiki riigi valitsemise võimu. Ajutisel Maapäeval oli seaduseandev võim. Ajutine Valitsus koosnes peaministri ja vastavast arvust ministreist. Ka Ajutine Valitsus võis tarbekorral kiire iseloomuga seadusi anda, mida ajutine Maapäev kinnitas. Ajutise Valitsuse seadis ametisse ja kutsus ära ajutine Maapäev, tal pidi olema aj. Maapäeva usaldus. Nii Maapäev kui ka Valitsus kandsid nime "ajutine". Mõlemad nad olid saanud autonoomse provintsi maavalitsusena, kuid nüüd oli tarvis luua alalist riiklikku asutist. Selleks oli tarvis kokku kutsuda Asutav Kogu, kes riigi põhiseadusliku korra pidi looma. 1917.a. lõpul ja 1918.a. alul asuti Asutava Kogu kokkukutsumise eeltöödele. Kui 1917.a. lõpul kommunistid leidsid, et Asutava Kogu valimised ei anna neile enamust, katkestati valimised

ja Asutav Kogu jäi kokku kutsumata. 1918.a. lõpul tulid jälle esimesena päevakorraale Asutava Kogu valimised. 1919.a. kevadel märtsikuul läks korda toime panna valimised Asutavasse Kogusse, kes ka Jüripäeval samal aastal kokku astus. Valimised sündisid demokraatlikul alusel hääleõiguslike elanikkude poolt. Alul koosnes Asutav Kogu 120 esindajast. Maapäeva võim läks automaatselt Asutavale Kogule üle. Asutav Kogu pidi asuma riigi korraldamisele, ühtlasi pidi otsustama kas tema Maapäeva korraldusi häaks kiidab ja neid tunnustab. 19.mail 1919.a. avaldas Asutav Kogu oma seletuskirja kaudu kogu maailma rahvastele Eesti riigi tekkimisest ja kinnitas Maapäeva poolt ülesseatud põhimõtted ja aktid, mis seni olid tehtud. Asutav Kogu oli seaduseandev asutis. Esimeses järjekorras oli tähtis riigi põhikord kindlaks määrata, - põhiseadus välja töötada, agraarseadus ja teised hädapärased korraldused luua. Et tol ajal oli tarvis ka palju teisi vähemtähtsaid seadusi anda, siis eraldati Asutavast Kogust veel osa liikmeid Seadusandliku Delegatsiooni nime all, kes ka seadusi võis anda. Ka Vabariigi Valitsusele anti vähemtähtsate seaduste andmise võimalus oma kiire iseloomu tõttu. Seega oli meil kolm seaduseandlikku asutist: Asutav Kogu, Seaduseandev Delegatsioon ja Vabariigi Valitsus. Täidesaatvaks organiks oli Vabariigi Valitsus, kes Ajutise Valitsuse otsene järeltulija oli. Vabariigi Valitsus teostas riigi valitsemist nagu omal ajal Ajutine Valitsus. Ainult ühes suhtes oli tema võim vähenenud - Asutav Kogu võis temale korraldusi teha, ta pidi alistuma Asutavale Kogule. Peaminister ei olnud Vabariigi esindaja nagu Ajutise Valitsuse ajal, vaid riigi esindajaks oli Asutava Kogu esimees.

Ühtlasi jäid ka kohalikud administratiiv asutised ja arenesid edasi endisel kujul. Kohtu korraldus Ajutise Valitsuse ajal olenes Aj.Valitsuse poolt määratud kohtunikest Vene Aj.Valitsuse ja seaduste eeskujul. Asutava Kogu ajal püüti kohtu korraldust veidi iseseisvamaks teha. Kõrge ma kohtu määras Asutav Kogu. Asutav Kogu ja Vabariigi Valitsus teotsevad tähendatud kujul aasta ja üheksa kuud. 1920.a. lõpul, pärast uue põhiseaduse vastuvõtmist ja uute valimiste järele lõppes Asutava Kogu olemasolu ja asutakse riigi valitsemisele põhiseaduse alusel. Aj.Maapäevale ja Asutavale Kogule järgnes Riigikogu. Vabariigi Valitsuse ajal muutus kohtu korraldus iseseisvamaks. Selline riigikord on kestnud kuni käesoleva ajani. Kõik üksteisele

järgnevad valitsuse organid on üksteisega teatavas ühenduses olnud. Eesti Vabariigi kord oma saabumise mõttes on suurel määral seletatav möödunud olukorraga. Vaatame riigi ehitust lähemalt. Kuid enne tuleb peatuda nende aktide juures, millele Eesti Vabariik põhjeneb, millest ammutame teadmisi ja objektiivõiguse norme, mille põhjal riigikord rajanes.

16. §15. Eesti riigiõiguse allikad.

Tähtsamad aktid põhiseaduse väljaandmiseni. Eesti Vabariigi põhiseadus, tema väljatöötamine, maksmahakkamine, sisukord, hinnang. Muud Eesti seaduseandliste asutiste poolt antud seadused. Tunnustatud seadused; mõiste; tähendus esialul ja edaspidi.

Et Eesti riigiõiguse allikaid paremini tunda, selleks vaatleme neid nende ajaloolise tekkimise järjekorras. Eesti Vabariigi õiguslik kord on rajatud mitmesugustest allikatest saabunud normidele.

Tähtsamad aktid kuni põhiseaduse väljaandmiseni on järgmised:

1. Vene Ajutise Valitsuse seadus 30.märtsil 1917.a., mille järgi Eesti sai autonoomseks provintsiks; see seadus võttis üle eelmisest ajajärgust Vene aja lõpul vastavad normid.

2. Eelmisele seadusele järgnes 1917.a. suvel määrused Ajutise Maapäeva valimise kohta, mille järgi ka Maapäeva valimised kujunesid.

Need seadused on selles mõttes tähtsad, et nende alusel veel praegu omavalitsuse ja vallavalitsuse asutised töötavad.

3. Eesti Maapäeva seletus riigi kõrgemast võimust 15.nov. /28.nov./ 1917.a. /avaldatud R./T.nr.1-1918.a./; see seletus on selle poolest tähtis, et seal juba esimest korda deklareeritakse Eesti riigi olemasolu.

4. Manifest Eestimaa rahvastele 24.vebruaril 1918.a. Selle seadusega määratakse ära lähemalt Eesti riigikord. Eesti tunnustatakse demokraatlikuks vabariigiks, kodanikel kindlustatakse sellekohased põhiõigused ja vähemusrahvastele - kultuur-autonoomia.

5. Eesti Ajutise Valitsuse teadaanne 11.novembril 1918.a. oma katkestatud tegevuse jätkamise kohta.

Selle teadaandega Ajutine Valitsus deklareeris:
a/ et astub uuesti tegevusse,

b/ et tegevus oli katkestatud enamlaste ja pärast Saksa okupatsiooni vägede poolt.

1918.a. lõpul järgnesid veel kaks seadust.

6. Ajutised administratiiv seadused; nende seadustega määrati kindlaks, et kõik senised Eesti maaalal olevad asutised peavad oma tegevust jätkama endistel alustel.

Teiseks tunnustati Eesti Vabariigis maksvaks need seadused, mis siin 24.okt. 1917.a. maksvad olid; seega loeti siin maksvaks endised Vene seadused.

7. Asutava Kogu valimise seadus; see seadus on ka edaspidistel valimistel aluseks olnud.

8. Asutava Kogu deklaratsioon Eesti iseseisvuse ja rippumatuse kohta 19.mail 1919.a.

Selles deklaratsioonis seletatakse, et Asutav Kogu, vaadeides Eesti territoriaalset ja ajaloolist minevikku, leidis, et Vene riik ei ole Eesti rahvale küllalt vastu tulnud, et praegu Vene riigiga igasugused sidemed puuduvad, Asutav Kogu, rahvaste enesemääramise õigusele toetades, peab tarvilikuks oma iseseisvat ja rippumatut riiki. Selle deklaratsiooni järgi paistab nagu Eesti oleks praegu alles Vene riigist vabanenud, kuid tegelikult kinnitatakse ainult kõik varemalt Eesti riigi loomisel aset leidnud aktid. Sidemed Vene riigiga olid juba varemate aktidega katkestatud. Ka 24.veebruari manifesti ei tule Eesti riigi alguseks pidada, vaid ta kinnitab 1917.a. Maapäeva teadaannet Eesti riigi kõrgema võimu kohta.

Ajutise Valitsuse päevil, enne Asutava Kogu kokkuastumist 1919.a. kevadel moodustati eriline komisjon ülesandega välja töötada E.V.põhiseaduse eelnõu. See komisjon leidis omale kaks ülesannet:

a/ Välja töötada ajutine põhiseadus, mis riigikorra kindlaks pidi määrama Asutava Kogu kestvuse ajal,

b/ pärastine, jäädav põhiseadus - riigikord, mis pidi maksma hakkama pärast Asutavat Kogu. Ajutise põhiseaduse eelnõu sissejuhatusest saabus eelpool nimetatud deklaratsioon, millega Asutav Kogu kinnitab kõik varem tehtud aktid ja ühes sellega seletab ka mispärast ta tarvilikuks leiab neid kinnitada. Kinnitamine sündis Asutava Kogu pidulikul koosolekul. Eesti soost kodanikud andsid otsekohe oma nõusoleku deklaratsiooniks, kuna vähemusrahvused - sakslased ja venelased - ei võtnud deklaratsiooni allakirjutamisest osa.

9. 1919.a. suvel anti Asutava Kogu poolt välja

"Eesti Vabariigi ajutine valitsemise kord".

See seadus saabus järgmiselt: enne Asutava Kogu kokku astumist loodi Ajutise Valitsuse poolt komisjon, kes pidi tegema eeltöid põhiseaduse väljaandmiseks. Komisjon töötas välja esiteks ajutise põhiseaduse eelnõu ja teiseks jäädava põhiseaduse eelnõu, mis pärast Asutava Kogu poolt vastu võeti ja maksma hakkas. Ajutise põhiseaduse eelnõu esitati komisjoni poolt Asutavale Kogule tema kokkuastumisel. Asutav Kogu eraldas eelnõust sissejuhatuse, millest saabuski 19.mai deklaratsioon; teise osa eelnõust andis omalt poolt moodustatud komisjonile läbivaatamiseks. Komisjon vaatas eelnõu läbi ja ajutine põhiseadus võeti Asutava Kogu poolt vastu "Eesti Vabariigi ajutine valitsemise kord" nime all, mis oli Eesti Vabariigi põhiseaduseks asutava Kogu kestvuse ajal. Selles põhiseaduses määrati kindlaks:

- a/ vabariiklik kord,
- b/ Asutava Kogu funktsioonid,
- c/ Vabariigi Valitsuse funktsioonid,
- d/ seadused, mis E.V. maksavad,
- e/ 24.veebruari manifesti eeskujul määratakse ära kodanikkude põhiõigused,

f/ kirjeldatakse Vabariigi territoriaalset ulatust. Huvitav on, et mõned Eesti territooriumi osad, mis selles seaduses kirjeldati, ei ole pärast Eesti külge jäänud. Olles vastu võtnud ajutise valitsemise korra, leidis Asutav Kogu, et tema järgmine ülesanne on jäädava põhiseaduse väljatöötamine. Ajutine valitsemise kord oli aluseks ja eeskujuks jäädava põhiseaduse kujundamisel. Käesoleval ajal on ta põhiseaduse seletamise ajalooliseks abinõuks.

10. Eesti Vabariigi põhiseadus. Põhiseaduse loomise välispidine käik on järgmine: Asutava Kogu valimistel ei olnud see küsimus väga mõõduandev; kõik valijad olid nõus, et vabariik peab olema, kuid missugusel kujul, sellest ei räägitud. Vaielduse all oli ainult maaküsimus. Nii pea ära kui Asutav Kogu kokkus astus, tuli põhiseaduse küsimuse lahendamisele asuda. Põhiseaduse eelnõu väljatöötamiseks valiti Asutava Kogu poolt eriline komisjon - Põhiseaduse komisjon 1919.a. kevadel. See komisjon kogus andmeid, mida üksikud rühmad põhiseaduses näha soovivad. Üksikud rühmad avaldasid oma arvamisi. Vahepeal tekkis tarve ajutise valitsemise korra väljaandmiseks, mis ka sündis. Pärast seda asuti põhiseaduse väljatöötamisele.

Põhiseaduse komisjon leidis, et ta seda tööd üksinda ei jõua nii kiiresti läbi viia ja tarvis moodustada selleks veel allkomisjonid, vastavalt erialadele. Nii tekkisid allkomisjonid kohtukorralduse alal, omavalitsuse alal, riigikorra üldkomisjon j.t. Riigi üldkorralduse komisjoni töö edenes aeglaselt, sest et tol ajal komisjoni liigetele eritasu ei makstud, kuna praegu on see komisjonidetasu alusel, mille tõttu ka komisjoni töödest osavõtta soovijaid küllalt leidub. Riigikorra §§ väljatöötamine lasus peamiselt prof. Uluotsa peal, kelle poolt ka väljatöötatud eelnõu peakomisjonile esitati. Selles eelnõus puudusid ainult praeguse põhiseaduse 6., 7. ja 8. peatükid. See eelnõu läks alul alamkomisjoni, kes seda läbi pidi vaatama, kuid viimane esitas selle otsekohe ülemkomisjonile, kes ka alamkomisjoni töö ära tegi. Ülemkomisjonis tuli see eelnõu arutusele 1919.a. augustikuul.

Mõnede küsimuste, nagu kodanikkude põhiõiguste, omandusõiguse ja valitsemise korra harutamisel läksid vaieldused ägedaks. Tekkis küsimus kas Eestis peab olema kollegiaalne valitsus või president. Komisjonis oli mõnel juhul ülekaal presidendi poolt, mõnikord jälle kollegiaalse valitsuse poolt. Vahepeal esitati teiste komisjonide poolt eelnõud kohtukorralduse kohta ja riigikaitse komisjoni poolt, mis hiljem loodi, riigikaitse kohta peakomisjonile. Algas põhiseaduse eelnõu vastuvõtmine peakomisjonis. Esimesel lugemisel võeti vastu, et peab olema Eestis kollegiaalne valitsus, kui aga esimese lugemise teist järku hakati teostama, oldi presidendi poolt. Teisel lugemisel kerkisid selle küsimuse üle jälle suured vaieldused. Lõpuks 1920.a. alul otsustas komisjon Asutavalt Kogult küsida kuidas tema soovib, kas presidenti või kollegiaalvalitsust. Selleks otsustati ära pidada Asutava Kogu koosolek. See koosolek pidi olema salajane ilma protokolleerimata, mis pärast üheks suureks puuduseks osutus. Koosolek peeti ära 1920.a. veebruarikuul. Üldiselt see koosolek uudist juure ei toonud, vaid käsitleti küsimust samadel põhimõtetel ja veel puudulikumalt kui seda komisjon oli teinud.

Tulemuseks oli, et enamus leidis tarvilikuks riigi täidesaatvat võimu anda mitte presidendi, vaid kollegiaalse valitsuse kätte. Nii ühe kui teise poolt toodi ette hulk väiteid. Kollegiaalset vabariigi valitsust pooldati järgmistel motiividel:

a/ üksik isik presidendi näol on järeloomamine monar-

hiale, mis demokraatlikust vaatepunktist on tarvis kõrvalle heita;

b/ presidendi võim on võrdlemisi piiratud parlamentaarsetes riikides ja tegelikult on võimu teostajaks parlament ja valitsus peaministriga eesotsas, tuues näitena Lloyd Georges'i Inglismaal ja Clemenceau't - Prantsusmaal, sellepärast ei ole presidendil ka suuremat tähtsust;

c/ presidendi instituut läheb kalliks maksma, kuna meil on kokkuhoiu põhimõtte tähtis;

d/ seni kõige raskematel aegadel, riigi loomisel, Vabadussõja ajal on Eesti Vabariik presidendita läbi saanud, mis näitab, et kollegiaalne valitsus on võidud võimaldanud ja küllalt hea olnud, mille tõttu ta ka edaspidi püsima võib jääda.

Presidendi poolt toodi ette järgmised näited:

a/ igalpool, kus on vabariiklik kord, on ka president, kes riiki kui tervikut esindab;

b/ presidendi võim on vastukaaluks parlamendi võimule; kui parlament võib vabariigi valitsuse ära kutsuda, siis peaks president valitsusele toeks olema ja teda ametisse kinnitama;

c/ kui presidenti ei ole, siis muutub parlament kõikvõimeliseks; vastutuse mõttes mitmepealise hulga juures on raske kindlaks teha, kes see õige vastutaja on. Et parlament rohkem oma samme kaaluks, siis võib teda tarbekorral president ka laiali saata; presidendi puudumisel parlamenti laiali saata aga ei saa; et aga ka parlament võib vahel eksida, siis on soovitatav, et parlamenti ka võimalik on laiali saata;

d/ kuna meie naabruses on vabariikides kõikjal presidendid, siis ei ole soovitatav meil olla liiga omapärased;

e/ presidendita on riigi esindus raskendatud, sest peaminister võib kergesti partei mõju alla sattuda;

f/ kaitsvägede juhatamise mõttes ei ole presidendita vabariigis selge, kes on ülemjuht, kas Vabariigi Valitsus või sõjaminister;

g/ kogu meie Ajutise Valitsuse ja Asutava Kogu aegne kord on seletatav riigi saabumisest autonoomsest provintist, nüüd on aga kontsentreeritud valitsust tarvis, vastasel korral meie loome oma riigi selleks, et keegi tuleb ja hakkab seda õiget võimu teostama;

h/ ka rahvusvaheliselt on president soovitamam kui kollegiaalne valitsus.

Nii toodi ette väiteid presidendi poolt ja vastu. Kõik komisjoni liikmed peavad tunnistama, et komisjoni arutamise oli põhjalikum kui need pärastised arutused Asutavas Kogus. Asutava Kogu üldkoosolekul toodi ainult üldjoontes need põhimõtted ette, mis komisjonis põhjalikult said läbi kaalutud. Selle tagajärjel sündis ka, et Asutav Kogu väheste häälteenamusega otsustas jääda kollegiaalse valitsuse juure. Pärast Asutava Kogu otsust jätkas komisjon oma tööd. 1920.a. maikuul oli komisjonil põhiseaduse eelnõu valmis ja kolmel lugemisel vastu võetud. Põhiseaduse eelnõu väljatöötamisest võtsid iseäralise hoolega osa komisjoni liige A. Anderkopp ja sekretär Vain.

Komisjoni poolt esitati põhiseaduse eelnõu Asutavale Kogule vastuvõtmiseks. Asutavas Kogus eelnõu pärast enam suuri vaieldusi üles ei kerkinud, arutamine sündis kaunis pealiskaudselt ja põhiseaduse vastuvõtmine kõigil kolmel lugemisel läks kiiresti. 15. juunil 1920.a. võeti Asutava Kogu poolt põhiseadus vastu ja avaldati R.T. nr. 113/114 - 1920.a.

Põhiseaduses ei olnud ära tähendatud, millal ta maksma hakkab, sellepärast oli tarvis välja anda lisaseadusi, et ära määrata põhiseaduse maksmahakkamise kord. 2. juulil 1920 aastal anti täiendavalt eriseadus, kus on öeldud, et põhiseadus hakkab maksma siis, kui on esimese riigikogu valimise tagajärjed Riigi Teatajas avaldatud, kusjuures senine peaminister nimetati ümber riigivanemaks. Põhiseaduse maksmahakkamisel oli tarvis välja anda rahva algatamise seaduse - hääletamise seadus, mis ka 1920.a. lõpul sündis. Pärast seda luges Asutav Kogu oma tegevuse lõppenuks ja tema asemele asus Riigikogu. Ajutine Valitsus kadus ja uus instituit tuli asemele. Alul jäi püsima Vabariigi Valitsusele hädapäraste seaduste andmise õigus, kuid hiljem kõrvaldati ka see õigus; Vabariigi Valitsus ja Riigikogu algas oma tegevust põhiseaduse alusel.

Põhiseadus hakkas maksma 1920.a. lõpul. Ei möödunud aga kümnet aastatki, kui juba kerkisid esile hääled põhiseaduse muutmise vajaduseks. Tuntti et põhiseaduse andmisel on tehtud viga, et on liigselt rutatud, et oleks aga mingi põhiseadus olemas. Vene riigist tulles, ei tuntud veel kõiki demokraatia nõrku külgi, arvati, et kui panna meil maksma kõige kaugemale ulatuv demokraatiline kord, siis oleme õnnelikud. See aga eeldab rahva täielikku organiseerimist,

mida meil tol ajal ajal muidugi ei olnud.

Kuigi antud põhiseadus ei keelanud minemast Šveitsi direktoriaal süsteemi radadel ning põhiseaduse arutamisel oligi juttu teatava tähtaja peale määratud valitsusest. Politiline elu läks aga teist rada, sest vastuvool esimesele oli suurem. Eelkava läbirääkimistel toonitas A.K.liige K.Ast: " Ei mina ega minu fraktsioon ei tõenda, et meie peaksime käima Eesti Ajutise põhiseaduse väljatöötamise juures Šveitsi šabloonil järele. Ei ole meile sugugi vastuvõetav säärane kitsendus põhiseaduses, mis lubab valitsuse liikmeid tagandada ainult kuriteo korral ja vastutusele võtmise puhul. Valitsuse liikmete tagandamise õigus peab kahtlemata antud olema rahvaesindusele". /As.K.prot. I istung 1919.a. lhk.61/. Põhiseaduse komisjoni üldaruandja A.K.liige A.Anderkopp tähendas: "Tuli endalt küsida, kas jääda sellele alusele, mille me ajutise valitsemise korras fikseerinud, aga mida elu ei olnud suutnud vaos hoida, s.o. nn. ametnikkude ministeeriumi alusele, mille eeskujuks olnud Šveits. Meile jääb ainult üks võimalus, valitsuse koostöötamine rahvaesindusega viimase näpunäidete kohaselt, kusjuures see näpunäidete andmine ei sünniks sel teel, et valitsus oleks sunnitud neid täitma, vaid ta võib neid täitmata jätta ja lahkuda. Tuleb uus valitsus, kes sellega päri on". /A.K.prot.4.istung 1920.a. lhk.551-554/.

Sellele keegi vastu ei vaieldnud, ehkki A.K.liige K. Päts tähendas: "Meil on seadusandliku kogu tegevus valitsuse mõjuavaldusest vaba. Valitsus ei saa kuidagi oma otsust seadusandliku kogu omaga kõrva seada, tema ei saa oma seisukorra kaitseks rahva poole pöörduda. Seadusandliku kogu laialimineku võimalus on nimelt rahva enese algatusest rippuv". /A.K.prot.4.istung 1920.a. lhk.609-610/.

Riigikogu kodukorra järele /§103/ tegi Riigikogu esimees ettepaneku vabariigi valitsuse koostamise asjus. Tegelikult otsustasid aga tulevase Riigivanema rühmade vahelised läbirääkimised, samuti ka kuupalju ministreid annab üks ehk teine erakond ja missugune oleks valitsuse tegevuskava. Niiditõmbajaiks jäid rühmad ja nagu õieti tähendas prof. Maim, valitsus muutus parlamendi koaleeruvate rühmade usaldusmeeste kolleegiumiks. Rühmade vahelisi läbirääkimisi nimetati "lehmakauplemiseks" ja viimane igakord venitas kriisi.

Seisukorra parandamiseks asuti uue põhiseaduse eelnõu

kujundamisele Põllumeeste Kogude ja Rahvaerakonna poolt. Kõrvalt kerkis veel uus vool vabadussõjalaste näol. Pidi saabuma parlamentaarne vabariik presidentsiaalse valitsemise korra näol. Eelnõu lükati aga tagasi, sest osa erakondi oli vastu.

1933.a. kevadel töötas Riigikogu uue põhiseaduse eelnõu välja. Ka see kukkus läbi peamiselt vabadussõjalaste vastu-agitatsioonil. 1933.a. sügisel tuli hääletusele vabadussõjalaste poolt koostatud põhiseaduse eelnõu, mis vähe lahku läheb riigikogu poolt esimesel korral esitatud eelnõust ja mis ka hääletusel läbi läks.

Uue Põhiseaduse sisukord on järgmine:

EESTI VABARIIGI PÕHISEADUS.

Eesti rahvas, kõikumatus usus ja vankumatus tahtes luua ja arendada riiki, mis on rajatud õiglusele ja seadusele ja vabadusele, kaitseks sisemisele ja välisele rahule ning pandiks praegustele ja tulevastele põlvedele nende ühiskondlikus edus ja üldises kasus, võttis vastu ja määras Asutava Kogu ning hiljem rahvahääletamise kaudu järgmise põhiseaduse:

1. Nagu nähtub Põhiseaduse eelnõu arutustest teisel lugemisel Asutavas Kogus, on põhiseaduse sissejuhatava osa sihiks ära määrata neid üldisi sihtjooni, millest põhiseadus tahab kinni pidada /AKP IV veerg 694/.
2. Sissejuhatav osa määrab, et Põhiseadus on antud rahva poolt ja nimelt Asutava Kogu poolt rahva nimel ja hiljem rahva enda poolt rahvahääletuse teel.

P e a t ü k k I.

Üleüldised määrused.

§ 1.

Eesti on iseseisev, rippumatu vabariik, kus riigivõim on rahva käes.

1. Meie Põhiseaduses ei ole puhtal kujul läbi viidud otsese rahvariigi põhimõtte. On üldiselt jäädud esindusliku demokraatia juurde, kusjuures aga otsese vabariigi korrast on võetud sisse rahvahääletamine.

§ 2.

Eesti maa-alasse kuuluvad Harjumaa, Läänemaa, Järvamaa, Virumaa ühes Narva linna ja Umbruskonnaga, Tartumaa, Viljandimaa, Pärnumaa, Valga linn, Võrumaa, Petserimaa ja muud piiriäärised mannermaa kohad, kus Eesti rahvast asumas, Saaremaa, Muhumaa, Hiiumaa ja muud Eesti vetes olevad saared ja leetseljakud.

Eesti piiride kindlaksmääramine sünnib rahvusvaheliste lepingute läbi.

§ 3.

Eesti riigivõimu ei saa keegi teostada muidu, kui põhiseaduse või põhiseaduse alusel antud seaduste põhjal.

§ 4.

Eestis maksavad tema enese asutuste poolt antud või tunnustatud seadused. Rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud määrused maksavad Eestis tema õigusliku korra lahutamatuina osadena.

Keegi ei või end vabandada seaduse mitteteadmiseiga.

§ 5.

Eesti vabariigi riigikeeleks on Eesti keel.

P e a t ü k k II.

Eesti kodanikkude põhiõigustest.

§ 6.

Kõik Eesti kodanikud on seaduse ees ühetaolised. Ei või olla avalikõiguslikke eesõigusi ja paheõigusi, mis olenevad sündimisest, usust, soost, seisusest või rahvusest. Seisusi ja seisuslikke tiitleid Eestis ei ole.

§ 7.

Eesti vabariik ei anna autähti ja aumärke oma kodanik-

kudele, välja arvatud kaitseväelastele sõja ajal. Samuti ei ole Eesti kodanikkudel õigust vastu võtta võõraste riikide aumärke ja autähti.

§ 8.

Isikupuutumatus on Eestis kindlustatud.

Kedagi ei või jälgida muidu kui seadustes ettenähtud juhtumistel ja korras.

Välja arvatud kuriteolt tabamisel, ei või kedagi vangistada või kitsendada isiklikes vabaduses muidu kui kohtu võimude otsusel, kusjuures see otsus põhjendatuna peab olema kuulutatud vangistatule mitte hiljemalt kui 3 päeva peale vangistamise. Otsuse kuulutamist vangistatule on õigus nõuda igal kodanikul, kui kuulutamine mitte sündinud ei ole eelnimetatud tähtajal.

Ühtki kodanikku ei või vastu tema tahtmist temale seaduse poolt määratud kohtu alt üle viia teise alla.

§ 9.

Eestis ei või karistada kedagi tema teo pärast ilma, et see tegu karistusvääriliseks oleks tunnistatud seaduses, mis enne selle teo kordasaatmist maksuma hakanud.

§ 10.

Kodu on puutumatu. Ei või olla tungimist eluasemesse või selle läbiotsimist muidu kui juhtumistel ja nõuete täitmisel, mis on seaduses tähendatud.

§ 11.

Eestis on usu ja südametunnistuse vabadus. Keegi ei ole kohustatud korda saatma usutunnistuslikke tegusid, olema usutunnistusliku ühingu liige ega kandma selle kasuks avalikke kohustusi.

Usuliste talituste täitmine on takistamatu, kui see ei käi avaliku korra ja kõlbluse vastu.

Usutunnistus ega ilmavaade ei või vabanduseks olla kuriteo kordasaatmisele või kodaniku kohuste täitmisest kõrvalehoidmisele.

Riigiusku Eestis ei ole.

§ 12.

Teadus, kunst ja nende õpetus on Eestis vaba. Õpetus on kooliealistele lastele sunduslik ja rahvakoolides maksuta. Vähemusrahvustele kindlustatakse emakeelne õpetus. Õpetusandmine seisab riigi ülevalve all.

Kõrgemale õppeasutustele kindlustatakse autonoomia neis piirides, nagu seda ette näeb nende asutuste seadusandlikul teel kinnitatud põhikiri.

§ 13.

Eestis on vabadus omi mõtteid avaldada sõnas, trükis, kirjas, pildis või kujutuses. Seda vabadust võib kitsendada ainult kõlbluse ja riigi kaitseks.

Tsensuuri Eestis ei ole.

§ 14.

Eestis on kindlustatud sõnumite ja kirjade saladus, mis edasi antakse posti, telegraafi ja telefoni või mõnel muul üldtarvitataval teel. Erandeid teha on õigus kohtuvõimudel seadustes ettenähtud juhtumistel.

§ 15.

Eestis on kindlustatud õigus pöörata kaebustega ja palvetega vastavate avalikkude asutuste poole. Pööramiste kaaskas ei tohi käia mingi surveabinõu. Vastavad asutused on kohustatud asjale andma seadusliku käigu.

§ 16.

Ei ole tarvis mingisugust eelluba riigiametnikkude kohtulikule vastutusele võtmiseks.

§ 17.

Liikumine ja elukoha muutmine on Eestis vaba. Selles vabaduses ei või kitsendada ega takistada kedagi muidu kui kohtuvõimude poolt.

Tervishoidlikel põhjustel võivad seda vabadust kitsendada või takistada ka teised võimud vastavais seadustes

ettenähtud juhtumistel ja korras.

§ 18.

Kõigil Eesti kodanikkudel on õigus avalikku rahu rikumata koosolekuid pidada sõjariistadeta.

Ühinguisse ja liitudesse koondumine on Eestis vaba.

Streigi vabadus on Eestis kindlustatud.

Neid õigusi võib seadus piirata ainult avaliku julgeoleku huvides.

§ 19.

Eestis on kindlustatud vabadus elukutset valida ja ettevõtteid avada ning kasutada põllutöös, kaubanduses, tööstuses, samuti muil majandusaladel. Selles vabaduses ei või kedagi kitsendada või takistada muidu kui seaduste põhjal ja piirides.

§ 20.

Eesti Eesti kodanik on vaba oma rahvuse määramises. Juhtumistel, mil isiklik määramine mitte võimalik ei ole, sünnib see seaduses ettenähtud korras.

§ 21.

Eesti piirides elavate vähemusrahvuste liikmed võivad ellu kutsuda oma rahvuskultuurilistes ja hoolekande huvides sellekohaseid autonoomseid asutusi, nii palju kui nad vastu ei käi riigihuvidele.

§ 22.

Neis kohtades, kus elanikkude enamus ei ole Eesti, vaid kohalikul vähemusrahvusel, võib kohalikkude omavalitsusasutuste asjaajamise keeleks olla selle vähemusrahvuse keel, kusjuures igalhel õigus on tarvitada neis asutustes riigikeelt. Kohalikud omavalitsusasutused, kus vähemusrahvuse keel tarvitusel, peavad riigikeelt tarvitama läbikäimises riiklikkude asutustega kui ka nende teiste omavalitsusasutustega, kus ei ole tarvitusel sama vähemusrahvuse keel.

§ 23.

Sakse, Vene ja Rootsi rahvusest kodanikkudel on õigus pöörata riiklikkudesse keskasutustesse kirjalikult oma keeli. Eriseaduses määratakse ligemalt nende rahvuste keelte tarvitamine kohtus ja kohalikkudes riiklikkudes asutustes, kui ka omavalitsusasutustes.

§ 24.

Eraomandus on Eestis igale kodanikule kindlustatud. Ilma omaniku nõusolekuta võib seda võõrandada ainult üleüldistes huvides seaduste põhjal ja seadustes ettenähtus korras.

§ 25.

Majandusliku elu korraldamine Eestis peab vastama õigluse põhimõttele, mille sihiks on inimeseväärilise ülespidamise kindlustamine sellekohaste seaduste läbi, mis käivad harimiseks maasaamise, eluaseme- ja töösaamise, samuti emakaitse, tööjõukaitse ning nooruse, vanaduse, töövõimetuse või õnnetuste puhul tarviliku toetuse saamise kohta.

§ 26.

Kodanikkude õiguste ja vabaduste üleslugemine eelseisvais §§ /6-24/ ei kõrvalda mitte teisi õigusi, mis järgnevad selle põhiseaduse mõttest ehk on temaga kokkukõlas.

Kodanikkude vabaduse ja põhiõiguste erakorralised kitsendused astuvad jõusse seaduslikus korras kindla tähtajani väljakuulutatud kaitseseisukorra puhul vastavate seaduste põhjal ja piirides.

P e a t ü k k III.

Rahvast.

§ 27.

Riigivõimu kõrgemaks teostajaks Eestis on rahvas ise oma hääleõiguslike kodanikkude näol. Hääleõiguslik on iga kodanik, kes on saanud kakskümmend aastat vanaks ja on

olnud vahetpidamata vähemalt ühe aasta Eesti kodakondsuses.

§ 28.

Hääleõiguslikud ei ole kodanikud: 1/ kes seaduslikus korras on tunnustatud nõdra- või hullumeelseks ja 2/ pimedad, kurtummad ja pillajad, kui nad on eestkostmise all.

Hääleõigusest jäetakse ilma mõned liigid kuritegijaid Riigikogu valimisseaduse põhjal.

§ 29.

Rahvas teostab riigivõimu: 1/ rahvahääletamise, 2/ rahvaalgatamise, 3/ Riigikogu valimise ja 4/ Riigivanema valimise teel.

Rahvahääletamisest, Riigikogu valimisest ja Riigivanema valimisest osavõtt on vabatahtlik.

§ 30.

Iga Riigikogu poolt vastuvõetud seadus jääb väljakuulutamata kahe kuu kestes tema vastuvõtmise päevast arvestes, kui seda nõuab kolmas osa Riigikogu seaduslikust koosseisust. Kui selle aja jooksul kakskümmendviis tuhat hääleõiguslikku kodanikku nõuab, et nimetatud seadus esitatakse rahvale vastuvõtmiseks või tagasilükkamiseks, siis oleneb pärastine väljakuulutus rahvahääletuse tagajärgedest.

§ 31.

Rahvaalgatamise korras on kahelkümnelviiel tuhandel hääleõiguslikul kodanikul õigus nõuda, et seadus antaks, muudetakse või tunnistataks maksvusetuks. Sellekohane nõudmine antakse väljatöötatud seaduseelnõuna Riigikogule. Riigikogu võib eelnõu seadusena välja anda või tagasi lükata. Viimasel juhtumisel pannakse eelnõu rahvale ette vastuvõtmiseks või tagasilükkamiseks rahvahääletamise korras. Tunnistab rahvahääletusest osavõtjate enamus eelnõu vastuvõetuks, omandab ta seadusliku jõu.

§ 32.

Kui rahvas lükkab tagasi Riigikogu poolt vastuvõetud

seaduse või võtab vastu Riigikogu poolt tagasiõigatud seaduse, kuulutatakse välja uued Riigikogu valimised, mis võetakse ette hiljemalt seitsekümmendviis päeva pärast rahvahääletamist.

§ 33.

Rahvahääletused sünnivad Riigikogu juhatuse ülevalvel. Rahvahääletamise alused ja kord määratakse eriseaduses.

§ 34.

Rahvahääletamisele ei kuulu ega või rahvaalgatamise teel otsustamisele tulla eelarve ja laenude tegemine, maksuseadused, sõjakuulutamine ja rahutegemine, kaitseseksiorra väljakuulutamine ja lõpetamine, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni väljakuulutamine, samuti ka lepingud võõraste riikidega.

P e a t ü k k IV.

Riigikogu.

§ 35.

Rahvaesitajana teostab riigi seadusandlikku võimu Riigikogu.

§ 36.

Riigikogus on viiskümmend liiget, kes valitakse üldisel, ühetaolisel, otsesel ja salajasel hääletamisel proportsionaalsuse põhimõtete alusel, kuid nõnda, et valijal oleks võimalus valida üksikuid isikuid.

Riigikogu valimisseadus antakse välja eriseadusena.

§ 37.

Õigus Riigikogu liikete valimisest osa võtta või enast Riigikogu liikmeks valida lasta on igal Eesti kodanikul, kes on hääleõiguslik.

§ 38.

Riigikogu liikmed, välja arvatud vabariigi valitsuse liigete abid, ei või olla vabariigi valitsuse ega tema asutuste poolt nimetatud ametites.

§ 39.

Iga nelja aasta järgi võetakse ette uued Riigikogu valimised.

Riigivanemal on õigus määrata enne nelja aasta möödumist uued Riigikogu valimised, kui seda nõuavad riiklikud kaalutlused. Sel juhul valimised peavad toimuma hiljemalt kuue kuu jooksul, arvates määruse väljakuulutamise päevast.

Riigikogu liikmete volitused algavad Riigikogu valimiste tagajärgede väljakuulutamise päevast.

§ 40.

Juhtumisel, kui Riigikogu liige kaotab oma valimisõiguse, on vangistatud Riigikogu loal, lahkub surma läbi või volitusi maha pannes, astub tema asemele valimisseaduse korras uus liige eelmises paragrahvis ettenähtud tähtajani.

§ 41.

Riigikogu korralised istungjärgud algavad igal aastal oktoobri esimesel esmaspäeval ning kestavad mitte kauem kui kuus kuud.

Riigivanemal on õigus lõpetada Riigikogu korralist istungjärku enne kuue kuu möödumist, kui seda nõuavad riiklikud kaalutlused.

§ 42.

Riigivanema või kahekümneviie Riigikogu liikme kirjalikul nõudel on Riigikogu juhatus kohustatud kutsuma kokku Riigikogu erakorralisteks istungjärgudeks.

Vaheajal, Riigikogu nelja-aastase kestvuse möödumisest või Riigivanema poolt Riigikogu uute valimiste määramisest kuni Riigikogu valimiste tagajärgede väljakuulutamiseni, võidakse Riigikogu kutsuda kokku erakorraliseks istungjär-

guks ainult Riigivanema nõudel.

Riigikogu erakorralise istungjärgu kestvuse määrab Riigivanem.

§ 43.

Riigikogu valib oma esimesel, peale valimisi, istungil esimehe ja teised juhatuse liikmed. Seda istungit juhatab seni, kuni valitud esimees, Riigikogu vanem liige.

§ 44.

Riigikogu kodukord kuulutatakse välja seadusena.

§ 45.

Riigikogu liikmed ei ole seotud mandaatide läbi.

§ 46.

Riigikogu on otsusvõimeline, kui on koos vähemalt pooled liikmed tema seaduslikust koosseisust.

§ 47.

Riigikogu koosolekud on avalikud. Ainult erakorralistel juhtumistel, kui sellega on nõus 2/3 koosolijaist liiketest, võib kuulutada Riigikogu koosoleku kinniseks.

§ 48.

Riigikogu liige ei kannu mingisugust vastutust peale kodukorras ettenähtu poliitiliste avalduste eest, mis ta on teinud Riigikogus ja tema komisjonides.

§ 49.

Ilma Riigikogu nõusolekuta ei või tema liiget vangistada, välja arvatud juhtumised, mil ta on tabatud kuriteolt. Niisugusel juhtumisel antakse vangistusest teada ühes selle põhjustega mitte hiljem kui 48 tunni kestes Riigikogu juhatusele, kes paneb selle ette Riigikogule otsustamiseks järgmisel koosolekul.

Riigikogul on õigus oma liigetele määratud vangistust või teist kitsendust edasi lükata kuni Riigikogu istungjärgu vaheajani või volituste lõpuni.

§ 50.

Riigikogu liikmed vabastatakse nende volituste kestusel riigikaitseteenistusest.

§ 51.

Riigikogu liikmed saavad Riigikogu liikme kohustetäitmise eest tasu Riigikogu istungjärkude kestvusel. Tasu alused ja suurus määratakse seadusega, mida võib muuta ainult järgnevate Riigikogu koosseisude kohta.

§ 52.

Riigikogu annab välja seadusi, määrab riigi sissetulekute ja väljaminekute eelarve, otsustab laenude tegemise ja muid asju põhiseaduse alusel.

§ 53.

Riigikogu poolt või rahvahääletamisel vastuvõetud seadused esitab Riigikogu juhatus Riigivanemale väljakuulutamiseks.

Riigivanemal on õigus riiklikkudel kaalutlustel jätta välja kuulutamata Riigikogu poolt vastuvõetud seadusi, andes nad uueks arutamiseks ja otsustamiseks Riigikogule. Põhiseaduse § 34 ettenähtud seadusi Riigivanem võib riiklikkudel kaalutlustel jätta välja kuulutamata seni, kuni Riigikogu nad võtnud vastu Riigivanema poolt soovitatud maudatustega või kuni Riigikogu pärast järgmisi valimisi võtab vastu sama seaduse.

Oma otsuse seaduse välja kuulutamata jätmise kohta ühes asjaomaste kaalutlustega Riigivanem teatab Riigikogu juhatusetele hiljemalt kolmekümne päeva jooksul, arvates seaduse kättesaamisest.

§ 54.

Üksiki seadus ei hakka maksma väljakuulutamiseta.

Kui seaduses eneses ei ole nähtud ette muud korda ja tähtaega, hakkab ta maksma kümnenadal päeval pärast avaldamist Riigi Teatajas.

§ 55.

Riigikogu teostab riigiasutuste ja ettevõtete majandusliku tegevuse ja riigi eelarve täitmise kontrolli tema poolt seaduse alusel ellukutsutavate vastavate asutuste kaudu.

§ 56.

Igal Riigikogu liikmel on õigus Riigikogu koosolekul küsimustega valitsuse poole pöörata. Ühel neljandikul Riigikogu seaduslikust koosseisust on õigus valitsuselt aru pärida, mille peale tuleb seletus anda.

P e a t ü k k V.

Riigivanemast ja Vabariigi Valitsusest.

§ 57.

Rahva esindajana teostab riigi kõrgemat valitsemisvõimu Riigivanem. Riigivanema juures on riigi valitsemiseks Vabariigi Valitsus.

§ 58.

Riigivanema valib rahvas üldise, ühetaolise, otsese ja salajase hääletamise kaudu viieks aastaks.

Kui esimesel hääletamisel ükski kandidaat ei saa osavõtjate häälte enamust, siis toimetatakse teine hääletamine hiljemalt kolme kuu jooksul. Teiseks hääletamiseks võib seada üles uusi kandidaate. Teisel hääletamisel loetakse valituks kandidaat, kes on saanud kõige rohkem häält. Kui mitu kandidaati on saanud ühepalju häält, loetakse valituks see, kes on vanem.

Riigivanemaks on valitav iga hääleõiguslik kodanik, kes on vähemalt neljakümne aastane ja seatud üles kandi-

daadiks vähemalt kümnetuhande hääleõigusliku kodaniku poolt. Riigivanema lähem valimiskord määratakse seadusega.

§ 59.

Riigivanema volitused algavad Riigikogu ees antava pühaliku tõotusega, mis on järgmine:

"Mina, N.N., rahva tahtel asudes Riigivanema kohuste täitmisele, pühalikult töotan ustavalt kaitsta Eesti Vabariigi põhiseadust ja seadusi, õiglaselt ja erapooletult teostada minule usaldatud volitusi ning nende volituste ulatuses kõigi oma võimistega ja parema arusaamisega töötada Eesti riigi ja rahva kasuks".

Riigivanema amet ei või olla seotud ühegi muu teenistusega ega kutseülesannetega. Kui Riigivanemaks on valitud Riigikogu liige, siis loetakse ta Riigikogust lahkuks pühaliku tõotuse andmisega.

Riigivanemale volituste kestel makstav tasu määratakse seadusega, mida võib muuta ainult järgneval valimisel valitava Riigivanema kohta.

Kui Riigivanema amet on vaba või Riigivanem ei saa täita oma ülesandeid haiguse või muude takistuste tõttu, siis täidab tema ülesandeid peaminister. Kui Riigivanema amet on vaba või takistused on vältavat laadi, siis asutakse võimalikult ruttu uue Riigivanema valimisele.

§ 60.

Riigivanem juhib riigi sise- ja välispolitikat, hoolitseb riigi välise puutumatus, sisemise julgeoleku ja seaduste täitmise eest.

Riigivanem peale muude põhiseadustes ettenähtud ülesannete:

1/ esindab Eesti Vabariiki, määrab Eesti Vabariigi esindajad välisriikidesse ja võtab vastu välisriikide esindajad,

2/ valvab riigivõimu teostamise üle seadusega määratud korras,

3/ esitab Riigikogule kinnitamiseks riigi sissetulekute ja väljaminekute eelarve,

- 4/ nimetab ametisse ja samuti vabastab sellest kaitsevällisi ja kodanlisi ametnikke, kuivõrt see ülesanne seadustega ei ole usaldatud teistele ametiasutustele,
- 5/ sõlmib Eesti Vabariigi nimel lepinguid välisriikidega ja esitab need kinnitamiseks Riigikogule,
- 6/ kuulutab sõja ja teeb rahu Riigikogu vastava otsuse põhjal,
- 7/ kuulutab välja kaitseisukorra nii üksikutes riigiosades kui ka kogu riigis ja esitab selle kinnitamiseks Riigikogule,
- 8/ on kaitsevägede kõrgem juht,
- 9/ otsustab armuandmise palveid kohtulikult määratud karistuse vähendamiseks või kustutamiseks,
- 10/ annab seadustega kooskõlas määrusi,
- 11/ esitab seaduse-eelnõusid Riigikogule,
- 12/ edasilükkamatu riikliku vajaduse korral kuulutab seaduse-eelnõud välja dekreedina, millel on seaduse jõud. Dekreet ei või muuta rahvahäaletamise, rahvaalgatamise, Riigikogu valimise ega Riigivanema valimise seadust. Dekreet on maksev kuni selle äramuutmiseni Riigivanema või Riigikogu poolt.

§ 61.

Riigivanema otsused, et olla maksvad, peavad olema kirjutatud alla Riigivanema poolt ning - arvatud välja Vabariigi Valitsuse või selle üksiku liikme ametisse kutsumine ja ametist vabastamine, enne nelja aasta möödumist uute Riigikogu valimiste määramine, Riigikogu korraliste istungjärkude lõpetamine, Riigikogu erakorraliste istungjärkude kestvuse kindlaksmääramine ja riigikohtunikkude ning kohtunikkude ametisse kinnitamine, - ka peaministri või asjaomase ministri poolt, kes vastutab otsuse eest Riigikogu ees.

Kui Riigivanema otsus on põhiseaduse või seaduse vastane, siis peaminister või asjaomane minister on kohustatud keelduma otsusele kaasallakirjutamast.

§ 62.

Riigivanema otsused võetakse Vabariigi Valitsuses täitmiseks peaministri või asjaomase ministri ettekandel.

Kui ettekandja minister leiab, et Riigivanema otsus on

põhiseaduse või seaduse vastane, siis ta teatab sellest Vabariigi Valitsusele. Kui Vabariigi Valitsus pärast asja arutamist ühineb ettekandja ministri arvamusega, siis palub ta Riigivanemat oma otsus võtta tagasi või muuta. Kui Riigivanem jätkab oma otsuse juurde, on Vabariigi Valitsus kohustatud kuulutama temale, et otsus ei ole teostatav.

§ 63.

Vabariigi Valitsusel peab olema Riigikogu ja Riigivanema usaldus.

Vabariigi Valitsus või tema üksikud liikmed lahkuvad ametist, kui Riigikogu avaldab neile otsust umbusaldust ja Riigivanem selle peale ei pea tarvilikuks määrata uusi Riigikogu valimisi.

§ 64.

Vabariigi Valitsuse kutsub ametisse Riigivanem.

Vabariigi Valitsuse vabastab ametist Riigivanem kas enda algatusel, peaministri esitisel või Riigikogu umbusalduse avalduse põhjal.

Vabariigi Valitsus koosneb peaministrist ja ministritest. Peaministrile Riigivanem määrab ministrite seast asehäitja.

Peaminister ühtlustab Vabariigi Valitsuse tegevust, juhatab Vabariigi Valitsuse istungeid, kui seda ei pea tarvilikuks teha Riigivanem, võib pärida aru üksikutelt ministritelt nende tegevuse kohta ja esitada üksikuid ministreid kui ka kogu Vabariigi Valitsust ametist vabastamiseks.

Iga minister on oma ministeeriumi juht. Ministrite arv, tööjaotus ministeeriumide vahel ja nende asjaajamise kord määratakse seadusega.

Vabariigi Valitsuse istungid on kinnised. Ainult erilistel pidulikkudel juhtudel võib Riigivanema korraldusel neid kuulutada lahtisteks.

§ 65.

Vabariigi Valitsuse võimkonda kuulub: Riigivanema otsuste teostamine põhiseaduse alusel, asjade arutamine ja otsustamine, mis temale antud seaduste alusel, muud küsimused riigi valitsemise alal, mis põhiseadusega või seadus-

tega ei ole jäetud Riigivanemale või mõnele ministrile ministeeriumi juhina või mõnele alluvale asutusele.

Kui Vabariigi Valitsus leiab, et tema õigus mingi küsimuse lõplikuks lahendamiseks on vaieldav, siis lahendab võimkonna küsimuse Riigivanem.

§ 66.

Riigivanema juures on temale ja Vabariigi Valitsusele ühine riigikantselei.

Riigikantseleid juhatab riigisekretär, kelle nimetab ametisse Riigivanem.

§ 67.

Riigivanemat, peaministrit ja ministreid võib võtta kohtulikule vastutusele üksnes Riigikogu sellekohase otsuse põhjal. Asja arutamine allub Riigikohtule. Vastutusele võtmise ja asja arutamise kord määratakse seadusega.

P e a t ü k k VI.

Kohtust.

§ 68.

Õiguse mõistmist Eestis teostavad omas tegevuses rippumatud kohtud.

§ 69.

Ülemat kohtuvõimu Eestis teostab riigikohtunikudest koosnev Riigikohus. Riigikohtunikud kinnitab ametisse Riigivanem Riigikohtu poolt esitatud kandidaatide hulgast.

§ 70.

Kohtunikke, kui nad ei ole valitavad seaduse järgi, kinnitab Riigikohtu ettepanekul ametisse Riigivanem.

§ 71.

Kohtunikke võib tagandada ametist ainult kohtu teel. Kohtunikke võib vastu nende tahtmist paigutada ühest kohast teise ainult seaduse täitmisest tingitud juhtumistel.

§ 72.

Kohtunikud ei või pidada peale seadustes ettenähtud juhtumiste kõrvalist palgalist ametit.

§ 73.

Sellekohaste seaduste alusel ja korras alluvad üksikud liigid kriminaalasju vandekohtule. Vandekohtunikke ei seo eelmise paragrahvi nõuded.

§ 74.

Erakorralised kohtud on lubatud sellekohase seaduse piires ainult sõjaajal, kaitseseksukorras ja sõjalaevadel.

P e a t ü k k VII.

Omavalitsusest.

§ 75.

Linna, alevi ja valla omavalitsuste kaudu teostab valitsemist kohal riigivõim, kui võrd seaduses selleks ei ole loodud eriasutusi.

§ 76.

Omavalitsusüksuste esitusekogud valitakse üldisel, üheaegsel, otsekohesel ja salajasel hääletamisel proportsionaalsuse põhimõtete alusel, kuid nõnda, et valijal oleks võimalus valida üksikuid isikuid.

§ 77.

Omavalitsusüksustel on õigus oma ülesannete täitmiseks maksusi võtta ja koormatusi peale panna seaduses kindlaks-määratud piirides ja korras.

P e a t ü k k VIII.

Riigikaitsest.

§ 78.

Kõik Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma vabariigi kaitsest seaduses ettenähtud alustel ja korras.

§ 79.

Vabariigi kaitseks moodustatakse kaitsevæed, mille korraldus määratakse kindlaks eriseaduses.

§ 80.

Mobilisatsiooni väljakuulutamise kui ka sõja alguse korral läheb kaitsevægede ülemjuhatamine Riigivanema poolt määratud kaitsevægede ülemjuhatajale, kelle võimupiirid on määratud seadusega.

§ 81.

Riigivanemal on õigus anda eriseaduses ettenähtud alustel ja korras kaitsevægedesse puutuvaid seadlusi ja määrusi.

§ 82.

Vabariigi kaitsejõudude mobilisatsiooni väljakuulutamise otsustab Riigikogu.

Riigivanemal on õigus, Riigikogu otsust ootamata, kuulutada välja mobilisatsioon, kui välisriik on kuulutanud Vabariigile sõja, alanud sõjalise tegevuse või kuulutanud välja Vabariigi vastu mobilisatsiooni.

P e a t ü k k IX.

Riigi maksudest ja eelarvest.

§ 83.

Üntegi avalikku maksu või koormatust ei või kellelegi peale panna muidu kui seaduse alusel.

§ 84.

Ei tohi kellelegi riigi kulul palukit, vaevatasu või muud tasu määrata muidu kui sellekohase seaduse põhjal.

§ 85.

Iga aasta jaoks seatakse riigi sissetulekute ja väljaminekute üldine eelarve kokku. Seadusandlikul teel võib selle maksvust jaoliselt pikendada kuni uue eelarve vastu võtmiseni.

P e a t ü k k X.

Põhiseaduse jõust ja muutmisest.

§ 86.

Põhiseadus on vankumatuks juhteks Riigikogu, Riigivane-
ma, valitsuseasutuste ja kohtute tegevuses.

§ 87.

Põhiseaduse muutmise algatamise õigus on rahval rahva-
algatuse korras, kui ka Riigikogul harilikus korras.

§ 88.

Rahvas otsustab rahvahäletusel põhiseaduse muutmise, olgu see algatatud kas rahvaalgatuse korras või Riigikogu poolt.

§ 89.

Põhiseaduse muutmise eelnõu peab rahvale teada andma vähemalt kolm kuud enne rahvahääletuse päeva.

---000---

Eesti Vabariigi põhiseaduse iseloomustavaks jooneks on see, et väheste sõnadega on püütud palju öelda. Põhiseaduse seletamisel on tarvis arvestada kõikide sõnadega. Põhiseadus on kirjutatud süstematiseeritud kujul, mille tõttu ka iga § osa seletamisel sellega arvestada tuleb. Ainestik, mida põhiseadus käsitleb, on mitmekesine. Üksikasju ei ole põhiseaduses ette nähtud, vaid need on jäetud eriseaduste ja määruste hooleks. Selle poolest läheb Eesti Vabariigi põhiseadus Saksa Vabariigi põhiseadusest lahku.

Põhiseaduses on püütud läbi viia demokraatlik põhimõte, kodanikkude õiguste ja vabaduse kindlustamine.

Nii on põhiseadus kondikava, mis Eesti riigikorra üldjoontes ära määrab. Elu sellele kondikavale annavad üksikud seadused ja määrused. Terve rida sellekohaseid seadusi ja seadlusi on ka vastavate organite poolt antud. Neid kõiki võib leida "Riigi Teatajas". Eesti Vabariigi seadluseandluse organid ei ole siiski kõiki seadusi jõudnud veel anda, mis meil praegu maksvusel on; meil on maksvusel veel terve rida veneaegseid seadusi. Juba 1918.a. sügisel otsustati Ajutise Valitsuse poolt, et kõik need Vene seadused, mis olid maksvusel kuni 24.oktoobrini 1917.a., maksavad ka Eestis niivõrt, kui võrdnad Eesti Vabariigi seadustega muudetud ei ole. Sellega võeti üle kõik Balti eraseadused ja ka need üldseadused, mis Vene ja Eesti kohta maksvad olid. Ka Saksa okupatsiooni ajast jäi meile tempelmargi seadus maksma. Põhiseaduse §4 on seega iseloomustav, et ta sanktsioneerib Vene seaduste kasutamise, mis olid maksma pandud Ajutise Valitsuse poolt. §4 on öeldud: "Eestis maksavad tema enese asutiste poolt antud või tunnustatud seadused". Need tunnustatud seadused jagunevad meil kahte liiki:

a/ Veneaegsed Eesti maaala kohta käivad seadused - kohalikud seadused; siia kuuluvad: Eestimaa talurahva seadus, Balti eraseaduste kogu I, II ja III köide; I ja II köide on Eestis antud seadustega kõrvaldatud, kuna aga III köide osalt veel praegu maksvusel on. Siia kuulub veel ter-

ve rida teisi seadusi, nagu Eriseadus Baltimaa linnade kohta 1877.a., 1917.a. seadus Eesti Ajutise valitsemise korra kohta, 1866.a. valla omavalitsuse seadused, 1889.a. erimäärus Vene kohtute kohta, 1832.a. erimäärus kirikute kohta ja teised.

b/ Seadused, mis maksid kogu Venemaal ja ka Baltimaal. Kohalikud seadused üldseadusi ei kõrvalda. Siin kohal tuleb veel silmas pidada, et need viimased seadused pidid just maksma kogu Venemaal ja ühtlasi ka meil. Praktika aga on näidanud, et meil on tarvitatud ka seadusi, mis põhiseaduse §4 kokkukõlas ei ole. Näiteks, tarvitati seadust teede kohta, mis ainult Siberis maksev oli. Neid seadusi ei või põhiseaduse alusel tarvitada, sest et nad ei kuulu tunnustatud seaduste hulka. "Seaduste Kogu" 16 köidet ja "Täielik seaduste kogu" maksavad ka Eestis nii palju, kui nad meie erimäärustega, seadustega kõrvaldatud ei ole või eraldi juba seadusega ainult mõne Sise-Venemaa osa kohta maksvaks loeti. Ühe väikese ajutise valitsuse määrusega külvati neid üle Vene seadustega. Tunnustatud seadused olid väga tarvilikud, sest et oli tarvis luua korda, kuna meie nii kiiresti ei saanud luua uusi seadusi, siis pidime võtma tarvitusele endised Vene seadused.

Ühtlasi see normide hulk oli aga ka meile kahjulik. Kohalikud seadused olid küll selged, kuna aga üldseadused ulatuslikult ei olnud selged. Meil on olnud tendents kõiki üldseadusi üle tuua, nagu ka Vene ministeeriumide seadusi, mille järgi meil veel üldjoontes käiaksegi. Toodi üle veel terve rida maksude kohta käivaid seadusi ja mereõiguse normid. Mida rohkem aeg edasi läheb, seda enam ja enam kõrvaldatakse tunnustatud seadused ja asemele astuvad uued Eesti Vabariigi poolt antud seadused. On aga ka veel teine ala, kus Eesti Vabariigi seadused üksinda mõõduandvad ei ole. Põhiseaduse §4 on öeldud, et Eestis maksavad ka rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud määrused. Et sellest lausest paremini aru saada, siis vaatame seda küsimust ajalooliselt. Enne maailmasõda valitses ses küsimuses kahesugune arusaamine:

a/ territoriaalne ja b/ rahvusvaheline vaade. Esimene oli omane Saksamaale, teine Inglismaale. Inglismaa loob ise omale seadusi, kuid ühes sellega tunnustab ka rahvusvahelisi norme. Saksamaa asus aga teisel seisukohal ja nimelt: Iga rahvusvaheline norm, et ta Saksa siseriigis maksev oleks, pandi maksma Saksa riigi poolt. Inglismaal mak-

sid rahvusvahelised normid ilma eriseadusteta. Inglise seletasid Saksamaa kohta, et sakslased ei taha üleüldse rahvusvahelisi norme tunnustada, kasutades seda saksavastaseks propagandaks.

Pärast võeti ka Saksamaal anglo-sakside põhivaade oma-seks, lisades Saksa Vabariigi põhiseadusele § juurde, kus öeldakse, et rahvusvaheliselt üldtunnustatud normid on maksvad ka Saksa Vabariigis. Ka Eestis asuti anglo-sakside seisukohale, mida väljendab ka põhiseaduse §4 teine lause. Rahvusvaheliselt üldtunnustatud seaduste hulka käib, näiteks, riigipeade ja saadikute eksterritoriaalsus. See tähendab, et, näiteks, Soome saadik Eestis on ümbrüritsetud Soome seadustega, olgugi et ta Eestis elab jne. Eesti kohtud tema suhtes tegevusse astuda ei saa. Kui astuda anglo-sakside põhiseaduse seisukohale, siis ei ole Eestis erilist seadust tarvis üldtunnustatud rahvusvahelise seaduse maksmiseks; kui aga Saksa ennemaailmasõjaaegsele seisukohale asuda, siis oleks tulnud käia siseseaduste järgi. Seega on Eestis rahvusvahelise liiklemise alal maksvad rahvusvaheliselt üldtunnustatud seadused.

Siin peab aga alati kindlaks tegema, kas vastav määrus on üldtunnustatud rahvusvahelise õiguse seisukohalt, kui seda ei ole, siis ei ole tal ka erilist maksvust Eestis. Üldtunnustatud seaduste hulk ei ole väga suur. Siin peab veel silmas pidama, et ära ei vahetata üldtunnustatud norme lepingutega, mis Eesti riik teiste riikidega on sõlminud. Need lepingud peavad Riigikogu poolt kinnitatud saama. Vastavalt sellele luuakse ka Eesti territooriumil rahvusvahelisi õigusi, mis lepinguosaliste vahel maksmise hakkab. Rahvusvahelised lepingud ja nende peale rajatud õigused ei põhjene põhiseaduse §4, vaid §60, §52-le ja mõningatele teistele §§-dele. Meil on tähtsad ka adm.määrused ja seadused. Näiteks, on meil määrused maareformi teostamise kohta. Siis veel kaitseväge kohta põhiseaduse §81 alusel antakse välja mitte seadusi, vaid määrusi ja seadlusi, mis seaduste aset täidavad.

Seega oleme tundma õppinud objektiivseid norme, millega Eesti riigikorra juures arvestada tuleb.

Olles saanud ülevaate Eesti riigist ja tema õigusest üldse, peaks ka arusaadav olema põhiseaduse sissejuhatuses sisu. Terve rida andmeid näitavad, et eesti rahvas ei olnud oma usku veel iseseisvusse kaotanud, mis on rajatud õiglusele, seadusele ja vabadusele. Need põhimõtted on olnud

ka Euroopa kultuurriikidele nurgakiviks. Ainult siis, kui rahvas õiguse loomisel tegev on ja kui on olemas normid, teab igaüks, kui suures ulatuses ta teotseda võib. Iga teine vabadus, mis seadusele ei ole rajatud, ei ole vabadus. Edasi määratakse sissejuhatuses ära ka need kohused ja ülesanded, mida riik peab täitma "kaitseks sisemisele ja välisele rahule ning pandiks praegustele ja tulevastele põlvkondadele nende ühiskondlikus edus ja üleüldises kasus".

I I p e a t ü k k .

Eesti Vabariigi ehitus.

§16. Lähtekohad. Territoorium. Koosseis. Õiguslik tähendus. Muutmine.

Eesti Vabariigi ehitust ei või vaadelda mitmelt vaatepunktilt, nagu riigi ehitust üldse. Nägime varemalt, et riiki võis vaadelda mitmelt vaatepunktilt, kuid käesoleval juhul huvitab meid ainult õiguslik vaatepunkt. Sellest välja minnes on riiki vaadeldud kui õiguse subjekti, õiguse objekti või õiguse suhet. Tähtsaim neist lähetehtadest on see, kas riiki vaadeldakse kui õiguse subjekti. Riik õiguse subjektina esineb juriidiliselt territoriaalse elanikkonnana kõrgema võimuga. Ei ole kahtlust, et ka Eesti Vabariiki tuleb sellelt vaatekohalt vaadelda. Sellest vaatevinklist järgnevad need ülesanded, mis Eesti riigi käsitlemisel üles kerkivad. Seega tuleb meil vaadelda territooriumi, rahvast ja riigivõimu korraldust Eesti Vabariigis.

Jääb järele küsida, millises ulatuses seda vaatlust toimetada. Meie ülesanne on praeguse olukorra selgitamine, kuid selguse mõttes on meil selle ülesande lahendamisel ka minevikku meelde tuletada. Teisest küljest Eesti Vabariigi ehitust vaadeldes, on tarvis selle selgitamiseks ja illustreerimiseks ka teiste riikidega teda võrrelda, teha ekskursioon võrreldavasse riigiõigusesse.

A. Territoorium. Eesti Vabariigi territoorium on ära tähendatud põhiseaduse §2. See põhiseaduse § ei esine siin esimest korda. Juba 1919.a. Ajutise Valitsuse korraldustes leidub sellekohane § mõningate teisenditega; see aga omakorda ulatub 1917.a. 30.märtsi seadusse, kus ka Eesti, kui autonoomse provintsi territoriaalne koosseis ette oli nähtud.

Põhiseaduse §2 kõlab järgmiselt: "Eesti maaalasse kuuluvad Harjumaa, Läänemaa, Järvamaa, Virumaa ühes Narva linnaga ja ümbruskonnaga, Tartumaa, Viljandimaa, Pärnumaa, Valga linn, Võrumaa, Petserimaa ja muud piiriäärised mannermaa kohad, kus Eesti rahvast asumas, Saaremaa, Muhumaa, Hiiumaa ja muud Eesti vetes olevad saared ja leetseljakud. Eesti piiride kindlaksmääramine sünnib rahvusvaheliste lepingute järel".

Tekib küsimus, mida tähendavad need loetletud maakohad, milline on nende juriidiline tähendus. Need maakohad tähevad ära tähendada Eesti maaala koosseisu. Selleks pidi arvestatama juba olemasolevate üksustega. Need maaalalised üksused on kujunenud juba kaugemas minevikus.

Ajalooliselt näeme, et:

a/ Harjumaa on saabunud juba keskajal XIII sajandil, sellisel kujul, nagu see käesoleval ajal Põhja-Eestis on. Vanasti koosnes Harjumaa ainult kahest maakonnast: Harjumaast - praeguse Harjumaa lõunapoolne osa ja Revaaliast - praeguse Harjumaa põhjapoolne osa.

b/ Läänemaa on ka kaugema mineviku sünnitus. Rootsi ajast 1584.a. omas Läänemaa sellise kuju, nagu ta põhiseaduses ette on nähtud. XIII sajandil nim. Läänemaad Rotaa-liaks.

c/ Järvamaa on olnud juba vanast ajast. Rootsi ajal tuli Järvamaale juure Türi kihelkond.

d/ Virumaa on ka pärit vanast ajast, ainult Narva-tagune maaala ja Väike-Maarja kihelkond ei kuulunud Virumaa külge.

e/ Valga linn, mida põhiseadus mainib, on saabunud 1584.a. Poola ajal.

f/ Võrumaa on oma praeguse kuju saavutanud alles XVIII sajandil.

g/ Tartumaa on oma praeguse kuju omandanud XVIII sajandil, mil senine Tartumaa jaotati Tartumaaks, Võru- ja Valgamaaks.

h/ Viljandimaa - endine Sakalamaa - omas praeguse kuju Poola ajast alates.

i/ Pärnumaa on oma praeguse kuju saavutanud eeskätt Rootsi ajal.

j/ Petserimaa on nähtavasti juba õige vanasti praeguses ulatuses olnud, olgugi, et varemalt Pihkva kubermangu osana.

k/ Saare-, Muhu- ja Hiiumaa on põhiseaduse vaatepunk-

tilt võetud looduslike üksustena, nagu kõik Eesti vetes olevad saared ja leetseljakud. Seega §2 püüab kirjeldada Eesti maaala koosseisu. Praeguste maakondade kujud, nagu nõgime, ulatuvad tagasi vana-, kesk-, Rootsi-, Poola-, Vene- ja Eesti aegadesse. § 2 arusaamine on võimalik ajaloolise vaatlemise kaudu. Sellest, milline on selle § alus, saame siis aru, kui loeme" ja muud piirihärsed mannermaa kohad, kus Eesti rahvast asumas". Seal, kus Eesti rahvas elamas, on seega tegemist Eesti territooriumiga, Eesti ajaloolise kodupinnaga. Loomulik, et see Eesti rahva asumas olemine võib vasturääkimisi tekitada. Et seda ei oleks, on tarvis Eesti riigi piirid kindlaks määrata. Põhiseaduse §2 on veel teine lähtekoht, mis väljendatakse sõnadega: "Saaremaa, Muhumaa, Hiiumaa ja muud Eesti vetes olevad saared ja leetseljakud" kuuluvad Eesti territooriumi hulka. Seega on siin arvestatud kahe põhimõttega: rahva asumisega ja Eesti vetega. Kuid need kaks põhimõtet ei võimalda veel täpsalt kindlaks määrata, kus Eesti territoorium lõpeb ja teise riigi territoorium algab. Selle määrab ära § 2 teine lõige, kus öeldakse, et Eesti piiride kindlaksmääramine sünnib rahvusvaheliste lepingute läbi. Piiri üksikasjaline kindlaksmääramine sünnib seega rahvusvaheliste lepingute järgi. Selliseid rahvusvahelisi lepinguid on meil kolm:

- a/ Tartu rahuleping 2.veebruari 1920.a.
- b/ Konventsioon Eesti ja Läti piiride kindlaks tegemiseks 19.oktoobril 1920.a. /RT nr.21-1920.a./.
- c/ Täiendusleping Eesti ja Läti vahel 1.novembril 1923.a. /RT nr.nr.13, 14 - 1923.a./.

Need kolm lepingut määravad kindlaks Eesti piiri idas ja lõunas. Vene piir on enam sirgjooneline, sest Venemaal oli maa riigistatud, kuid Läti piir on rohkem murdjooneline, sest et seal oli tegemist eraisikute maaga. Mõnedes kohtades ei ole veel seni piir Lätiga lõplikult kindlaks määratud. Põhja piiriks osutub meil loomulik piir - meri. Nagu teada rahvusvahelise õiguse järgi, loetakse meri neutraalseks niivõrt, kui võrt ei ole erilisi kokkuleppeid ja teatavaid poliitilisi määrusi laevade liiklemise kohta. Sealt, kus algab ulgumeri, lõpeb harilikult ka riigi territoriaalne piir. Need veed, mis uhavad Eesti manneri kaldaid, moodustavad piiri veed ehk Eesti vete ulatuse. Küsimus seisab nüüd selles, mida loetakse piiriveeks. Territoriaalvee piiriks kaldast loeti vanasti niisugust kaugust,

kui kaugele suurtükist ulatas lasta; kuid selline kauguse määramine on väga muutlik; vanasti oli see kaugus väike, XIX sajandil - 7-8 klm, kuna käesoleval ajal aga kümnetesse klm ulatab. Sellepärast on riikide kallasvete piiri täppis kindlaks määramise küsimus ka Rahvasteliidus arutusele võetud. Kallasvete ja ulgumere vahe on: a/ kallasvete üle valitseb vastava riigi võim, b/ kallasvetes võivad ainult kohapealseteks tarveteks liikuma pandud laevad käia, c/ ulgumeres võivad igasugused laevad liikuda. Et aga võõra riigi laev Eesti sadamasse reisisajad saaks viia, selleks on tarvis juba vastav luba. Merel ulatab Eesti Vabariigi piir sinna, kust algab rahvusvahelise õiguse seisukohalt ulgumeri. Siin on määruseandjaks rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud normid; uueal ajal loetakse seda piiri keskmiselt 8-10 klm. Kalda siksakid ja saared suurendavad vee piiri sügavust. Piiride määramisel tekkisid vaieldused Ruhno ja Tütarsaare suhtes. Ajalooliselt on selgunud, et Tütarsaar on kuulunud Soomele ja Ruhno Saar on Saaremaaga administratiiv ühenduses olnud; seda arvesse võttes on ka nende saarte kuuluvus lepingutega kindlaks määratud. Vaatame edasi milles seisab Eesti Vabariigi territoriaalüksuste õiguslik tähendus, kas neid muuta, hävitada ja kokku liita saab ilma põhiseadust muutmata. Paistab, et põhiseadust muutmata ei saa näiteks Tartumaad ära kaotada või Viljandimaaga ühendada. Ainult põhiseaduse muutmise korras saab seda teha. Samal põhjusel ei saaks ka, näiteks, Valgamaad teistele anda. Kas aga osa maaalast võib ära anda? sellele küsimusele, põhiseaduse seisukohast välja minnes, võib jaatavalt vastata, sest osa maaala äraandmine ei tähenda veel terviku kadumist. Kas tähendavad loetletud maaalad seda, et neil siseriiklikult omavalitsus peaks olema? Siin tuleb vastata eitavalt. Põhiseadus ainult tõendab seda, millised üksused kuuluvad Eesti riigi territooriumile, kuid nende üksuste iseäraldusi ta ei puuduta. Eesti Vabariigi territooriumil on sama tähendus ruumilise ulatuse mõttes, kui teistel riigil. Territoorium on ala, kus teotseb riiklik võim. Varemalt nägime, et praegusel ajal maksab vaade, et kogu riigi territoorium on täidetud riigivõimuga. See täituvus on sedavõrt tihe, et teise riigivõim seal teotseda ei saa. Teise riigivõimu teostamine oleks Eesti riigi olemasolu rikkumine. Eestis, samuti nagu mujal, moodustab territoorium olulise osa riigist. See arusaamine riigi territooriumist on ka Eestis saabunud aja jooksul.

Ka Eestis on varemalt territooriumi vaadeldud eraõiguslikult vaatepunktilt, kui valitseja omandust. Sellest põhimõttest välja minnes, müüdi 1346.a. Harju- ja Virumaa ordule. See patrimoniaalne vaade territooriumi peale on Eestist aja jooksul kadunud ja asemele astunud ajakohane vaade, et territoorium moodustab selle ruumilise ulatuse, milles teotseb riigivõim ehk territoriaalne ülemvõim.

Igasugune piirist ületulek on teise riigivõimu organil lubamatu. Siin võivad ainult Eesti riigivõimu organid teotseada. Eranditeks selles suhtes on ajutiselt teise riigi territooriumil viibivad riigipea, saadikud, esindajad ja ka laevad, kes eksterritoriaalõigust kasutavad. Neid koheldakse nii nagu oleks nad omal maal. Sama eksterritoriaalõigust kasutavad ka Eesti riigipea, saadikud ja laevad, olles võõral territooriumil. Kui sõjaajal võõrad väeosad okupeerivad maaala, siis toovad nad kaasa oma riigiõiguse, mis esineb okupeerija võimuna. Ka rahvusvahelises õiguses tuleb meil tegemist teha okupatsiooni võimuga. Eesti riigi territooriumil, nii maapeal, maaall ja õhus on ainuüksi oma riigi organitel teotsemise õigus, välja arvatud rahvusvahelise õigusega moodustatud eksterritoriaalsus. Seaduseandluse-, valitsemise- ja kohtuvõim võib Eesti territooriumil sündida ainult Eesti Vabariigi organite kaudu. Kui territooriumil on selline suur tähendus, kuidas võib siis territooriumi muutmise aset leida. Põhiseaduse §2 teine lõige ütleb: "Eesti piiride kindlaksmääramine sünnib rahvusvaheliste lepingute läbi". §60 p.5 ütleb: "Riigivanem sõlmib Eesti Vabariigi nimel lepinguid välisriikidega ja esitab need kinnitamiseks Riigikogule". Seega Eesti riigi piiride kindlaksmääramine sünnib rahvusvaheliste lepingute kaudu. See on aga ainult üksinda piiride lähem kindlaksmääramine. Kui võtame piiri kindlaksmääramise aluseks seada, kus asub piiriääres Eesti rahvas, siis võib sellest järeldada, et põhiseaduse alusel saab territooriumi suurendada. Eesti Vabariigi territooriumi vähendamise on aga võimalik rahvusvaheliste lepingute kaudu. Kui aga tahetakse täielikult maaala eraldada, mis põhiseaduses on loetletud, näiteks Virumaad, siis peab see sündima põhiseaduse muutmise teel. Eesti territooriumi koosseisu, nagu see §2 ette on nähtud, saab muuta ainult rahvahääletuse kaudu. Üksikute maaalade osade eraldamiseks ja juurevõtmiseks põhiseadust muuta tarvis ei ole. Põhiseadus kindlustab seega, et rahva esindus ega Riigivanem omapead Eesti territooriumi

koosseisu muuta ei saa.

§17. Rahvas. Kodanikud ja välismaalased. Kodakondsuse seadused, nende sisu. Kodanikkude põhiõigused, nende liigid, tähendus. Välismaalased, nende õiguslik seisukord.

Peale territooriumi on teiseks tähtsamaks ja oluliseks riigi elemendiks rahvas. Rahva üksikud indiviidid nimetatakse riigi alamateks ehk kodanikkudeks. Varemalt nimetati ka Eesti riigi rahva üksikuid liikmeid alamateks, kuid praeguse Eesti põhiseaduse peatükk II järgi rahva üksikuid liikmeid nimetatakse kodanikkudeks. Kõik Eesti territooriumil asuvad elanikud jagunevad: a/ Eesti Vabariigi kodanikud ja b/ välismaalased. Elanikud on kõik need, kes Eesti territooriumil asuvad; kodanikud - Eesti riigi rahva üksikud liikmed. Vaatame, mis vahe on kodaniku ja välismaalase vahel, keda loetakse kodanikuks ja keda välismaalaseks. Kodanikel on rohkem õigusi ja kohustusi kui välismaalastel, kodanikud kasutavad kõiki neid õigusi, mis põhiseadusega nelle antud. Välismaalased on kaitstud seadustega, mitte aga põhiseadusega. Eesti kodakondsust ei määra põhiseadus, vaid harilikud seadused. Siin on tähtis kaks seadust:

E. Ajutise Maapäeva poolt väljaantud seadus 26.novembril 1918.a. /R.T.nr.4 - 1918.a./.

Selle seaduse põhimõtte oli, et üldiselt tunnustatakse kõik need kodanikud Eesti kodanikkudeks, kes 1918.a. Eesti maal elasid, teised võisid ainult teatavatel tingimustel ja põhjustel vastu võetud saada. Selle seaduse väljaandmine on ka veel selle poolest tähtis, et seal määrati ära kodanikkude kohustused, iseäranis sõjaväe teenistuse kohustus ja teiseks selle seadusega võimaldati kodanikel ka väljaspool riigi piire liikuda. Hiljem osutusid selles seaduses tühikud, mille kõrvaldamiseks 27.okt. 1922.a. uus kodakondsuse seadus anti /R.T.nr.136-1922.a./ Selle seadusega kõrvaldati 1918.a. kodakondsuse seadus maksvusest; ainult nende isikute kohta, kelle kodakondsuse küsimus puudutas aega enne esimest seadust, tuli otsustada 1918.a. seaduse järgi.

1922.a. seaduse sisu on järgmine:

Eesti kodakondsusse loetakse ilma erilise aktita:

- a/ kes 1922.a. elasid Eesti territooriumil,
- b/ kes ühtlasi 1918.a. 24.veebr. osutusid Vene alamaks ja ei ole kuni 1922.a. väljamaa kodakondsusse läinud,
- c/ kes seisid Eesti maaala nimekirjas. 1922.a. seadus

nägi ette veel automaatselt kodakondsusse astumist ja niimelt:

- a/ kes 1918.a. Eesti kodakondsusse vastu võetud,
- b/ kes osutusid maaalal, mis Eesti külge liidetud, siin mõeldi Petseri ja Narvatagust maaala,
- c/ kes perekonnaseisu tõttu kodakondsuse omandavad, näit. Eesti kodanikkudest Eesti territooriumil sündinud lapsed, naine abiellumisel Eesti kodanikuga.

Kergendusi tehti üldreegleist:

a/ kui oli keegi 1918.a. 24.veebr. Vene alam olnud ja Eesti maaalal alaliselt elas, võis oma teadaande põhjal Eesti kodakondsusse astuda. Teadaanne tuli esitada maakonna esimehele või linnapeale. Otsuse tegi siseminister. Peale tähendatud võimaluste on maksev veel naturalisatsiooni kord, kusjuures isik pidi vastama järgmistele nõuetele:

- a/ pidi vähemalt kaks aastat Eesti territooriumil olema elanud,
- b/ peale sooviavaldust pidi veel üks aasta Eesti territooriumil elama,
- c/ peab oskama Eesti keelt.

Erandid võidakse teha:

- a/ kui isik on teatud teened riigile ülesse näidanud,
- b/ kui isik on Eestile kasulik ja tarvilik. Alla 18.a. isikute kodakondsusse astumisel peavad vastava isiku hooldajad nõusoleku avaldama. Selles asjus siseministri otsuse vastu ei saa protesti tõsta.

Erandid üldreeglist võisid olla:

- a/ kui Eesti kodaniku naine omab Eesti kodakondsuse,
- b/ kõik isikud, kes on Eesti kodanikud, toovad kaasa ka seda, et nende lapsed omandavad Eesti kodakondsuse, s.t. Eestis maksab vere õigus - "jus sanguinis"; maaala õigus - "jus soli" oli meil mõõduandev esialgse kodakondsuse määramisel,

c/ kõik need isikud, kes on Eesti kodakondsuses, ei või olla välismaa nimekirjades.

Loetletud kodakondsuse seaduse teostamiseks anti 25. nov. 1922.a. veel rida määrusi /R.T.nr.nr.148,149-1922.a./ Vaatleme lähemalt eelpool toodud seaduste põhimõtteid. Kodakondsust võib üldse määrata kahe põhimõtte järgi:

- a/ Vere õiguse - "jus sanguinis" ja
- b/ maakoha õiguse - "jus soli" järgi.

Vere õiguse põhimõte on - isa ja ema kodakondsus määrab ka laste kodakondsuse - kelle riigi rahva veri, selle riigi kodanik; "jus soli" - kelle maaalal on isik sündinud, selle kodanik ta ka on. Eelpool nägime, et E.V. kodakondsuse seaduses on aluseks võetud vere õiguse põhimõte, ainult kahes suhtes on tehtud erandid:

a/ kui Eesti kodanik abiellub välismaalastega, tema naine muutub Eesti kodanikuks; kui aga Eesti naine läheb välismaalasele mehele, siis seadus lubab kodanikul /naisel/ ka mitte muutuda välismaalaseks, kui ta kahe nädala jooksul sellekohase sooviavaldusega esineb; välismaalane-naine muutub aga kohe Eesti kodanikuks Eesti kodanikuga abielludes,

b/ kui Eesti maaalal leitakse laps, siis loetakse ta Eesti kodanikuks.

Teine põhimõte oli see, et Eesti seadused ei luba ühel ajal olla kahe riigi kodanik. Mõned riigid lubavad ühel ajal olla kahe või veel rohkem riigi kodanikuks. Riigid, kus on suur emigratsioon, on huvitatud, et nende kodanikud kodakondsust alal hoiaks; ka emigrantidel on see osalt parem. Eesti riik on rahva õredusega arvestades rohkem imigratsiooni riik, selle tõttu, kodakondsuse küsimust kaaludes, tuldi otsusele, et need, kes Eestisse on tulnud, ka endisest kodakondsusest lahkuks ja Eesti kodakondsusse astuks. Niihästi vereõiguse põhimõte kui ka kahe riigi kodakondsuses olemise mittelubamine tekitavad üldiselt suuri lahkeliidid. Näit. Inglismaal loetakse seda, kes Inglismaal sündinib, inglise kodanikuks; Eesti seaduse järgi võib seda ka eestlaseks lugeda. Sellised lahkeliidid tulevad ette kogu maailmas; sellepärast püüti rahvusvaheliste lepingutega Rahvasteliidu kaudu mingit üldseisukohta luua, kuid kõesoleva ajani ei ole see küsimus veel lõplikult lahendatud.

Peale nende üldpõhimõtete on võimalik veel Eesti kodakondsust saavutada natsionalisatsiooni ja optsiooni teel. Optsiooni teel Eesti kodakondsusse tulek võib sündida eriliste rahvusvaheliste lepete kaudu; vastavatele isikutele pannakse ette, kas ta tahab ühe või teise riigi kodanikuks saada.

Selliseid leppeid, kus meil optsiooni teel kodakondsuse küsimusi lahendati, on kolm:

a/ Eesti-Vene rahuleping 2.veebr.1920.a. art.IV,

b/ Eesti ja Läti vaheline konventsioon 19.okt.1920.a. art.7 ja 14,

c/ Eesti-Ukraina leping 25.nov.1921.a. art.6.

Nendes lepingutes oli ette nähtud võimalused vastavatele isikutele valida, kas Eesti, Läti või Ukraina kodakondsust. Eesti kodakondsusse astumiseks on tarvilik, et vastav isik sellekohase soovilavaldusega siseministrile esineb, selle juures on nõuetav, et ta vähemalt kaks aastat Eesti territooriumil oleks elanud ja eesti keelt mõistaks. Need nõuded võivad aga siiski veel 1922. a. kodakondsuse seaduse §§7-17 muudetud saada, kui isikul erilised teened riigi vastu või riigile tarvilik isik on. Kui isiku palve kodakondsusse astumiseks on rahuldatud, siis tuleb ta erilise aktiga Eesti kodakondsusse üle.

Teatavatel juhtudel võib isik ka 1922. a. seaduse §§ 18-22 põhjal ka Eesti kodakondsusest lahkuda. Ka siin on üldreeglina maksev, et kodakondsusest lahkumiseks peab E. Vabariigi Valitsuse luba olema. Vastav isik teeb soovilavalduse siseministrile, ära tähendades, millise riigi kodakondsusse ta soovib astuda, juurde lisades tõenduse, et see riik teda vastu võtab. Siinjuures peavad isikul ka kõik kohused riigi vastu täidetud olema. Ima erilise soovilavalduseta lahkub naissoost kodanik, kui ta abiellumisel välismaalsega kahe nädala jooksul ei tee teadeannet, et ta soovib Eesti kodakondsusse jääda. Kui isikule luba ei ole antud Eesti kodakondsusest lahkumiseks ja ta seda siiski teeb, siis on tagajärjed karistatavad.

Nii oleme tundma õppinud praegust Eesti kodakondsuse küsimust. Ajalooliselt on tähtis, keda Eesti riigi kodanikeks loeti Eesti Vabariigi tekkimisel. Selle küsimuse lahendamisel loeti Eesti riigi kodanikeks, kes järgmisele kolmele nõudele vastasid:

a/ et nad kuni vastava seaduse väljaandmiseni oleks asunud Eesti Vabariigi piirides - elukoha nõue,

b/ et nad kuni 24.veebr. 1918. a. olid endise Veneriigi alamad,

c/ et vastavad isikud oleks olnud sisse kirjutatud Eesti maaalal kohalistesse seisuslistesse või kiriklikesse hingekirjadesse.

Kes mõnele neist nõudeist ei vastanud, ei loetud Eesti kodanikeks. Osalt tuldi ka nendele vastu 1918. a. seaduse kaudu. Ka praegune seadus näeb kergendavaid võimalusi ette kodakondsuse saavutamiseks natsionalisatsioonil kaudu. Eesti kodanikud on need isikud, kes 1918. a. ja 1922. a. seaduste põhjal on Eesti kodakondsuse omandanud. Naid isikuid, kes küll Eesti maaalal elavad, kuid nende seaduste

alusel Eesti kodakondsust ei ole omandanud, loetakse välismaalasteks.

Eesti kodaniku põhiõigused on loetletud põhiseaduse peatükk II §6-26. Peale selle määravad ära §§27,28,29 ja 37 kodanikkude aktiivsed õigused, §78 - kaitsevõetteenistusest osavõtmise kohustuse, §83 ja §84 - maksustamise. Kodanikkude põhiõigused ja kohustused põhiseaduse järgi välismaalaste peale ei laiene.

Teisest küljest on seisukord selline, et välismaalaste peale ei vaadata kui vaenlaste peale, vaid rahvusvaheline läbikäimine on toonud kaasa, et ka välismaalased õiguslikku seisukorda asetatakse. Põhiseaduse §6 laiendatakse õigusi ka välismaalaste peale niivõrt, kui võrdse seadused selleks takistusi ei tee. Seadustega on välismaalaste suhtes maksmas järgmised takistused:

a/ Tallinnas ja piiriäärsetel maaaladel ei ole välismaalastel ilma erilise loata luba kinnisvara omandada,

b/ et ära hoida võistlust omamaa ja välismaa tööstuse ja kaubanduse vahel, on vastavate seadustega välismaalaste õigused kitsendatud,

c/ riigivõim võib välismaalasel Eesti territooriumil viibimise üldse ära keelata, kui ta riigi heakorraks kahjulik; siseminister võib sellised isikud riigi piiridest välja saata,

d/ poliitilisi õigusi ja aktiivset kodaniku staatust välismaalane ei oma; samuti ei kannata ta ka riigikaitse kohustusi.

Põhiseadus annab õigused eeskätt Eesti kodanikele, kuna välismaalsed aga kasutavad osalt neid õigusi, kui võrdse seadused seda lubavad. Vaatleme millised on Eesti kodaniku õigused. Meie nägime varemalt, et kodanikkude õiguslikku seisukorda praegusaja riigis võib vaadelda kolmelt seisukohalt:

a/ vabaduse seisukohalt - vabaduse staatus,

b/ riigivõimust aktiivse osavõtu seisukohalt - aktiivne staatus,

c/ riigivõimule alistumise seisukohalt - passiivne staatus.

Vabaduse staatus on kindlaks määratud põhiseaduse II peatükis, mis käsitleb Eesti kodanikkude põhiõigusi.

Sellepõhiseaduse mitmed §§ teevad tegemist ainult kodaniku teatud vabaoleku kindlustamisega; ei riigivõim ega teised kodanikud ei või tema vabadust kitsendada.

§8 ütleb, et isikupuutumatus on Eestis kindlustatud; riigivõim ega teised kodanikud ei või seda rikkuda, kui

selleks seaduslist alust ei ole.

Ka kuriteo eest vastutusele võtmise peab seaduses ette nähtud korras sündima, mida ette näeb §8 kolmas lõige.

§10-nes kindlustab kodanikule tema kodu puutumatus, s. t. lähemat ümbruskonda, kus isik asub, isiku territooriumaalset tegevusala.

§§11, 12 ja 13 kindlustavad kodanikule lähemalt tema sisemise tõetundmise vabaduse. Näit. isiku vabadus oleks kitsendatud, kui temale mõni soovimata usutunnistus peale sunnitakse ehk jälle teadusi ei lasta vabalt omandada.

§11 kindlustab usu ja südametunnistuse vabaduse. Eesti Vabariigis riigiusku kui niisugust ei ole, küll aga võivad kodanikud sellekohaseid organisatsioone luua, teatud usutunnistust pooldada ja jumalateenistust pooldada; selles ei saa teda teised kodanikud segada ega ka tema usku lubamatul kombel maha teha.

Riik on luteri ja kreeka-katoliku usu kirikutele jätnud alale varemalt maksnud korraldused.

§12 näeb ette teaduse, kunsti ja õpetuste levitamise vabaduse, jättes siiski riigivõimule selle üle teatud kontrolli; nii näit. peab kooliealistele lastele sunduslikku õpetust teostama. Vähemusrahvustele on võimaldatud saada õpetust oma emakeeles; kõrgematel koolidel on ses suhtes jäetus suurem vabadus.

§13 on õieti §§11 ja 12 järelõud, mis seisab selles, et kodanikul peab olema võimalus ka oma usutunnistust ja teadust väljendada. Eestis on vabadus kodanikul oma mõtteid avaldada sõnas, kirjas, pildis või kunstis; seda vabadust võib ega kõlbluse või riigikaitse mõttes kitsendada.

§14 järele ei ole keegi õigustatud sõnumeid ega kirju lahti võtma, kui nad posti, telegrafi, telefoni või mõnel muul üldtarvitataval teel edasi antakse. Erandeid teha on õigus kohtuvõimudel seadustes ette nähtud juhtumitel.

§17 järgneb kodaniku füüsilise liikumise vabadus. Liikumine ja elukoha muutmine on Eestis vaba.

§18 järelõudab §§10-14 kokkuvõtteid: kui kodanikul on sõ-

vahel liituda. Kõikidele nendele õigustele on juurde lisatud, et neid õigusi võib seadus piirata ainult avaliku julgeoleku huvides.

Vaatleme edasi, millised on kodaniku majanduslikud õigused.

§19 öeldakse, et Eestis on kindlustatud vabadus elukutset valida, ettevõtteid avada ja teotseda põllutöös, kaubanduses, tööstuses, samuti muil majandusaladel. Eestis ei saa otseselt ette kirjutada mingit tööala, vaid iga kodanik võib omale ise elukutset valida.

Kitsendused võivad ainult siis olla, kui kodanikul vastav ettevalmistus puudub, näit. igaüks ei või mitte apteekriks hakata.

Majandusliku vabaduse tähtsaim avaldus on see, et isik, seda mis ta ise on valmistanud, kui ka tööriistu, võib oma käes pidada.

§24 on öeldud, et Eestis igale on kindlustatud eraomandus; kitsendused on ainult üldistes huvides võimalikud, näit. kui riik raudteed ehitab, siis võib ta ka vastavat maad võõrandada, ehk jälle kui kaitseväelasel on tarvis väljaõppe teostamiseks maaala ja maaomanik seda ei taha lubada, ega sellepärast veel kaitseväge väljaõpetamine teostamata ei või jääda ja vastavat maaala võib sunniviisil võõrandada. Ka kodanikul peavad selleks teatavad kindlustused olema, et riik sel juhul, kui ta omanikult võtab maa üle, ka õiglast tasu maksaks.

Põhiseaduses on soovitud seda tasu ette näha, sest õiglasest tasust võib mitmesuguselt aru saada; sellepärast peavad seda küsimust ka vastavad eriseadused lahendama. Balti seaduse III köide ja Vene üldseaduste kogu näevad ette tasu maksmist.

Mõeldav on, et ka Riigikogu poolt antakse tasumaksmise suhtes vastav seadus.

Kuna §§19 ja 24 seavad majanduslikus elus üles üksiku isiku eraalgatuse, püüab §25 ka riigi kohuseid ära tähendada.

§25 teeb riigile kohuseks kaasa aidata neile, kes omale vastavat kaitset ei leia.

§25 kõlab järgmiselt: majandusliku elu korraldamine Eestis peab vastama õigluse põhimõttele, mille sihiks on inimeseväärilise ülespidamise kindlustamine sellekohaste seaduste läbi, mis käivad harimiseks, maasaamise, eluase- me ja töösaamise, samuti emakaitse, tööjõu kaitse ning noo-

ruse, vanaduse, töövõimetuse või õnnetuse puhul tarviliku toetuse saamise kohta.

See §, nagu näha, palju üksikasjalikult ei ütle, kuid annab juhtnööre.

Eesti põhiseadus kindlustab kodaniku isiku, vaimlise, füüsilise liikumise ja ma majanduselus teotsemise võimaldamise vabaduse. Peale selle määrab §20 vähemusrahvuste vabaduse.

§20 ütleb: iga Eesti kodanik on vaba oma rahvuse määramisel. Juhtumitel, mil isiklik määramine võimalik ei ole, sünnib see seaduses ettenähtud korras. Selles asjas on lähtekohaks olnud Eesti Vabariigi enese saabumise lugu. Enamusrahvas tahtis ka teistele vastu tulla, selles mõttes tulebki põhiseaduse §20 hinnata. Peale selle on vähemusrahvustele lubatud oma kultuuri arendamiseks ellu kutsuda erilisi asutisi, mis põhiseaduse §21 on ette nähtud. Nende asutiste ellukutsumiseks andis Riigikogu 12.veebr.1925.a. vastava seaduse /R.T.nr.31,32-1925.a./. Selle seadusega võimaldati vähemusrahvustele luua kultuuromavalitsus.

Seda seadust on seni kasutanud sakslased ja juudid, kuna rootslased ja venelased ei ole seda veel kasutanud. Vähemusrahvustele on ka keele suhtes vastu tulnud. §§22 ja 23 lubavad vähemusrahvustele omavalitsuse asutistes ja ka keskvalitsuste asutiste poole pööramiseks oma keelt tarvitada.

Olles tundma õppinud kodaniku vabaduse staatust üldiselt, vaatleme edasi kodaniku riigivõimust osavõtmise võimalusi - aktiivset staatust. §15-das võimaldatakse kodanikul pöörata kaebustega ja palvetega vastavate avalikkude asutiste poole ja riigivõimu organid on kohustatud vastavatele palvetele sellekohast käiku andma. Kui riigivõimu organ on õigust rikkunud, siis §16 kohaselt võib ka riigiametnikku kohtulikule vastutusele võtta. Varemalt võis seda ainult ametniku ülema eelloal teha. Seega on võimaldatud kodanikul riigivõimu teostaja suhtes kontrollija olla ja riigi käest teatud tegu nõuda.

Otsene osavõtt riigivõimu teostamisest on kodaniku suurim õigus.

Rahvas on riigivõimu kõrgeim organ, seda määravad §§ 27 ja 28.

Ka omavalitsuse alal on kodanikel aktiivne õigus, mida määravad §§ 75 ja 76. Mitte päris otsekoheselt, vaid kaudselt teostavad kodanikud oma aktiivset staatust Riigikogu kool.

Aktiivne staatus on Eesti Vabariigi kodanikul väga tugev, mis moodustab riigivõimu kõrgema organi.

Passiivne staatus on kohustused, mis riigivõim kodanikule peale paneb.

§6 öeldakse: kõik Eesti kodanikud on seaduse ees ühtaolised. Ei või olla avalikõiguslikke eesõigusi ja paheõigusi, mis olenevad sündimisest, usust, soost, seisusest või rahvusest.

Seisusi ja seisuslikke tiitleid Eestis ei ole. Siit järeldame, et riik oma võimu teostamisel peab välja minema põhimõttest, et kodanikke ühetaoliselt kohelda.

Ei või olla avalikõiguslikke eesõigusi ja paheõigusi. Näit. kas abielus ehk väljaspool abielu sündinud laps, samuti ei ole mõõduandvad usk ega sugu; meestel ei ole suuremaid õigusi kui naistel. Ka seisused ei anna mingisuguseid tagajärgi õiguste suhtes. 1920.a. anti välja seisuste kaotamise seadus, millega ühtlasi kõrvaldati igasugused tiitlid.

Ei saa õiguse mõttes kodanikkude vahel vahet teha rahvuse järele. Tuleb tähele panna, et §6 räägib ainult avalikõiguslikkudest vahekordadest, kuna eraõiguslikult seisukohalt tuleb siiski mõnel juhul kodanikkude vahel vahet teha, näit. vanemate ja laste vahekord, abielumehe ja naise vahekord.

Kodanikkude vahel vahet tegemise põhimõtet väljendab veel §7, kus öeldakse, et Eesti Vabariik ei anna aumärke ega autähti oma kodanikkudele, välja arvatud kaitseväelastele sõja ajal, samuti ei ole Eesti kodanikkudel õigust vastu võtta võõraste riikide aumärke ja autähti. Omal ajal tekkisid selle § põhiseadusesse sisseõtmise juures suured vaieldused. Toodi ette, et teatavatel juhtumitel aumärkide andmine kodanikkudele tuleb riigile odavam kui tasu maksmine; leiti lõpuks, et aumärgid siiski tarvilikud ei ole, sõjameestele aga tehti erand Vabadussõja ajal. Riigi poolt on seni võimalik olnud ühte liiki autähe annetamine Vabadusaristi näol, mille kohta seadus enne põhiseaduse ilmutamist välja oli antud. 1925.a. eriseadusega pandi Vabadusaristi seadus seisma.

Tegelikult tehti aga ühte ja teist.

Vabariik ei või põhiseaduse järgi aumärke anda, kuid kui Vabariigi Valitsuse määrusega loodi kaitseliidu organisatsioon, siis tekkisid pärast ka ühenduses viimasega "Kotkaristi" ja orduhähe määrused.

Siin ei anta neid aumärke mitte Eesti Vabariigi poolt, seega pole ta ka mitte põhiseadusega vastolus. Kodanikkude passiivne staatus avaldub veel §§78 ja 83.

§78 ütleb, et kõik Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma Vabariigi kaitsest seaduses ettenähtud alustel ja korras; seega on ka naised riigikaitse teenistusest sunnitud osa võtma.

§83 ütleb: ühtegi avalikku maksu või koormatust ei või kellelegi peale panna muidu kui seaduse alusel.

Mõned kodaniku põhiõigused on põhiseadusega lähemalt ära määratud, nagu näit. §8, mis ütleb, et isiku puutumatus on Eestis kindlustatud, kedagi ei või jälgida muidu kui seadustes ettenähtud juhtumitel ja korras. Välja arvatud kuriteolt tabamisel ei või kedagi vangistada või kitsendada isikulises vabaduses muidu kui kohtuvõimude otsusel, kusjuures see otsus põhjendatuna peab olema kuulutatud vangistatule mitte hiljem kui 3 päeva peale vangistamise.

Otsuse kuulutamist vangistatule on õigus nõuda igal kodanikul, kui kuulutamine ei ole mitte sündinud eelnimetatud tähtajal. Ühtki kodanikku ei või vastu tema tahtmist temale seaduse poolt määratud kohtu alt teise alla üle viia.

Nii näeme, et see § juba ise loob normi, mille järgi tuleb käia.

Teine liik põhiseaduse §§ seab aga ainult põhimõtted ülesse ja jätab üksikasjalise lahendamise seadusandliste asutiste hooleks. Määratakse ära ainult programm, mille järgi tuleb talitada.

Kolmas liik põhiõiguste määrustamisi põhiseaduses on selline, kus põhiseadus ei ütle, et siin veel eriseadusi tarvis oleks, näit. §13; ka siin võib seadusi ja määrusi anda, samuti võib ka seadustega või administratiivmäärustega kodaniku vabaduse kitsendusi toime panna.

§11 ei ole näit. öeldud, kas seadustega või määrustega tulevad kitsendused maksma panna.

Seega on kodanikkude põhiõiguste määrustamine põhiseaduses kolme liiki. I liik põhiseaduses annab ainult lähtekoha, II liik seab ülesse ainult põhimõtted, III liik seab üles põhimõtted ja jätab korralduste tegemise kas seadusandliste või administratiivorganite hoolede.

Kõigest sellest on näha, et Eesti põhiseadus kinnitab üksikule isikule suure tegevuse vabaduse, mille tõttu ta ka teistest riiklikkudest kordadest erineb.

Kõigi rahvaste, eralagu juutide, ee. kuu. teevitajate abistoid
me v. jaeka, om. üheskõne. te. inime: rahadust. barvia. kõi. teevitajate,
sile on. sadi. ka. vevitaj. ja. sadi. vevitajad. ka. Eesti. Vabariiki.
gipõhjaline. vevit. kõi. teevitajate. ja. sadi. vevitajate.

Ja, rahvaste (u):

sed. vevitajad. ka. riigi. sarakidest. ke-
hades, sarakid. sarakid. sarakid. sarakid.
me. riigi. sarakid. sarakid. sarakid. sarakid.
le. kõi. teevitajate. ka. rahvaste. sarakid.
me. riigi. sarakid. sarakid. sarakid. sarakid.
me. riigi. sarakid. sarakid. sarakid. sarakid.

u.

u.

u.

u.
u.
u.

u.
u.
u.

u.
u.

u.

u.

u.
u.

u. vevitajad. ka. riigi. sarakidest. ke-
hades, sarakid. sarakid. sarakid. sarakid.
me. riigi. sarakid. sarakid. sarakid. sarakid.
le. kõi. teevitajate. ka. rahvaste. sarakid.
me. riigi. sarakid. sarakid. sarakid. sarakid.

u.

Põhiseaduse §3. öeldakse, et Eesti riigivõimu ei saa keegi teostada muidu kui põhiseaduse alusel antud seaduste põhjal. §1 ütleb, et riigivõim on rahva käes. Põhiseaduse järgi on riigivõimu käsutajaks riik kui õiguse subjekt. Sellega võim kuulub riigile, mitte aga üksikutele isikutele ega nende koondistele. Vaatleme edasi, kes on riigivõimu teostaja. Varemalt nägime, et riigivõimu teostatakse vastavate organite kaudu; sellepärast tuleb meil ka riigivõimu organeid vaadelda. Enne kui üksikute riigivõimu organite vaatlemisele üle minna, peatume nende küsimuste juures, mis kõigi õiguste suhtes mõõduandvad on.

Egimene küsimus - millist keelt tarvitavad riigivõimu organid võimu teostamisel. Põhiseaduse §5 ütleb, et Eesti Vabariigi riigikeeleks on eesti keel. Seaduse järgi peavad kõik riigi organid seda keelt mõistma, välja arvatud üksikud erandid. Põhiseaduse §22 järgi nois kohtades, kus elanikkude enamus ei ole eesti, vaid kohalikul vähemusrahvusel, võib kohalikkude omavalitsusasutiste asjaajamise keeleks olla selle vähemusrahvuse keel, kusjuures igal ühel neis asutistes on lubatud tarvitada riigikeelt.

Põhiseaduse §23 järgi on saksa, vene ja rootsi rahvusest kodanikkudel õigus riiklikkude keskasutiste poole kirjalikult pöörata oma keeles. Nende rahvuste keelte tarvitamine kohtus ja kohalikkudes riiklikkudes asutistes kui ka omavalitsusasutistes määratakse ligemalt kindlaks eriseadusega, millised praegu Riigikogus väljatöötamisel on.

Teine erand tuleb ette teiste riikidega läbikäimises. Põhiseaduse §4 ütleb, et rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud määrused maksavad Eestis tema õigusliku korra lahutamatu osadena. Seega peavad riiklikud organid ka üldtunnustatud rahvusvahelist keelt vajalikul juhul tarvitama. Peale nende juhtude võivad Eesti riigi organid tarvituse korral ka teisi võõrkeeli tarvitada.

Peale riigikeele peavad kõik riiklikud organid tarvitama ka riigi sümboli - embleemi. Seda sooviti alul põhiseadusega määrustada, kuid pärast asuti seisukohale, et riigiembleemi tarvitamine tuleb lahendada eriseadustega. Meil on tegemist 2 sümboliga: a/ riigivapiga ja o/ riigilipuga.

19. jaan. 1925. a. anti välja vapiseadus /R.T.nr.117 ja nr.118 - 1925. a./. Selle seadusega võeti Eesti Vabariigi vapiks kolm üksteise all olevat paremale poole sammuvat punasesuulist sinist leopardi kuldsel väljal. Ühtlasi on

vapp ilustatud tammelehtedest pärjaga. Vapi päritolu ei ole uus, vaid ulatub kaugemasse minevikku. See vapp oli Veneajal Eesti hertsogiriigi ja pärast Eesti kubermangu ja Tallinna linna vapiks. Ta on tekkinud ja saabunud XIII sajandil Taani ajal ja seisab ühenduses Taani kuningliku vapiga. Selle mõju ulatub isegi Inglise kuningliku vapini.

Teiseks riigi sümboliks on riigilipp. Riigilipu seadus anti 20. jaan. 1923. a. /R.T. 15, 16 - 1923. a. /. Riigilipu värvid on olnud juba varemajal Eesti rahvuslikkudeks värvideks. Esmakordselt tarvitati neid värve XIX sajandi 80. ja 90-datel aastatel Eesti Üliõpilaste Seltsi poolt, kuid täpsalt ei ole käsoleva ajani selgunud selle lipu saabumise lugu. Meie kaubalaevadel ei ole erilisi lippe. Küll on aga Vabariigi Valitsuse poolt antud 27. mail 1927. a. seadus sõjalaevade lippude kohta.

Riigivõim, mis teostatakse riigiorganite poolt, on suveräänne võim. Võimu suveräänsus on kahesugune: a/ väliselt rippumatu ja b/ sisemiselt iseseisev, s. t. riigivõim on Eesti maalal ülrim võim. Võimu suveräänsust iseloomustab seega Eesti Vabariigi iseseisvus ja rippumatus, mida väljendatakse põhiseaduse §1-es.

A. Rahvas. Põhiseaduse §1 järgi on riigivõim rahva käes. Rahvas teostab seega ja hoiab oma käes riigivõimu. Selles mõttes on Eesti demokraatlik vabariik. Eesti on osalt otsene, osalt esinduslik vabariik. Niivõrt, kui võrt riiklikud aktid pannakse toime rahva enese poolt, osutub Eesti otseseks vabariigiks; kui võrt aga riiklikke akte ei panda toime otse rahva kaudu, osutub Eesti esinduslikuks vabariigiks.

Vaatleme edasi, kes on rahvas. Põhiseaduse §27 määrab ära lähemalt, keda tuleb mõista rahva all, kes võtab osa riigivõimu teostamisest. Siin mõistetakse rahva all hääleõiguslikke kodanikke. Hääleõiguslikud kodanikud esinevad riigivõimu kõrgema organina.

Vaatleme edasi, kes on hääleõiguslikud kodanikud. Selle küsimuse peale annavad vastust põhiseaduse §§27, 28 ja Riigikogu valimise, rahvahääletamise ja rahvaalgatamise 1925. a. seaduse §§3, 4 ja 5. Nende kahe seaduse järgi peab hääleõiguslik kodanik vastama järgmistele nõuetele: 1/ isik peab olema Eesti kodanik; 2/ ta peab olema vähemalt üks aasta Eesti kodakondsuses olnud, 3/ isik peab olema vähemalt 20 aastat vana. Ka need isikud, kes vastavad nendele nõuetele, ei ole veel kõik hääleõiguslikud kodanikud. Ni-

melt ütleb põhiseaduse §28, et hääleõiguslikud ei ole kodanikud : 1/ kes seaduslikus korras on tunnustatud nõdra- või hullumeelseteks; 2/ pimedad, kurttummad ja pillajad, kui nad on eestkostmise all; järelikult pime ja kurttumm võivad osa võtta valimisest siis, kui nad ei ole eestkostmise all; 3/ isikud, kes teatud kuritegude tõttu on kohtuotsuste põhjal karistatud õiguste äravõtmisega. Viimasesse liiki kuuluvad isikud: a/ kes sunnitööle mõistetud sunnitöö kestvusel ja 10 aastat pärast selle lõppu; b/ kes vangiroodu või asumisele määratud ühes õiguste kitsendusega karistuse kandmise ajal ja 5 aastat pärast selle lõppu; c/ kes süüdi mõistetud vähemate süütegude eest /petmise, raiskamise jne./ 3 aasta jooksul peale karistuse aja lõppu; d/ kes hääletamise ajal nende kuritegude eest eeluurimise all seisavad ja vangistatud, kuid neil on passiivne valimisõigus, s.t. neid võib valida. Rahvaks osutuvad seega kõik need, kes võtavad osa riigivõimu teostamisest, s.t. hääleõiguslikud kodanikud.

Riigivõimu teostamiseks iga linna-, alevi- ja vallavalitsus peab hääleõiguslike kodanikkude nimekirju ja on kohustatud neid 2 korda aastas kontrollima ja täiendama; need nimekirjad kindlustavad hääleõiguslikele kodanikkudele osavõttu hääletamisest. Riigi territoorium on jagatud 10 valimise ringkonda: 1/ Tallinna linn ja maakond, 2/ Harjumaa, 3/ Läänemaa, 4/ Pärnumaa, 5/ Saaremaa, 6/ Järvamaa, 7/ Virumaa, 8/ Tartumaa, 9/ Võru-, Valga-, Petserimaa ja 10/ Viljandimaa. Valimisringkonnad jagunevad jaoskondadesse. Kaitseväes ei ole territoriaalset jaotust, vaid rügement või väeosa moodustab jaoskonna. Kui rügement või temale vastav väeosa ei asu üheskoos, siis võib teda koostada mõne teise väeosa hääletamisjaoskonnaga.

Hääleõiguslike kodanikkude nimekirju korraldatakse igal aastal 2 korda, 10.-25.maini ja 30.oktoobrist kuni 15.novembrini. Selles suhtes on aga erandina Tallinna, Tartu, Narva ja kaitseväge, kus iga 3 kuu järele, s.t. 4 korda aastas, kontrollitakse nimekirju. Need isikud, kes on nimekirjast huvitatud, võivad vastavaes jaoskondades näha nimekirju. Kui mõni isik ei ole eksikombel nimekirja ülesse võetud, siis võib ta avaldada kaebust ja lasta ennast nimekirja võtta. Kes ei ole nimekirjas, ei ole ka hääleõiguslik kodanik. Kodanik võib olla ainult ühes nimekirjas. Nimekirjas olemine on formaalseks aluseks, et kodanik võib osa võtta riigivõimu teostamisest. Kodaniku

enese seisukohalt on see tähtis, et ta nimekirjas on.

Vähe on veel aga sellest, et kodanikud nimekirjas on, vaid nad peavad ka organiseeritult teotseda saama. Selleks on loodud järgmised organid Riigikogu valimiste jaoks:

a/ Riigikogu valimiste peakomitee, b/ ringkonna komiteed ja c/ jaoskonna komisjonid. Riigikogu valimiste peakomitee koosseis on: a/ Riigikogu esimees, b/ juhatuse liikmed, c/ kohtupalati liige, d/ prokuratuuri esindaja kohtuministri ettepanekul, ja e/ iga valimistel esitatud nimekirja esindaja.

Peakomitee juhib Riigikogu valimisi üle terve maa. Iga valimisringkond jaguneb jaoskondadesse. Nende eesotsas on jaoskondade komisjonid.

Rahvaalgatust nõudvate seaduste hääletamise puhul on juhtivateks organiteks: a/ Riigikogu juhatuse, b/ ringkonna komiteed ja c/ jaoskonna komisjonid. Ringkonna komitee koosseis linnas - linnapea ja tarviline arv liikmeid linnavolikogu määramisel, maakondades - maakonna valitsuse esimees ja omavalitsuse esindajad. Jaoskonna komisjon koosneb valla-, alevi- või linnavolikogude poolt määratud esimehest, sekretärist ja kahest liikmest.

Põhiseaduse §27 järgi on riigivõimu kõrgemaks teostajaks rahvas. Kuidas teostab rahvas riigivõimu, määrab põhiseaduse §29, kus on öeldud, et rahvas teostab riigivõimu: 1/ rahvahääletamise, 2/ rahvaalgatamise ja 3/ Riigikogu valimise teel.

Sia juurde tuleb veel lisada §28, kust selgub, et põhiseaduse muutmise ei või sündida ilma rahvahääletuseta.

Vaatleme lähemalt, mis ülesandeid täidab rahvas riigivõimu kandajana ehk teiste sõnadega - rahva riigiõiguslike funktsioonide.

Need funktsioonid on ära tähendatud põhiseaduse §§29, 58, 76 ja 87. Neist §§-dest selgub, et rahvas teostab riigivõimu neljal viisil: 1/ rahvahääletamise, 2/ rahvaalgatamise, 3/ Riigikogu valimise ja lisaks veel omavalitsusüksuste esinduskogude valimise ja 4/ põhiseaduse muutmise kaudu.

Rahvaalgatamine seisab selles, et teatud hulgal hääleõiguslikel kodanikel on õigus seadusi algatada. §31 näeb ette, et seadusealgatamise õigus kuulub 25 tuhandele hääleõiguslikule kodanikule, kes võivad esineda seaduse eelnõuga.

Riigivanema valimise, Riigikogu valimise, rahvaalgata-

mise ja hääletamise seadus määrab ära, millisel viisil rahvaalgatus teostub. Et seadust alkatada, tuleb esiteks kokku seada seaduseelnõu, millele on alla kirjutanud 500 hääleõiguslikku kodanikku. See tehtud, antakse see seaduseelnõu Riigikogu juhatusesele, kes peab selgitama, kas allkirjad on seaduslikud ja kas seaduseelnõu vastab seaduslikele nõuetele.

Eelnõu peab olema kokku seatud sel viisil, et ta otsekohe võib saada seaduseks pärast Riigikogu poolt vastu võtmist ja Riigi Teatajas avaldamist. Eelnõu ei või sisaldada sooviavaldusi, vaid peab olema eeskirja kujul. Ei ole kerge kindlaks teha, millal eelnõul seaduse ja millal tal sooviavalduse tunnused.

Riigikogu juhatus peab tegema kindlaks, kas eelnõu on küllalt hästi kokku seatud, või on ta tehnilise ehituse poolest niivõrt puudulik, et teda ei saa vastu võtta. Kui Riigikogu juhatus leiab, et eelnõu vastab nõuetele, siis annab eelnõule seadusliku käigu ja hoolitseb selle eest, et saaks esitatud sellekohane 500 krooni suurune kautsjon.

Kui on täidetud kõik vormilised nõuded, antakse eelnõule seaduslik käik, mis seisab selles, et eelnõu avaldatakse Riigi Teatajas kodanikele tutvunemiseks. Peale selle teatakse eelnõu teatavaks ka jaoskondade komiteedele ja kohalikele asutistele. Pärast seda määratakse tähtaeg, millal kodanikud, kes ühinevad eelnõuga, peavad ära andma oma teadaanded. Kodanik peab teadaande äraandmise juures tegema kindlaks, et ta on hääleõiguslik kodanik. Teadaanded teatatakse Riigikogu juhatusesele, mille järele selgub, kas tarvilik arv hääleõiguslikke kodanikke - 25.000 - on eelnõu poolt. Kui see on 25.000 hääleõigusliku kodaniku tahtevaldus, siis on vastav eelnõu muutunud seaduseelnõuks ja talle peab andma seadusliku käigu. See seaduslik käik seisab selles, et Riigikogu kõigepealt võtab eelnõu oma koosolekul arutusele. Riigikogu võib rahvaalgatusel saabunud eelnõu suhtes avaldada oma arvamist, mis väljendub selles, et ta võtab eelnõu vastu või lükkab tagasi.

Muudatusi ei saa Riigikogu eelnõus teha. Sellest näeme, et Riigikogu on siin oma tegevuses piiratud. See on tingitud sellest, et kui Riigikogu hakkaks rahvaalgatusel saabunud eelnõu muutma, siis võiks rahvaalgatus kaotada oma tähenduse ja sisu. Riigikogul jääb üle, kas esitatud eelnõu vastu võtta või tagasi lükata. Esimesel juhul saab seaduseelnõu harilikus korras seaduseks, teisel juhul

ütleb §31, et vastav seaduseelnõu pannakse rahvale ette vastu võtmiseks või tagasi lükkamiseks rahvahääletamise korras. See viimane ongi, mis rahvaalgatmisel saabunud seaduseelnõu eraldab teistest harilikkudest seaduseelnõudest. Rahvaalgatuse kaudu esitatud seaduseelnõul on tugevam jõud kui teistel harilikkudel seaduseelnõudel. Kui rahvaalgatusel esitatud seaduseelnõu ei ole Riigikogu poolt vastu võetud, läheb ta rahvahääletusele harilikus korras.

Rahvahääletamine ehk referendum seisab selles, et rahvas ise, s.o. hääleõiguslike kodanike kogu, otsustab kas temale esitatud seaduseelnõu võtta vastu või lükata tagasi. Rahvahääletuse kaudu on rahvas ise seaduseandja ja teostab seaduseandlikku võimu otseselt.

Rahvahääletus võib olla kahesugune: 1/ obligatoorne - sunduslik ja 2/ fakultatiivne, mis võetakse tarvitusele teatud juhtumitel. Eestis on rahvahääletus fakultatiivne ja ainult põhiseaduse muutmisel on ta obligatoorne. Fakultatiivne rahvahääletus kerkib Eestis esile järgmistel juhtudel: 1/ kui rahvaalgatuse korras esitatud seaduseelnõu ei ole Riigikogu poolt vastu võetud; 2/ põhiseaduse §30 tähendatud juhtumil. See § näeb ette rahvahääletuse Riigikogus vastuvõetud seaduste kohta. Riigikogu poolt Riigikogu kodukorra põhjal häälteenamusega vastuvõetud seadus hakkab harilikult maksma pärast välja kuulutamist Riigi Teatajas. Siin on tehtud aga erand, et pärast seaduse vastuvõtmist võib veel Riigikogu kodukorras ettenähtud viisil 1/3 Riigikogu liigetest nõuda, et seadust veel ei kuulutata välja ja jäetakse seisma elluviimine. Meie Riigikogus on 50 liiget; sellest 1/3 võrdub 16 2/3 liikmele. Et aga Riigikogu liiget ei saa jagada 3, siis peavad esinema sellekohase nõudmisega 17 liiget. Kui on 17 Riigikogu liikme poolt esitatud teatud seaduse seisma panemise nõue, siis on Riigikogu juhatus kohustatud selle seaduse jätma kaheks kuuks välja kuulutamata. Selle aja jooksul peavad 25.000 hääleõiguslikku kodaniku oma allkirjad andma, et nad nõuavad seaduse rahvahääletusele panemist. Kui kahe kuu kestel on leidunud 25.000 hääleõigusliku kodaniku allkirja, siis järgneb sellest, et vastav seadus, mis Riigikogu poolt juba vastu võetud, läheb rahvahääletamisele. Kui ei ole saadud 25.000 allkirja, siis läheb seadus harilikul kujul väljakuulutamisele.

Rahvahääletus leiab aset veel põhiseaduse muutmisel.

Siin on rahvahääletus obligatoorne, mis on ette nähtud põhiseaduse §§ 88 ja 89.

Rahvahääletuse tegelik läbiviimine sünnib Riigikogu juhatause juhtimisel. Riigikogu juhatus teeb vastava seaduseelnõu teksti kättesaadavaks kõigile hääleõiguslikele kodanikele ja määrab kindlaks aja, millal rahvahääletamine aset peab leidma. Seaduse järgi sünnib rahvahääletamine 3 päeva kestel jaoskonna komitee erillis ruumes. Jaoskonnad peavad nii olema korraldatud, et valijal ei tuleks käia üle 5 kilomeetri. Iga hääleõiguslik kodanik, kes on kantud vastavasse nimekirja, võib anda oma hääle ära seal ringkonnas, kus ta on nimekirjas. Hääletamine sünnib nii, et isik peab ilmuma relvadeta ja kaines olekus valimise komisjoni ja laskma oma sedeli sellekohasesse kasti. Sedelid antakse valijaile kätte jaoskonnas. Ühed sedelitest kannavad pealkirja "poolt" ja teised "vastu". Kes on eelnõu poolt, see laseb kasti sedeli pealkirjaga "poolt", kes vastu - pealkirjaga "vastu". Sedel paigutatakse kinnisesse ümbrikku, mis peab kindlustama salajast hääletamist. Ümbrikku ei või paigutada muid pabereid. Sedel peab olema sama, mis hääletajale kätte antakse. Kõik need määrused on selleks, et kodanik annaks hääle ära üldises korras ja hääletamise fakt oleks kindlustatud. Vastavad hääletamise asutised on avalikõigusliku kaitse all; tarbe korral - politsei või kaitseväge kaitse all. Kui hääletamise toiming juures tekivad arusaamatused, siis lahendab neid komisjon, kes valvab hääletamise järele. Mainitud 3 päeva jooksul kestab hääletamine 1. ja 2. päeval kella 0900-2100, 3. päeval aga kella 0900-1400. Hääletamise ruumesse peab vabasisse- ja väljapääs kindlustatud olema. Hääletamise ruumes ei ole lubatud teha kihutustööd.

Valimistele järgneb kohe ametlik häälte lugemine, mille kohta seatakse kokku protokoll, kuhu kantakse ilmsiks tulnud puudused. Sedelid, mis ei vasta nõuetele, tunnistatakse maksvusetuks. Pärast häältelugemist lõpeb kogu jaoskonna komisjoni toiming, kes esitab protokollid häälte lugemise kohta ringkonna komiteele. See toimetab omalt poolt vastavat kontrolli ja lõpuks esitab kogu materjali Riigikogu juhatajale, kes lõplikult võtab kokku hääletamise tagajärjed, lahendab kaebused ja teeb lõppotsuse. Lõppotsus võib olla seaduseelnõu kohta eitav või jaatav.

Põhiseaduse muutmine loetakse rahvahääletamisel vastu võetuks, kui tema poolt on hääletanud vähemalt pool kogu

Vabariigi hääleõiguslike kodanike arvust.

Riigikogu poolt vastuvõetud seadus, kui see põhiseaduse §30 alusel rahvahääletamisele pannakse, loetakse rahvahääletusel vastuvõetuks, kui ta poolt on hääletamisest osavõtjate enamus.

Riigikogu poolt vastuvõetud seadus, kui see põhiseaduse §30 põhjal rahvahääletamisele pannakse, loetakse tagasi lükatuks ja rahvaalgatuse korras Riigikogule esitatud ja tema poolt tagasi lükatud seaduseelnõu loetakse vastuvõetuks, kui esimesel juhtumil seaduse vastu ja teisel juhtumil seaduseelnõu poolt on rahvahääletamisest osavõtjate enamus ja see enamus moodustab vähemalt poole viimastest Riigikogu valimistest osa võtnud hääleõiguslike kodanike arvust.

Kui seaduseelnõu on eitavalt otsustatud, loetakse ta rahva poolt tagasi lükatuks. Muid tagajärgi see kaasa ei too. Kui seaduseelnõu saab referendumil tarviliku arvu hääli, siis omab seaduseelnõu seadusliku jõu ja kuulutatakse välja Riigi Teatajas seadusena. Selle seaduse vastuvõtmine rahva poolt avaldab ka Riigikogu peale, kes seaduseelnõu tagasi lükkas, teatavat mõju. Sellega on rahva enamus Riigikogu enamusega vastolus. Põhiseaduse §32 alusel tuleb siis teha vastavad järeldused Riigikogu kohta. Samuti, kui Riigikogu on seaduse vastu võtnud, seadus on jäetud välja kuulutamata, rahvahääletusele läinud ja vähemusse jäänud, siis tähendab see, et rahvahääletamisel on rahva enamus sattunud vastuollu Riigikogu enamusega. Neil juhtudel kuulutatakse välja uued Riigikogu valimised, sest olemasoleval Riigikogul puudub rahva usaldus. Et uusi valimisi normeerida, määrab põhiseaduse §32, et valimisi tuleb toimetada 75 päeva jooksul pärast rahvahääletamist.

Kolmandaks rahva riigiõiguslikuks funktsiooniks on Riigikogu ja omavalitsuse esinduskogude valimine. Neljandaks rahva riigiõiguslikuks funktsiooniks on põhiseaduse muutmine. Rahva osavõtt põhiseaduse muutmisele on ette nähtud põhiseaduse §§87-89. Põhiseaduse muutmise sünnib rahvahääletamise teel üldiselt samuti nagu eelpool kirjeldatud, ainult mõnede eranditega. a/ Põhiseaduse muutmise eelnõu võib algatada niihästi rahvaalgatamise korras kui ka Riigikogu poolt. Põhiseaduse §87 ettenähtud põhiseaduse muutmist võivad algatada ainult Riigikogu ja 25.000 hääleõiguslikku kodaniku; teised asutised ei saa seda teha. Vabariigi Valitsusel ei ole õigust põhiseaduse

muutmise algatust toime parma. Siinjuures on ükskõik, kas Riigikogu on rahva poolt algatatud põhiseaduse eelnõu poolt või mitte, eelnõu läheb ikka rahvahääletamisele. b/ Põhiseaduse §89 on ette nähtud, et põhiseaduse muutmise eelnõu peab antama rahvale teada vähemalt 3 kuud enne rahvahääletamise päeva. See aeg on määratud selleks, et rahvas saaks tutvuneda põhiseaduse muutmise eelnõuga ja ei annaks hääli ära uisapäisa. c/ Põhiseaduse muutmise eelnõu peab igal tingimusel sündima rahvahääletuse kaudu. d/ Põhiseaduse muutmise eelnõu vastu võtmist või tagasi lükkamist arvestatakse teistsugusel alusel kui hariliku seaduse juures. Hariliku seaduse juures on otsustav enamus hääletajatest, kuna aga põhiseaduse muutmise eelnõu juures on tarvilik, et selle poolt hääletaksid enam kui pool kõikidest Eesti Vabariigi hääleõiguslikest kodanikest. Tegelikus elus toob see märkus kaasa väga tõsiseid tagajärgi. Praegu on meil umbes 800.000 hääleõiguslikku kodaniku. Harilikult rahvahääletusest ja valimistest võtab osa 500.000 isikut. Seega on hariliku seaduse vastu võtmisel küllalt, kui poolt hääletavad üle 250.000 hääleõigusliku kodaniku. Põhiseaduse muutmise läbiviimiseks oleks see nõuetav, et vähemalt 400.000 hääleõiguslikku kodaniku hääletaksid poolt. Selle tõttu on ka põhiseaduse muutmine väga raske. Põhiseaduse muutmine ei ole määrustatud põhiseaduses eneses, vaid harilikus rahvavalimise ja algatamise seaduses. Kui seda seadust muuta, siis võib hariliku seadusega kergendada põhiseaduse muutmise läbiviimist. Selle seaduse muutmist võib Riigikogu läbi viia seaduseasndlikul teel. Kui aga Riigikogu seda ei soovita, siis võib see saada muudetud ainult rahvaalgatusel. Siit näeme, et põhiseaduse muutmise lõplikuks otsustajaks on ikkagi rahvas ise. Selline põhiseaduse muutmise viis omab Eesti Vabariigi põhiseaduses riigiõiguslikult vaatepunktilt ääretu suure tähtsuse. Riigiõiguse seisukohalt nimetatakse seda võimu, mis muudab põhiseadust, põhiseaduslikuks võimuks. Eestis kuulub põhiseaduslik võim rahvale. Seega on põhiseaduslik võim rahva käsutuses. Põhiseadus määrab ära kogu riigi ehituse; kuna aga põhiseaduslik võim on rahva käes, järgneb sellest, et rahvast oleb kogu riigi ehitus. Kõik teised asutised teotsevad põhiseaduse alusel. Põhiseaduse §86 ütleb, et põhiseadus on vankumatuks juhteks Riigikogu, Riigivanema, kohtu ja valitsusasutiste tegevuses. Seega on põhiseadus volikirjaks, mille põhjal teotsevad Riigikogu, Vabariigi Valitsus ja

kohtud. Kui asutised teotsevad põhiseaduse põhjal, siis teotsevad nad rahva volinikkudena. Põhiseaduslik võim, mis Eestis kuulub rahvale, on peavõim, on peremees kogu riigi ehituse ja olemise üle. Teised organid on ainult rahva delegaadid. Selles asjas läheb lahku praegune seisukord Asutava Kogu aegsest seisukorrast. Põhiseaduslik võim kuulus siis Asutavale Kogule; praegu kuulub aga põhiseaduslik võim rahvale. Harilikult on olnud viisiks, et kellele kuulub riigis ülemvõim, seda nimetatakse "majesteediks"; nii nimetati Rooma ajal rahvast "majestes populi Romani". Uuemal ajal nimetati monarhi "majesteediks". Meil nimetati Asutava Kogu ajal Asutavat Kogu "majesteediks"; käesoleval ajal on aga rahvas ise "majesteed". Sellelt vaatenurgalt on ka arusaadav põhiseaduse §1, milles öeldakse, et riigivõim on rahva käes.

Rahvaalgatamise ja valimise kaudu tuleb ilmsiks, et rahva enamus on otsustandev, temale kuulub otsustamine riigivõimu üle. Ehk küll rahvas on kõikvõimne, siiski on ka tema teatavas suhtes piiratud põhiseadusega. Rahvas ei saa teisiti oma võimu teostada, kui ainult varem tähendatud viisil ja põhiseaduse ulatuses. Rahvas, olles kõikvõimne, ei ole siiski despootilise võimuga, vaid saab teotseda ainult põhiseaduse ja seaduslike normide piirides. Põhiseadus ise võtab teatud alad rahva valitsemiselt ära, näit. rahvas ei saa ise kohut mõista; erandina võiks siin olla vandekohus. Valitsemisest rahvas ei saa osa võtta; valitsemise akte ja teatud seadusi ei saa rahvas hääletamise ega algatamise teel otsustada. Põhiseaduse §34 on loetud üles niisugused seadused, mis ei kuulu rahvahääletamisele ega rahvaalgatamisele. Seal öeldakse: "rahvahääletamisele ei kuulu ega või rahvaalgatamise teel otsustamisele tulla eelarve ja laenude tegemine, maksuseadused, sõjakuulutamine ja rahutegemine, kaitseseisukorra kuulutamine ja lõpetamine, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni väljakuulutamine, samuti ka lepingud võõraste riikidega". Eelarve ei või rahvahääletamise kaudu saabuda, ega rahvas ei või otsustada maksustamist. Asutava Kogu poolt ei ole asjata selline rahvavõimu piiramine põhiseadusse võetud, sest kui tekiks olukord, kus kõikvõimne rahvas ei taha järsku makse maksta, siis oleks ka riiklik olemasolu küsitav. Et riiklikud avalikõiguslikud laenud seisavad lähemas ühenduses eelarvega, siis ei ole ka laenude tegemist põhiseaduse alusel rahva-

hääletamisel lubatud otsustada. Kolmandaks oleks, kus rahhääletamine aset ei leia, maksuseadused. Maksuseaduste all mõistetakse niisuguseid seadusi, mis riigitulusid määravad, makse kodanikkudele peale panevad, samuti riigi enese makse määrustavad. Põhiseaduse §83 ütleb selle kohta, et ühtegi avalikku maksu või koormatust ei või kellelegi peale panna muidu kui seaduse alusel. §84 räägib kuludes, mis riik võib teha ja ütleb, et ei tohi kellelegi riigi kulul pajukit, vaevatasu või muud tasu määrata muidu, kui sellekohase seaduse põhjal. §85 räägib tuludest ja kuludest ning ütleb, et iga aasta jaoks seatakse riigi sissetulekute ja väljaminekute üldine eelarve kokku. Seaduseandlikul teel võib selle eelarve maksvust osaliselt pikendada uue eelarve vastu võtmiseni. Põhiseaduse peatükk 9 räägib üldiselt riigimaksudest. Selle kohaselt tuleb mõista riigimaksude all riigitulusid, kulusid ja eelarvet. Sellest järgneb, et maksuseaduste alla kuuluvad kõik tulud ja kulud, mis §34 ette nähtud. Tuleb tähendada, et sellele seletusele on räägitud vastu, tuues ette, et §1 ja §87 järgi on rahva käes riigi ülemvõim, mispärast peab temale ka jäetama otsustamise vabadus ja maksuseadust tõlgitsema kitsamas mõttes. See vastuväide tuleb lükata tagasi põhiseaduse peatükk 9 alusel, millest järgneb, et maksuseadust ei saa nii kitsalt tõlgitseda. Kui maksuseadust võtta nii kitsalt, siis kaoks üldse maksuseaduse mõiste.

Rahvale on antud küll suur võim, aga ega sellest veel ei järgne, et kui meil peaks tekkima tühik, siis rahvas kõik peaks otsustama. Kui rahval on põhiseaduslik võim, siis ei jõuta temale vastu panna; kui aga põhiseadus on olemas, siis peab ka rahvas paenutama ennast igas suhtes selle alla. Põhiseadus §34 on keelatud rahval toime panna selliseid administratiivakte, nagu eelarve ja laenude tegemine, maksuseadused, sõjakuulutamine ja rahutegemine, kaitseisukorra väljakuulutamine, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni väljakuulutamine, samuti lepingute sõlmimine võõraste riikidega. Need toimingud kuuluvad Riigikogu ja Vabariigi Valitsuse võimkonda. Lepingute sõlmimine võõraste riikidega on toonud esile arvamuse, et kas see ei kuulu rahvahääletamisele. Selle küsimuse otsustamise juures tuleb võtta arvesse põhiseaduse §2, kus on loetletud maaalad, mis moodustavad Eesti riigi territooriumi. Kui, näiteks, sõlmitakse mingi rahvusvaheline leping, millega

võõrandatakse, näiteks, Virumaa, mis põhiseaduse §2 on ette nähtud, siis on selge, et siin on tegemist põhiseaduse muutmisega ja ta ei käi §34 alla. Seega rahvusvahelised lepingud, mis põhiseaduse §2 muudavad, peavad kuuluma rahvahääletamisele; kõik teised lepingud aga ei kuulu rahvahääletamisele. Kõigest sellest näeme, et rahvas on küll Eesti põhiseaduse järgi ülima võimuga, kuid siiski peab ta ise ka alistuma põhiseadusele, mis võtab ära rahvalt terve rea funktsioone ja annab need eriorganite kätte. Vaatamata kõigile kitsendustele, on siiski Eesti Vabariigis rahva võim mõõduandev ja temast oleneb, missugusele teele Eesti riigilaev juhitakse.

§19. Riigivõim /järg/. B. Riigikogu, koosseis. Riigikogu liikmete õiguslik seisukord. Riigikogu funktsioonid, viimaste liigid. Seaduseandluse käik Eestis. Muud funktsioonid.

Riigikogu tähendus. Eelmises § järeldasime, et peale rahva peavad veel teised võimu organid olema. Seesuguseks riigivõimu organiks, kellel on võrdlemisi tähtis ülesanne tähta, on Riigikogu. Põhiseaduse §35 lausub selle kohta, et rahva esindajana teotseb riigi seaduseandlikku võimu Riigikogu. Riigikogu on seega rahvaesindaja. Õiguse alal mõistetakse esindaja all seda, kelle teod arvestatakse esitatavale ehk kelle teod arvatakse olevat tehtud esitatava eest. Igapäevases elus on tüübiliseks esindajaks volinik, kes toimib volikirja põhjal ja selle andja vastutusel. Kui põhiseaduse §35 on öeldud, et Riigikogu on rahva esindaja, siis järelikult on ta seega rahva volinik. Kõik, mis teeb Riigikogu, loetakse tehtud rahva enese arvel. Kus on siis see volikiri, mille põhjal teotseb Riigikogu? Selleks volikirjaks, mis annab Riigikogule niipalju võimu, määrab ära tema tekkimise, saabumise ja ülesanded, on põhiseadus.

Vaatleme edasi, milline on Riigikogu juriidiline ilme, koosseis ja ülesanded. Enne aga kui minna selle küsimuse juurde, peab tähendama, et põhiseaduse §35 ei saa üksinda võtta, vaid ühiselt teiste §§-dega. §35 alusel teostab Riigikogu rahvaesindajana seaduseandlikku võimu, kuid Riigikogu aitab kaasa ka teiste riiklikkude aktide toimetamisele. Pruugib lugeda ainult põhiseaduse §52, kus öeldakse, et Riigikogu annab välja seadusi, määrab riigi sissetulekute ja väljaminekute eelarve, otsustab laenude tegemise ja muid asju põhiseaduse alusel, siis näeme, et tal on ka roh-

kem võimu kui ainult seaduseandlik.

Vaatleme, kellest oleneb Riigikogu. Sellele küsimusele vastab põhiseaduse §36 I lõige, kus määratakse kindlaks Riigikogu liikmete arv; II lõige määrab, millisel viisil korraldatakse Riigikogu koosseisu. Selle üksikasjad on tähendatud veel §§37, 38, 39, 40. Nende 4 paragrahviga ei ole veel võimalik määrustada Riigikogu saabumiselugu, vaid selleks peab olema eriline seadus; see on tähendatud §36 II lõikes, kus öeldakse, et Riigikogu valimisseadus antakse välja eriseadusena.

Riigikogus on 50 liiget. Põhiseadus nõuab, et Riigikogu valimiste üksisajalik korraldus oleks määratud eriseadusega, s.t. et ka Riigikogu võib korraldada üksiksasju. Sellekohane seadus on ka antud, mitmel korral täiendatud, osalt muudetud. Juba Asutava Kogu ajal anti sellekohane seadus. Hiljem 1920.a. anti Riigikogu valimise, rahvahääletamise ja rahvaalgatamise seadus. Seda seadust on edaspidi ühes ja teises suhtes muudetud ja täiendatud. See seadus määrabki lähemalt ära Riigikogu valimise korra. Vaatame, milles seisab see valimisekord. Kõigepealt juba põhiseaduse §36 seab ülesse erilise nõude, et Riigikogu liikmed peab valitama üldisel, ühetaolisel, otsekohesel ja salajasel hääletamisel proportsionaalsuse põhimõtete alusel, kuid nõnda, et oleks võimalik valida üksikuid isikuid. Valimine üldise põhimõtte alusel tähendab, et kõik hääleõiguslikud kodanikud, sugu, usu jne. peale vaatamata, on õigustatud valimistest osa võtma; ühtegi hääleõiguslikku kodanikku ei või valimistelt kõrvaldada seadusliku aluseta. Teiseks peab valimine olema ühetaoline, s.t. et ühelgi hääleõiguslikul kodanikul ei või olla rohkem hääli kui teisel - kõigil üks hääl. Kolmandaks valimine peab olema otsekohene, s.t. et valijad ise otsestest valivad Riigikogu liikmeid ilma valijameesteta, nagu see on kaudse hääletamise juures. Otsekohesuse kasuks tuuakse järgmisi asjaolusid: a/ valijad võivad kandidaati isiklikult näha ja hinnata; b/ valijamehed kaudse hääletamise juures võivad sattuda kõrvaliste mõjude alla; c/ valijate-meeste kolleegiumis võivad tekkida vahekorrad, mis võivad tuua muudatusi valimiste tagajärgedesse. Neljandaks peavad valimised olema salajased, s.t. et keegi kaaskodanikkudest ei ole õigustatud teadma, keda kodanik valib. Seadus on tarvilik selleks, et ära hoida ärarippuvaid isikuid teiste mõju eest. Nendest põhimõtetest järgneb, et kõik kodanikud on seaduse ees ühesarnased. Viiendaks peab valimine sündima

proportsionaalsuse põhimõttel. Sellega tahetakse saada kätte, et rahva esinduses kajastuks kõik need voolud, mis rahvas on olemas ja teatavale rühmitusele peab vastama vastav esindajate arv; mida suurem rühmitus, seda rohkem esindajaid. Tuleb tunnistada, et põhiseaduse §36 järgi ei ole öeldud, et valmised oleksi proportsionaalsed, vaid on ainult proportsionaalsuse põhimõtte järgi, s.t. et esindajate arvu kindlaks määramisel pole tarvis täpsalt kinni pidada proportsioonist vastavalt valijate arvule, vaid liigikaudselt. Et võimalikult kõrvaldada väikeste rühmituste tekkimist Riigikogus, võeti vastu uus seadus, mille järgi rühmal peab olema vähemalt 2 esindajat. Proportsionaalsuse põhimõtte vastand on majoritaarne põhimõte. Majoriteedi põhimõtte seisab selles, et valimisringkonnas valitakse see, kes kõige rohkem hääli saanud. See on relatiivne hääle-enamus. Tagajärjed on omapärased, sest siin võib väike osa valijaid oma tahte läbi viia. Arvestades eeltooduga, on selge, miks on tarvilik proportsionaalsuse põhimõtte, kui tahetakse, et valitud esindaks valijate tahtmisi. On avaldatud arvamisi, et meil on Riigikogu liikmete arv väga väike ja et seda tuleks suurendada.

Riigikogu liikmete valimise juures on tegevuses need tsikud ja asutised, keda ennem juba vaatlesime ja nimelt: jaoskondade komisjonid, ringkondade komiteed ja Riigikogu valimiste peakomitee. Valimiste läbiviimiseks on tarvis, et peakomitee kuulutaks välja tähtaja. Selle aja sees peab olema üks pühapäev, et kõigil valijail oleks võimalus osa võtta valimistest. Kui valimiste aeg on välja kuulutatud, siis hakkab peakomitee vastu võtma kandidaatide nimekirju. Need nimekirjad peavad 60 päeva enne valimiste 1.päeva peakomiteele esitatud olema. Selle juures ei ole kogu Eesti üks valimisringkond, vaid ringkondi on nii palju, kui on ringkonna komiteesid. Iga valimisringkonna jaoks esitatakse eraldi kandidaatide nimekiri. Asutava Kogu ajal kogu Vabariik moodustas ühe valimisringkonna, nüüd on aga Vabariik jaotatud 10 valimisringkonda ja iga ringkond peab esinema oma nimekirjaga. Nimekirjas peab olema kandidaadi ees- ja perekonnanimi, vanadus, elukoht ja 5 kodaniku allkirjad, kes seda kandidaati soovivad. Need allkirjad peavad olema kinnitatud linna- või vallavalitsuse poolt. Nimekirja esitaja maksab ühtlasi 500 krooni suuruse kautsjoni, mis on proportsionaalsuse põhimõtte "halbade külgede" paraliseerimiseks. Nimekirjas võib olla ära tähendatud,

et see nimekiri liitub mõne teisega. Sellel on see tähtsus, et kautsjoni võetakse ainult ühe nimekirja pealt ja häältelugemisel moodustavad niisugused nimekirjad, mis iseseisvalt läbi ei lähe, teistega ühes terviku. Kandidaatide nimekirjad on otsustava tähtsusega ja valijal jääb ainult ühe või teise nimekirja poolt hääletada. Kandidaatide nimekirju on õigustatud esitama selle ringkonna hääleõiguslike kodanikkude seast, millise jaoks kandidaatide nimekiri pidi esitatud olema. Kus ringkonnas valimised, sealt peab olema esitatud ka kandidaatide nimekiri. Kandidaatide nimekiri esitatakse Riigikogu valimiste peakomiteele. Nimekiri peab olema kokku seatud vorminõuete kohaselt. Kui nimekirjas on mõnesugused puudused, siis võib peakomitee neid tühistada. Varemalt ei olnud erilist võimu, kes võis nimekirju tühistada, kuid 1925.a. anti välja riigikorra kaitseseadus, mille alusel võib mõne poliitilise rühmituse olemasolu Vabariigis üldse keelata. Siis osutus tarvilikuks, et peakomitee võib ka niisuguste isikute kandidaatide nimekirju ära keelata ja nimelt:

- 1/ kelle eesmärgiks on Eesti Vabariigi põhiseadusega ettenähtud riigikorra vägivaldne muutmine;
- 2/ kelle sihiks on Vabariigi iseseisvuse lõpetamine või temalt mõne territooriumi osa lahutamine;
- 3/ kelle eesmärgiks on Vabariigi iseseisvuse eitava propaganda arendamine.

Punktid 1 ja 2 sisaldavad harilikke kriminaalkuritegusid, kuna punkt 3 ei ole küllaldaselt selge. Pärast 1.dets.1924.a. osutus tarvilikuks seesugust võimalust ette näha. Nii võib vormiliste puuduste ja sisulise vaatluse tõttu kandidaatide nimekirju kõrvaldada. Kui Riigikogu valimiste peakomitee on teinud otsuse, mille kohta vastuarvamusi esile võib kerki- da, siis võib asja lahendamiseks pöörata Riigikohtu poole, kus administratiivosakond otsustab küsimusi. Kui on mingisugused arusaamatused, milliseid peakomitee ise lahendada ei suuda, siis peab ta seletust nõudma Riigikohtult. Kui nimekirjad on õigeaks tunnistatud, siis antakse nad trüfki ja saadetakse valijale kätte; ühtlasi antakse teada ka valimiste aeg. Iga valimisringkonna jaoks on oma nimekiri. Kui mõni nimekiri on esitatud nime all, mis analoogiline teise rühmituse nimele, siis võib see rühmitus nõuda, et selline nimekiri saaks kõrvaldatud.

Enne kui üle minna valimise protseduuri vaatlemisele, tuleb küsida, milleks on need kandidaadid. Siin tuleb tähendada, et vastus seisab valimissüsteemis endas, mis on

rajatud proportsionaalsuse alusele. Kui meil oli tegemist majoriteedi põhimõttega, siis nägime, et seal on tegemist ühe isiku valimisega, kuna aga proportsionaalse valimise juures ei ole tarvilik, et vastav valimisringkond ühe isiku valiks, vaid neid võib olla mitu. Majoriteedi põhimõtte juures on nii palju isikuid, kui palju on valimisringkondi. Mõlemal valimisviisil on oma head ja halvad küljed. Proportsionaalse valimisviisi head küljed on: 1/ siin ei ole üksikute isikute arvamusel mõõduandvad, vaid teatavad põhimõtted, mis vastavale poliitilisele ühingule omased; b/ vähemuse häälletamine ja kandidaatide läbiviimine on võimalik. Majoritaarse valimise juures ei ole see aga võimalik. Näide: kui 1 isik on saanud 6000 häält, 2 - 5000, 3 - 4000 ja 4 - 3000 häält, siis majoritaarse valimise juures loetakse valituks see, kes 6000 häält sai; proportsionaalse valimise juures võivad aga kõik valijad oma kandidaate läbi viia. Majoritaarse valimise hea külg on see, et juba valimiste ajal on parteid sunnitud end kokku hoidma ja vähemad parteid peavad ühinema, et valimistel tagajärge saavutada, mille tõttu juba valimiste ajal vastavad rühmade koalitsioonid luuakse; selle tagajärjel on parlamendis pärast vähem rühmitusi ja kergem valitseda. Proportsionaalse valimise juures ei pruugi ühelgi rühmitusel karta, et ei leiaks riigiesinduskogus esindust; sellepärast ei ole neil ka tarvis valimiste juures koalitsiooni luua. Selle tagajärjeks on, et valimise tulemused pakuvad väga mitmekesist poliitilist värvingut, milline nähtus ka pärast siis parlamendis ilmsiks tuleb ja valitsemise funktsioonide täitmisel palju halbtusi kaasa toob; see on proportsionaalse valimisviisi suur puudus. Need halvad küljed ongi sundinud proportsionaalsuse põhimõtte piiramisele. Proportsionaalse süsteemi juures võivad need koalitsioonid, mis majoritaarse süsteemi juures juba häälletamisel esile tulid, alles parlamendis üles kerkida. Sageli öeldakse, et majoritaarne valimine on ebaõige, kuid teisest küljest ei saa öelda, et ka proportsionaalne valimine täiesti õiglane oleks, sest kui parlamendis moodustab mõni väike rühm koalitsiooni, siis ei ole ka see õiglane. Nii näeme, et ühe valimisviisi juures sünnivad koalitsioonid rahva ees, teise juures aga Riigikogu seinte vahel. Majoritaarse häälletamise juures valitakse üksik isik, kuid see ei ole suur voorus, sest et isik on ikka partei distsipliiniga seotud. Kui majoritaarse valimise juures kandidaatide isikud ei

oleks seotud parteiga, siis ei alistuks ka pärastised parlamendi liikmed parteile. Sellised nähtused tulevad sageli ette Prantsuse ja ka Läti parlamentides, kus isikute tendentsid väga tugev on.

Valimisprotseduur on sarnane rahvahääletamisele. Valimisest võib osa võtta iga hääleõiguslik kodanik. Õigust Riigikogu liikmete valimisest osa võtta nimetatatakse aktiivseks valimisõiguseks, õigust ennast valida lasta - passiivseks valimisõiguseks. Meil on kõik hääleõiguslikud kodanikud aktiivse ja passiivse valimisõigusega varustatud. Väidetakse, et kui inimene võib teise üle otsustada valimisega, siis võib ta ka ise valitud olla. Selle väite vastased räägivad, et aktiivse õiguse teostamiseks on küllalt, kui valitavat inimest tunda, kuid et valitud olla, selleks peavad suuremad eeltingimused olema, nagu haridus, vanadus jne. Meil on kodaniku passiivne ja aktiivne valimisõigus tingitud põhiseaduse §6-dast.

Riigikogu valimised kestavad samuti kui rahvahääletamine 3 päeva, esimesel ja teisel päeval kella 0900-2100 ja kolmandal päeval kella 0900-1400. Valimised sünnivad jaoskonna komisjoni poolt selleks määratud ruumides. Ka siin peab valimistele minema relvadeta ja kaines olekus; korra ja julgeoleku eest on hoolitsetud. Valijale antakse kõik kandidaatide nimekirjad, kust ta ühe nimekirja välja löikab. Selle toiminguga jaoks peab valimise ruumis eriline kaetud koht olema. Väljalõigatud nimekirja paneb valija komisjonist saadud ümbrikku ja laseb valimiste kasti. Pärast valimiste toimetamist asutakse häälte lugemisele, mille kohta sellekohased protokollid tehtakse, mis ühes valimiste tagajärgedega ringkonnakomiteesse ja sealt peakomiteesse saadetakse, kus neid kontrollitakse ja lõplikult otsustatakse, kes valitud on.

Üks isik võib kandideerida 3 nimekirjas, ja kui ta iga nimekirjaga läbi on läinud, siis võib tema ise valida, mis suguse nimekirja järgi ta ennast valituks loeb.

Et kindlaks teha keda valituks lugeda, selleks tuleb peakomiteel leida jagaja, mille peale igale nimekirjale antud häälte arvu jagatakse, et valitud isikute arvu kindlaks määrata. Jagaja kindlaks tegemiseks on rida aluseid, mida meie siin ei vaatle, kuid üldine põhimõte seisab selles, et leida niisugust jagajat, mis võimalikult proportsionaalsuse põhimõttele vastaks. Et jagamise juures tulevad ette ülejäägid, siis võib ühe ringkonna ülejääki kokku ar-

vata teise ringkonna ülejäägiga ja koostatult jagajale jagada ning tulemused lähevad kõige suurema ülejäägiga nimekirjast võetud kandidaatidele. Kui valija peakomitee otsust seaduslikuks ei tunnista, siis võib tema Riigikohtu poole pöörata. Sellest näeme, et ka valimised Eestis alustuvad kohtulikule kontrollile, mille tõttu siin vähe kuritarvitusi võib ette tulla. Kui Riigikohus on oma seisukoha avaldanud ja puudusi ei ole leidnud, on valimised otsustatud. Sellele järgneb valitud isikute teatamine peakomitee poolt R.T.-as.

Selle tähtsus seisab selles, et Riigi Teatajas valitud isikute nimekirja ilmumise momendist loetakse nad juba uue Riigikogu liikmeteks, kuna aga endised Riigikogu liikmed oma õigused kaotavad. Riigikogu valimised on iga 4 aasta järele. Riigikogu on alaline asutis ja ei või olla aega, kus meil Riigikogu ei ole. See on sellest tingitud, et Riigikogu otsus on põhiseaduse järgi tarvilik valitsuse ametisse kutsumiseks, sõja ja rahu kuulutamiseks j.n.e.

Kogu valimiste ajal ja pärast seda on endiste Riigikogu liikmete volitused alal, ainult pärast R.T. avaldamist kustuvad nende volitused. Selles asjas läheb Eesti Riigikogu lahku mitmetest teiste riikide parlamentidest. Välismaa parlamentides võib ette tulla rahvaesinduse katkestamist juhul, kui parlament laiali saadetakse, millisest momendist parlamendi liikmete volitused kustuvad. Eestis kestavad Riigikogu liikmete volitused seni, kuni uued asemele astuvad.

Riigikogu liikmete eriline õiguslik seisukord.

Parlamendi liikmetel on igal pool eriline seisukord, mis on selleks, et kindlustada neile iseseisvalt riiklikude funktsioonide täitmist. Nagu nägime §37, võib Riigikogu liikmete valimisest osa võtta või ennast valida lasta iga hääleõiguslik kodanik; järelikult ei ole meil Eestis valijate ja valitavate vahel vahet.

Teatava kitsenduse teeb aga Riigikogu liikmetele §38 põhiseaduses nende liikmeks oleku ajal, kus öeldakse, et Riigikogu liikmed, välja arvatud Vabariigi Valitsuse liikmete abid, ei või olla Vabariigi Valitsuse ega tema asutiste poolt nimetatud ametites. Valitud võib igaks saa-

da, kuid kui ta valitud on, siis peab ta kas vastavast ametist või Riigikogust lahkuma; kahel pool korraga olla ei saa. Ka sellega tahetakse kätte saada rahva esinduse iseseisvust. See kitsendus on Asutava Kogu kogemustest pärit, kus Asutava Kogu liikmed mitmes ametis korraga olid. Selle tagajärjeks oli, et Asutava Kogu liige, kes näit. mingisuguses ministeeriumis veel ametis oli, ei julgenud oma ministrile Asutava Kogu koosolekul vastu rääkida. Sel juhtumil kaotab aga parlament selle tähenduse, mis tal peaks olema.

Vaatleme edasi, millised juriidilises ulatuses §38 täitmist leiab.

1/Riigikogu liikmeteks ei või olla, kes Vabariigi Valitsuse poolt ametisse on määratud. Vabariigi Valitsuse liikmed on riigi poolt ametisse kutsutud. Ministriabid võivad Riigikogu liikmeteks olla, sest nad on ministri lähemad kaastöölised. Meil on ministriabid muutunud harilikkudeks ametnikkudeks; varemalt arvati, et ka nemad on poliitilised isikud. §38 põhjal ei käi Vabariigi Valitsuse liikmete abid selle määruse alla.

2/ Riigikogu liikmeteks ei või olla isikud, keda Vabariigi Valitsuse asutiste poolt ametisse on nimetatud, s.o. keda ülemus on ametisse nimetanud. Kui aga valimise paneb toime eriasutis ja Vabariigi Valitsus seda ainult kinnitab, siis ei tähenda see enam ministrist rippuvust, ja need isikud võivad olla Riigikogu liikmeteks. Isegi kohtunikud võivad olla põhiseaduse järgi Riigikogu liikmeteks, kuid eriküsimus on see, kas kohtunikul on sünnis Riigikogu liikmeks olla. Vormiliselt takistust selleks ei ole, sest Vabariigi Valitsus kohtunikke ametisse ei määra. Kohtuniku Riigikogu liikmeks olemist võib keelata ainult eriseadustega, kus öeldakse, et kohtunik ei või Riigikogu liikmeks olla.

Meie nägime, et Riigikogul tuleb esineda ka kontrolliva asutisena, sellepärast peab ka Riigikogul olema suurem võimalus oma mõtteid avaldada. Harilikul kodanikul oleks see raskendatud. Riigikogu liikmel on tarvilik selliseid mõtteid avaldada, mis kaaskodanikule mittemeeldivad on. Seda on temale võimaldatud põhiseaduse §48, kus on öeldud, et Riigikogu liige ei kanna mingisugust vastutust, peale kodukorras ettenähtud poliitiliste avalduste eest, mis ta on teinud Riigikogus ja tema komisjonides. Seega on Riigikogu liikmele kindlustatud täielikum

isikupuutumatus kui harilikule kodanikule. Põhiseaduse §48 ei näe ette, kui kaugemale Riigikogu liige sõnade tarvitamises võib minna; selles küsimuses ei ole veel täpsaid määru- si ja on teadmata poliitilise avalduse piirid. Selle taga- järjeks on, et Riigikogu liikmed üksteist haavavate sõnade- ga sõimata võivad.

Meie nägime, et Riigikogu liikmel ei tule vastutust kanda oma sõnade eest, kui tegemist poliitilise avaldusega; kuid seda ei ole mitte kerge öelda, mis on tegelikult po- litiline avaldus; see võib oleneda Riigikogu kodukorrast, juhatusest, vanematenõukogust, kohtust jne. Teiseks öeldak- se, et poliitiline avaldus peab tehtud olema Riigikogus või Riigikogu komisjonis. Kui Riigikogu liige kõneleb aga väl- jaspool, siis kannab ta vastutust oma sõnade eest nagu ha- rilik kodanik.

Kuid ka Riigikogus peab Riigikogu liige avaldama oma mõtteid korralikult, mille järele Riigikogu juhatus kodu- korra järgi on kohustatud valvama. Riigikogu liikme õigus-liku seisukorra määramisel on tähtis §49, millega Riigiko- gu liikme isiku kaitse teiste isikutega võrreldes erilises- se seisukorda asetatakse.

Harilikku kodanikku võib vangistada üldreeglite järgi. Peale hariliku kodaniku vabaduse on põhiseaduse §49 järgi tema vabadus eriliselt kindlustatud, kus öeldakse, et Ri- igikogu liiget ei või vangistada, välja arvatud erandeid: a/ Riigikogu peakoosolekul ja b/ kuriteolt tabamisel.

Ka viimasel juhtumil peab tema vangistusest teada and- ma ühes selle põhjustega mitte hiljem kui 48 tunni kestel Riigikogu juhatusele, kes paneb selle ette Riigikogule ot- sustamiseks järgmisel koosolekul.

Nii ühel kui ka teisel juhul jääb siiski veel Riigiko- gul õigus oma liikmete vangistust lubada või mitte lubada, mis on väljendatud §49 2 lõigus, kus öeldakse, et Riigiko- gul on õigus oma liikmetele määratud vangistust või teist kitsendust edasi lükata kuni Riigikogu istungjärgu vaheaja- ni või volituste lõpuni. Riigikogul ei ole seega õigust oma liiget absoluutselt karistusest vabastada, vaid võib ainult selle täide saatmist edasi lükata kuni volituste lõpuni. See sõna aga "volituste lõpuni" võib tegelikus elus keeru- kaid vahetõrki esile kutsuda. Sellest võib aru saada, et tema volitused kestavad kuni Riigikogu lõpuni, kuid, kui see isik järgmisesse Riigikogusse jälle valitakse, on tal ka automaatselt volitused seal edasi teotseda. Riigikogu

praksis selles suhtes ei ole veel kindlale seisukohale asunud, kuid üldiselt tuleb volituste lõpu all ikka mõista käesoleva Riigikogu lõppu.

Miks on Riigikogu liikmele selline eriline kaitse antud? See nähtus on parlamendi ajalooga lähemas ühenduses. Tol ajal, kui valitses võitlus parlamentaarse ja monarhistliku võimu vahel, võis monarh parlamendi kergesti kinni panna ja kõik parlamendi liikmed seaduslikul alusel vangistada. Et sellist olukorda ära hoida, on tekkinudki vajadus, et parlamendi nõusolekuta ei või tema liiget vangistada; samuti ei saa ka süüteo ettekäände all parlamendi liiget ilma sellekohase parlamendi nõusolekuta vangistada. Demokraatlikus vabariigis ei ole see hädaoht enam suur. Vabariigi Valitsus on Riigikogu poolt loodud ja on raske ette kujutada, et valitsus, keda Riigikogu ametisse seadnud, võiks Riigikogu liikmeid arreteerida.

Kolmandaks eesõiguseks Riigikogu liikmetele on, et põhiseaduse §50 järgi vabastatakse Riigikogu liikmed nende volituste kestel riigikaitseteenistusest.

Sellist nähtust igal pool ei ole. Meil seletatakse seda sellega, et Riigikogu on alaline asutis ja et mobilis. korral võiks üks osav väeosa ülem korralduse teha, et Riigikogu liikmed, näit., kapralitena väeosadesse tuleks ja selle tagajärjel ei oleks enam Riigikogu. Põhiseaduse §51 järgi on Riigikogu liikmetel tasu kindlustatud. See § kõlab järgmiselt: "Riigikogu liikmed saavad Riigikogu liikme kohusetäitmise eest tasu Riigikogu istungjärkude kestvusel. Tasu alused ja suurus määratakse seadusega, mida võib muuta ainult järgnevate Riigikogu koosseisude kohta". Varemadel aegadel loeti parlamendi liikmeks olemine auasjaks ja tasu ei olnud, ainult valitsused võisid teatavatel juhtudel tasu määrata. Nüüd on aga tasumaksmine kõikjal läbi viidud. Ka Eesti põhiseadus leidis tasumaksmise tarviliku olevat. Kuid §51 järgi võib seadusega ainult järgnevale Riigikogule palga määra muuta. Selle põhimõtte aluseks oli Asutava Kogu tegevus. Sõjaajal rahakursi langemisel muutis Asutav Kogu sageli oma palka, millele järgnes üldine palgade kõrgendamine, mis aga riigi majanduselule mõjus halvasti. See ei ole halb määrus. On isegi "väga targa võttega" püütud sellest määrust mööda hiilida, näit. tehti Riigikogu liikme palk ärarippuvaks Vabariigi Valitsuse liikme palgast ja suurendati sõiduraha Riigikogu liikmetele. Nüüd on aga palga suhtes teatava kindla summa peale

üle mindud, ja sõiduraha maksmisest saadi üle sel teel, et sõit maksuvabaks määrati.

Riigikogu 50 liiget moodustavad suure kolleegiumi, kes peab sisemiselt korraldatud olema. Põhiseaduses on selle kohta vähe räägitud. §44 näeb ette, et Riigikogu annab välja oma kodukorra, mis avaldatakse seadusena. Seega Riigikogu kodukord peab välja antud olema seadusena ja täiendama põhiseadust, milline seadus ka välja on antud, kus Riigikogu sisemine korraldus on ära määratud. Riigikogu tähtsamad organid on: 1/ Riigikogu juhatus, mis koosneb: esimehest, 2 abiesimehest, sekretärist ja 2 sekretäriabist. Juhatuse liikmed valitakse kinnisel hääletamisel ja valituks loetakse see, kes on saanud üle poole häälte Riigikogu koosseisust; teistkordsel hääletusel nõutakse lihtsat häälteenamust. Juhatuse ülesanne on laiaulatuslik: juhtida Riigikogu tegevust, alal hoida sisemist korda ja määrata Riigikogu liikmeid kuhugile eriülesande täitmiseks. Esimees ja abi juhatavad Riigikogu koosolekuid. Sekretärid juhivad Riigikogu kantselei asjaajamist. Praegu on veel ametis asjadevalitseja, kuid poliitiline vastutaja on sekretär; kogu kantselei seisab aga Riigikogu juhatuse valve all. Juhatus võib koosolekuid pidada ka siis, kui Riigikogu koos ei ole. Riigikogu kodukorra seaduses on ette nähtud juhatuse tegevuse kava.

Teiseks tähtsamaks organiks on Riigikogu rühmad. Rühmaks loetakse iga Riigikogu liikmete koondist, kes on valimistel valitud ühenimeliste valijate nimekirjade järgi, kui vastav nimekiri on saanud vähemalt 3 esindajat. Vähem arv ei moodusta rühma, vaid nad peavad teistega ühinema või väljaspoole rühmi jääma.

Rühmad võivad siis ka iseenesest Riigikogus tekkida, s.o. Riigikogu liikmed võivad asutada rühma, kuid selleks peab vähemalt 6 liiget olema. Iga rühm on kohustatud endale juhatuse büroo valima ja sellest Riigikogu juhatusele teatama. Rühmad omavahel võivad liituda liitudeks. Kui liit tahab õigusi saada, siis peab sellest Riigikogu juhatusele teatama. Rühmade tähtsus Riigikogus, nagu igas parlamendis, on väga suur. Loomulik oleks kui iga liige omaette hääletaks. See toob aga kaasa halva tagajärje ja Riigikogu kaotab vastutustunde. Rühmad on tähtsad selle tõttu, et nende kaudu üksikud ja isiklikud arvamused koondatakse gruppideks, kristalliseeritakse ja sarnast kristallimist ei tule enam Riigikogu üldkoosolekul teha, mis tema tööd väga takistaks.

Seega rühmad: 1/ kergendavad ja lihtsustavad Riigikogu tegevust; 2/ rühm võtab ka vastutuse enda peale. Demokraatlikus riigis on see äärmiselt tähtis, milleks on vaja nendes kindlat distsipliini.

Kolmandaks tähtsamaks organiks on vanematekogu. Vanematekogu koosneb Riigikogu juhatusest ja rühmade esindajatest. Liikmete valimistel on rühmad õigustatud kohti saama proportsionaalselt rühma suurusle. Jagajaks on arv 7. Vanematekogu ülesanne on lahendada kõiki küsimusi, mida juhatuse ei leia võimalik olevat otsustada. Temale võib anda ka eriülesandeid. Sellepärast võib ta tulevikus äärmiselt tähtsaks asutiseks muutuda. Tarbekorral võib Riigikogu vanematekogu ka Riigikogu tegevust asendada.

Neljandaks organiks on Riigikogu komisjonid. Seisavad koos liikmetest Riigikogu määramise järgi. Komisjonide arv ei ole kindlaks määratud. Komisjonide ülesanne on teha iga suguseid eeltöid, mida Riigikogu avalikul istangul käsitletakse. Arvatakse, et Riigikogu tööd seisavad ainult avalikkudes istangutes, kuid tegelikult räägitakse seal rohkem rahva jaoks.

Komisjonides, kus istangud ei ole avalikud, seal võib ka asja enese pärast kõnelelda; selle tõttu orgi komisjonide töö tähtsam kui Riigikogu avalikkudel istangutel. Oma ülesannete ja iseloomu poolest jagunevad komisjonid: 1/ alalised ja 2/ erilised. Komisjoni liikmete valimine sünnib jagaja alusel ja ettepanekud komisjonidesse valimiseks sünnivad rühmade ära tähendamisega. Alalised komisjonid on, kelle koosseis Riigikogu koosseisu uuendamise puhul valitakse ja kellel alalised ülesanded täita. Sellised on: a/ rahanduskomisjon - arutab riigikassa tegevust; b/ üldkomisjon - kus vaadatakse läbi kõik seaduse eelnõud; c/ riigikaitsekomisjon - alaline erikomisjon; d/ välisasjade komisjon; e/ maakomisjon. Riigikaitse ja välisasjade komisjonid on võrdlemisi kinnise iseloomuga, mispärast ka vastavalt korraldatud. Peale nende võib Riigikogu valida erikomisjone. Nendele antakse arutada sellekohane eriküsimus, näit. mõni seaduse eelnõu. Pärast küsimuse lõpetamist kaob vastav komisjon.

Ülimaks organiks on Riigikogu üldkoosolek. See astub kokku avalikui istangul. Koosolek määrab kindlaks istumise korra. Et istangud korralikult sünniks, võib Riigikogu juhatuse kodukorra põhjal liikmete suhtes surveabinõusid tarvitusele võtta ka politsei ja kaitseväge abil, et liikmeid

rahule ja korrale sundida. Et koosolek võimeline oleks, peab vähemalt 1/2 üldisest Riigikogu koosseisust koos olema. Koosseis tehtakse kindlaks kvoorumi raamatu järgi, kuhu iga kohal olev liige oma nime sisse kannab. Koosoleku kestel võivad üksikud liikmed lahkuda, kuid koosolek võib edasi kesta. Kui aga kvoorumiküsimus üles tõstetakse, siis on Riigikogu juhatus sunnitud kvoorumi kindlaks tegema. Riigikogu tegevus koosneb: 1/ seaduse arutamisest ja 2/hääletamisest. Kui komisjonis on teatud otsus tehtud või kui seda komisjonis üldse ei arutata, siis järgneb Riigikogu üldkoosolekul arutamine ja otsustamine. Teatavatel juhtudel võib arutamine ka ära jääda, näit. Riigikogu liikmete valimisel komisjonidesse. Hääletamine sünnib üksikute liikmete kaudu, kusjuures igal liikmel on üks hääl. Rühmal siin õigust ei ole, kuid komisjonides tuleb rühmade esindajatel siiski arvestada rühma arvamist. Hääletamise juures on tarvilik: 1/ kvalifitseeritud enamus, näit. Riigikogu juhatuse liikmete valimisel, või 2/ lihtne enamus.

Riigikogu funktsioonid.

Riigikogu funktsioonid jagunevad: 1/ vormi järgi ja 2/ sisu järgi. Vormi järgi: a/ seaduse eelnõud ja b/ esitised. Kui Riigikogule selline ettepanek tehtakse, mis on seotud seaduseandlusega, siis on meil tegemist seaduseelnõuga, teistel juhtudel aga esitistega. Seadust eelnõude läbivaatamiseks on teine moodus kui esitiste läbivaatamiseks. Seaduse eelnõu otsustatakse mitmel lugemisel, esitise kohta tehtakse aga üks otsus. Riigikogu funktsioonid sisu seisukohalt on tähtsamad kui vormi seisukohalt. Esimeseks tähtsamaks funktsiooniks on seadusandlus, mis põhineb seaduse §§ 35 ja 52 on ette nähtud. Seadusandluse käik Eestis on üldiselt sama, nagu eelmises osas tundma õppisime. Seadusandluse algatus on: a/ 25.000 hääleõiguslikul kodanikul rahvaalgatamise kaudu; b/ Riigikogul kui tervikul; c/ Riigikogu juhatusel; d/ Riigikogu komisjonidel; e/ Riigikogu igal üksikul liikmel; f/ Vabariigi Valitsusel kui tervikul. Üksikul ministril ei ole õigust seaduse eelnõuga esineda; ainult Riigikogu liikmena võib ta seda teha; kui minister tahab esineda seaduse eelnõuga, siis peab see sündima Vabariigi Valitsuse kaudu. Vabariigi Valitsus kui tervik peab kogu riigielu juhtima. Eelpooltoodust järgneb, et seaduse algatamise all 25.000 hääleõiguslikku

kodanikku või Vabariigi Valitsus võrduvad ühele Riigikogu liikmele. Riigikogu kodukorra järgi on seega seaduse algatamine Riigikogus mitmekesine. Tekib küsimus, miks ühele on seaduse algatamine kitsendatud, teisele mitte. Kui oleks palju seaduse algatajaid, siis seaduseandlus, kui masin, võiks ummikusse jääda.

Kui algatatud seaduseeelnoõ on Riigikogu juhatuse kätte tulnud, siis oleneb see juhatusest, millist käiku ta talle annab. Harilikult annab juhatuse eelnoõ komisjoni. Kui aga seaduseeelnoõ esitajad nõuavad, et eelnoõ kohe arutusele võetaks, siis tuleb Riigikogu juhatusel paluda Riigikogu üldkoosolekut vastavat seisukohta võtta. Kui eelnoõ läheb komisjoni, siis arutatakse teda seal kolmel lugemisel. Mõnikord rändab seaduseeelnoõ veel ühest komisjonist teise. Et komisjonile ka seaduse algatamise õigus on antud, siis on püütud ka seal seaduseeelnoõsid ümber töötada. Miks on komisjonil selline eriline huvi? See on sellest, et kõik komisjoni liikmed saavad eritasu; mida kauem on komisjoni istumine, seda kindlam on tasu. Alul, kui komisjoni liikmed eritasu ei saanud, ei tahtnud keegi komisjoni tööle tulla. Et komisjoni liikmete huvi tõsta, määrati komisjoni tööde eest eriline tasu; nüüd on komisjonidesse tulla soovijaid rohkem kui tarvis. Kui komisjonis seaduseeelnoõ läbi on arutatud, läheb ta avalikule üldkoosolekule, kus arutamine sünnib samuti 3 lugemisel. I lugemisel arutatakse seadust üldkujul, II lugemisel - §§ järele, kusjuures võib ka täiendusi ja parandusi teha, III lugemisel - üksikute §§ näol, kuid uusi ettepanekuid teha ei või. Peale III lugemist läheb seaduseeelnoõ redaktsioonikomisjoni, mis alati soovitav ei ole ja arusaamatusi võib tekitada, sest seaduses ei saa usaldada sõna ja sisu. Pärast redaktsioonikomisjonist läbi käimist hääletatakse veel Riigikogus üldiselt "poolt" või "vastu" ja võetakse seadus lõplikult vastu. Riigikogust oleneb, kas seadus harilikus korras maksma panna, mis sünnib 10 päeva pärast Riigi Teatajas avaldamist või mingil teisel viisil. Riigikogu peab siis sellekohase otsuse vastu võtma. On soovitav, et seadus enne maksma hakkamist saaks teatavaks tehtud. Riigikogu võib otsustada, et seadus hakkab maksma avaldamise momendist või mingi uue eriseaduse välja andmisega. Seaduse maksmahakkamise kord on ette nähtud põhiseaduse §54-das.

Seaduseandlus on Riigikogu tähtsaim funktsioon, sest Eestis võib seadus igasse eluavaldusse tungida. Seaduseand-

luses on Riigikogu piiratud ainult põhiseaduse §86, kus on öeldud, et põhiseadus on vankumatuks juhteks Riigikogu tegevuses; seega piirab põhiseadus ka Riigikogu tegevust.

Teiseks Riigikogu funktsiooniks on muude administratiivaktide toime panemine. Need administratiivaktid on mitmekesised ja tähtsad. Seesuguseks tähtsamaks aktiks on riigieelarve kinnitamine. Selles asjas ei ole põhiseaduse §52 mitte täppis, kus öeldakse, et Riigikogu määrab riigi sissetulekute ja väljaminekute eelarve, kuid kuidas ta määrab, on lahtiseks jäetud. Seda võib järeldada ainult põhiseaduse §60 punkt 3., kus öeldakse, et Riigivanem esitab Riigikogule kinnitamiseks riigi sissetulekute ja väljaminekute eelarve. Kui neid mõlemaid §§52 ja 60 p.3 üheskoos vaadelda, on selge, et Riigivanem esitab ja Riigikogu kinnitab eelarve. Kuid Riigikogu kasutas seda õigust suuremal määral ja tihti hakkas eelarvet täiendama ja muutma, mis põhiseadusega sugugi kokkukõlas ei ole. Ka sisuliselt ei ole see soovitatav. Meie teame, et Vabariigi Valitsuse peal lasub eelarve täitmine ja riigi juhtimine; kui nüüd Riigikogu tuleb ja eelarve kokkuseadmise valitsuse käest ära võtab, mis siis sellest juhtimisest veel järele jääb. Eelarve kinnitamine on suurim Riigikogu poolt toimepandav administratiivakt. Kõik riigi majanduslik tegevus on eelarvega seotud, millest ka eelarve suur mõju riikliku elu peale.

Kolmandaks Riigikogu tähtsamaks funktsiooniks on riigi majandusliku kontrolli teostamine, mis ette on nähtud põhiseaduse §55, kus öeldud, et Riigikogu teostab riigiasutiste ja ettevõtete majandusliku tegevuse ja riigieelarve täitmise kontrolli tema poolt ametisse seatavate vastavate asutiste kaudu. Selleks asutiseks, kelle kaudu Riigikogu seda teostab, on Riigikontroll. Riigikontroll on seega Riigikogu asutis. Teistes riikides sarnast kontrolli sel kujul pea kusagil ei ole. Meil Eestis on Riigikontroll, kes Riigikogule allub, nagu seltsides revisjonikomisjon. Seega riigiasutiste majanduslikku kontrolli teostab Riigikontroll ja kontrollnõukogu, kes oma aruandeid esitab Riigikogule. Riigikontrollile ja nõukogule alluvad kontrolörid.

Neljandaks Riigikogu funktsiooniks on poliitiline kontroll kõikide riiklikkude asutiste üle. Seda teostab Riigikogu arupärimiste ja küsimuste kaudu, mis ette on nähtud põhiseaduse §56-das, kus öeldakse, et igal Riigikogu liikmel on õigus Riigikogu koosolekul küsimustega V.Valitsuse poole pöörata. 1/4 Riigikogu seaduslikust koosseisust on

õigus valitsuselt aru pärida, mille peale tuleb seletust anda. Arupärimiste ja küsimuste üksikasjad on ette nähtud Riigikogu kodukorras. Arupärimist võivad algatada ka vähemalt 3 Riigikogu liiget. Arupärimine esitatakse Riigikogu juhatusele vastava arvu allkirjadega - 17 allkirjaga või vähema arvu allkirjadega. Viimasel juhul otsustab Riigikogu häältega arupärimise vastuvõtmist. Poolt peab olema vähemalt 1/4 Riigikogu liikmete üldarvust. Arupärimise sisu võib olla mitmekesine ja kõikide tegevusalade kohta. Vabariigi Valitsus või mõni üksik minister on kohustatud Riigikogule vastust andma. Vastus ei pruugi enesekaitseks olla, vaid võib olla juhtumeid, kus Vabariigi Valitsus ise mingisugust küsimust tahab selgitada. Üldiselt ja harilikult tarvitatakse arupärimisi opositsiooni rühmade poolt selgitamiseks, kas V. Valitsus küllaldaselt hästi on talitanud. Arupärimisele võivad järgneda väielused ehk läbirääkimised Riigikogus. Arupärimine on "ouverture" suurematele seletustele ja poliitiline kontroll Vabariigi Valitsuse tegevuse üle. Harilikult võetakse vastu lihtne ülemineku vormel, mis tähendab arupärimise vaikset rahuldavaks tunnustamist.

Küsimus on lihtsama iseloomuga. Iga Riigikogu liige võib küsimusega esineda. Küsimus võib ainult fakte puudutada ja peab nii kokku seatud olema, et ta järeldusi ja hinnat ei sisalda. Ka küsimusele peab Vabariigi Valitsus või vastav minister Riigikogu kodukorra põhjal kahe nädala jooksul vastust andma. Küsimusele antud vastusele läbirääkimis ei järgne. Seega on arupärimine ja küsimus Vabariigi Valitsuse poliitiliseks hindamiseks.

§20. Riigivõim /järg/. Riigivanem, tema õiguslik seisukord. Vabariigi Valitsus, koosseis. Ministrid, nende õiguslik seisukord. Vabariigi Valitsuse tegevus, funktsioonid, seotavus Riigikoguga. Ministeeriumid, arv, korraldus. Oma-valitsused, mõiste, liigid. Territoriaalsed omavalitsused, liigid, korraldus. Muud omavalitsuslikud kujundid.

§60 sissejuhataav osa kirjeldab üldiselt Riigivanemale antud võimu. Riigivanem on kogu sise- ja välispoliitika juht. Hoolitsedes seaduste täitmise eest, on ka ta enda tegevus piiratud seadustega.

Riigivanem otsustab kõik asjad, mis põhiseaduse ja selle teostamiseks antud seaduste alusel tema otsustamisele kuuluvad /Valitsemise korraldamise seadus §4/.

"Riigivanema ülesanded on ette nähtud Põhiseaduses osat

üldjooneliselt /nii §57/, kuid osalt ka üksikasjalisemalt /nii näiteks §60/. Tõuseb küsimus, kas on võimalik hariliku seadusandluse teel panna Riigivanema peale veel muid ülesandeid. Riigivanem on rahva esindajana riigi kõrgema valitsemisvõimu teostaja. Järelikult ei ole võimalust tema peale panna ülesandeid õiguse mõistmise ja seadusandluse alal, peale nende, mis Põhiseaduses ette nähtud. Seepärast võib küsimus seista vaid selles, kas on võimalik panna Riigivanema peale valitsemise alal ülesandeid, mida Põhiseadus ei ole ette näinud. Esimesel pilgul paistab, nagu lahendaks Põhiseadus selle küsimuse jaatavalt, nimelt leidub §65 järgmine kõrvallause: "mis Põhiseadusega või seadustega ei ole jäetud Riigivanemale või". Sellest võiks järeldada, et Riigivanema peale võiks panna hariliku seadusandluse kaudu igasuguste asjade otsustamist, mis harilikult oma iseloomu kohaselt peaksid kuuluma kas Vabariigi Valitsuse või ministrite lahendamisele, nagu igasuguste lubade ja litsentside väljaandmine jne. Põhiseaduse eeskirja lähemalt silmitsedes paistab siiski, et tuleb asuda teisele seisukohale. Kõigepealt ütleb Põhiseadus, et Riigivanem teostab kõrgemat valitsemisvõimu /§57/. Seega ei peaks tema peale võidama panna harilikke valitsemisakte. Seda kõrgemat valitsemisvõimu teostab ta Põhiseaduses eneses ettenähtud abinõudega /§60/.

Riigi valitsemiseks on Riigivanema juures Vabariigi Valitsus /§57/. Kui oletada, et hariliku seadusandluse teel oleks võimalik Riigivanema kompetentsi laiendada Vabariigi Valitsuse või üksiku ministri võimkonna arvel, siis tähendaks see seda, et harilikul seadusandlikul teel oleks võimalik vähendada Riigikogu mõju valitsemistegevuse suhtes: asjade üleviimisega Riigivanema kompetentsi väheneks Riigikogu umbusalduse avaldamise õiguse tähtsus Vabariigi Valitsusele või üksikule ministrile. Pealegi oleks Riigivanemal õigus niisuguse seisukoha juures oma võimkonda laiendada dekreediga.

Neil põhjustel peab arvama, et hariliku seadusandluse teel ei ole võimalik Riigivanema kompetentsi laiendada. See ei tähenda aga sugugi, nagu ei võiks hariliku seadusandlusega üldse Riigivanema ülesandeid kindlaks määrata. Põhiseadus määrab Riigivanema ülesandeid vaid üldjoontes. Hariliku seadusandluse asjaks on neid õigusi konkretiseerida". /Vabariigi Valitsuse seletuskiri Valitsemise korraldamise seaduse juurde/.

§60 loendatud Riigivanema ülesannetest ei või aru saada nii, nagu oleks Riigivanemal siin loendatud aladel absoluutne vabadus talitada omal äranägemisel, s.o., et seadustega üldse ei saaks nendel aladel lähemaid aluseid määrata. Näiteks, et p.4 järgi võiks Riigivanem ametnikke vabastada igal ajal, ilma igasuguse põhjuseta, et siin harilik seadusandlus ei saaks Riigivanema õigust lähemalt ära määrata ametnikkude vabastamise aluste seadmisega. Põhiseaduse käesolev paragrahv määrab vaid, kellele asja lahendamine kuulub, s.o. ta määrab vaid asjalist võimkonda. Alused aga, mille järgi asja otsustada, on harilikkude seaduste määrata kokkukõlas Põhiseaduse eeskirjadega.

Põhiseadus ei määra lähemalt Riigivanema läbikäimise korda Riigikoguga. Esialgu tekkis seetõttu küsimus, kas Riigivanem üldse saab Riigikogus esineda. See küsimus on lahendatud Valitsemise korraldamise seaduse §7. On asutud seisukohale, et Riigivanem riigipeana ei võta isiklikult osa Riigikogu töödest /Vabariigi Valitsuse seletuskiri/. Riigivanem esineb isiklikult Riigikogus vaid tähtsamate riiklikkude sündmuste puhul. Esinemise lähem kord on nähtud ette Riigikogu kodukorras /§§166-168/.

Esindajate nimetamise kord välisriikidesse on lähemalt korraldatud Välisteestistuse ja Konsulaarseadusega. Välisriikide esindajad Eestis akrediteeritakse Riigivanema juurde. Lähem kord sünnib väljakujunenud rahvusvahelise praktika kohaselt.

Riigivanema järelevalve õigus ei ole piiratud, tal on õigus valvata riigivõimu teostamise üle täies ulatuses. Ta võib omalt poolt teostada muu seas ka riigi asutiste ja ettevõtete majandusliku tegevuse ja riigi eelarve täitmise kontrolli paralleelselt Riigikogu vastava kontrollaparaadiga /§55 ja seletus/. Valitsemise korraldamise seaduse §6 alusel on Riigivanemal õigus pärida aru ja nõuda seletusi Peaministrilt ja üksikutelt ministritelt nende tegevuse kohta ja anda valitsemise alal üldjuhtnõure. Seletuskirjas toonitatakse, et see õigus ei ole ainuke, mis järelevalve teostamise alal kuulub Riigivanemale, muud õigused tulevad lahendada teiste vastavate seadustega.

Riigi eelarve koostamise ja esitamise lähem kord on nähtud ette Eelarve seaduses, eelarve arutamise kord Riigikogu kodukorra §§157-163. Eelarvega ühtlasel alusel kuulub esitamisele ja arutamisele ka riigi eelarve täitmise aruanne. Kuna eelarve on Riigikogu akt, võib Riigikogu teha

Riigivanema poolt esitatud eelarves omal äranägemisel muudatusi ja täiendusi.

Lepingud välisriikidega sõlmitakse Riigivanema nimel.

Sõjakuulutamise ja rahutegemise võib toimuda Riigikogu sellekohase eelotsuse põhjal. Teisiti mobilisatsiooni väljakuulutamise /§82/.

Riigivanema kui kaitsevägede kõrgema juhi õigused ja ülesanded on korraldatud Riigikaitse rahuaegse korraldamise ja juhtimise seadusega. Mobilisatsiooni väljakuulutamisel ja sõja algusel läheb kaitsevägede ülemjuhatamine Riigivanema poolt määratud kaitsevägede ülemjuhatajale /§80/.

Armuandmise palved otsustab Riigivanem Kohtuministri ettekandel /Valitsemise korraldamise seaduse §12/. Seega need asjad enne nende otsustamist Riigivanema poolt ei tule Vabariigi Valitsuse kaalumisele. Küll tulevad need sinna aga täitmise korras/vt. §62/.

Armuandmise lähema korra määramine kuulub Riigivanemale /Valitsemise korraldamise seadus §12/.

Riigivanemal on armuandmise õigus, s.o. õigus üksikutele juhtudel kohtu poolt määratud karistust vähendada või kustutada. Temal ei ole aga amnestia õigust, s.o. õigust üldiselt vähendada või kustutada karistusi. Viimane õigus kuulub seadusandlikule võimule.

Riigivanemal on õigus vähendada või kustutada kohtulikult määratud karistusi. Sellest järgneb:

a/ armu võib anda vaid siis, kui karistusotsus on astunud seadusjõusse, sest armuandmine enne seda tähendaks kohtulikust jälitamisest vabastamist, millist õigust Riigivanemal ei ole;

b/ armu ei saa anda administratiivasutiste poolt määratud karistuste kandmise asjus.

Valitsemise korraldamise seaduse IV osas on võetud eeskiri senini Vabariigi Valitsuse poolt antud määruste muutmise kohta edaspidi. Nimelt öeldakse seal: "Vabariigi Valitsuste nende määruste muutmine, millede andmiseks eriseaduste järgi ei ole jätud õigus Vabariigi Valitsusel, kuulub peale käesoleva seaduse maksmahakkamist Riigivanemale".

Vabariigi Valitsuse seletuskirjas on sel puhul väljendatud: Põhiseaduse §60 p.10 kohaselt "Riigivanem annab seadustega kokkukõlas määrusi". Selle eeskirja kohaselt asuvad mõned juristid arvamusel, et Põhiseaduse koha-

selt määruste andmise õigus on ainuüksi Riigivanemal. Eelnõu on aga võtnud omaks tõlgenduse, et §60 p.10 ei tee määruste andmist Riigivanema ainuõiguseks, vaid Riigivanem võib anda määrusi seadustega kokkukõlas Põhiseaduse enda eeskirja kohaselt, ilma et seadustega vajaks selleks erivolitust. Põhiseadus ei tee takistusi teatava seaduse täitmiseks anda seaduses eneses erivolitust ka muile riigivõimu organeile /see volitus ei saa aga olla üldine kõikide seaduste kohta/

See seisukoht püsis kogu aja ka AK põhiseaduse maksvuse päevil. Uue Põhiseaduse §60 p.10 ja AK põhiseaduse §60 p.7 redaktsioon on sisult ühtlane vahega, et Vabariigi Valitsust asendab Riigivanem /"Riigivanem annab seadustega kokkukõlas määrusi", "Vabariigi Valitsus..... annab välja seadustega kokkukõlas määrusi ja korraldusi"/. Seadustega võidi aga volitada ja tegelikult volitati määrusi andma ka üksikuid ministreid. Olgu tähendatud, et samal seisukohal asusid ka Riigikogu poolt esitatud põhiseaduse muutmise kavade väljatöötamise komisjonid Põhiseaduse §60 p.10-le analoogilise eeskirja andmisel.

Valitsemisvõimu poolt seaduseelnõude esitamine on koondatud Riigivanemale. Vabariigi Valitsusel ja ministritel ei ole seaduste algatamise õigust. Seaduste algatamise õigus on peale valitsusevõimu ka Riigikogul või tema organeil. Seaduseelnõuks saab Riigivanema algatis siis, kui see Riigivanema poolt esitatud Riigikogule, senini on see ainult seaduseelnõu kava.

Kui Riigivanem paneb dekreedina maksma mõne seaduseelnõu, mida ta ise ei ole esitanud, siis peab arvama, et tema teadaande esitamisega Riigikogule eelnõu dekreedina väljakuulutamise kohta peab lugema vastavat eelnõu ühtlasi ka Riigivanema poolt esitatud eelnõuks ning ta eelnõu jääb Riigikogusse edasi, kuigi ta esialgsed esitajad temast loobuvad, sest muidu langeks ära võimalus dekreeti sisuliselt erutada Riigikogus.

Valitsemise korraldamise seaduse §10 ütleb: "Seaduseelnõu väljakuulutamisel dekreedina teatab Riigivanem sellest Riigikogule. Selles teadaandes teeb Riigivanem teatavaks seaduseelnõu dekreedina väljakuulutamist põhjendanud asjaolud ja märgib ära, millal seaduseelnõu Riigikogule esitatud. Kui Riigivanem või Riigikogu muudab ära dekreeti, kaotab dekreet jõu, arvates päevast, mil äramuutmise otsus avaldatud Riigi Teatajas, kui otsuses eneses ei ole nähtud ette muud avaldamise korda ja tähtaega".

Vabariigi Valitsuse seletuskirjas on selle paragrahvi juurde toodud järgmised kaalutlused:

"Põhiseadus kui ka käesoleva paragrahvi eeskirja kohaselt Riigivanem võib dekreedina panna maksma ainult seaduseelnõusid. Seaduse eelnõu on olemas siis, kui ta seaduste algatamiseks õigustatud organi poolt esitatud Riigikogule. Seaduse algatamise õigus on Riigivanemal ning Riigikogul ja tema organeil /Põhiseaduse §52 järgi "Riigikogu annab välja seadusi", järelikult peab tal olema ka seaduste algatamise õigus/ ja rahval rahvaalgatamise korras /§31/. Ei ole takistusi, et Riigivanem paneb maksma dekreedina seaduseelnõu, mis ei ole esitatud Riigikogule tema enda poolt, vaid mõne teise selleks õigustatud organi poolt.

Paragrahvi esimese lause kohaselt Riigivanem, pannes eelnõu maksma dekreedina, teatab sellest Riigikogule, ühtlasi märkides, millal Riigikogule esitatud sellekohane seaduseelnõu.

Paragrahvi teine lause käsitab dekreeidi "äramuutmise" korda Phs §60 p.12 viimase lause kohaselt. See kui ka põhiseaduse tähendatud eeskiri käsitab ainult dekreeidi lõplikku äramuutmist /s.o.tühistamist/, või ka tema üksikute eeskirjade tühistamist. Kui on tegu dekreeidi osalise muutmise ja vastavate eeskirjade asendamisega uute eeskirjadega, siis sünnib see harilikus korras /seadusandlikus korras, silmas pidades Põhiseaduse §52 ja §53 eeskirju või dekreeidi andmise korras §60 p.12 esimese lause kohaselt/.

Kuna dekreet täiel määral asendab seadust, nii oma vormilise kui ka materjaalse jõu poolest, võib asuda üldiselt seisukohal, et dekreeidi kui seadusjõulise akti tühistamine peab sündima samas korras, kui iga seaduse tühistamine /s.o.1/ hariliku seadusega, mille kohta võib Riigivanem tarvitada vetoõigust, või 2/ dekreediga/.

Kuna aga Põhiseaduse §60 p.12 viimane lause ütleb "Dekreet on maksev kuni selle ä r a m u u t m i s e n i R i i g i v a n e m a v õ i R i i g i k o g u p o o l t", asub eelnõu vastupidisel seisukohal järgmistel kaalutlustel.

Mis puutub dekreeidi "äramuutmisse" Riigivanema poolt, siis ei seo Põhiseaduse §60 p.12 viimane lause /mis pealegi eraldatud erilausesse/ Riigivanemat siin "edasilükkamata riikliku vajadusega" ja seaduseelnõu esitamisega, mis vajalik dekreeidi a n d m i s e l, vaid "äramuutmise" sünnib "Riigivanema poolt", järelikult tema lihtsa o t s u s e g a.

Veel selgem on see seisukoht Põhiseaduse eeskirja koha-

selt dekreeidi "Äramuutmisel R i i g i k o g u p o o l t". Põhiseaduse eeskirjast peab järeldama, et Riigikogu võib dekreeti muuta ise, ilma et teda saaks keegi takistada. See on ka kokkukõlas Põhiseaduse üldise vaimuga, mille järgi Riigivanem ja Riigikogu on võrdsed rahva esindajad/vrdl. Põhiseaduse §§35 ja 57/.

Kui asuda seisukohal, et Riigikogu võiks "ära muuta" dekreeidi ainuüksi seadusega, siis ei sünniks dekreeidi "Äramuutmine" mitte "Riigikogu poolt", kuna Põhiseaduse §53 järgi Riigikogu ei ole seadusandluse alal ainuvõim, vaid seadusandlus sünnib Riigikogu ja Riigivanema koostööl /Riigivanem kuulutab välja seaduse, ta võib seda saata uueks arutamiseks Riigikogule/.

Põhiseadus ütleb aga expressis verbis, et "dekreet on maksev kuni selle äramuutmiseni R i i g i k o g u p o o l t", järelikult võib see toimuda aktiga, kus Riigikogu võib teotseda ainuõiguslikult, s.o. Riigikogu otsusega, mille ta kuulutab välja oma organite kaudu.

Samast seisukohast lähtudes kaotab eelnõu järgi dekreet jõu väljakuulutamiseaga /mitte 10 päeva pärast väljakuulutamist/, kui otsuses endas pole nähtud ette teist korda. "Äramuutmise" otsuse väljakuulutamine on aga vajalik, kuna dekreet on üldkohuslik akt ja ei ole mõeldav selle jõu kaotamine ilma väljakuulutamisetähtaegata".

Küsimus selle üle, kuidas peab dekreeidi kaotamine või muutmine sündima Riigikogu poolt, on kutsunud esile lahk-arvamusi. Valitsemise korraldamise seaduses läbiviidud seisukoha järgi sünnib dekreeidi kaotamine Riigikogu otsusega, s.o. vormilise seadusega, mis ei kuulu Riigivanema vetoõiguse alla. Dekreeidi osaline muutmine sünniks aga seadusega, s.o. seadusega materjaalses mõttes, mis sellisena käib Riigivanema vetoõiguse alla. Süsteemilt on vaieldud selle seisukoha sirgjoonelisuse suhtes. Teatud akti muutmine või kaotamine peab sündima samaliigilise aktiga. Kuna dekreedil on Põhiseaduse järgi seaduse jõud, siis võiks arvata, et selle muutmine või kaotamine Riigikogu poolt peaks sündima samaliigilise aktiga, s.o. seadusega. Teiseks võiks vaielda ka selle vastu, et Riigikogu poolt dekreeidi muutmine ja kaotamine sünnib kahe eriliigilise aktiga. Sisult on teatud normeeriva akti muutmine ja kaotamine sarnane - nii üks kui ka teine on maksvate eeskirjade muutmine. Ka teatud normeeriva akti kaotamine on sisult õigusliku korra normeerimine.

Riigivanema poolt Riigikogule seaduseelnõu dekreedina väljakuulutamist põhjustanud asjaolude teatamise nõue võeti Valitsemise korraldamise seadusesse Riigikogu üldkomisjoni algatusel. Üldkomisjoni seletuskirjas on sel puhul öeldud muuseas järgmist:

"Põhiseaduse §60 punkt 12 näeb ette, et seaduseelnõusid võib dekreedina maksta panna ainult edasilükkamatu riikliku vajaduse korral. Et dekreediga ei hakataks lahendada sarnaseid küsimusi, mis ei ole tingitud edasilükkamatust riiklikust vajadusest, on soovitatav, et Riigikogu teada saab need motiivid, mis põhjustasid seaduseelnõu dekreedina maksmapanemist".

Muidugi ei muutu dekreet iseenesest tühiseks seetõttu, kui Riigikogu ei tunnusta Riigivanema motive dekree-di andmiseks. Dekreet püsib ikkagi jõus kuni tema äramuutmiseni Riigivanema või Riigikogu poolt.

Dekreedina väljakuulutamisele mittekuuluvate seaduste all tuleb mõista neid seadusi s i s u l i s e l t, mitte ainult vastavate pealkirjade all väljakuulutatud seadusi. Sellepärast ei kuulu dekreedina väljakuulutamisele ka niisugused seadused, mis garanteerivad kodanikule valimise saladuse, hääleõiguse võimaluse valimistest osa võtta jne. /Phs. §§28, 36 ja 58/.

Ei Põhiseadus ega Valitsemise korraldamise seadus ei näe ette, mis sünnib dekreediga muudetud seaduste eeskirjadega dekree-di äramuutmise korral: kas need loetakse jõu kaotatuks ka edaspidise aja kohta või astuvad need dekree-di äramuutmise puhul iseenesest uuesti jõusse. Kuna dekree-dil on Põhiseaduse järgi seaduse jõud, siis peab temal olema sama mõju maksvate seaduste eeskirjade suhtes nagu harilikudel seadustel. Seaduste suhtes maksab seisukoht, et hilisem seadus muudab ära endise ja et endise seaduse eeskirjad, mis kaotasid maksvuse uue seaduse maksmahakkamisega, ei astu iseenesest uuesti jõusse, kuigi kaotatakse ära hilisem muutmise seadus. Kuna dekree-di suhtes ei ole seatud teistsuguseid aluseid, peab dekree-di äramuutmise tagajärgede kohaldama üldiselt seaduste suhtes sellel alal maksvat põhimõtet.

Asjus, mis kuuluvad Riigivanema otsustamisele ja mis vajavad Peaministri või asjaomase ministri kaasallkirja, teeb Riigivanem otsuse pärast nende asjade kaalumist Vabariigi Valitsuse istungil, välja arvatud seadustes ettenähtud erandid. /Valitsemise korraldamise seaduse §5/.

Selotuskirjas selle Valitsemise korraldamise seaduse paragrahvi juurde on öeldud järgmist:

"Põhiseadus ei näe otsekohe ette nõuet, et need asjad kuuluksid läbivaatamisele Vabariigi Valitsuses enne otsuse tegemist Riigivanema poolt. Nõutakse vaid asjaomase ministri kaasallkirja. Vabariigi Valitsusse tuleksid nad vaid täitmise korras /§62/.

Kuid peab märkima, et Põhiseadus ütleb, et Riigivanema juures on riigi valitsemiseks Vabariigi Valitsus. Vabariigi Valitsus on, nagu nähtub Põhiseadusest /§64 ja teised/ rajatud ühtlase valitsuse põhimõtetele. Põhiseadus ei tunne riigi valitsemist Riigivanema poolt ühe ministri kaudu. Sellest võib järeldada, et Peaminister või asjaomane minister, andes kaasallkirja Riigivanema otsusele, teotseb Vabariigi Valitsuse liikmena, mille kollokatsioon on määratud

Kui arvestada teistsel seisukohtal, siis ei saaks olla üht-

ter, võib puutuda mitmele ministrile alluvat ala. On tege-

avaldada oma arvust enne otsustamist Riigivanema poolt.

Selleks, et seda kindlustada, on tarvilik, et need asjad

Vabariigi Valitsuses seisukohalt võrreldesid arvatav kaasallkir-

te asjad saaksid tarvilikult ajendatult algustatud enne

enda jõudmist Riigivanema otsustamisele.

See kindlustab ette, et Riigivanema otsustab, et alla

last Vabariigi Valitsust ega Peaministri poolt Vabariigi Valitsuse tegevuse ühtlustamist.

Riigivanema akt, mida kontrassigneerib asjaomane minister, võib puutuda mitmele ministrile alluvat ala. On tege-lik tarvidus, et ka teistel ministritel oleks võimalus avaldada oma arvamus enne otsustamist Riigivanema poolt. Selleks, et seda kindlustada, on tarvilik, et need asjad

Põhiseaduse või seaduse vastane, siis on Peaminister või asjaomane minister kohustatud keelduma otsusele kaasallakirjutamisest /§61/. §62, rääkides Riigivanema otsuste täitmiseks võtmisest, ütleb teises lõikes, et "kui ettekandja minister leiab, et Riigivanema otsus on Põhiseaduse või seaduse vastane, siis ta teatab sellest Vabariigi Valitsusele". Seega paistab §62 teise lõike eeskiri olevat vastolus eelmise paragrahviga - tuleks välja nii, et minister siiski võib alla kirjutada seadusvastasele otsusele, ja et ta siis peab abi otsima Vabariigi Valitsuselt. Kuna ei saa seaduse eeskirju tõlgendada üksteisega vastuolulistena, siis peab arvama, et §62 teine lõige räägib vaid Riigivanema nendest otsustest, mis ei vaja kaasallkirja.

§63 määrab ühelt poolt n.n. parlamentaarse valitsemise korra, öeldes, et "Vabariigi Valitsusel peab olema Riigikogu usaldus" ja "Vabariigi Valitsus või tema üksikud liikmed lahukuvad ametist, kui Riigikogu avaldab neile otsust umbusaldust". Parlamentarismi tunnusmärk on see, et valitsemisvõimu tegelik teostaja alati peab olema varustatud parlamendi usaldusega ja selle usalduse puudumisel riigipea peab kutsuma ametisse uue valitsuse, kes võiks tugeneda parlamendi usaldusele. Puhtparlamentliku süsteemi juures oleneb valitsemise politika täiel määral parlamendi soovist ja tahtmisest, s.o. valitsemise politika peab olema ühtlane parlamendi politikaga. Meie põhiseaduse järgi on aga Valitsusel esijoones vajalik Riigivanema usaldus, kellest oleneb Valitsuse või selle üksikute liikmete ametisse kutsumine ja ametist vabastamine. Samuti lahkub Vabariigi Valitsus või selle üksik liige Riigikogu umbusalduse avaldamise tagajärjel ainult siis ametist, kui "Riigivanem selle peale ei pea tarvilikuks määrata uusi Riigikogu valimisi". Sellega oleneb meil Riigivanemast, kas ta tahab arvestada Riigikogu arvamisega valitsemise politika määramisel või mitte.

Umbusalduse avaldamine Riigikogu poolt ei tähenda seda, et Valitsus või ministrid kohe pärast umbusalduse avaldamist peavad ametist lahkuma, vaid kohustust Riigivanemale neid ametist vabastada ja määrata nende asemele uue valitsuse või ministri. "Lahkuv Vabariigi Valitsus või tema üksik liige täidab oma ülesandeid kuni tema ametist vabastamiseni Riigivanema otsusega, mis tehtakse koos uue Vabariigi Valitsuse või tema liikme ametisse astumisega" /Valitsemise korraldamise seaduse §19/.

§63 kõneleb "otsese umbusalduse" avaldamisest. Sellega ei tule lugeda umbusalduse avaldamiseks seda, kui näiteks Riigikogu lükkab tagasi mõne valitsuse ettepaneku või eel- nõu.

Põhiseadus ei nõua, et umbusalduse avaldamine Valitsusele või üksikule ministrile peab olema motiveeritud. Umbusalduse avaldamise lähem kord vaata Riigikogu kodukorra §§172-174.

Valitsemise korraldamise seadus /§19/ täiendab §64 teise lõike eeskirja sellega, et Riigivanem võib üksikut ministrit vabastada ka enda algatusel või ministri enda soovil. Vabariigi Valitsuse seletuskirjas öeldakse sel puhul järgmist:

"Viimane juhtum ei peaks tekitama kahtlust. Mis puutub esimesse, siis tuleb märkida, et see jõeldub Põhiseaduse eeskirjadest. Põhiseaduse järgi peab Vabariigi Valitsusel olema Riigikogu ja Riigivanema usaldus. See usaldus peab olema igal Vabariigi Valitsuse liikmel. Kui Valitsuse liikmel ei ole enam Riigivanema kui tema ametisse kutsuva võimu usaldust, siis peab loomulikult sellel võimul olema õigus niisugust liiget ametist vabastada. Muidu kaob mõte sellel usalduse olemasolu nõudel".

Vastandina senisele praktikale, kus ministrid asusid oma ülesannete täitmisele vaid endiselt ministrilt ministeeriumi ülevõtmisega, määrab valitsemise korraldamise seaduse §18, et ametisse kutsutud Vabariigi Valitsuse, Peaministri ja ministrite volitused algavad Riigivanema käsukirja allakirjutamisega. See seisukoht on õigejoonelisem - ei saa samal ajal olla kahte ministrit, nagu vana praktika juures, kus endine ametist vabastatud minister täitis oma ülesanded kuni ministeeriumi vastuvõtmiseni uue ministri poolt /Vabariigi Valitsuse seletuskiri/. Volituste ülemineku kohta mingit akti vana ja uue ministri vahel ei tehta. See tehtakse vaid asjaajamise vastuvõtmise kohta.

Kuna senini valitses selgusetus selle kohta, kas Vabariigi Valitsuse liikmed peavad andma pühaliku töötuse või mitte, on see Valitsemise korraldamise seaduses otsekohe lahendatud jastavalt.

Kui minister lahkub ametist või on takistatud ametikohuste täitmisel, täidab tema kohuseid Riigivanema määramisel Peaminister või mõni teine minister /Valitsemise korraldamise seaduse §20/.

Vabariigi Valitsuse kvoorum, otsuste vormi ja protokol-

lide suhtes vt. Valitsemise korraldamise seaduse §§21 ja 22. Valitsemise korraldamise seaduse järgi /§22/ on Riigikontrolöri või ta asetäitjal õigus sõnaõigusega võtta osa Vabariigi Valitsuse koosolekutest. Nagu öeldud Vabariigi Valitsuse seletuskirjas, on see olnud senine praktika ja on osutunud soovitatavaks. Senini sellel osavõtul ei olnudki vormilist alust. On avaldatud arvamist, nagu ei oleks niisugune osavõtt põhiseaduslik. Paistab siiski, et Põhiseadus niisugusele osavõtule takistusi ei tee. Kui võtta põhiseaduse eeskirju nii kitsalt, siis ei oleks võimalik Vabariigi Valitsuse koosolekutele lasta ka riigisekretäri ja teisi tehnilisi jõude. Põhiseadus ei võimalda suurendada Vabariigi Valitsuse kui otsustava kolleegiumi koosseisu - s.o. - ei ole võimalik peale tema liikmete anda kellelegi hääleõigust. Sõnaõigusega osavõttu Vabariigi Valitsuse koosolekust Põhiseadus ei takista.

"Peaminister ühtlustab Vabariigi Valitsuse tegevust, annab ministritele juhtnõore nende tegevuses, juhatab Vabariigi Valitsuse istungeid, kui seda ei pea tarvilikuks teha Riigivanem, teeb ettekandeid ja annab aru Vabariigi Valitsuse tegevuse kohta Riigivanemale ja esindab Riigikogu ees Riigivanemat ja Vabariigi Valitsust. Peaministril on õigus tutvuda kõigi valitsusasutiste tegevusega ja pärida aru üksikuilt ministreilt nende tegevuse kohta. Peaminister võib esitada üksikuid ministreid kui ka kogu Vabariigi Valitsuse ametist vabastamiseks /Valitsemise korraldamise seadus §23/.

§64 puhul on Vabariigi Valitsuse seletuskirjas öeldud: "Käesolev paragrahv väljendab Peaministri võimkonda. Selle aluseks on võetud Põhiseaduse paragrahv 64, kusjuures on seda võimkonda püütud konkreetsemalt väljendada. Tema kui Vabariigi Valitsuse juhi peal lasub aruandmise kohustus Riigivanemale Vabariigi Valitsuse tegevuse kohta. Tema on Riigikogu ees Riigivanema ja Vabariigi Valitsuse esindajaks. See ei tähenda muidugi seda, nagu ei saaks üldse teisi esindajaid määrata. Peaminister on juba seaduse järgi Riigivanema ja Vabariigi Valitsuse esindajaks Riigikogu ees, kuid see ei võta võimalust määrata veel teisi esindajaid".

Valitsemise korraldamise seaduses antud tõlgenduse järgi võib Riigivanem valitsemise alal anda vaid üldjuhtnõore /§6/. Vabariigi Valitsuse seletuskirjas tähendatud seaduse kõnesoleva paragrahvi /6/ juurde on sel puhul öeldud järg-

mist: "Käesoleva paragrahvi järgi on Riigivanemal õigus anda valitsemise alal vaid üldjuhtnõore. Seega on rõhutatud seda, et Riigivanem ei saa anda juhtnõore üksiku juhu otsustamiseks. Põhiseaduse järgi on Riigivanem, Vabariigi Valitsus ja ministrid iseseisva kompetentsiga instituudid ja seepärast peaksid nad võima otsustada nende võimkonda kuuluvaid asju iseseisvalt".

Valitsemise korraldamise seaduse järgi võib Riigivanem Peaministri ametiga ühendada mõne ministri ülesanded /§14/. See küsimus tekitas omal ajal vaidlusi. Vabariigi Valitsuse seletuskirjas on toodud selle kohta järgmised kaalutlused: "Eeslõu järgi võib Riigivanem Peaministri ametiga ühendada mõne ministri ülesandeid. Põhiseadus selleks takistusi ei tee. Kuigi ta ütleb, et "iga minister on oma ministriumi juht" /§64/, ei saa sellest välja lugeda seda, nagu peaks tingimata iga ministriumi juhtima isik, kes ei võiks samal ajal olla teise ressoori juhiks. Kui asuda niisugusele seisukohale, siis ei saaks ministrite suhtes korraldada isegi asetäitmist. Paitsab, et Põhiseadus on need küsimused jätnud hariliku seadusandluse asjaks, nimelt ütleb ta: Ministrite arv, tööjaotus ministriumide vahel ja nende asjaaamise kord määratakse seadusega /§64/".

Vastandina Riigivanema võimkonnale, mille Põhiseadus on ise üldjoontes ära määranud, jätab Põhiseadus Vabariigi Valitsuse kompetentsi piiritlemise hariliku seadusandluse ülesandeks. Niisugust seadust, mis määraks üksikasjalikult Vabariigi Valitsuse kompetentsi, ei ole. Tema ülesanded leiduvad laiali paisatuna eriseadustes.

§65 esimese lõike järgi kuuluvad Vabariigi Valitsuse võimkonda kõik need küsimused riigi valitsemise alal, mis Põhiseaduse või seadusega ei ole jäetud Riigivanemale või mõnele ministrile ministriumi juhina või mõnele alluvale asutisele. Sellega on rõhutatud Vabariigi Valitsuse kui üldise valitsemisorgani ilmet. Tegelikult on sellel eeskirjal see tähtsus, et kui leidub mõnes seaduses valitsemisvõimu mõnesugune ülesanne, mis ei ole otseselt ühegi teise asutise peale pandud, siis lahendab selle Vabariigi Valitsus.

§65 teine lõige näeb ette vaidluste lahendamise viisi Vabariigi Valitsuse kompetentsi kohta. Nähtavasti on see kord mõeldud esijoones kompetentsi-vaidluste kohta Riigivanema ja Vabariigi Valitsuse vahel. Antud redaktsiooni järgi aga peab seda kohaldama ka nendele juhtudele, kus tekib küsimus selle kohta, kas antud küsimuse lahendamine kuulub

Vabariigi Valitsuse või mõne ministri võimkonda.

Riigivanem, samuti Peaminister ja ministrid on kriminaalkorras vastutavad üldises korras kõigi kriminaalseaduses ettenähtud süütegude eest. Erand, mis §67 ette nähtud, on ainult protsessuaalne eesõigus, see tähendab kohtu alla andmine võib sündida Riigikogu vastava otsuse põhjal ja asjaarutamine allub Riigikohtule.

Riigikogu võib keelduda Riigivanema, Peaministri ja ministrite kohtulikule vastutusele võtmise algatamisest. Ta võib sellest keelduda ka süütegude puhul, mis pandud toime enne Riigivanema, Peaministri või ministri ametisse astumist. Et aga seesugune eriseisukoht kohtu alla andmises ei ole isiku kohta käiv, vaid ainult vastavale ametikohale omistatud eesõigus, siis on osa teoreetikuid arvamisel, et pärast Riigivanema, samuti Peaministri ja ministri ametist lahkumist võib kriminaalkorras vastutusele võtmist algatada harilikus korras ka nende süütegude eest, mis toimunud nende ametisolemise ajal. Sel korral katkestaks Riigikogu otsus kohtu alla andmisest keeldumise kohta süüteo aegumise. Eriseadusega, mis antakse Riigivanema ja ministrite vastutusele võtmiseks ja asjaarutamise korra määramiseks, võidakse aegumise küsimuses teha erandeid ka üldiselt või üksikute süütegude kohta. Ka on mõeldav erinevate karistuseeskirjade maksmapanek nende süütegude kohta /näit. ametist tagandamine jne./.

Teiselt poolt aga avaldatakse arvamist, et eeltoodud kaalutlused Riigivanema, Peaministri või ministri kohtulikule vastutusele võtmisel pärast nende ametist lahkumist võib tulla kohaldamisele ainult üldsüütegude kohta. Mis puutub teenistusalaalisesse süütegudesse, siis tuleks ka Riigivanema, Peaministri ja ministrite kohta kohaldada üldiselt kriminaalseadustes maksvat korda, mille järgi ametnik vastutab ametnikuna kõigi teenistusalaaliste süütegude eest, mis ta pannud toime ametisolemise ajal, olgugi, et vastutusele võtmine järgnes pärast tema ametist lahkumist. Järelikult võiks ka Riigivanema, Peaministri ja ministrite vastutusele võtmine pärast nende ametist lahkumist teenistusalaaliste süütegude eest aset leida ainult Riigikogu sellekohase otsuse põhjal ja asjaarutamine alluks Riigikohtule. Sellega tuleksid ka teenistusalaalised süüteod lugeda üldse kustunuks, kui Riigikogu on keel- sunud kohtulikule vastutusele võtmisest ning paragrahvis tähendatud eriline vastutusele võtmise kord ei peaks mõ-

juma süüteo aegumisele.

Termin "kohtulikule vastutusele võtmine" tähendab kriminaalkorras kohtulikule vastutusele võtmist, kuna tsiviilõiguslike vahetkordade suhtes ei tee Põhiseadus Riigivanemale, Peaministrile ja ministritele mingisuguseid erandeid.

Riigivanema, Peaministri ja ministrite kohtulikule vastutusele võtmine võib sündida Riigikogu otsuse põhjal. Põhiseadus ei määra lähemalt, missuguses korras Riigikogu teeb kohtulikule vastutusele võtmise otsuse, sellest tuleb järeldada, et see võib sündida Riigikogu kvoorumilihthälteenamusega. Seadusega määratakse ainult vastutusele võtmise ja asjaarutamise kord, s.o. need toimingud, mis tulevad kohtu- ja prokuratuuri-võimudel /või selleks eraldi määratud organitel/ ette võtta pärast Riigikogu vastavat kohtulikule vastutusele võtmise otsust. Kohutu alla andmise otsuse kohta ei saa Riigivanem tarvitada vetot, samuti muuta otsuse tegemise korda dekreediga. Vastutusele võtmise ja asjaajamise korra kohta antud seaduste suhtes on Riigivanemal seaduste kohta Põhiseadusega antud võim.

"Vabariigi Valitsuse ja ministeeriumide korraldamise seaduse" järgi on meil 8 ministeeriumi: 1/ hariduse- ja sotsiaalministeerium, 2/ kaitseministeerium, 3/ kohtuministeerium, 4/ siseministeerium, 5/ majandusministeerium, 6/ põllutööministeerium, 7/ teedeministeerium ja 8/ välisministeerium.

Ministeerium jaguneb vastavatesse peavalitsustesse või osakondadesse, büroodesse ja ametkondadesse. Kaitseministeeriumil on oma eriseadused. Ministeeriumite korraldamise põhimõtte on bürokraatlik. Ametnikkude ülemaks on minister. Ministeeriumite juures võivad olla ka kollegiaalsed nõuandjad. Ministeeriumid asuvad riigi keskkohas, Tallinnas. Ministeeriumitel on oma eriorganid ka kohapeal. Valitsuse aparaadi kindlakstegemine praegu on väga raske. See oleneb sellest, et meil ühelt poolt talitatakse Vene seaduste järgi, teisest küljest ei ole kõiki neid asutisi, mis Venes olid, kolmandaks on juurde tekkinud uusi asutisi. Igas ametiasutises on oma teenijate aparaat ja kantseleikord. Vabariigi Valitsuse juures on veel riigisekretär ühes kantseleiga. Riigisekretär allub otseselt Riigivanemale. Riigisekretärile allub statistika keskbüroo ja riigiarhiiv.

Tekib küsimus, kas Vabariigi Valitsus oma ministeeriu-

mittega ja allasutistega peab kõiki riigi ülesandeid täitma, või on ka selleks kohalikke omavalitsuse asutisi, kes otseselt ministrile ei allu. Põhiseaduse §75 ütleb, et omavalitsuste kaudu teostab valitsemist kohal riigivõim niivõrt, kui võrt seadusega selleks ei ole loodud eriasutisi. See § annab seega küsimusele vastuse. Seega keskvalitsus ei pruugi kõiki riiklikke funktsioone täita, vaid ainult neid, mis seadusega määratud. Omavalitsus teostab Eestis ka riiklikku võimu. Kuidas omavalitsust korraldada, seda näitab meile Põhiseaduse §76, mis ütleb, et omavalitsuse üksuste esinduskogud valitakse üleüldisel, ühetaolisel, otsekohesel ja salajasel hääletamisel proportsionaalsuse põhimõtete alusel nii, et oleks võimalik valida üksikuid isikuid. Seega peavad ka omavalitsustel esinduskogud olema, mis Riigikoguga ühel alusel valitakse. Rahvas ise võtab osa riigivalitsemisest esinduskogude kaudu. Põhiseadusega määratakse kindlaks kompetents, mille alusel omavalitsusasutised teotseda võivad. Põhiseaduse §77 ütleb: "Omavalitsusüksustel on õigus oma ülesannete täitmiseks makse võtta ja koormatusi peale panna seaduses kindlaks määratud piirides ja korras".

Omavalitsused jagunevad 3 liiki: 1/ territoriaalsed; 2/ natsionaalsed - vähemusrahvuste omavalitsused; 3/ erihuvilised ehk kutselised.

Territoriaalsed omavalitsused on linna-, maakonna-, alevi- ja vallaomavalitsused. Suurem osa nendest valitsustest on juba ajalooliselt Eestis sügavast minevikust välja kujunenud. Linnade omavalitsus on saanud juba 13. sajandist ja arenenud kuni 1887.a., mil Eestis Vene linnaseadus maksmata pandi. See seadus ongi praegu linnaomavalitsuse aluseks. Linna kodanikkude poolt valitud esinduskogu moodustab linnavolikogu. Täidesaatvaks organiks on linnavalitsus. Linnaomavalitsuse üldised määrused lähevad kinnitamisele siseministrile.

Teiseks territoriaalseks omavalitsuseks on vallaomavalitsus, mis on saanud moodunud sajandi alul ja on üle saja aasta vana. Varem ajal ajas asju mõisahärra; kui aga talupoegi hakati vabastama, siis tuli need kohused kellelegi üle anda, mille tagajärjel moodustati talurahva omavalitsusasutised. Esialgu olenes talurahva omavalitsus mõisahärrast; mida rohkem aga viimase võim vähenes, seda iseseisvamaks sai omavalitsus. Territoriaalselt olid nad mõisapiirkonnaks ja vallaomavalitsuspiirkonnaks, mis põ-

rastpoole koondati. Vallaomavalitsusi on Eestis kõige rohkem ja kodaniku huvide rahuldamiseks on nad kõige tähtsamad. Vallavalitsused töötavad 1866.a. seaduse põhjal. Hiljem muudeti seda seadust 1917.a. Vene ajutise valitsuse määrusega ja osalt ka Eesti Vabariigi ajal. Üldiselt töötavad nad aga eelmise seaduse alusel. Vallaomavalitsuste organiteks on: 1/ vallanõukogu ja 2/ vallavalitsus. Vallavalitsus koosneb vallavanemast, abist ja sekretärist. Valla-sekretär ei pruugi olla vallavalitsuse liige.

Kolmandaks territoriaalseks omavalitsuseks on aleviomavalitsus, kes on saabunud hiljemalt ja praegusel kujul püsis 1917.a. saadik. Siin on samuti olemas oma alevinõukogu ja alevivalitsus, kes enesest lihtsustatud linnavalitsuse organeid kujutavad.

Kõik need on territoriaalsed omavalitsused, sest et nad asuvad teataval territooriumil, kus nad oma võimu teostavad. Varemalt oli veel kirikukorraldus. See oli avalikõiguslik ühing kuni 1.juulini 1925.a. Vastava seaduse järgi muutus kirik eraõiguslikuks üksuseks. Ta on kodanlik ühing.

Omavalitsuste kompetents on kahesugune: 1/ mida nad oma ülesannete ja äranägemise järgi teostada võivad oma vabal tahtel; 2/ mida seadused neile peale on pannud, sest põhiseaduse §75 järgi teostab valitsemist kohal omavalitsuste kaudu riigivõim.

Teiseks omavalitsuse liiguks on rahvuslikud ehk natsionaalsed omavalitsused. Nimelt põhiseaduse järgi võimaldatakse vähemusrahvustele omavalitsusasutiste autonoomia. Põhiseaduse §21 ütleb, et Eesti piirides elavad vähemusrahvuste liikmed võivad ellu kutsuda oma rahvuskultuurilistes ja hoolekande huvides sellekohaseid autonoomseid asutisi, nii palju kui need vastu ei käi riigi huvidele. Nende omavalitsuste kord oleneb sellest, missuguse põhikirja nad ise välja töötavad ja Vabariigi Valitsusele kinnitamiseks esitavad. Sellist autonoomiat teistes riikides veel ei ole lubatud. Seda põhiseaduse § on kasutanud sakslased ja juudid, kuna teised rahvused ei ole siiani sellest lugu pidanud.

Kolmandaks omavalitsuse liigiks on kutseline ehk erihuviline omavalitsus, mis on moodustatud majanduslikul ja kultuurilisel alusel, nagu seda on kaubandus-tööstus ja põllutöökoda.

Kaubandus-tööstuskoja ülesandeks on kaubanduse ja töös-

tuse arendamine. Tööstus- ja kaubandusringkonnad on õigustatud valimistest osa võtma. Nad valivad esindajad ja viimased moodustavad kaubandus-tööstuskoja. Üldiselt on kutseliste omavalitsuste aluseks põhimõte, et teatud kutsehuvisid riigielu nõuete kohaselt korraldada.

§21. Riigivõim /järg/. D. Kohus. Riigikohus, koosseis, osakonnad, funktsioonid. Teised kohtud; kohtukoda, ringkonnakohtud, jaoskonnakohtunikud, nende koosseis, kompetents. Kohtute tähtsus.

Kuna rahvas, Riigikogu, Riigivanem ja Vabariigi Valitsus kas annavad seadusi, panevad toime administratiivakte või kaitsevad kodanikke, jääb siiski järele veel õigusemõistmine, mis riiklikkude organite - kohtute - kaudu teostatakse. Põhiseaduse §68 ütleb, et õigusemõistmist Eestis teostavad oma tegevuses rippumatud kohtud, s.t., et kohtuniku peale ei saa alluvuse järjekorras ettekirjutusi teha. Põhiseadus toonitab, et riigivõimu saab teostada ainult põhiseaduse piirides. Mitmel puhul ja korral toonitatakse õigusriiklikke põhimõtteid.

Vaatleme millised kohtud meil Eestis aset leiavad. Ülimaks kohtuks Eestis Vabariigis on Riigikohus, kelle liikmed määrab ja kinnitab ametisse Riigivanem Riigikohtu poolt nimetatud kandidaatide hulgast põhiseaduse §69 ja kohtute seaduse §§212, 213, 216 ja 260 alusel.

Riigikohus jaguneb osakondadesse: 1/ tsiviil-, 2/ kriminaal- ja 3/ administratiivosakond. Kõige suurem on administratiivosakond, tsiviil- ja kriminaalosalakonnas on ainult 3 liiget. Administratiivosakond arutab asju ka sisuliselt ja nimelt ministrite ja peavalitsuste ülemate otsuseid. Kõik Riigikohtu osakondade kohtunikud võivad moodustada üldkogu, kus arutusele tulevad üldise iseloomuga küsimused, mida üks või teine ette paneb. Üldkogu otsust ei tee, vaid annab üldisi põhimõttelisi otsuseid. Üldkogu võib ka muid küsimusi arutada üldise kontrolli korras. Tema esineb ka administratiivasutisena. Tsiviilosakond kannab ainult kassatsiooni kohtu ilmet; samuti kriminaalosalakond ainult kriminaalasjus. Riigikohtu funktsioonid on kolmesugused. Riigikohus on kohtu administratiivasutis. Põhiseaduse §70 järgi nimetab kohtunikke ametisse Riigivanem, kui nad seaduse järgi ei ole valitavad.

Teiseks Riigikohtu funktsiooniks on põhiseaduse §69 järgi ülema kohtuvõimu teostamine Eestis, s.o. järelevalve

teostamine kohtute tegevuse üle.

Kolmandaks ja tähtsamaks Riigikohtu funktsiooniks on õigusemõistmine. Riigikohus võib õigusemõistmist teostada kahel teel. a/ kassatsioonikorras ja b/ sisuliselt. Esimesel puhul sisuliselt asju ei arutata, vaid vaadatakse järele, kas alamkohtud on seadust õieti käsitletud. Tsiviil- ja kriminaalosalakonnad on kassatsioonikohtud, sest nad arutavad mõlemad seda, kas alamkohtud on oma otsuste tegemisel seadusi õieti käsitletud ja seadusepäraselt talitanud. Kui Riigikohus leiab, et alamkohus ei ole seadust õieti käsitletud, siis tühistab ta selle otsuse ja ei otsusta asja mitte ise, vaid annab tagasi vastavale kohtule uueks otsustamiseks teises koosseisus või üldse teisele kohtule. Ainult mõningaid kriminaalasju võib ta ka sisuliselt arutada. Üldisem on juba administratiivosakond. Ka seal on osa asju edasikaebuse korras ehk revisjonikaebused, mida järele vaadatakse, kas alamkohtud on seadusepäraselt otsustanud või mitte, mis on kassatsiooniloitsuse sarnane; revisjonikaebusagi otsustab Riigikohus sisuliselt ise ja alamkohtule tagasi ei anna. Teine osa küsimusi on sisulise otsustamise laadi. Kõik kaebused ministrite ja kõrgemate ametnikkude peale võib esitada Riigikohtu administratiivosakonnale, kes esimeses ja viimases instantsis asju otsustab. Siin on meil tüüpilise üheastmelise kohtuga tegemist.

Järgmiseks kohtuasutiseks on kohtukoda, kes koosneb tsiviil- ja kriminaaldepartemangudest. Temal puudub administratiivkohtu funktsioon. Kohtukoda on apellatsioonikohtu ringkonnakohtutes esimese astmena arutatud tsiviil ja kriminaalasjus. Tema otsustab teise astme kohtuna asju ka sisuliselt. Kohtukoja otsuse peale võib kaebada kassatsioonikorras Riigikohtule. Kohtukodasid on meil ainult üks, kes asub Tallinnas.

Kolmandat liiki kohtu asutisteks on meil ringkonnakohtud. Nad seisid tänini koos osalt alalistest ja osalt muutuvatest liikmetest; hiljemini on selle poole püütud, et ringkonnakohtu koosseis oleks alaline. Ringkonnakohus arutab kolmelaadilisi küsimusi: 1/ kõiki tähtsamaid kriminaal- ja tsiviilasju esimese astme kohtuna; 2/ kaebusi linna- ja maaomavalitsuste asutiste peale administratiivasjus esimese astme kohtuna; 3/ teise astme kohtuna apellatsioonikorras kriminaal- ja tsiviilasju, mis jaoskonnakohtuniku juures esimese astmena juba arutusel olid. Seega on ringkonnakohus ühtlasi esimese ja teise astme kohus.

Ringkonnakohtu kui teise astme kohtu otsuse peale võib kaebada ainult kassatsioonikorras Riigikohtule, revisjonikorras Riigikohtu administratiivosakonnale. Kõik eelpool nimetatud kohtuasutised on kollegiaalsed.

Neljandat liiki kohtuasutisteks on jaoskonnakohtunikud. Kohus koosneb siin ühest isikust. Jaoskonnakohtunik arutab vähemaid tsiviil- ja kriminaalasju ja kaebusi administratiivasjus vallaomavalitsuste otsuste peale.

Seega on jaoskonnakohtunikul kolm funktsiooni. Jaoskonnakohtuniku otsuste peale tsiviil- ja kriminaalasjus võib kaebada teise astmena ringkonnakohtule. Kõik ülal mainitud kohtud on üldised kohtud. Peale nende võivad olla erikohtud, nagu sõjaväelised. On mõeldavad veel teised erikohtud, nagu alaealiste laste kohtud ja kaubanduslikud kohtud, milleid meil kavatakse luua.

Kõik need kohtud on korralised ja teostavad kohtumõistmist iseseisvalt, mis on toonitatud põhiseaduse §68, kus toonitatakse, et kohtud on oma tegevuses rippumatud ja §71 ütleb, et kohtunikke võib tagandada ametist ainult kohtu teel. §72 järgi ei ole kohtunikel lubatud pidada peale seaduses ettenähtud juhtude kõrvalist palgalist ametit.

Peale korraliste kohtute võivad loodud saada veel erakorralised kohtud, mis on lubatud ainult kaitseseisukorra juures, nagu sõjaväljakohtud. Selle kohta ütleb põhiseaduse §74, et erakorralised kohtud on lubatud sellekohase seaduse piirides ainult sõjaajal, kaitseseisukorra ajal ja sõjalaevadel. Niihästi sõjaajal kui ka kaitseseisukorra juures on tarvis kiiresti teatavate juhtude peale reageerida, millest on tingitud ka sõjakohtute vajadus. Kas erakorralised kohtud sõjalaevadel igakord peavad olema, on teine küsimus, kuid põhiseaduses on see lubatud. Sõjalaevad võivad mõnikord kaugel olla oma kohtuasutistest, mille tõttu seal ka erakorralist kohut võib moodustada, vaatamata sellele, et sõjaaeg ja kaitseseisukord puuduvad.

Üldiselt ja harilikult on meil tegemist kolme tüübilise kohtupidamise viisiga. Kõige vanemaks on olnud kriminaalkohtupidamine, kus ühiskond nõuab, et keegi ühiskonnaliige saaks karistatud, - siis peab seda otsustama kohus. Kord, mille järgi siin kohtuasjaajamine sünnib, nimetatakse kriminaalprotsessiks. Sama vana on ka tsiviilkohtupidamine. Tema ülesanne on igasuguseid eraõiguslikke tülisid lahendada. Kord, mille järgi selliseid asju arutatakse, nimetatakse tsiviilprotsessiks. Vene ajal administratiivaktide kohta ei saanud ilma ülemuse loata kohtusse kaebada. Eesti põhiseaduse §16 järgi ei ole tarvis mingisugust eelluba riigiametnikkude kohtulikule vastutusele võtmiseks.

Kõik need kohtud, kus arutatakse administratiivakte, nimetatakse administratiivkohtuteks ja kohtukäiku - administratiivprotsessiks.

Iga kohtupidamise juures tekivad küsimused, kas kohus ainult ühe korra asja otsustab või võib veel järgneva kohtu poole pöörata. Harilikult võib asja sisuliselt kahes kohtus arutada. Esimese kohtuinstantsi kohtuotsuse peale asja uueks sisuliseks läbivaatamiseks antakse apellatsioonikaebus. Ka kohtute tegevuse üle peab olema teatud järelvalve. Peab vaatama, kui võrd seadusepäraselt kohus on talitanud: selleks on kassatsioonikohtud. Kassatsioonikohtud ei aruta asja sisuliselt, vaid vaatavad ainult, kas alamkohtud on seadusi õieti käsitlenud. Kassatsioonikohtu kõrgema astmena esineb revisjonikohus Riigikohtus. Kassatsioonikohus, leides, et seadust ei ole õieti käsitletud, annab asja tagasi uueks arutamiseks. Revisjonikohus võib ka asja muuta asja tagasi andmata.

Kohtute üldine ülesanne on õigusemõistmise funktsioon. Sellele aitavad kaasa prokuratuur, advokatuur, notarid, pristavid j.n.e.

Peale ülalmainitud kohtute on olemas veel vaestelaste kohus, kes päranduseasju lahendab.

Eesti kohtutel on peale õigusemõistmise veel iseäraline funktsioon.

Põhiseaduse §86 näeb ette, et kohus peab vankumatult oma tegevuses põhiseadusest kinni pidama. Järelikult kohus peab valvama, kas seaduse väljaandmisel on talitatud põhiseaduse järgi.

Kui seadus või administratiivmäärus ei ole kokkukõlas põhiseadusega, siis võib pöörata kohtu poole. Kui kohus leiab, et seadus või administratiivmäärus ei ole kokkukõlas põhiseadusega, siis ei saa ta seadust teostada. Tähen-dab ta võib oma otsuse tegemisel vastavat põhiseadusevas-tast määrust või seadust mitte arvestada ja toimib nagu seda seadust ei oleks. Rooma õiguses nimetatakse neid tüh-jadeks ehk alasti õigusteks - "jus nudum".

Vaadeldes teisi riike, näeme, et Põhja-Ameerikas sel-line kord on, et kohus otsustab, kui võrd administratiiv-asutised seaduse järgi käivad.

Sama põhimõtte on ka meil väljendatud ja maksma pandud põhiseaduse §3-ga, kus öeldakse, et Eesti riigivõimu ei saa keegi teostada muidu, kui põhiseaduse või põhiseaduse alu-sel antud seaduste põhjal.

"Justitia est fundamentum regni!"

Ar 935
Uluots, J.
Rügiõigus